

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-İSRAİL
İLİŞKİLERİ
HAZIRLAYAN
Cansu BARAKÇIN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DANIŞMAN
Prof. Dr. Nurhan AYDIN
KARS- 2022

T.C.

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Cansu BARAKÇİN

Danışman ve Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nurhan AYDIN

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA

Prof. Dr. Cengiz ATLI

Kars - 2022

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Cansu BARAKÇİN tarafından hazırlanan *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri* başlıklı bu çalışma, 01.07.2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı/başarısız bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak (oy çokluğuyla/birliğiyle) kabul/red edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	Prof. Dr. Cengiz ATLI	İmza:
Üye	Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	İmza:
Üye	Prof. Dr. Nurhan AYDIN	İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**Turkey-Israel Relations After The Cold War**” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

... / ... / 2022

Cansu BARAKÇIN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU KAVRAMI TANIMI VE ÖNEMİ: ORTADOĞU STRATEJİK VE POLİTİK ÖNEMİ VE ORTADOĞU'DA YER ALAN ÜLKELER

1.1. Ortadoğu Kavramı Tanımı ve Önemi	8
1.1.1. Ortadoğu Kavramının Ortaya Çıkışı	8
1.1.2. Ortadoğu'nun Coğrafi ve Jeopolitik Konumu	10
1.1.3. Ortadoğu'nun Demografik Yapısı.....	11
1.1.4. Ortadoğu'nun Ekonomik Yapısı	11
1.1.5. Tarih İçerisinde Ortadoğu.....	12
1.1.5.1. İlkçağlarda Ortadoğu.....	12
1.1.5.2. İslam Hakimiyetinde Ortadoğu.....	13
1.1.5.3. İlk Müslüman Türk Devletleri Döneminde Ortadoğu.....	14
1.1.5.4. Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu	15
1.2. Abdülhamid Dönemi Ortadoğu	20
1.2.1. Abdülhamid ve Ortadoğu Politikası	20
1.2.3. Abdülhamid ve Araplar	20
1.2.4. Abdülhamid'in Panislamizm Politikası.....	27
1.2.5. Abdülhamid ve Siyonistler	28
1.3. Ortadoğu'da Yer Alan Eden Ülkeler.....	30
1.3.1. İran	30
1.3.2. Irak	33
1.3.3. Suriye.....	34
1.3.4. Lübnan.....	35
1.3.5. Mısır	35
1.3.6. Ürdün.....	36
1.3.7. Filistin.....	36

1.3.7.1. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Döneminde Anadolu ve Filistin İlişkileri...	37
1.3.7.2. Filistin Sorunun Uluslararası Sorun Olması	42
1.3.7.3. Birleşmiş Milletlerin Filistin’i Taksim Kararı	43
1.4. Ortadoğudaki Terör Örgütleri.....	46
1.4.1. Taliban.....	46
1.4.2. El-Kaide.....	47
1.4.3. Hizbullah	49
1.4.4. Hamas	49
1.4.5. El Nusra Cephesi.....	52
1.4.6. IŞID Terör Örgütü.....	53
1.4.7. PKK Terör Örgütü.....	56
1.4.8. PYG Terör Örgütleri	59

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ BAŞLARINDA TÜRKİYE’DEKİ SİYASİ ATMOSFER VE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİ VE SONRASI TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Başlarında Türkiye’deki Siyasi Atmosfer	61
2.1.1. Menderes Döneminde Siyasi Partiler	61
2.1.2. Demokrat Partinin Cumhuriyet Halk Partisinden Farkı	62
2.1.3. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler	65
2.1.4. Adnan Menderes Döneminde Dış Politika	67
2.1.5. Demokrat Parti Dönemi Marshall Planı ve Yardımları.....	69
2.1.6. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’ye Yardım Planı	70
2.1.6.1. Truman Doktrini.....	70
2.2. Soğuk Savaş Dönemi ve İsrail’in Kuruluşu	72
2.2.1. İsrailin Coğrafi Konumu ve Tarihçesi.....	75
2.2.2. İsrail’in Temelleri.....	77
2.2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Filistin	77
2.2.2.3. Birleşmiş Milletler ve Filistin Komitesi	79
2.2.2.4. Taksim Planı	81
2.2.3. İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Arap-İsrail Savaşı.....	83
2.2.3.1. İsrail’in Tanınması ve 1958 Anlaşması.....	85

2.2.3.2. İsrailin Kudüs'ü Ebedi Başkent İlan Etmesi	88
2.2.3.3. Lübnan'ın Bombalanması ve İlişkilerde Yumuşama	89
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İsrail İlişkilerine Genel Bakış	89
2.3.1. Türkiye ve İsrail Politik İlişkileri	91
2.3.2. Türkiye-İsrail Ekonomik İlişkileri	91
2.3.3. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı	92
2.3.4. 1950-1960 Arası Türkiye ve İsrail İlişkileri	93
2.3.4.1. Politik İlişkiler	93
2.3.4.2. Ekonomik İlişkiler	105
2.3.5. 1960-1970'li Yıllarda Türkiye-İsrail İlişkileri	107
2.3.5.1. Politik İlişkiler	107
2.3.5.2. Ekonomik İlişkiler	113
2.3.6. 1980-2000 Arası Türkiye-İsrail İlişkileri	115
2.3.6.1. Politik İlişkiler	115
2.3.6.2. Ekonomik İlişkiler	118
2.3.7. 2000 Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkile	119
2.3.7.1. Politik İlişkiler	119
2.3.7.2. Ekonomik İlişkiler	124
2.3.8. Soğuk Savaş Sonrası İlişkilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL SİYASİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ VE İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail Siyasi ve İktisadi İlişkileri	131
3.1.1. ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Yansıması	132
3.1.2. Gazze Saldırıları Karşısında Türkiye'nin Tutumu	134
3.1.3. İlişkilerde Canlanma	137
3.1.4. Hamas'ın Ankara Ziyareti	139
3.1.5. İsrail-Hizbullah Çatışması ve Annapolis Süreci	140
3.2. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail Ekonomik İlişkiler	142
3.3. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail Askeri İlişkiler	144
3.3.1. Türkiye'nin Suriye-İsrail Arasındaki Arabuluculuk Rolü	145

3.3.2. Dökme Kurşun Operasyonu	147
3.3.3. Davos'ta One Minute Çıkışı	148
3.3.4. “Mavi Marmara Olayı” Türkiye-İsrail İlişkileri	149
3.3.5. Palmer Raporu	152
3.3.6. Bulut Sütunu Operasyonu.....	154
3.3.7. İsrailin Türkiye’den Özür Dilemesi	155
3.3.8. İsrail’in Gazze Operasyonu ve Türkiye’nin Tutumu.....	157
3.3.9. Zürih ve Cenevre Görüşmeleri.....	158
3.4. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail İktisadi İlişkileri	159
SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA.....	166
EKLER.....	179

ÖNSÖZ

“*Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri*” konusu, Türkiye-İsrail ilişkilerini geçmişten günümüze reelpolitik yönden üzerinde durulmaya değer bir konu olarak bulunmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam *Prof. Dr. Nurhan AYDIN’a*, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen *Dr. Öğr. Gör. Ferhat ACAR’a* ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

01/07/2022

Cansu BARAKÇİN

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Cansu BARAKÇIN
Prof. Dr. Nurhan AYDIN ,
2022 – VI + 185

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı; soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri ele alarak değerlendirmektir. Ortadoğu bölgesi; siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı sebebiyle uluslararası ilişkilerde çok önemli bir yere sahiptir. Enerji kaynakları açısından dünyanın en zengin bölgelerinden biridir. Bölge, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ciddi bir değişime sahne olmuştur. Bu bağlamda, orta doğu gibi her anlamda zor bir coğrafyada bulunmanın vermiş olduğu endişeyle hareket eden Türkiye ve İsrail, tarihsel olarak çeşitli vesilelerle belirli bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Türk dış politikasında İsrail ile ilişkiler önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Türkiye ve İsrail arasında siyasi ve iktisadi alanlarda kurulan ilişkileri Adalet ve kalkınma Parti öncesi ve Adalet ve kalkınma Partisi dönemi şeklinde bir ayırım yaparak ele almaktadır. İsrail'in kuruluşu ve Türkiye'nin tanıma sürecini tarihsel olarak genel bir çerçeve çizerek anlatmaya çalışan bu tez çalışması, asıl olarak ikilinin Adalet ve kalkınma Parti dönemindeki ilişkilerinin boyutlarını üzerinde durulacaktır. Türkiye ile İsrail, bulundukları coğrafi konumları itibariyle jeostratejik ve politik olarak bölgede ve uluslararası konjonktürde oldukça önemli iki ülkedir. İki ülke arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkiler İsrail devleti kurulduğundan beri devam etmektedir. Soğuk savaş döneminde nispeten daha zayıf kalan ikili ilişkiler, 1990'lı yıllara gelindiğinde iki ülke arasındaki yakınlaşmanın artması ile hızla gelişmiş ve derinleşmiştir. Buna bağlı olarak ticari ve ekonomik ilişkiler de özellikle soğuk savaş döneminde, siyasi ilişkilere bağlı olarak artarak ilerlemiştir. Türkiye ve İsrail siyasi gerilimler yaşadıkları dönemlerde bile ekonomik, ticari ve askeri işbirliklerini devam ettirmişlerdir. İki ülke ilişkileri Ortadoğu coğrafyasının karmaşık ve değişken güç dengeleri nedeniyle, çok kırılgan bir yapıya sahip olduğu için özellikle 2000'li yıllarda diplomatik ve siyasi krizler yoğun olarak yaşanmıştır. Bu çalışmada her iki ülke arasında yaşanan

politik ilişkilerin ekonomik ilişkilere olan yansımaları hisse senedi piyasaları baz alınarak olay inceleme metodolojisi vasıtasıyla incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde olumlu ilişkilerden Mavi Marmara tazminat anlaşmasının, krizlerden ise Mavi Marmara krizinin ekonomik etkilerinin yoğun şekilde hissedildiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında yaşanan diğer olumlu gelişme ve krizlerin tek taraflı yansımaları olduğu gözlemlenmiştir. Geline nokta İsrail'in özü önemli bir adım olarak görülmekle birlikte Türkiye ve İsrail siyasi ilişkilerinde normalleşmenin hemen gerçekleşmesi zor görünmektedir. Uzun vadede bakıldığında İsrail'in Filistin konusundaki tavrı ve atacağı adımlarla birlikte bölgesel gelişmeler de iki ülke ilişkilerinin geleceğini belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Türkiye-İsrail İlişkileri, Ortadoğu, Partiler Arası Mücadele, Bölgede ki Terör Örgütleri.

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of History
Turkey-Israel Relations After The Cold War
Master's Thesis
Cansu BARAKÇIN
Prof. Dr. Nurhan AYDIN
2022 – VI + 185

ABSTRACT

The main purpose of this study; The aim is to evaluate the relations between Turkey and Israel in the post-cold war period. Middle East region; Due to its political, economic and cultural structure, it has a very important place in international relations. It is one of the richest regions in the world in terms of energy resources. The region witnessed a serious change with the end of the Cold War. In this context, Turkey and Israel, acting with the concern of being in a difficult geography in every sense such as the Middle East, have historically been in a certain relationship on various occasions. Relations with Israel constitute one of the important agenda items in Turkish foreign policy. This study deals with the relations established between Turkey and Israel in the political and economic fields by making a distinction between the pre-Justice and Development Party and the Justice and Development Party period. This thesis, which tries to explain the establishment of Israel and the recognition process of Turkey by drawing a historical framework, will mainly focus on the dimensions of the relations between the two during the Justice and Development Party period. Turkey and Israel are two very important countries, geostrategically and politically, in the region and in the international conjuncture, due to their geographical locations. Diplomatic and political relations between the two countries have continued since the establishment of the state of Israel. The bilateral relations, which remained relatively weak during the Cold War, developed and deepened rapidly in the 1990s with the increasing rapprochement between the two countries. Accordingly, commercial and economic relations, especially in the cold war period, have progressed increasingly depending on political relations. Even during periods of political tensions, Turkey and Israel continued their economic, commercial and military cooperation. Diplomatic and political crises have been experienced intensely, especially in the 2000s, as the relations between the two

countries have a very fragile structure due to the complex and variable power balances of the Middle East geography. In this study, the reflections of the political relations between the two countries on the economic relations were examined by means of the case study methodology based on the stock markets. As a result of the analyzes carried out, it is possible to say that the economic effects of the Mavi Marmara compensation agreement from the positive relations and the Mavi Marmara crisis from the crises were felt intensely. In addition, it has been observed that other positive developments and crises have one-sided reflections. At this point, Israel's apology is seen as an important step, but it seems difficult to immediately normalize the political relations between Turkey and Israel. In the long term, Israel's attitude towards Palestine and the steps it will take, as well as regional developments will determine the future of relations between the two countries.

Keywords: *Cold War, Turkey-Israel Relations, Middle East, Inter-Party Struggle, Terrorist Organizations in the Region.*

KISALTMALAR

Kısaltması	Açıklaması
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIPAC	: The American Israel Public Affairs Committee
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
Ank.	: Ankara
ADL	: Anti-Defamation League
AJC	: American Jewish Committee
BM	: Birleşmiş Milletler
BBC	: British Broadcasting Corporation
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FUK	: Filistin Ulusal Konseyi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
DP	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
IMI	: Israel Military Industries
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MOSSAD	: HaMossad le-Modiin ule-Tafkidim Meyuhadim
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Antlaşması
SSM	: Savunma Sanayi Müsteşarlığı

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THK	: Türk Hava Kuvvetleri
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı

GİRİŞ

Dünya çapında uluslararası sistemsel bazda bakıldığı zaman, İkinci Cihan Harbi, bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Birinci Cihan Harbinin ortaya çıkması ve çok geçmeden İkinci Cihan Harbinin yaşanması dünya genelinde bir geçiş evresi olmuştur. Dönemin en büyük gücü olan Amerika, uluslararası arenada oldukça etkin bir aktör olarak görülmüştür. Güç modeli, temelde on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılın devlet modelini baz alan modeldir. İki kutba mensup devletler genellikle rakip bloklara tarafında toplanmıştır. Her iki bloğa da mensup olmayan tarafsız ülkelerin varlığı da söz konusudur. Tarafız devletlerin düşmanı ya da dostu bulunmamaktadır çünkü çıkar ilişkisi bulunmaktadır, çıkarları dengeye göre değişmektedir.

Soğuk Savaş, yaklaşık kırk beş sene devam etmiştir ve Amerika Birleşik Devletleri ile SSCB arasındaki ikili ilişkilerin süreçleri savaş şiddetine göre şekillendirmiştir. ABD ve SSCB karşılıklı yapılan her hamleye karşılık vermiştir. ABD ve SSCB çevresinde kutuplaşan ülkeler de dâhil oldukları bloğun uygulamakta oldukları stratejiye göre hareket etmiştir. Dâhil olunan bloğun durumuna göre hareket etmek akılcı olarak karşılanmış ve Avrupa'lı bir bloğa dâhil olunması, yani tarafsızlık siyaseti yapmanın uzun süreli olarak zararlı neticelere yol açabileceği düşünülmüştür. Bu genel yargının tersine Soğuk Savaş döneminde Batı'ya yakınlık olursa da tarihî, siyasi ve coğrafi gerekçelerle İsviçre, Avusturya, İsveç, Finlandiya bağımsız bir duruş sergilemiştir. Yugoslavya bu dönemde Doğu'ya yakın kuvvetli bir Balkan ülkesi olarak her iki bloğun da dışında kalmıştır. Bağlantısızlar Hareketinin liderliğini yapmıştır. Soğuk Savaş döneminin en belirgin sonucu, ülkelerin bloklar çevresinde teminat arama gayreti mantığını ortaya koymaktadır¹. Bu düşünce çok eleştirilse de iki bloklu sistemin son bulması ile bilimsel tarih yaklaşımı da değişime uğramıştır. Soğuk Savaş döneminde global bir barışın garantisi olarak kurulan Birleşmiş Milletler, güç dengesi sistemini de kurumsallaştırmıştır.² Bu sistem dünyadaki dengelerinin değişmesine ve Soğuk Savaş'ın 1990'da sonuçlanmasına rağmen hâlâ devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Soğuk Savaş ekonomik, askerî ve

¹ Ayşegül, Komsuoğlu, **Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s.65-100, Nezih Tavlaş, Türkiye-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri, **Avrasya Dosyası**, 1991, c.5, s.5-7.

² Maxime Lefebvre, **Amerikan dış politikası**, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.36-37.

siyasal çatışma çerçevesinde ancak her şeyden önce iki kutup arasındaki mücadele demektir. Rusya’da 1917 Bolşevik Devrimi’nde komünist bir sistem meydana gelmiştir. Komünizm, devrim sonucunun ideali haline bürünmüştür. Lenin ile meydana gelen ideal, dünya ihtişamı hâline dönüştürmeye çalışılmıştır. Rusya öncelikle etrafındaki ülkeleri içine alacak şekilde Cumhuriyetler Birliği’ne dönüşmüştür. Doğu Avrupa ile Kuzey ve Orta Asya’yı da içine alan bölgede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur³. Lenin’in ardından iktidara gelen Stalin, bu ideolojiyi farklı yöntemde de olsa devam ettirmiştir. Bu durum İkinci Cihan Harbi’nin bitimine kadar Batı Avrupa’nın ve Amerika Birleşik Devletlerinin ilgisini oldukça çok çekmiştir⁴.

İkinci Cihan Harbi’nin sonuna gelindiğinde, SSCB bölgenin güçlü devleti olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri savaşın sonucunda Avrupa’da ki varlığını ortaya koyabilse de ülkenin savaşa katılmış olması bütün seyirleri değiştirmiştir. İlk olarak Alman tehdidi ortadan kaldırılmıştır. Yenidünya düzeni olarak Amerika Birleşik Devletleri, SSCB’nin karşısında ideolojik ve askerî bakımdan güçlü bir rakip olarak baş aktörlük konumu almıştır. Ayrıca Fransa ve İngiltere’nin başta olduğu birçok Batı Avrupa ülkesi güçsüz duruma düşmüştür. Amerika Birleşik Devletlerinin önderliği sonucunda Avrupa’da ki güvenliği sağlamak amaçlı kurulan NATO’yla birlikte SSCB’ye karşı savunma ve çekişme hattı oluşturulmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri İngiltere’nin Soğuk Savaş döneminde güçsüz durumda olmuş olmasıdır. Bu durum şöyle özetlemektedir: İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri’nin tutumu Sovyetleri bir kutup olarak meydana getirmesi olmuştur. Sovyetlerin güç durumu olmasının ardında Amerika Birleşik Devletleri karşısında bir kutup oluşturarak kutbun merkezi konumuna gelmesi olmuştur⁵.

Soğuk Savaş döneminin en belirgin özelliği küresel kutuplaşma olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde Batı Bloğu, SSCB önderliğinde Doğu Bloğu mücadelesinin temeli Avrupa olmuştur. Bir blok Kuzey Amerika’da, diğer blok ise

³ Serdar Kesgin “NATO’nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt:2, Sayı:2, s.975

⁴ Fahir Armaoğlu, “Barış İçinde Birarada Yaşama’nın Sovyet Yorumu”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:27, Sayı:03, 1972, s.294-296.

⁵ Murat Gül, “Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, 2015, s.255

Avrasya’da iki büyük güç, mücadelelerini Avrupa için yapmıştır⁶. İkili kutup mücadelesi küresel ve ekonomik baz da olduğu kadar, askerî mücadele olarak da ön plana çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile kapitalist ülkelerin 1949 yılında kurmuş oldukları NATO’ya karşılık, SSCB ile Doğu Bloğuna bağlı ülkelerin oluşturduğu Varşova Paktı karşı karşıya gelince Soğuk Savaş’ın yapısal durumu değişmiştir. Bu duruma en güzel örnek ise bir taraf batı Bir taraf doğuolarak Almanya’nın ikiye bölünmesi olmuştur. Egemenliği paylaşılan Almanya’nın kırk beş yıl boyunca işgal altında olan başkent Berlin’de 1961 yılında yapılan ve 1989’da devrilen ünlü Berlin Duvarı bloklaşmanın olduğunun bir göstergesidir⁷.

Soğuk Savaş sonucunda Hitler’in gücünü yitirmiş olması, Almanya’nın işgale uğraması ve Batı Avrupa’ya doğru ilerleyen Sovyetlerde ki yayılmacılık içinde bulunulan durumu değiştirmiştir. Yayılmacı politikadan endişe duyan Amerika, İngiltere ve Fransa büyüyerek devam eden komünist tehlikesi karşısında önlem almaya başlamıştır Soğuk Savaş döneminde Almanya’ya karşı olan dört ülkenin iki kutba ayrılması bloklaşma sürecini başlamıştır. Özellikle de İngiltere, Bolşevik Devriminden rahatsız olması bloklaşma sürecinde etkili olmuştur. Bolşeviklere karşı direnen Beyaz Ordu’ya destek veren ülke de İngiltere olmuştur⁸. Rekabet öncelikli olarak iki alanda gerçekleşmektedir. Avrupa’daki nüfuz alanının genişletilmesi ve nükleer teknolojide öne geçme. Bu rekabet 1962 yılında Küba Kriziyle birlikte iki blok arasında nükleer bir savaşın eşiğine kadar gelinmesine neden olmuştur⁹

1962’ de yaşanan Küba Krizi ile Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB tekrar karşı karşıya gelmiştir, Soğuk Savaş’tan geriye kalan gerilim her iki tarafında dehşet saçması ile dengeleri bozmuştur¹⁰. Dengelerin bozulmasına örnek olarak nükleer bir savaş karşısında tehlikeyi ortadan kaldırmak için iki ülke arasında kırmızı hat olarak bilinen direk telefon hattı kurulmuştur. Nükleer güçte denge durumu savaşın sonucu anlamına gelmemiştir aksine iki kutup arasında gerilim artarak devam etmiştir. 1970’li yıllarda dünya siyasetinde değişmeye başlanıldığı İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinin yeniden eski durumlarına geldiği, Japonya gibi Uzak Doğu

⁶ Bülent Aras, **İsrail ve Filistin Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s.10-25.

⁷ Hale Akay, **Türkiyede Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s.48-55.

⁸ Arif Bağbaşıoğlu, **NATO’nun Dönüşümünün Balkanlar Yansımaları**, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara 2018, s.5-7.

⁹ Muharrem Balcı **Milli Güvenlik Kurulu ve Demokrasi**, İstanbul, 1998, s.75.

¹⁰ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, İstanbul, 2013, s.99.

lkelerinin ise ekonomik bir g olarak oraya çıktığı bir dönem olmuştur.¹¹. Bu yıllarda sermayder ekonomi dünyaya hâkim ekonomi olarak karşımıza çıkmaktadır. sosyalist ülkelerin ekonomilerinin kötü yönde ilerlemesi, kapitalist ekonomi ile savaşamaz duruma gelinmesi Soğuk Savaş seyrini etkilemiştir. 1970’li yılların sonuna gelindiğinde ABD’nin Başkanı Jimmy Carter, SSCB’yi uluslararası alanda etkilemek için insan hakları kampanyası başlatmıştır ve SSCB İşlam kalkanı oluşturma çabasına girişmiştir Yeşil Kuşak adı verilen oluşumu ilan etmiřtir¹². 1980’de ABD Başkanı, “*Carter Doktrini*” olarak tarihe geçen doktrin çıkartmıştır. Basra Körfezi petrollerine yapılması ihtimal saldırılarda ABD’nin çıkarına yapılacak saldırı niteliğinde olacağını belirtmiştir. Yeni bir doktrin ilan ederek, Basra Körfezi petrollerine olabilecek saldırının Amerika Birleşik Devletlerinin çıkarlarına yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceğini aıklamıřtır¹³.

SSCB’nin 1979’da Afganistan’a karışması ile ülke yönetimini kendi himayesine alması karşısında, ABD’nin Afganistan’a destek vermesi sonucunda SSCB büyük başarısızlık almıřtır¹⁴. 1980’li yıllarda sermayeci ekonomi iktidara geldikten sonra SSCB’nin aralarında çok güçlü bir baē olduēunu idda ettiēi Avrupa ile dost olmaya alışması, Sovyet içlerinde bir liberalleşme hareketi bařlatmıřtır¹⁵.

İkinci Cihan Harbi süresince Türkiye’nin sürdürmüş olduēu tarafsızlık politikası, Soğuk Savaş sonucunda meydana gelen ortamda Türkiye neredeyse tek kalacak duruma gelmiştir. Kutuplaşmalar karşısında ABD jeopolitik konumundan dolayı Türkiye’yi Batı Bloēuna dâhil etmek istemiştir. 1952 yılında NATO’ya katılan Türkiye, başta İngiltere olmak üzere bazı Batı Avrupa lkeleri tarafından politik düzenin dışında tutularak cezalandırılmaya çalışılmıştır. ABD’nin Türkiye ile Yunanistan’ın Batı Bloēında yer almasına olan ısrarı, Türkiye’nin sonunda Batı

¹¹ Baēbařlıoēlu, NATO’nun Dönüşümünün Balkanlar Yansımaları, s.5.

¹² Erdem Denk, “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik abalar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:66, Sayı:03, 2011, s.93-96.

¹³ Mustafa Kibaroēlu, “Kitle İmha Silahları ile Terör: Kıyametin Yeni Eřiēi mi?”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:12, Sayı:03, 2006, s.131-132.

¹⁴ Doēu Ergil, “Uluslararası Terörizm”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:47, Sayı:03, 1992, s.140

¹⁵ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Etnik atışmalarda Sivil Toplum rgtleri ve Barışa Yönelik Katkıları”, **YD Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, Ekim 2012, s.156-157.

Bloğu'na dâhil olması ile son bulmuştur. Böylelikle ikinci dünya savaşı sonrası dış güvenliğe ilişkin endişeleri bir nebze de olsa azalmıştır¹⁶.

Türkiye'nin yeni dünya sisteminde oluşan kutuplaşmada Batı Bloğuna dahil olmak istemesinin sebebi SSCB tarafından savaş sonucunda almış olduğu tehdit ve baskı olmuştur. Türkiye aramış olduğu desteği göremeyerek, ABD'NİN SSCB karşısında Türkiye'yi tek başına bırakması Batı Bloğunda tehlike arz edeceğinden ilk olarak Truman Doktrini ve sonrasında Marshall Planı ile Türkiye'yi batıya yaklaştırmıştır¹⁷. Türkiye'nin Batı Bloğu içinde yer almasında sadece dışarıdan alacağı tehditler etkili olmamıştır. İkinci Cihan Harbi'nde ekonomi oldukça kötüye gitmiştir. Dış yardım arayışı da başlamıştır. Bu durumda Marshall Planı yardımlarını talep ederek yardım almayı başarmıştır. Türkiye, 1949'da Avrupa Konseyi'ne, 1952'de NATO'ya, 1953'te Balkan İttifakı'na, 1955'te Bağdat Paktı olarak kurulmuş ancak 1958'de CENTO'ya dönüşmüş örgüte üye olmuştur. Türkiye blok siyasetinin katı tavrından kaçınarak çok yönlü dış politika izlemeye karar vererek SSCB ile yakınlaşmaya başlayarak, bağlantısı olmayan ülkeler ile ilişki kurmuştur¹⁸. 1970'ler ile 1980'li yıllar sadece Türkiye için değil, bloklarda bulunan ülkeler açısından da katı blok siyasetinin yumuşadığı, ülkeler arasında ikili ilişkilere gelindiği dönem olmuştur. Özellikle 1980'li yıllarda liberal demokrasinin dünya da yaygın duruma gelmesi, Sovyetlerin komünist ekonomi modelinin işlevsizleşmeye uluslararası sistemi de etkilemiştir. Türkiye bu etkilenmenin dışında kalamamıştır. 1980'li yılları daha çok kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak geçirmiştir. Türkiye'nin iç ve dış siyasette çok sorun yaşaması, yapılan politik hesapların istenildiği gibi olmaması 1990'lı yani Soğuk Savaş'ın son bulduğu yıllarda önemli birçok sorunu da ardında getirmiştir. SSCB'nin dağılması ile bağımsız olan birçok devlet uzak da yakın da olsa Türkiye'nin etraf komşuları olmuştur¹⁹. Bu ülkelerin ortak olacak sorunu bölgesel bir güç boşluğunda olmalarından dolayı taşıdıkları riskler çok zaman geçmeden kendisini belli etmeye başlamıştır. Aynı zamanlarda son derece iyimser bir politika ile Türkiye'nin bölgedeki önderliği üzerinden ilerlemeye çalışan ABD başta

¹⁶ Bülent Sarper Ağır, "Etnik Çatışmaların Yayılması ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri: Kosova Örneği", **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:01, Nisan 2014, s.3-5.

¹⁷ Yılmaz, "Etnik Çatışmalarda Sivil Toplum Örgütleri ve Barışa Yönelik Katkıları", s.158.

¹⁸ Muharrem Aksu ve Faruk Turhan, "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2012, s.72-73.

¹⁹ Fırat Bayar, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı:32, 2008, s.24-25.

olmak üzere batıda bulunan devletler bölge üzerinde istikrarsızlığın olacağı ve bunlardan doğacak olan sonuçları çok kez dile getirmiştir. Rusya'nın bölgede yeniden güç durumuna gelmesi için ABD'nin de destek vermesi ile olacağı belirtilmiştir. Bazı sorunlar NATO'ya aktararak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır, ABD tarafından güç boşluğu doldurulmuştur. Aslında ortaya çıkan bu durum uluslararası sistemde bir oluşum çıkacağının da göstergesi olmuştur. Bu yeni oluşum İkinci Cihan Harbinden Soğuk Savaş bitene kadar daha önce hiç görülmemiş bölgeler ve bölgesel sorunlardır. İki bloklu dünyanın son bulması ile jeopolitik faktörler ön plana çıkmaya başlamıştır 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu olarak bilinen bütünleşme 1957 yılında yapılan Roma Antlaşması ile devam etmiştir. 1958 yılına gelindiğinde ise Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur. Bu üç örgütlenme ise 1965 yılında Avrupa Toplulukları adını almıştır. Soğuk Savaş'ın son bulması ile Avrupa'da yaşanan başka bir önemli gelişme de Yugoslavya'nın parçalanma süreci olmuştur. 1992 - 1995 yılları arasında ABD ve NATO öncülüğünde yapılan Dayton Anlaşması ile sona eren Bosna Savaşı binlerce insanın ölmesine neden olmuştur. Türkiye ve İsrail, Arap-Müslüman coğrafya içinde kurulan ve iki farklı etnik kökene sahip olan devletlerdir. Söz konusu durum Türkiye'nin ve İsrailin zaman zaman benzer, zaman zaman farklı politikalar uygulamalarına yol açmıştır. İkinci Cihan Harbi'nin sona ermesiyle birlikte Soğuk Savaş başlamıştır. Soğuk Savaş kavramı tek bir tanımla sınırlı kalmayıp pek çok farklı biçim ve tanımda açıklanmaya çalışılmış bir kavramdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile SSCB arasında yaşanan ideolojik çatışma ve düşmanca tutum dönemini ifade etmektedir. Soğuk savaş, ikili bir sistem ortaya çıkarmış ve bu iki kutup etrafında kümelenmiş diğer ülkelerle kurulan geniş kapsamlı bir güç dengesine sahne olmuştur. İlişkilerin her anlamda güce dayandığı ve tarafların birbirlerine karşı silah kullanmadığı bu gergin süreç Soğuk Savaş Dönemi olarak isimlendirilmektedir²⁰.

Soğuk Savaş yıllarında Orta Doğu bölgesi iki kutuplu düzenin satranç tahtası halini almıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidine karşı güvenlikçi yapısı ve bu doğrultuda Batıyla yakınlık kurması, İsrail tarafından izlenen dış politikayla örtüşmüştür. Bahsi geçen örtüşüm, ülkemizin bölge kapsamında

²⁰ Muhittin Demiray ve İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:21, Ağustos 2008, s.149.

Sovyetler Birliği destekli Arap milliyetçiliğine karşı olarak İsraili tanıyan ilk Müslüman devlet olması hususunda son derece etkili olmuştur. Çatışmacı bir coğrafya olan Orta Doğuda kendilerini demokratik seküler olarak nitelendiren ve Arap kimliğinden farklı etnik kökenlere sahip olan iki devlet arasında kurulan ilişkiler de Türkiye nezdinde farklılaşmıştır. Bu çerçevede Türkiye-İsrail ilişkileri son dönemde 1990'ların askeri bürokrasisinden koparak sivil politik alana eğilim göstermeye başlamıştır²¹.

Uluslararası ilişkilerde ekonomi ve politika iç içe geçmiş haldedir. Farklı ya da aynı bölgedeki ülkelerde ekonomik çıkarlar siyasi kararları etkiler durumda ya da bir diğer şekilde siyasi kararlar ticari ve ekonomik ilişkileri şekillendirir durumdadır. Hangisinin nerede başlayıp nerede bittiğini görebilmek zordur. Devletlerarası ilişkileri bu iki disiplin şekillendirmektedir. Ekonomi politik kavramının tanımından söz edilecek olursa, toplumsal ve bireysel davranış tercihlerinin odak noktasında bulunduğu politika ve ekonomi disiplinlerinin etkileşimi ve kesişimi sonucunda ortaya çıkmış disiplinler arasında bir çalışma sahasıdır. Ekonomik, politik, ekonomi ve politika bilimleri sayesinde doğmuştur. Bu disiplinin bir bölümü devlet olan politika tarafından oluşturulmaktayken diğer bölümü ise esas unsurun piyasa olduğu ekonomi tarafından oluşturulmaktadır²².

²¹ Metin Aydoğan, “Avrupa Birliğinin Neresindeyiz?”, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul 2002, s.17-18.

²² Mehmet Hasgüler, **Uluslararası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Paradigma Kitabevi, Çanakkale, 2004, s.100-149.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU KAVRAMI TANIMI VE ÖNEMİ: ORTADOĞU STRATEJİK VE POLİTİK ÖNEMİ VE ORTADOĞU'DA YER ALAN ÜLKELER

1.1. Ortadoğu Kavramı Tanımı ve Önemi

Ortadoğu, oldukça çok çelişkiler içeren ve simgeleyen, sınırları özellikle de kapsamı tam olarak belli değildir olmayan bir bölgedir²³. İkinci dünya Savaşının sonunda ortaldoğu tanımı askeri başarıları nedeniyle bölgeye egemen olan İngilizlerce kullanılmaya başlanmıştı ve bu tanım bugüne de Avrupa Merkeziliği suçlamalarına karşı savunma olarak yaygın kullanıma girmiştir²⁴.

1.1.1. Ortadoğu Kavramının Ortaya Çıkışı

Birinci Cihan Harbi'nden sonra Ortadoğu kavramı resmîyet kazanmıştır. Ardından İngilteredeki “Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu” Yakın Doğu'yu kavramını bir tek Balkanları simgeleyecek şekilde yenir bir tanımlama yapmıştır. Ortadoğu kavramını “ *Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez Bölgesi, İran ve Irakı kapsayan bir bölge.*” olarak belirledi böylece İstanbul Boğazından Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge orta doğu olarak isimlendirilmiş olmuştur²⁵.

İkinci Cihan Harbi'nden sonra ortaldoğu kavramını Amerikan deniz tarihçesi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, 1902 yılında *National Review*de yayınlanan “*The Persian Gulf and International Relations*” başlıklı yazısında, Arabistan ve Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır²⁶. İkinci Cihan Harbi'nden itibaren Ortadoğu kavramının net bir açıklaması olmamıştır. En geniş manada Fas'dan Endonezya'ya kadar uzanan ve İslam kültürüne hâkim olunan bölge Ortadoğu kavramı olarak ifade edilmektedir. Batılılar Yakındoğu kavramını Uzakdoğu ile

²³ Birinci Dünya Savaşına kadar Yunanistan, Bulgaristan, Levant ve Mısır Yakındoğu kavramıyla ifade edilirken savaşın sonra, Mezopotamya, Arap Yarımadası, İran ve bazen de Afganistanı da kapsayacak şekilde kullanılan Ortadoğu, Yakındoğu'nun yerini almıştır.

²⁴ Oğuz Çelikkol, *One Minute'ten Mavi Marmara'ya Türkiye- İsrail Çatışması*. İstanbul: Doğan Kitap, 2014, s.40-80.

²⁵ Davut Dursun, “Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, *Stradigma*, Kasım 2003, sayı:10, s.2.

²⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, s.62-64

Avrupa arasındaki coğrafya olarak ifade etmiştir. Bölge 1453'ten sonra Osmanlı İmparatorluğunun yönetimindeki topraklar olarak geçmektedir. Batıda Osmanlı Devleti için Doğu veya Yakındoğu şeklindeki yakıştırma, sadece bir tek coğrafi bölgenin ifade edilmesi değil, kültürel ve dini özelliklerin de ötekileştirilmiş olduğu kavram olarak dikkat çekmektedir. Basra Körfezi'nin stratejik önemi ile bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusyanın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan A.T.Mahan, ortadoğu kavramını jeostratejik içerikte ve Süveyşten Singapur sınırına kadar gelen deniz yolu bölümü olarak anlatmaktadır²⁷.

Alfred Thayer Mahan'dan hariç İngiliz The Timesin gazetesi dış politika editörü Valentine Chirol birkaç yazısında Ortadoğu kavramına yer vermiş ve halkın Ortadoğu ile tanışmasını sağlamıştır²⁸. Hem Mahan hemde Chirol Ortadoğu kavramı için katkı sağlamıştır. Bu kavram ikinci yüzyıllarda kitaplarda görülmeye başlamıştır. Kısacası Ortadoğu kavramını ilk defa kullananlar Batılılar olmuştur. Şark ve Yakındoğu kavramları gibi Ortadoğuda Batının ürünüdür. Yakın Doğu kavramı Ortadoğu kavramı için esin kaynağı olmuştur. Bu duruma ana bakış olarak, dünyanın ana merkezi Avrupa kabul edilen ve diğer bölgeler için yakın, orta, uzak şeklindeki bakıştır. Lord Curzon, Mahanın Ortadoğu olarak; Hindistanın sınırına kadar yaklaşma yolunu ihya eden bölge olarak belirtilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla yakındoğu ibaresini ilk olarak Fransızlar Osmanlı Devleti'nin toprakları için kullanmışlardır. Hindistanı sömürgeleştiren İngiltere, Batı ile Doğu arasında ordularına lojistik destek vermek amacıyla Batı ve Doğu arasında bir merkeze ihtiyaç duyar ve yazışmalarda bölgeyi ifade etmek üzere Ortadoğu' ifadesi kullanılmaya başlanır²⁹. Bu ifade zamanla yaygın bir hale gelmiştir.³⁰

²⁷ Suat Bilge, Milletlerarası Politika, Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, 1966, s.297

²⁸ İ.Kaya Ülger, “ **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**”, Gündoğan Yayınları, Ankara:2002, s.22-23.

²⁹ Ülger, “ **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**”, s.25.

³⁰ Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da Etnik Ve Dini Çalışmalar ve İsrail**, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.24-26.

1.1.2. Ortadoğu'nun Coğrafi ve Jeopolitik Konumu

Sümerler, Akkadlar, Elamlar, Subarular, Hurriler, Mittaniler, Kassitler, Hititler, Aramiler, Asurlular, Babil, Medler, Persler bu topraklarda mücadele vermiştir³¹. Dar anlamda bakıldığında Türkiye ve Mısır arasında kalan coğrafyanın adı olmuştur. Doğu ile Batı arasında, Akdeniz'den Pakistana kadar yarımada'yı da içine alan bölgedir³².

Ortadoğu Medeniyetlerin Transferinde önemli bir rol oynamıştır. Üç ilahi dinin de Ortadoğu da ortaya çıkması coğrafi konum yanı sıra Ortadoğu'ya dinsel bir hüviyet kazandırmış, bölgenin insanlık için daha cazip bir yer olmasına neden olmuştur³³.

Doğuda Akdeniz sahillerinde Akdeniz iklimi hâkimdir. Yine başka bir tanımlamaya göre Ortadoğu, İstanbul Boğazı ile Hindistan arasındaki bölgenin adıdır. Ortadoğu, tarihin her döneminde önemli bir konuma sahiptir³⁴. İnsanlığın uygarlıkla tanıştığı bölge olup; yazının bulunduğu, şehir devletlerinin ortaya çıktığı yerdir. Birçok kavim ve millet bu topraklar üzerinde dünya hâkimiyeti kurmak istemiştir. Osmanlı Devletinin güçlü olduğu on dokuzuncu yüzyıla kadar Ortadoğu'da dünya güçlerinin stratejik ve politik hesapları ve politikaları etkili olmaya başlamıştır. İlk yerleşim ve şehir merkezleri Mezopotamya'da kurulmuştur. Mezopotamya Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölgenin adıdır. Mezopotamya medeniyetin beşiğidir. Bu topraklarda medeniyetler karşılıklı etkileşime girmişlerdir. Bereketli Hilal olarak bilinen bölge verimli topraklara sahip olduğu için tarımsal üretimin merkezi olmuştur. Ortadoğu'da dünyanın en önemli su kaynakları bulunmaktadır. Dicle, Fırat ve Nil nehirleri medeniyetlerin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Ortadoğu Petrol ve Doğalgaz rezervlerinde ön sıradadır. Ortadoğu çok önemli su yollarına sahip olmuştur. Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı, Babel Mendeb Boğazı, Kızıldeniz, Süveyş Kanalı, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıdır. Şeker, barut, pusula ve ipek gibi birçok Uzakdoğu orijinli ürün Avrupaya, İpek Yolu vasıtasıyla Ortadoğu üzerinden ulaşmıştır. Bölgenin kuzeydoğusunda karasal iklim hâkimdir. İran dağlarla çevrili

³¹ Günümüz Ortadoğu coğrafyasında bulunan ülkeler; Türkiye, İran, Afganistan, Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman, Katar, Yemen, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Mısırdır. Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Suriye Bereketli Hilal olarak geçen bölgedir.

³² Makedonyalı Büyük İskenderin Yunanistan'dan başlayarak, Hindistan'da Ganj Nehrine kadar tüm Ortadoğuyu içine alan seferleri bu karşılıklı etkileşimin en önemli örneklerinden biridir.

³³ Jean Christophe Attias, Esther Benbassa, **Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, Çev. Nihal Önal, İstanbul, İletişim Yayınları, s.17-18.

³⁴ Özmen, Ortadoğu'da Etnik Ve Dini Çalışmalar ve İsrail, s.24-26.

olup iç kısımlarında çöller bulunmaktadır. Arabistan yarımadası güneyde bulunup yüksek sıcaklık değerlerine ve geniş çöllere sahip olmuştur³⁵. Basra Körfezinin sahil kesimi yazın nemli ve sıcak olmaktadır.

1.1.3. Ortadoğu'nun Demografik Yapısı

Ortadoğu'nun nüfus yapısı karmakarışık ve çeşitlidir. Bu yapının oluşmasında etnik, kültürel ve dini faktörler önemlidir. Bölge geçmiş tarihten itibaren en eski dinlerin, bu dinlere bağlı kültürlerin, bu kültürlerle bağlı olarak da medeniyetlerin tüm dünyaya yayıldığı kültürler arası etkileşimlere fırsatlar verildiği bir bölge olmuştur. Göçebelere göre kent hayatı işkenceden başka bir şey olmamıştır. Ortadoğuda yaşayan halk temel olarak üç gruba ayrılır, Sami Gruplar, Hint Avrupa grubundan olanlar ve Turani grubu çoğunluğu Araplar ardından da Türkler ve Farisiler oluşturmaktadır. Ortadoğunun kültür bölgesi olmasında başlıca unsur İslamiyetin hakimiyetidir. Müslüman cemaat içerisinde sünniler çoğunluğa sahip olup Şiiilerin nispeti yüzde yirmi civarında seyretmiştir. Bölgeye yayılış bakımından Araplar güneyde, Farisiler ve Afganlar güneydoğuda, Türkler kuzeydoğuda yaşamaktadırlar. Ortadoğu'da nüfusun kır ve kent arasındaki dağılım oranları, ülkelere göre farklılıklar ortaya koymuştur. Ortadoğu'nun sosyal yapısını oluşturan yegâne unsur göçebelilerdir. Hükümetler bu kitleleri yerleşik hayata geçirmek için bazı özel tedbirler almıştır.

1.1.4. Ortadoğu'nun Ekonomik Yapısı

Ortadoğu'nun ekonomik yapısını tarihte ticaret yolları oluşturmuştur. Eskiden ipek ve baharat yolu üzerinde kurulu olan Ortadoğu, günümüz de en büyük petrollerin iki bölü üçüne sahip bir bölge olarak coğrafi açıdan üç kıtanın kavşak noktasında yer almaktadır. Ortadoğu Avrupalı devletlerin sömürge yarışında en çok etkilenen bölge özelliğine sahiptir. Yirminci yüzyılda petrolün çıkarılması bölgenin stratejik öneminin artmasına sebep olmuştur. Bu durum Ortadoğuya yönelen devletlerin rekabet duygusunun artmasına sebep olmuştur. Ortadoğu Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları için çok eski bir kavşak noktasıdır. Bu kavşak noktasında zamanında büyük

³⁵ Bulut Gürpınar, “Türkiye’de Milli Güvenlik Söyleminin Dış Politikada İşlevselleştirilmesi Hükümet Programları”, **TBMM Tutanakları ve MGK Basın Bildirilerinde Söylemin Analizi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.100-250.

medeniyetler kurulmuştur. Bu medeniyetler batılı medeniyetler ile münasebete girmiş köprüler kurmuşlardır. Ortadoğu coğrafyası Coğrafi Keşifler ile önemini kaybetse de Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla bölge özelliğini muhafaza etmiştir. On dokuzuncu yüzyılda sömürgeciliğin gelişmesi ve Asyaya yönelmesi Ortadoğu'nun jeoekonomik önemine yeni boyutlar katmıştır³⁶.

1.1.5. Tarih İçerisinde Ortadoğu

Ortadoğu Mezopotamya ve Mısır gibi ilk medeniyetlerin doğduğu modern anlamda devlet kavramının siyasal yapılanmanın kurulduğu ilk merkezdir. Sözcük *iki nehir arasındaki ülke* anlamına gelmiştir. Toprağın işlendiği, fırınların işletildiği, tekerliğin bulunduğu, yazının icat edildiği, matematiğin doğduğu, kent veya devlet kavramının ve krallıkların kurulduğu ilk yerler olmuştur. Mezopotamya Yunanca Mesopotamia sözcüğünden türemiştir. Bu ırmaklar Ortadoğu uygarlığının oluşuma şahitlik etmiştir. Mezopotamya ilklerin yaşadığı bir coğrafyadır. Ortadoğuda kurulan medeniyetler tarıma dayalı olup bölge halkı ticaretle uğraşmaktaydı bu durum bölgeye olan istilaların ve göçlerin başlıca sebepleri olmuştur. Yaşanan tüm olaylar bölgedeki kültürel etkileşimi derinden etkilemiştir. Bu medeniyetler Nil, Fırat ve Dicle nehirleri havzasında kurulmuştur.

1.1.5.1. İlkçağlarda Ortadoğu

Uygarlık başlangıcı olarak bilinen Ortadoğu medeniyeti, millattan önce beş binlerden millattan önce beş yüzlere kadar sürecek olan 4500 yıllık, insanlık tarihinin en uzun yönetim deneyimlerinden birisi olmuştur. Büyük İskenderin İran'ı istemesi üzerine Ortadoğu'da ki toprakların büyük bir kısmı İskender'in İmparatorluğuna dahil olmuştur³⁷. Büyük İskender Yunan ve Mezopotamya uygarlıklarını birleştirme siyaseti izledi. Kurulan medeniyetler günümüze birçok izler bırakmışlardır. Med hâkimiyetinden sonra bölgeye yakın akrabaları olan Persler hâkim olmuştur. Persler çok kısa zamanda genişleyerek imparatorluk kurmuştur. Bölgede hüküm sürmüş bir diğer uygarlık da Fenikelilerdi. Fenikeliler, Sami kökenli Akdenizli halktır. Dönemin en ünlü tüccar kavimlerden olup Suriye, Filistin ve Akdeniz kıyılarında

³⁶ Çağlayan Selin, **İsrail Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.38-40.

³⁷ Pınar Akpınar, **Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye- İsrail Meselesi, Barışı Korumak, Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**. ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2012, s.45-65.

yaşamışlardır. Roma imparatorluğu Anadolu, Mısır dâhil olmak üzere Mezopotamya topraklarına kadar ilerlemişlerdir. Üç yüz doksan beş yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılan imparatorluğun Doğudaki başkenti İstanbul, Batıdaki başkenti Milanodur. Batı Roma İmparatorluğu dört yüz yetmiş altı yılında yıkılırken Doğu Roma İmparatorluğu 1453 İstanbul'un fethinde yıkılmıştır³⁸.

Mısır Uygarlığı dünyanın en köklü ve en önemli uygarlıklarından olup yaklaşık yedi bin yıllık tarihe sahiptir. Mısır Uygarlığı matematik, tıp, mimarlık alanlarında ilerlemişlerdir³⁹. Fırat ile Dicle arasında bulunan bölge içinde bulunduğu coğrafyanın en önemli medeniyet tarihinin başlatıldığı yazıyı icad eden Sümer halkı tarafından kurulmuştur. Sümerler astronomi, tıp, matematik alanlarına önem vererek günümüze ışık tutmuşlardır. Sümerlerin dışında bölgeye Akkadlar, Elamlar, Hurriler, Mittaniler, Kassitler, Hititler, Aramiler, Asurlular, Babiller, Medler ve Persler hâkimiyet kurmuşlardır⁴⁰.

1.1.5.2. İslam Hakimiyetinde Ortadoğu

İslamiyetin yükselişinin hemen arifesinde Ortadoğu'nun iskân edilmiş toprakları, birbirine rakip iki emperyal devlet arasında paylaşılmıştır. Batıda Roma-Bizans İmparatorluğu ile doğuda İran Sasani İmparatorluğu altı yüz otuz iki yılından itibaren İslam orduları Bizans topraklarında ilerlemeye başladı ve kısa bir müddet sonra Mısır, Suriye, Filistin ve Anadolunun doğusu İslam egemenliğine girdi. Abbasiler, devlet yönetimi ve orduda büyük oranda Arap olmayan unsurlara Fars, Türk ve Kürtlere yer verdiler bu yönetim anlayışları yayılmalarını kolaylaştırdı 750-1258 yılları arasında hüküm süren Abbasîler, İslâm tarihinde Osmanlılardan sonra en uzun ömürlü hanedanı olmuştur⁴¹.

İslam medeniyeti en parlak devrini bu hanedan zamanında yaşamıştır. İslamiyetin Ortadoğuda yayılmasından bugüne kadar geçen zaman içerisinde, Kuzey Afrika da dâhil olmak üzere nasıl din bakımında da İslam ezici üstünlüğe kavuşmuşsa, dil

³⁸ Gökhan Telatar, **Merkez Ülkeden Küresel Güce AKP Dönemi Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi, Türkiyede Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: NeoOsmanlıcılığın Sosyo Politigi**, Editörler: Rasim Özgür Dönmez, Dora Yayınevi, Bursa, 2014, s.80

³⁹ Alan R. Taylor, **İsrailin Doğusu 1897-1947, Siyonist Diplomasinin Analizi**, çev. Mesut Karışahan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2002, s.30-33.

⁴⁰ Bora Bayraktar, **Oslo Barışından ElAksa İntifadasına Kadar Ortadoğu**. Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2003,s.12-60.

⁴¹ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar. Etkileşim Yayınları**, İstanbul, 2013, s.23.

bakımında da Arapça aynı üstünlüğe kavuşmuştur. İslam dininin Arap Yarımadasının sınırlarını aşarak yaygınlaştığı bir dönemdir. Emevî halifeleri fetihlerle İslâm'ın yayılmasının aynı şey olduğu düşüncesini taşımışlar, dindarlıkları veya siyaset ya da maslahat icabı ordularını sevk ederken İslâm'ı bütün dünyaya yayma maksadını gütmüşlerdir⁴².

Bu dönemde İslam en geniş sınırlara ulaştı. Kuran-ı Kerim çoğaltıldı. Hz. Ali Döneminde İç karışıklıkların olduğu bir dönemdir bu yüzden fetih hareketleri görülmemiştir⁴³. Sasani ve Bizans bilgelerine yapılan seferler sonucunda, Suriye, Mısır, Filistin, İran toprakları ele geçirilmiş ve Sasani Devleti'de yıkılma dönemine girmiştir. Kuzey Afrikanın tamamı, Endülüs ve Orta Asya içlerine kadar fetihler yapılmasına rağmen Arap olmayan Müslümanların Mevali adı verilerek ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri ve yönetimdeki adaletsizlikler büyük huzursuzluklara neden olmuştur.

1.1.5.3. İlk Müslüman Türk Devletleri Döneminde Ortadoğu

Karahanlılar, 840-1212 tarihleri arasında, Türkistan ve Maveraünnehir'de hâkimiyet kuran ilk Müslüman Türk devleti. Karahanlılar'ın hâkimiyet sahasına Ortadoğu coğrafyası girmemiştir. Haçlı Seferlerinin Dini nedeni Müslümanların elinde bulunan başta Kudüs şehri olmak üzere Hristiyanlarca kutsal sayılan yerlerin ele geçirilmek istenmiştir. Haçlı Seferinde Ortadoğuya gitmek üzere İstanbul'a gelen Haçlılar, Ortodoks Hristiyan olan Bizans Devletine el koyarak yerine Katolik Hristiyan Latin İmparatorluğunu kurmuşlar. Selçuklular'ın hakimiyeti için sarsacak gelişme yaşanmıştır; Cengiz Han'ın kurmuş olduğu Moğollar on üçüncü yüzyılda, Türk topraklarına tehditler yağdıran en büyük tehlike durumuna gelmiştir⁴⁴.

Moğollar Bağdatı işgal ettikleri sırada Bağdat Kütüphanesini yakarak tarihi birikimin yok olmasına sebep olmuşlardır. Bu durum da Ortadoğu'da sürekli bir şekilde devam

⁴² Ofra Bengio, **Türkiye ve İsrail Hayalet İttifaktan Staretejik İşbirliğine**. Çeviren: Filiz Kaynak Dişkaya, Erguvan Yayınevi, Ankara, 2009, s.50

⁴³ Bu dönemde Şii ve Sünni mezhepleri ortaya çıktı. Sasani Devletinin sınırları İran, Irak, Anadolu, Suriye, Kafkasya, Azerbaycan, Orta Asya ve Pakistanı içine alıyor, kültürel etkisi ise Batı Avrupa'dan Afrika'ya; Çin'den Hindistana kadar uzanıyordu. Hz. Muhammed'in vefatından sonra yaşanan dört halife dönemi Abbasiler ise Mezopotamya merkez olacak şekilde Arabistan Yarımadası'nın tümü, Anadolu'nun doğu ve güneydoğu, doğuda Horasan'a kadar İran, Kuzey Afrika'da Mısır ve Libyanın Akdeniz kıyılarına kadar hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir.

⁴⁴ Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s.222-225.

edecek olan İlam-Hristiyan savaşları için başlangıç olmuřtur⁴⁵. 1243 Kösedağ Muharebesi ile Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara karşı yenilgi almıştır. Bu yenilgi Moğollar için bir fırsat olmuştur. Bağdatı ardından da Mezopotamyaı yağmalamıştır. İlhanlılar Devleti kurucusu Hülagû Cengiz Han'ın torunudur. Moğol Büyük Hanı Mengü 1253 yılında kurultay kararı ile kardeşi Hülâgüyu İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirmiřtir⁴⁶.

1.1.5.4. Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu

Osmanlı Devleti siyasi ve askeri gücünü zaman içinde kaybetmeye başlamıştır. Merkeze uzak olan eyaletlerde eski merkezi otoritesini hissettirememiştir. 1683 İkinci Viyana Kuşatması ise Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kuşatmadan sonra Avrupa'da önemli toprak kayıpları yaşamıştır bu kuşatmanın en önemli sonucu ise Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın artık eski gücünün kalmadığını anlamışlardır. Osmanlı Devleti kurulduğu zamandan beri fetihler yapıp sınırlarını genişletmiřtir⁴⁷.

Rumeli fetihleri Orhan Beyle başlamıştır. Bu sefer ile Osmanlı Devleti artık Arap Topraklarında fetihler yapabilmıştır. Safevi tehlikesi uzaklaştırıldıktan sonra Yavuz Sultan Selimin yeni hedefi Mısırdaki Halifelik unvanını elinde bulunduran Memlukler idi. Bu bölgenin fethi ile Suriye, Mısır ve Arabistan topraklarının batısına hâkim olmuřtur⁴⁸. 1516 yılında Mercidabık Savaşı ve 1517 yılındaki Ridaniye Savaşı ile Memlukler ortadan kaldırıldı. Birinci Murat döneminde de güç kazanmıştır. Her padişahın amacı Anadolu'daki Türk birliğini sağlamak ve cihat düşüncesini yaymıştır. Yıldırım Beyazıt döneminde ise İstanbul'da defalarca kuşatmalar gerçekteşmiştir. Yıldırım Beyazıt ile Timur'un arasında geçen mücadele Osmanlı Devletine ağır sonuçlar doğurmuřtur⁴⁹.

Fatih Sultan Mehmet zamanında başlayan yükselme devri Yavuz Sultan Selim döneminde de hızlanarak devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim daha farklı bir yol

⁴⁵ Mustafa Erdoğan, **Türkiyede Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s.50

⁴⁶ Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, 1979, s.273

⁴⁷ M.Lütfullah Karaman, **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.42-43.

⁴⁸ Tuncer Topur, **Dipsiz Kuyu Orta Doğu ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.20-24.

⁴⁹ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**. Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008, s.,65.

izleyerek Doğuya yönelmiştir. İlk seferini de Safevi Sultanı Şah İsmâile karşı yapmıştır. 1514 yılında Van Gölü'nün doğusunda bugün İran sınırları arasında kalan bölgede yapılan ve Osmanlıların galibiyeti ile sonuçlanan Çaldıran Savaşıdır. Hicaz bölgesinden Basra Körfezine kadar bölgenin hakimiyeti Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir bu durum İslam aleminde büyük sevinçle karşılanmıştır⁵⁰. Ortadoğu'da Osmanlılara, Mısırın kapılarını açan 1517'deki Ridaniye Savaşından son Osmanlı valisinin Bağdat ve Şamı terk ettiği 1918 tarihine kadar Ortadoğuda 401 yıl süren Osmanlı egemenliğinin en önemli sebebi Kürtlerle yapılan ittifak oldu. 1517 Ridaniye Savaşı sadece Memlukleri ortadan kaldırmamıştır, aynı zamanda İslam dini liderliği de Osmanlı'ya geçmiştir.

Hicaz Bölgesinin Osmanlı kontrolüne geçmesiyle devletin sınırları Basra Körfezi'ne kadar ulaşmış olmuştur. Yavuz Sultan Selim İslam dini liderliğini üstlenmiş ve gerekli ritüelleri yerine getirmeye başlayınca dini İslam olan milletler için önemli bir olgu haline gelmiştir. Bu sebeple Kuzey Afrika ülkeleri Osmanlı Devleti ile herhangi bir savaşa girmeden hâkimiyetlerini kabul etmiş ve Osmanlı Devletine bağlanmıştır. 1537 yılına gelindiğinde ise Güney Arabistan da Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve valilik haline getirilmiştir. Arap Yarımadasının orta kısmı ve Umman bölgeleri Osmanlı topraklarına dâhil olmamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman Döneminde İran'la uzun süren savaşlar yaşansa da Ortadoğu ve Kuzey Afrika fetihlerine devam edilmiştir. Osmanlı Devleti yıkılma sürecine girene kadar Ortadoğuda bir güç unsuru olmuştur. On sekizinci yüzyılın başlarına gelindiğinde sömürgeci Avrupalı devletlerin iştahını kabartan bir bölge haline gelmiştir bu yüzden her an karışıklık çıkan ve Osmanlı'nın başını ağrıtabilecek onu uzun yıllar boyunca uğraştıran bir yer olmuştur. Süveyş Kanalı projesi ile Akdeniz ve Kızıldenizin birleştirilmesi, İngilterenin Hindistana giden sömürge yollarını koruma isteği ve Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının tüm hızıyla devam etmesi bölgeye olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Napolyon'un Mısır'a saldırmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum hem Rusyayı hem İngiltere'yi büyük bir endişe içine sokmuştur. Her iki devletinde çıkarları tehlikeye düşmekteydi ve Fransaya karşı Osmanlı Devletine yardım etme kararı almışlardır. Osmanlı devleti ise denge politikasını izleyerek bu iki devlete yakınlaşmıştır. Osmanlı Devleti ve Avrupalı

⁵⁰ Cevat Eroğlu, **İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler**, Sayfa yayınları, İstanbul, 2002, s.30-32

Devletlerin politikalarını belirlemede Mısır önemli bir coğrafya olmuştur. Mısır'ın olaylara dâhil olması 1821 yılında Yunan İsyanının patlak vermesi ile olmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa çıkan Yunan İsyanı sonucu İkinci Mahmuta yardım etmiştir. Karşılığında ise hem Mısır hem de Giritin valiliği kendisine vaat edilmesine rağmen verilen söz yerine getirilmemiştir. Osmanlı Devletinin bir iç karışıklıkla uğraştığını fark eden Fransa bu durumu fırsata çevirerek Cezayir'i işgal etmiştir. Mehmet Ali Paşa, bu durumda Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemiştir. Her iki taraftan kuşatılan Osmanlı Devleti Avrupa'dan yardım isteme girişiminde bulunmuştur. Kendi iç sorunu ile başa çıkamayan İkinci Mahmut Avrupalı Devletlerden yardım istemeye hazırlanıyordu keza Mehmet Ali Paşa Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Rusya bu durumdan hiç hoşnut değildi çünkü güçlü bir Mehmet Ali Paşa'dan ise, güçsüz bir Osmanlı Devletini Akdeniz'de görmek onun için her zaman dahi iyi sonuçlar doğuracaktır. Bu durum kuzey komşumuz olan Rusyayı da harekete geçirmiştir yaşanan Osmanlı Rus savaşları sonucu Kırım Osmanlı devletinin elinden çıkmıştır. Bununla da yetinmeyen Rusya Ortodoksların koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Osmanlı Devleti yaşanan bilimsel, kültürel gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Avrupada meydana gelen Rönesans ve Reform hareketlerini anlayamamış ve sanayisini yeni tamamlayan ülkelerin odak noktası haline gelmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı Devletlerde Ortadoğu'yu hedef haline getirmişlerdir. İngiltere Hindistan sömürgelerini düşünmek zorundaydı. Fransa'nın ise politikası bu diğer iki devlette göre daha ortada kalmıştır⁵¹. Kendi çıkarlarına göre hareket eden devletlerin kimin tarafında yer alacağı belli olmuştur. İngiltere Osmanlı Devletinin yanında gözükersen yardım etmemiş, Fransa; Mehmet Ali Paşa tarafında yer alırken, Rusya ise gerekli yardımı Osmanlı Devletine yapmıştır. Bu durum geçmişten beri hayal ettiği boğazlardan Rus gemilerinin geçmesini sağlamıştır. Olayın ciddiyetinin sonradan farkına varan İngiltere Akdeniz'de Rus donanması görmekten oldukça rahatsız olmuştur ve derhal Mehmet Ali Paşa üzerinde baskı kurarak onu 1833 yılında Kütahya Anlaşmasını yapmaya zorlamıştır. Anlaşma sonucunda Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'ya Mısır valiliği yanında Suriye Filistin ve Çukurovanın valiliklerini de vermiştir bir nevi onların

⁵¹ Kemal Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2007, s. 8

gücünü Osmanlı Devleti kabul etmiştir⁵². Artık Osmanlı Devleti kendi iç sorununu çözemeyecek kadar zayıf durumdadır. Rusya bu yardımı elbette karşılıksız yapmamıştır. Osmanlı Devleti ile 1833 yılında yaptığı Hünkâr İskelesi Antlaşması ile yaptığı yardımın kat ve kat karşılığını alacaktır. Bu antlaşma başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupalı Devleti rahatsız etmiştir. Hünkâr İskelesi Antlaşması altı açık, bir gizli maddeden meydana gelmiştir;

- *“Antlaşma bir savunma ittifakı olup, iki devletten biri saldırıya uğrarsa, diğeri ona her türlü yardımı yapacaktır.*
- *1829 Edirne Antlaşması ile buna dayalı olarak daha sonra yapılan antlaşmalar, yeniden onaylanmıştır.*
- *Osmanlı Devleti’ne bir saldırı olursa; Rusya, karadan ve denizden Osmanlı Devletine iki taraf arasında kararlaştırılacak sayıda yardım gönderecekti.*
- *Yardım isteyen devlet, yardıma gelecek kara ve deniz kuvvetlerinin masraflarını ödeyecektir.*
- *Antlaşmanın süresi sekiz yıl olacaktır.*
- *Bu savunma antlaşması; iki ay içerisinde, mümkün olursa daha önce onaylanacaktır.”*

İngilterenin izlemiş olduğu bu politika doğrultusunda Osmanlı Devleti şekillenmiştir. Değişen dünya güçleri ve yaşanan yüzyılın getirmiş olduğu yenilikler sonucu İngiltere bu politikasından vazgeçerek Osmanlı toprağı olan Mısır’ı kendi egemenliğı altına almıştır. İngiltere kurulduğu coğrafya bakımından oldukça kısıtlı imkânlarla sahiptir, bu kısıtlı imkânları dünya üzerinde sağlamış olduğu sömürgelerle gidermiş ve büyük bir imparatorluk kurmayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti üzerinde ki emelleri sona erince onun toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmiştir. Osmanlı Devleti zengin ve geniş topraklara sahipti bunu fark eden tek ülke de İngiltere değildir. Ortadoğı’da elde ettiği üstünlüğü kaybetmek veya diğeri sömürgeci devletlere kaptırmak istemeyen İngiltere dış politikada izlediğı yolu yeniden gözden geçirmiş ve yeni kararlar almıştır.

⁵² Erhan Yazar, **Filistin Sorunu Temelinde Türk Dış Politikası ve İsrail Devletini Tanıma Süreci**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 306.

Bu antlaşma özellikle İngiltere tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Osmanlı Devletine gerek resmi yollarla gerekse baskı kurarak boğazların yeniden eski statüsüne kavuşması gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlı Devletinin bir iç sorunu olan Mehmet Ali Paşa isyanı dış güçlerin etkisiyle sorun kısa süreli bir çözüme kavuşturulmuştur. Boğazların durumu ise hala belirsizliğini korumuştur⁵³. Rusya Osmanlı Devleti üzerinde bu denli varlık gösteren İngiltere'yi yok saymaktan vazgeçerek ortak bir çözüm yolu bulma arayışına girmiştir. Bu iki emperyalist devletin boğazlar üzerinde girdiği politika diğer Avrupalı Devletlerinde dikkatini çekmiştir ve sonuç olarak 13 Temmuz 1841 yılında yapılacak olan Londra Antlaşmasına Avusturya, Prusya ve Fransa'da dâhil edilmiştir. Bu antlaşmaya göre; savaş zamanı, Osmanlı Devleti herhangi bir savaşın içinde değilse boğazlar tüm savaş gemilerine kapalı olmuştur. Osmanlı Devleti de savaşa dâhil olursa sadece antlaşma sağlayabildiği devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçmesine izin verecektir. Bu antlaşma İngiltere ve Rusya gibi güçlü devletlerini birbirine yaklaştırırken İngiltere, Hünkâr İskelesi Antlaşmasının gücünü kırdığını düşünmüştür. Herhangi yardım yapılmasının Osmanlı'ya çıkartacağı güç durum takdir edildiğinde, Rusya için ise bu bir kayıp değildi aksine Ortadoğu'da Fransa gibi bir sömürgeci emelleri olan devletin önüne engel koyduğunu düşünmüştür.

İngilterenin o zaman içinde ki devlet politikasında bu teklifin kabulü mümkün değildi çünkü güçlü bir Rusya hükümetindense hasta olan Osmanlı Devleti ile başa çıkmak her zaman daha kolay olmuştur⁵⁴. Bu sebepten dolayı Osmanlı toprak bütünlüğünün devamına yönelik politikasına devam etmiştir. İngilterenin bu yeni tutumu Osmanlı Devletini siyasi birliğini henüz tamamlamış olan Almanya'ya yöneltecektir. Almanya'nın amacı ise diğer devletlerden farklı olmamıştır. Ortadoğu'nun petrol yataklarından yararlanmak isteyen Almaya, bu doğrultuda Haydarpaşa-Bağdat-Basra demiryolu yapımını üstlenmiştir. Onun bu hareketi ise İngilizlerin etki alanına girmesidir.

⁵³ Yunus Yoldaş, Toplumun Siyaseti, Derin Yayınları., İstanbul 2011, s. 9

⁵⁴ Zafer Balpınar, İsrailin Güç Kullanımı Esaslı Güvenlik Anlayışının Thomas Hobbes'un Doğa Hali Kavramıyla Analizi. **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2009, sayı;9, s.17.

1.2.Abdülhamid Dönemi Ortadoğu

1.2.1. Abdülhamid ve Ortadoğu Politikası

31 Ağustos 1876 yılında tahta çıkan otuz dördüncü osmanlı padişahı ikinci Abdülhamid saltanatı boyunca ülkesinde mutlak egemenliği sağlamaya çalışmıştır. Sömürgeci devletler Ortadoğu topraklarına yönelmiş ve saldırmaya başlamıştır. Erhan ve Kürkçüoğlu, (2001) Osmanlı Devleti hem içten hem de dıştan vermiş olduğu mücadeleyle iflas etme noktasına gelmiştir. Padişah halkın beklentilerine karşı çözüm yolu olarak kalan toprakları koruma ve Panislamizm politikasını seçmiştir.

Dünya gündeminden hiç düşmemiş büyük etki bırakmıştır. Geniş tecrübesi ve uluslararası münasebetlerindeki başarıları günümüze kadar ulaşmıştır. Siyaset için yaratılmış zeki bir insandır olmuştur. Hâkimiyet kurduğu dönemde osmanlı devleti elinde kalan toprakları korumaya çalışmıştır. Osmanlı Devletinde yaşayan azınlıklar Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımıyla bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. Abdülhamid tahta çıktığında kendini ateşten bir gömleğin içinde bulunmuştur. Osmanlı Devletinin topraklarına göz koyan Rusya Kırım ve Kafkasya'yı, Fransa Kuzey Afrikada bulunan Cezayiri almıştır. Ortadoğuya uzanan demiryolu projesi hazırlayarak bölgenin elden çıkmaması için politika geliştirmiştir.

1.2.3. Abdülhamid ve Araplar

Arap Dünyasının büyük bir kısmı Osmanlı hâkimiyetine Yavuz Sultan Selimin Mısır Seferi sonucu katılmıştır. Bu dönemde Avrupaya öğrenci gönderilmiş, Batı dillerinden tercümeler yapılmıştır. Ülkeye Fransız İhtilalini çağrıştıran kelimeler girmeye başlamıştır. Mısır valisinin Fransaya gönderdiği öğrenci Rifa Rafi elTahtavi Arap milliyetçiliğinin ilham kaynağı olmuştur. Kendisi Arabizm'in öncüsü olmuştur. Arap milliyetçiliği Arap halkının bulunduğu bölgelerde eşit bir şekilde gelişmemiştir⁵⁵. Suriye ve Mezopotamya'daki Arap halkı arasında yayılmaya başlayan milliyetçilik akımları Arabistan da çıkan akımlar ile eşit miktarda olmamıştır, birbirine göre oldukça farklılıklar göstermiştir. Bu dönemde

⁵⁵ Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul 1995, s. 12-14.

Osmanlıcılık ve Arap milliyetçiliğinin ortak özelliği Batı Medeniyetine karşı İslam'ın savunulmasını sağlamıştır⁵⁶.

Devletin dininin İslam olması ve halifelik makamının Osman oğullarına geçmesi, geride kalan Müslüman kesimi de etkilemiş ve Osmanlı egemenliğini kabul etmişlerdir. Arap toplumu, Osmanlı coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devlet yapısında Araplar Kavimi Nevip olarak adlandırılmışlardır. Osmanlı topraklarına Suriye ve Mısır; Yavuz Sultan Selim döneminde katılırken Irak, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika Kanuni Sultan Süleyman döneminde katılmıştır⁵⁷. Osmanlı Devleti sadece topraklarını genişletmekle kalmamış dil, kültür ve medeniyet bünyesinde de yeni kazançlar sağlamıştır. Arap coğrafyası Salyâneli eyaletler olarak bilinmektedir. Bunların arasında en zengin eyalet Mısır idi. Mekke Emirliği ise dini ve kutsal nitelik taşımaktadır. Osmanlı Devletinin XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda özellikle askeri alanda iyice zayıflamasıyla, Avrupalı büyük devletlerin Ortadoğuda çıkarları olan bölgelerdeki ihtiraslarında canlanma olmuştur. Arap milliyetçiliği anlamına gelen elkavmiyyetül ve Arabiyye'den farklı olarak Araplar'ın birliği mânasındaki el-vahdetül-Arabiyye yerine kullanılan bir kavramdır. Osmanlı topraklarında yeşermeye başlayan Milliyetçilik akımı ilk olarak Balkanlarda etkili olmuştur. Balkanlardan sonra İslam dünyasında etkili olmaya başlamıştır. Mehmet Ali Paşanın Mısır'ın idaresini ele geçirmesiyle sonuçlanan Napolyonun Mısırın idaresini ele geçirmesiyle sonuçlanan Napolyonun Mısırın işgalinin, Doğu Akdeniz'deki siyasi gelişmeler, dini toplumsal ilişkiler ve fikir hareketleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Mehmet Ali Paşa ülkeye hemen hâkimiyet kurmuştur. Osmanlı Devlet yönetimi, Arap Dünyası üzerinde aynı etkiyi yaratmamıştır yani coğrafyası bakımından merkezi otorite, bazı bölgelerde kendini tam anlamıyla hissettirirken bazı bölgelerde yetersiz kalmıştır. Bu durumun elbette birçok ana sebebi vardır. Osmanlı Devleti gerileme dönemine girmiş, yönetim sistemi bozulmuş ve eski gücünü kaybetmiştir, diğer yandan Avrupalı devletler tarafından ortaya atılan Şark Meselesi büyük bir sorun haline dönüştürülmüş ve sürekli müdahalede bulunmaları Arap toplumunu oldukça etkilemiştir. Dış müdahalenin ilk noktası 1798 yılında Napolyonun Mısır'a girmesi olarak gösterilir fakat Arap milliyetçiliğini

⁵⁶ Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul 1999, s. 19-21.

⁵⁷ Ali Arslan, **İkinci Yahudi Göçü**, Paraf Yayınları. İstanbul 2010, s. 16-18.

başlatan asıl önemli nokta on dokuzuncu yüzyılda Batılı devletler ile Arapların temasa geçmesidir.

Tanzimat Fermanı Arap vilayetlerinde tepkilere yol açmıştır. Zengin tüccarlar alınan tedbirlere iyimser olsa da gelenekçi Müslümanlar Gayrimüslimler ile eşit haklara sahip olmaktan memnun kalmamışlardır. 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı ile Arap vilayetlerinde ipler tamamen kopmuş ciddi sorunlar doğmuştur. Abdülaziz döneminde Arap vilayetlerinde merkezi otoritenin sağlamlaştırılması adına önemli adımlar atılmıştır. İkinci Abdülhamid döneminde ise Arap vilayetlerinde düzen ve asayiş bozulmaya başlamış tepkiler ortaya çıkmıştır. Askeri başarısızlıklar Osmanlı Devletine karşı ayrılıkçı faaliyetlerin artmasına sebep olmuştur. İkinci Abdülhamid Arapları kazanmak için politikalar geliştirmiştir. Arap vilayetlerine ayrı önem vermiştir. İkinci Abdülhamid döneminde Arap memurların oranı artmıştır. Arap uyruklu subaylarında oranı yükselmiştir.

İkinci Abdülhamit Döneminde Arap milliyetçiliğinin ilk çıkış noktası olarak bilinen Suriye ve Lübnan bölgesine bakıldığında ise durum şöyledir; Arap Dünyasının, Batı âlemiyle ilk münasebeti entelektüel yol ile olmuştur. Bu anlamda en güçlü potansiyele sahip olan Ortadoğu ülkesi Lübnandır. Burada Hristiyan Arapların varlığında etkili bir unsurdur. Fransız İhtilalinden sonra verilen ilk eserler tercüme edilerek Lübnan'da okutulmaya başlandı. Avrupa ile kültürel bağlarını daha sağlam bir zemine oturtmak isteyen Hristiyan Araplar, Amerika başta olmak üzere batıya yoğun göç dalgaları oluşturmuştur⁵⁸.

Bu gelişmelerden sonra Lübnan, batılı fikirlerin üssü olmaya başlamıştır. Lübnan'ın coğrafi konumunun da önemli etkileri olmuştur. Yabancı tüccarlar burada sadece ticaret yapmamış bir kültür alışverişini de sağlamışlardır. 1856 yılında Islahat Fermanı ile Müslüman olmayan halka okul açma hakkı verilmiştir. Bu okullara Arap Müslümanlarının çocuklarını çok nadir gönderdiğini veyahut hiç göndermediğini biliyoruz, durum böyle olunca okullar, Arap milliyetçilik fikrinin yavaş yavaş aşılana başlanıldığı bir kurum halini almıştır, okulda gençlere lisan derslerinin yanında Arapların eskiçağ tarihi vb. derslerde verilmiştir. Bu dersleri alarak Arap milliyetçiliğinin önderleri diyebileceğimiz birkaç kişinin ortaya çıktığını

⁵⁸ Fatih, M. Tayfur, **Dış Politika, Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**. Der. Atilla Eralp. İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.50.

görmekteyiz, bunlardan ilki Hristiyan bir aileye mensup, Nasif Yazıcıdır. Zaman içerisinde etkinliğini iyice arttırmış olan bu cemiyet İstanbul ve Kahire gibi önemli merkezlerde şubeler açmaya muvaffak olmuştur. Bu cemiyetin üyelerinden olan İbrahim Yazıcı cemiyet içinde aktif rol oynuyordu. Arap ırkının mükemmelliğinden bahsediyor, Arapların geçmişteki başarılarını sürekli dile getirerek, Türk idaresinin Arap halkını sadece geriye götürdüğünü savunmuştur.

Suriye halkı, kötü Türk idaresine karşı derhal birleşmelidirler. Suriye kökenli olan Hristiyan Arap yazar ve şairler, Arap Dili ve Edebiyatını canlandırmaya çalışmaktaydılar. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmaların ilk teşkilatlandığı yerler arasında gösterilen Beyrut şehri birçok cemiyeti bünyesinde muhafaza etmiştir. İlk gazeteler bu şehirde yayınlanmıştır. Lübnan'ın ilk gazetesi olan *Hadikatü'l-Ahbar* 1858 yılında Halil Nuri tarafından Beyrut şehrinde neşredilmiştir⁵⁹. Beyrut, Arap milliyetçilik ve bağımsızlık hareketinin ilk önemli şehridir. Beyrut'ta yayınlanan gazetelerin çıkış amacına ve içeriğine bakıldığında, tesadüfi olmayan bir gerçekle karşılaşılmalıdır. Buradan şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz; Jön Türkler istemeyerek de olsa Arap milliyetçilik fikrinin gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermişlerdir.

Hristiyan Arapların girişmiş oldukları milliyetçilik fikri, İkinci Abdülhamid ile birlikte gittikçe güçlenen merkezi otoriteye karşı, bir ilerleme kaydetmediğini gören Hristiyan Araplar, esas başarının Müslüman olan Araplarında katılımıyla gerçekleşeceği kanısındaydılar. Müslüman Araplar arasında Arap milliyetçilik fikrinin yaygınlaşması gerekmekteydi, eğer bu gerçekleşirse Türkler karşısında sağlam bir duruş sergilenir, başta Lübnan olmak üzere tüm Arap coğrafyasında bu fikir yaygınlaşabilmiştir.

Hristiyan Arapların bekledikleri fırsat 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının getirmiş olduğu yenilgi ile ayaklarına gelmiş oldu. Bu olaydan sonra Suriye coğrafyasının geleceği üzerinde fikir yürütmeye başladılar, bunun için Suriye sokaklarına Osmanlı Devleti aleyhine kimin astığı belli olmayan beyannameler asılmaya başlandı,

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 2, Ankara 1983, s.161-178.

Osmanlı Devleti'nden koparılmak istenen bu coğrafya için çalışmalara çoktan başlanılmıştır⁶⁰:

“Malumunuzdur ki, geçende vuku bulan Rusya ve Sırb ve Karadağ muharebeleri sizlerin kan ve malınız ile olup harb (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) esnasında evladınızı ileri sürmüş ve mükâfat sırasında geriye bırakılmışlardır. Belki onlara cibânet ve hiyanet nisbet ederek Fellahlar yani Araplar harbden fîrar etmek için parmakları katederler, idi demişlerdir. Ve şimdiye kadar bizlerden feriklik ve livalık ve miralaylık rütbesine bile nail olmuş yoktur. Ancak bu rütbeler kendi vatanlarına ihanetlik eden ve şeref-i namuslarını düşmana fûruht eyleyen Türkler'e hasredilmiştir. Muharebeden pek azı kurtularak vatanlarına avdet etmiş olan evladımız ise devletden bir mikdar maaşa nail olmak şöyle dursun, ihanet ve zulüm ve hakarete mazhar olmuşlardır. Tezekkür ediniz ki aba ve ecdadınız ne derece şerîf ve şecaat ve ne mertebe gayret ve hamîyyet gibi syat-ı memduhe ile muttasıflar iken şimdi kendi halinize nazar eylediğiniz takdirde halet-i makuse müşahade edersiniz. Türk devletinin pençe-i esaretinden ve kabza-i istabdadisinden kurtulup saha-i istiklaliyete ve vasil olanların haline nazar edersiniz. Onların gıpta olunur bir haletde ve refahta ve mücazat ve mükâfata adilane bir halde görürsünüz. Ve sizler ise ettiğiniz sadakatın semeresi olarak hakkınızda Türk'ün taaddiyatını görürsünüz. Acaba ne vakte kadar uykuda ve ne zamana kadar gaflette kalacaksınız. Yunan ile muharebe edilür ve ol muharebeden sonra Türk devletinin kuvvet ve iktidarı kalmayup, artık sizlere teveccüh ederek kanlarınızı emmek ve emvalinizi nehb ve nisanızı ve gençoğlanlarınızı hekt eylemek gibi enva-ı zulm ve tesaddi icrasına mecbul olacaklardır. Ve sizlere vaad eyledikleri şeylerin husulü şöyle dursun, dürlü dürlü vaadler ile aldatıp altıyüz seneden beri sizleri ettikleri hile ve gaşydan geri durmayacakları derkardır. Vatanınızın hukukunu muhafaza için düşmanı müdafaa etmek üzere diyerek sinin-i atıye vergü ve şehir tekâlifine mahsuben sizlerden akçe matlub edeceklerdir. Hâlbuki öyle

⁶⁰ Bernard Lewis, **İslam Dünyasında Yahudiler**, çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 163-165.

olmayub nukud ve emvalinizi safahat ve israfa sarf eyleyeceklerdir.
Düşman karşısında kanlarınızı döktükten sonra bütün bizleri Yunan'a
satub sizlere cevap olarak (mukadderat-ı ilahiye böyle imiş)
diyeceklerdir”.

Yukarıda sadece bir kısmı verilmiş beyannamede açıkça görülmektedir ki Türkler düşman ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti'nden Arap halkı koparılacak istenmiştir. Suriye valiliğine atanan Mithat Bey durumun vahametinin farkındaydı, merkeze gönderdiği yazılarda sürekli bundan bahsediyor, gerekli tedbirler alınmazsa bu bölgenin de tıpkı Balkanlar gibi parça parça elden çıkacağını belirtilmiştir⁶¹. Mithat Paşaya göre, alınan tedbirler yetersiz kalmıştır. Suriyenin her yerine yayılan bu beyannamelerin temel amacı; Müslüman Arapların da desteğini sağlayarak Türklerin karşısına daha kuvvetli bir şekilde çıkmaktır. Tüm bu yaşananlar karşısında Osmanlı Devlet yönetimi tedbirler almıştır. İkinci Abdülhamid, Beyruta gitmek üzere bazı kişileri görevlendirmiş ve suçlu görülen şahısların tutuklanması emrini vermiştir. Fakat alınan tedbirler yüzeysel kalmıştır⁶². 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının getirmiş olduğu yenilgiyle bölgedeki milliyetçilik faaliyetleri daha da artmıştı. Bölgeyi iyi tanıyan ve etnik çeşitliliğin farkında olan Mithat Paşa, bu kötü gidişata dur demek için vergi, askerlik ve asayiş alanlarında ıslahatlar yapmıştır. Mithat Paşa merkeze gönderdiği layihasında sadece Suriye bölgesinde, Arap, Türk, Türkmen, Dürzi, Nusayri, Rum, Maruni, Katolik, Protestan, Süryani, Ermeniler başta olmak üzere farklı etnik kökenin olduğunu belirtmektedir. Dinleri ve dilleri ayrı olan bu milletleri galeyana getirmek Avrupalı devletler için oldukça kolay olmuştur⁶³.

Lübnan'da isyanların başlamasına sebebiyet veren ilk Avrupalı devlet ise Fransa olmuştur. Fransa Dürzi ve Marunileri himaye etme bahanesiyle Ortadoğu da söz sahibi olmaya çalışıyordu çünkü bu bahsi geçen devletleri sadece din yolu ile kendine bağlı kılabilirdi. Fransa'nın Lübnan üzerinde etkisi o kadar büyük olmuştur ki 1870-1971 tarihinde yaşanan Fransız-Alman savaşında Lübnandan gönüllü olarak on beş bin gönüllü asker savaşmak üzere İngilizlerin yardımıyla

⁶¹Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak 2012, s. 47.

⁶²Süleyman Kocabaş, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, Vatan Yayınları, İstanbul 1987, s. 45-47.

⁶³ Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara 2003, s.8- 9.

Fransa'ya götürülmüştür. Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşına ise Lübnan bölgesinden tek bir asker gönderilmemesi oldukça manidardır. Teşrin-i evvel 1879 senesinde Mithat Paşa Suriye valiliğinden alınmıştır yerine Ahmet Hamdi Paşa getirilmiştir. Hamdi Paşa bölgede büyütülecek bir şey olmadığı her şeyin yolunda, düzgün seyrinde ilerlediğini belirtmiştir. Ahmet Hamdi Paşaya göre; Mithat Paşa dönemi sırasında Suriye'de alınan tedbirleri ahmakça bir hareket olarak görmüştür. Bir tehlikenin olmayışının sebebini ise kendine göre şöyle açıklamaktadır; İngiltere ve Fransa başta olmak üzere hiçbir Avrupa ülkesi Ortadoğu bölgesine nüfus edemez, çünkü etnik farklılıklar olsa bile bölgenin çoğunluğu Müslüman olduğu için halifelerine sadakatle bağlı kalmıştır. Ahmet Paşa, asıl önemli meselenin Osmanlı Devleti aleyhine çıkan Türkçe ve Arapça gazeteler olduğunu söylemektedir. Lübnan coğrafyasını meydana getiren bölgelerde bu konu hakkında tedbirler alındığını belirtmiştir.

Osmanlı Devleti yaşanan olayları yakından takip ediyor ve çareler bulmaya çalışılmıştır. İkinci abdülhamidin vazgeçilmez politikası olan, Panislamizm bir çıkış noktası olarak düşünülmüştür⁶⁴. Arap coğrafyasını sadece bu politika doğrultusunda ayakta tutulabilirdi. İzlenilen bu politika başarıya ulaşmamıştır fakat dönemin şartları içerisinde Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatan bir politika olmuştur. Suriye aydınları ile birleşerek Milli Arap Komitesini kurmuştur. Burada Arapları geçmişinin şanlı olduğu belirtilmiştir ve Türk düşmanlığı aşılarmaya çalışılmıştır.

Tüm yaşanan hadiseler sonucu görülüyor ki; başta sadece Hristiyan Araplar, Arap milliyetçiliği konusunda yazılar yazarken artık Müslüman Araplar da yaşadıkları bölgede Türk unsuru görmek istemiyor ve bu yönde faaliyet gösteriyorlardı. Suriye bölgesinde Osmanlı Devleti aleyhine çalışmalar oldukça artış göstermiştir. Fakat Osmanlının aleyhine çalışan sadece büyük devletler olmamıştır. Dahiliye Vekaletince Sadrazamlığa iletilen onlarca yazıda Mısır kökenli Müslüman Araplar Osmanlı Devleti aleyhine çalışmışlardır. Osmanlı Devleti giriş çıkışları gözetim altında tutmaya çalışsa da başarılı olmamıştır. Arap milliyetçiliği ile ilgili yazılan tüm yazılar yasaklanmıştır. Yasaklanan yazılara ilgi duyan Arap halkı ve aydın kesim, yönetime ve ikinc abdülhamide karşı daha da nefret duymaya başlamışlardır.

⁶⁴ Rıfat N. Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri-Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 66-68..

Osmanlı Devleti sınırları içinde tüm gazete ve benzeri neşir organları yasaklanmıştır. Fakat aynı durum Avrupa basını için geçerli değildir. Osmanlı Devleti sınırları dışında basılmış olan yayın organlarının ülkeye girmesini önlemek içinde tedbirler almıştır. İkinci JönTürk hareketinin başladığı dönemlerde, Arap milliyetçilik faaliyetleri daha çok etkisini gösterir duruma gelmiştir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra kendi güçlerini ortaya koymaları bunun en büyük ispatı olmuştur. Günümüze kadar gelen Ortadoğu sorunlarının asıl başlangıç noktası olarak Arap milliyetçiliğinin başlaması gösterilmiştir⁶⁵. 1885 yılında Sudan’da bulunan Fransız Konsolosluğunun kaleme aldığı yazıda; çeşitli bahanelerle çıkan isyanın asıl amacının, Türkleri Arap ülkelerinden kovarak yeni bir Arap Federasyonu teşkil etmek olduğu açıkça belirtilmiştir. Başlatılan milliyetçilik akımının beslendiği tek kaynak Türklerden nefret etmiştir. Bu nefret büyüğünden küçüğüne her kesimden insana aşılırsa başarıya ulaşmamak mümkün olmamıştır.

1.2.4. Abdülhamid’in Panislamizm Politikası

Panislamizm Müslümanların tek çatıda birleşmesini amaçlamaktadır. İslamcılık politikasının başarıya ulaşması, hem Osmanlı Devletinin bekası için önemlidir hem de sömürgelerinde Müslüman halkları barındıran İngiltere gibi emperyalist devletlere bir darbe niteliğinde olacaktır. Osmanlı Devleti tebaasının, yüzyıllarca huzur ve güven içerisinde yaşamasını sağlayan Millet Sistemi, Fransız İhtilâlinin doğurmuş olduğu Milliyetçilik akımı ile özelliğini kaybetmeye başlamış ve Devlet bunun yerine yeni politikalar geliştirme yoluna gitmiştir.

Panislamizm hareketinin babası olarak Abdülhamid bilinirken, bu hareketin ilmi ve nazari açıdan temsilcisi Cemaleddin Afgani gösterilmektedir. Afganinin İslam birliği hakkında hazırlayıp Abdülhamide sunduğu projede ana hatları ile şu hususlar yer almaktadır. Panislamizm düşünce olarak İslam medeniyetinin temel değerlerine ve ananelerine geri dönüş olarak isimlendirilir. Padişah iç ve dış siyasetteki müdahalelere karşı halifeliğin gücünü artırmayı planlanmıştır. İkinci Abdülhamidin Panislamizm politikasını uygulamaya koymasındaki sebepler şunlardır⁶⁶:

- “19.yüzyılda ortaya çıkan Milliyetçilik akımı etkili olmuştur.

⁶⁵Başbakan Erdoğanın İsrail Gezisi. Yakın Doğu Haber. Erişim Adresi:http://www.ydh.com.tr/YD11_basbakan-erdoganin-israil-gezisi.htmlErişim Tarihi: 24.05.2022.

⁶⁶ Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 41-42.

- *Sultan'ın dindar bir yapıya sahip olması.*
- *İslam Birliğinin Osmanlı Devletine güç katacağına inanması.*
- *Din kardeşlerini bir arada tutma düşüncesi.*
- *Topraklarına yapılan saldırıları durdurmak istemesi.*
- *Sömürgeci devletlerin panslavizm, panhelenizm kavramlarına karşılık panislamizm kavramının güçlendirilmesidir.”*

1856 yılı Avrupa-Türk ilişkileri için olduğu kadar Ortadoğu tarihinde de bir dönüm noktasıydı. On dokuzuncu yüzyılda bütün faaliyet alanlarında meydana gelen değişimler ve Fransa'nın özellikle de İngiltere'nin, Osmanlı'nın güç kaybı nedeniyle ortaya çıkmış olan boşluğu doldurma girişimleri, öngörülemeyen bir dizi siyasal ve kültürel etki yaratmıştır. İstanbul'daki İngiltere sefiri o sıralarda hükümete yazdığı bir raporda demiryolunun çok sayıda Müslümanların dini hislerini galeyana getirecek güçte olduğunu belirtmesi bu politikanın önemini vurgulamaktadır. Panislamizm faaliyetlere basın da önem vermiştir. Avrupalı devletlerle ilişkilerimizin arttığı bir dönem olmuştur. Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması gayrimüslimler için önemli bir hamle olmuştur. Hicaz demiryolu da Abdülhamid'in Panislamizm siyasetine delil olarak gösterilmektedir. Osmanlı Devleti birinci dünya Savaşına dâhil olduktan sonra Cihanı Ekber ilan yapmış ancak istenilen sonuca ulaşamamış dünyadaki Müslümanların bir kısmı davete katılmıştır. Dünya Müslümanlarının İstanbul'da Halifenin ilan etmiş olduğu Cihadı Ekber davetine itibar etmeyişlerinin sebebi manevi zayıflıklarından kaynaklanmamıştır. İdareleri altında yaşadıkları rejime karşı koyabilecekleri silah, mühimmat, para gibi maddi unsurların yokluğu veya yetersizliği kendilerini adeta hareketsiz kalmaya mecbur etmiştir.

1.2.5. Abdülhamid ve Siyonistler

Siyonizm teriminin kökünü oluşturan Siyon sözcüğü Musevi tarihinin ilk çağlarından beri Kudüs ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Siyonizmin kurucusu bilinen Theodor Herzlin tarih sahnesine çıktığı 1890'larda Avrupa'da ve diğer yerlerde Hibbat Siyon hızla şubeler açarak Yahudiler arasında yayılmıştır. Hareketin Avusturyalı önderlerinden Nathan Birnbaum ilk defa Siyonizm terimini ortaya atmıştır. Avrupanın başkentlerinden gelen gazetecilere de yer ayrılmış, salona dinleyiciler bile Herzlin halkla ilişkilerdeki titizliğinin bir işareti olarak alınmıştır. Siyonizm Yahudilerin Filistin'de yeni bir vatan kurması için başlattıkları siyasi hareketin

adıdır⁶⁷. Bu kelimeye Filistin'deki birinci Musevi tapınağının Babilliler tarafından yıkılmasından sonra özel bir anlam verilmiş ve siyon, yurtlarından kovulmuş Yahudi halkının Filistine dönme arzu ve özlemini benliğinde toplayan bir duygu hazinesi olmuştur. Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt kurulmasını amaçlamaktadır. İkinci Abdülhamid Siyonizm Hareketini politik bir sorun olarak görmüş ve Yahudilerin Filistine yerleşmelerinden endişe duymuştur. Ayrıca Herzlin kibarlığından ve zarafetinden etkilenen ikinci abdülhamid onun için Tam halkının adamı, eski peygamberlerine benziyor demiştir.

Filistin'in sınırları Batı'da Akdeniz sahilinde olan Gazze, Hayfa ve Yafa'dan, doğuda Şeria ve Ürdün Nehri'ne kadar olan bölge; kuzeyde ise şimdiki Lübnan sınırlarına kadar olan bölgedir. Kudüs üç semavi din içinde kutsaldır. Müslümanlar için Kudüs Mekke ve Medineden sonraki en kutsal şehirdir. Mescid-i Aksa ilk kible ve Miraç olayının gerçekleştiği mekândır olmuştur⁶⁸. Kudüs Hz. Ömer döneminde fethedilmiştir. Emevi, Abbasi, Fatimi, Eyyubi, Selçuklu ve Memluklu idarelerinden sonra 1516'da Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğine giren Filistin'deki Osmanlı yönetimi 1918 yılına kadar dört yüz iki yıl sürmüştür. 1896 yılında ilk defa İstanbula gelen Theodor Herzl II. Abdülhamidin Avrupa'daki hafiyelerinden biri olduğunu öğrenmiştir. Herzlin amacı II. Abdülhamid'i ikna ederek Siyonizm davasını gerçekleştirmektir. Herzl Osmanlı Devleti'nin sıkıntılarının olduğunu öğrenmiş bu durumu kendi lehine kullanmak istemiştir:

- *“Osmanlı Devleti'nin otuz üç milyon İngiliz altınına ulaşan borçlarının tamamını ödeme.*
- *İmparatorluğu korumak için yüz yirmi milyon altın Frank'a mal olacak deniz filosu yaptırılması.*
- *Devletin mali durumunu canlandırmak için otuz beş milyon altın lira faizsiz borç verilmesi.”*

Abdülhamid Han teklifi kabul etmedi ve şu yanıtı vermiştir⁶⁹:

⁶⁷Nedenleri ve Sonuçları ile 2006 İsrail-Lübnan Savaşı. Erişim Adresi:<http://www.tuicakademi.org/nedenleri-ve-sonuclari-ile-2006-israil-lubnan-savasi/>Erişim Tarihi: 24.05.2022.

⁶⁸ Nazif Öztürk, **Azınlık Vakıfları**, Altınküre Yayınları, Ankara 2003, s. 130-131.

⁶⁹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt I, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 396-369.

“Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu imparatorluğu kanlarını dökerek kazanmışlar... Bırakalım Yahudiler milyarlarını saklasınlar. Benim imparatorluğum parçalandığı zaman Filistin’i karşılıksız ele geçirebilirler.”

İkinci Abdülhamit’in Filistin’i gözden çıkarması ile Herzl, Akka ile yetineceğini bildirmiştir. Siyonizmi destekleyerek 17 Eylül 1901 yılında İkinci Abdülhamid’in huzuruna çıkmıştır 1891 tarihinde çıkarılan bir iradei seniyye ile de Osmanlı topraklarının herkesin yerleşebileceği boş topraklar olmadığı belirtilmiştir. Siyonistler İkinci Abdülhamide isteklerini kabul ettiremeyeceklerini anladılar ve Jön Türklerle işbirliği yaptılar. Emmanuel Carasso İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde etkin biri olmuştur Emmanuel Carasso 1904 yılında son kez Padişahın huzuruna çıktığında yine ret cevabını almıştır. Bu durum Siyonistlerin ikinci Abdülhamid’e karşı tavır almasına sebep olmuştur. Yahudiler isyanlarda ve ihtilalde gizli olarak bulunup çalışmıştır⁷⁰.

1.3. Ortadoğu’da Yer Alan Eden Ülkeler

1.3.1. İran

Resmi adı “*İran İslâm Cumhuriyeti*” olan İran, Ortadoğunun en büyük ülkelerinden biridir. Ülke olarak kuzeyde Hazar Denizi, güneyde Umman Denizi ve Basra Körfezi, doğuda Afganistan, Pakistan ve Türkmenistan, batıda ise Türkiye, Irak, Azerbaycan ve Ermenistan ile çevrilidir. Bu kavimlerin arasında, Farslar, Medler, Türkler, Lurlar, Araplar, Afganlar, Belüciler, Yahudiler, Kürtler, Ermeniler ile Asur ve Keldani kökünden gelenler yer alır. 1992 verilerine göre altmış bir milyon olan nüfusun yaklaşık yüzde ellisini azınlıklar oluşturmuştur.

Yapılan protestolar neticesinde Musaddık petrolün millileşmesi için 19 Şubat 1951’de İran Meclisi’ne bir kanun tasarısı sundu ancak başbakan Ali Ramza Meclis’de yaptığı 3 Mart 1951 tarihli konuşmada bunun mümkün olmayacağını ileri sürmüş ve dört gün sonra öldürülmüştür. Bu tarihten sonra Amerika, İngiltere ve İranı uzlaştırmak için arabuluculuk rolünü üstlendi başarılı olamadı. İngiltere ise

⁷⁰ Süleyman Demirel, **1970’li Yılların Muhasebesi ve Türkiye’nin Geleceğine Bir Bakış**, Başbakanlık Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, Ankara, 1979, s.20.

meseleyi Milletlerarası Adalet Divanı'na götürürken diğer yandan İran üzerinde baskı kurmak için İran sularına Kruvazör ile bir miktar asker göndermiştir⁷¹. Ancak daha fazla ileri gidememiştir. 1951'de İran'da yapılan seçimler neticesinde Musaddık'm Milli Cephesi ile Tudehçiler mecliste çoğunluğu almışlardır. Musaddık 1953 Şubatında Şahı tahtından feragate zorladı ve Şah kabul etmek zorunda kalmıştır. Musaddık'm diktatör konumuna gelmesi ve Tudehçilere yaklaşması General Zahidinin liderliğindeki ordunun 19 Ağustos 1953'de darbe yapmasına ve neticesinde başarılı olmasına neden oldu böylece Musaddık düşürülerek tutuklandı, Roma'ya kaçmak zorunda kalan Şah ise geri dönmüştür. Yaklaşık yirmi beş milyon olan Türk nüfusu, etnik açıdan Azeriler, Türkmenler, Afşarlar gibi farklı gruplardan oluşmaktadır. Yirmi iki milyon ile Azeriler en kalabalık etnik azınlık nüfusu oluşturmuştur. Ülkede İranlılar daha çok merkezde ve başkent Tahran çevresinde, Azeriler, kuzeyde ve kuzeybatıda, Sünni Kürtler, batıda ve kuzeybatıda, Sünni Türkmenler, Hazar Denzinin güneyinde, Sünni olan ve Arapça konuşan Araplar, güneyde ve güneybatıda Peştucaya yakın dili olan Sünni Belüciler güneydoğuda yaşarlar. Nüfusun yüzde doksan sekizi Müslüman olan İran'da, Türkler dışındaki Müslümanlar resmi mezhep olan Şiiliğe bağlı kalmışlardır. Nüfusun yüzde ikisi ise, Hristyanları, Yahudileri, Zerdüştleri ve Bahaileri kapsar. Geçmiş dönemlerde Pers ülkesi olarak anılan ülke, 1935 yılında resmen İran adını almıştır. Asya ile Anadolu arasında bir köprü durumunda bulunan İran, bu konumu dolayısıyla farklı kavimlerin yerleştiği bir yer olmuştur⁷².

İran, 1907 İngiltere ve Rusya arasında nüfuz bölgelerine ayrılıp paylaşılmıştı. İran'da birinci dünya Savaşı esnasındaki gelişmeler bir taraftan ekonomideki bozulmalar merkezi otoriteyi zayıflatmıştır. Ayrıca ülkenin fiili denetiminin yabancı işgal güçlerinin elinde bulunması Kaçar Hanedanının son üyesi Ahmet Şah'ın otoritesini neredeyse ortadan kaldırmıştır. Rusyada Çarlığın yıkılması üzerine, İngiltere tek başına İran üzerinde nüfuz kurma yoluna gitti 1918'den 1921'e kadar İran'daki petrole ilişkin çıkarlarını korumak ve Rusyadaki Bolşevik devrimini bastırmak için

⁷¹Şule Kut, **1990'larda Türk Dış Politikasının Ana Hatları**. Derleyenler: Barry Rubin, Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.20.

⁷² Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1974, s.20-21.

İran topraklarını üs olarak kullanan İngiltere'nin İran iç politikasındaki belirleyicilik konumu daha da artmıştır⁷³.

Kaçar Hanedanlığına son verilmesiyle Rıza Han tarafından toplanan kurucu meclis anayasa hazırlamış 1925 Aralığında Rıza Han Şah tavanını almasıyla İranda monarşi yönetimin devam etmesi kararı alınmış ve Pehlevi hanedanlığı dönemi başlamıştır. Rıza Şah reformcu bir devlet adamı olarak nitelendirilmekte ise de mevcut yönetimi tümünden değiştirmek yerine kısmı bir takım değişiklikler yapmıştır. Meclis için seçimler yapılsa da seçilecek kişiler öncen Rıza Şah tarafından belirlenmiş ve bu seçimler göstermelik kalmıştır⁷⁴.

1936 yılında yaptığı yasal düzenleme ile ulemanın gücünü kaybetmesini sağlamıştır. 1939'da ise tüm vakıflar devlete bağlanarak ulemanın mali bağımsızlığına da son verildi Batılı anlamda bir düzenleme yoluna giden Rıza Şah 1928'de çıkardığı kanunla erkeklerin Avrupai tarzda giyinmesini ve 1935'de çıkardığı kanunla da şapka giymesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun dışında kadınlara seçme hakkı tanınmakla birlikte, 1936'da çıkarılan kanunla kadınların peçe giymeleri ve örtülü olmaları yasaklandı. Esas önemli reformlar ise eğitim alanında yapılmış 1935'de Tahran Üniversitesi kurulmuştur. Bu okulun mezun vermesiyle birlikte dini eğitim veren okulların etkisi azaltılmış ve mezunlar bürokrasi alanında görevlendirilmiştir. Ayrıca bu dönemde vergi toplamanın daha etkin hale getirildiği görülmüş ve gümrük vergisinin arttırılması neticesinde ülke gelirlerinde artış olmuştur⁷⁵. İranı ekonomik bağımlılıktan kurtarmakta kısmen de olsa başarılı olan Rıza Şah her şeye rağmen ülkenin petrol bölgesi Kuzistanda ki faaliyetleri dolayısıyla devlet içinde devlet gibi davranan Anglo Persian Oil Company üzerinde fazla etkili olamamıştır.

İkinci Cihan Harbi başlamasıyla İran tarafsızlığını ilan etmiş olsa da Rıza Şah'ın Almanya'ya olan sempatisi, İngiltere ve Sovyet Rusya'nın bu devletten şüphe duymasına neden olmuş ve Sovyet Rusya'ya yardım yapmak amacıyla Ağustos ayında İran, İngiltere ve Sovyetlerin işgaline uğramıştır. Bu kuvvetler karşısında duramayan İran ordusu yenilgiye uğramış ve İran Şahı oğlu Muhammed Rıza

⁷³ Faruk Pamukçu, **Su Sorunu ve Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri. Türk Dış Politikasının Analizi.** Derleyen: Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.30.

⁷⁴ Hasan Taşkın, **İstihbarat Arşivlerindeki Gizli GAP Raporu.** Neden Yayınları, İstanbul, 2007, s.50.

⁷⁵ Turan Silleli, **Büyük Oyunda Türkiye ve Irak İlişkileri.** IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.62.

Pehleviye tahtı bırakarak 26 Ağustos 1941’de ülkeyi terk etmiştir. Güney Afrika’ya kaçan 1944 yılındaki ölümüne kadar burada kalmıştır. İran birinci dünya Savaşı’nda olduğu gibi ikinci dünya Savaşı’nda da yabancı devletlerin etkisiyle ikiye bölünmüştür. ABD’nin savaşa katılmasıyla 1942 yılında İranla bir anlaşma yapılmış ve işgal statüsü ittifak görüntüsü çerçevesinde işbirliği biçimine dönüştürülmüştür. Buna göre savaşın bitimini müteakip altı ay içinde İngiltere, ABD ve SSCB İran’da ki askeri güçlerini çekecektir.

Ülkenin bir diğer sorunu ise Rıza Pehlevi döneminde verilen petrol imtiyazlarıydı. Bu imtiyazlar sayesinde ülkede sayısı gün geçtikçe artan Sovyet mühendisleri, İngiliz petrol uzmanları ve Amerikalı danışmanlar ülkedeki her kesimi ciddi manada rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın karşısında durmak üzere Muhammed Musaddık ortaya çıktı. Muhammed Musaddık 1930’lu yıllarda Rıza Şah’m baskıcı rejimine karşı çıkmıştır. 1943’de milletvekili seçilmiştir. Nitekim 1949’da tüm siyasal partiler ve çıkar grupları Musaddıkın önderliğinde Ulusal Cepheyi oluşturarak dışarıdan desteklenen Şaha karşı güçlerini birleştirdiler⁷⁶. 1949 yılının bir diğer önemli olayı ise İran’ın 1933’de Anglo-İranian Oil Company adlı İngiliz şirketi ile imzaladığı anlaşmaya ek olarak bir anlaşma daha imzalanmasıydı bu anlaşma neticesinde İranın petrolden elde ettiği gelir az da olsa arttırılmıştır. Musaddık’a göre İran petrolleri millileştirmiştirilmiştir. İran Meclisi 28 Aralık 1949’da anlaşmayı reddetmiş ve petrolün millileştirilmesi amacıyla ülkede gösteriler başlamıştır.

1.3.2. Irak

Fırat ve Dicle havzası üzerinde kurulmuş olan Irak toprakları tarihte Sümer, Akad, Babil, Asur, Roma, Bizans, Sasani, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı gibi birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Topraklarının stratejik bir mevkide bulunması Irak coğrafyasını her dönem hareketli kılmıştır. Bu olayın arkasından ülkede tekrar Nuri Said önderliğinde hükümet kurulmuş ve İngilizlerin etkisi altında yönetim devam etmiştir. Irakın bugün doğuda İran, güneyde Basra Körfezi, Kuveyt ve Suudi Arabistan, batıda Ürdün ve Suriye, kuzeyde de Türkiye ile sınırları bulunmaktadır. Birinci dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı yönetimi altında olan Irak toprakları, savaş sonrası 19 Nisan 1920’de yapılan San Remo Konferansıyla İngiliz mandası

⁷⁶ Yavuz Gökarp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.20-65.

altına girmiştir. Daha en başında bölgenin tabii kaynakları ve stratejik öneminin farkına varan İngiltere için Irak toprakları, Hindistan'daki sömürgelerine giden yollarının güvenliği açısından on dokuzuncu yüzyıl boyunca vazgeçilmez bir ilgi alanı olmuştur.

1.3.3. Suriye

Anadolu yarımadasının güneyinde, Doğu Akdenizde yer alan Suriye 185.180 kilometrekare yüzölçümüne ve 17,155.814 milyon nüfusa sahiptir. Suriye, coğrafi konum olarak Pers, Irak Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasında geçiş bölgesi olduğu için Ortadoğunun kültürel ve politik dengesinde önemli bir rol oynar.

Ülke genel olarak Mısır ve Suudi Arabistanla yakın ilişkiler içinde olmasını öngören Ulusal Parti, Şamlı hukukçu ve sanayicilerin hâkimiyetinde iken, Irak ve Ürdün ile birleşme yanlısı olan Halk Partisi daha çok Halepli toprak ağaları ve tüccarların denetimindedir. Bu ayaklanma iki yıl sürdü ve Fransa sonunda galip gelen taraf olmuştur. Fakat uyguladığı politikanın zararım görmüş olmasından ötürü 1930 yılında Suriye sözde bağımsızlık vererek cumhuriyeti ilan etmiştir. Ancak 1936'da Faşist İtalya'nın Habeşistanı ele geçirmesi Akdenizde büyük bir İtalyan tehdidi ortaya çıkarması ve Nazi Almanyası ile Faşist İtalyanın Ortadoğu memleketlerinde İngiltere ve Fransa aleyhine yoğun bir propagandaya girişmesi Fransayı Suriye'ye karşı daha yumuşak davranmaya itmiştir ve 1936 Eylülünde yaptığı anlaşma ile Suriye'den çekilmeyi kabul etmiştir⁷⁷.

Ülke yönetiminin yeniden sivillere geçmesiyle birlikte farklı siyasal gruplar arasındaki rekabet ve çatışma da arttı. 1955 yılından itibaren siyasal denge, başını Baas Partisi ile Suriye Komünist Partisinin çektiği sol kanat lehine değişmiştir. İsrail devletinin kurulmasıyla ülkedeki Batı karşıtlığı, Sina Yarımadasının 1956'da İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından işgal edilmesi ve Sovyet propagandası üzerine daha da arttı. Bu gelişmelerin sonucunda 1957 itibariyle ülke yönetimi sol bir koalisyonun denetimine girdi ve Sovyetler Birliğine yanaşmıştır⁷⁸.

⁷⁷ Adem Çaylak ve Şükrü Nişancı, **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş Demokrasiye Giriş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?** Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s.60.

⁷⁸ Başkanlık Osmanlı Arşivi, İ.HUS., İrade Hususi, 92/64.

1.3.4. Lübnan

Resmi adı, *El Cumhuriyye el Lübnaniyye* olan ve bir zamanlar Ortadoğunun en gelişmiş ülkelerinden biri olarak nitelendirilen Lübnan'da yaşanan iç savaşlar ülkenin bu özelliğini silerken komşuları tarafından işgaline de sebep olmuştur⁷⁹. Ülkenin Akdeniz kıyıları dışında Suriye ve İsrail ile sınırı bulunmaktadır. Yirminci yüzyılla birlikte, Maruniler ekonomik ve siyasal bakımdan güçlenerek, bölgenin etkili mezhebi konumuna gelmiştir.

1.3.5. Mısır

Afrika Kıtasının kuzey doğu ucunda yer alan Mısır Arap Cumhuriyeti, Ortadoğu'nun en geniş topraklara sahip ülkesidir. Kuzeyi Akdeniz, doğusu Kızıldeniz ile çevrili olan ülkenin siyasi sınırlarını ise; güney bölgesinde Sudan, batı bölgesinde Libya, kuzey doğu bölgesi da İsrail ile olan kısa sınırı oluşturmaktadır. Beş bin yıllık bir tarihi mirasa sahip olan Mısır bulunduğu konum itibarıyla tarih boyunca büyük medeniyetlerin istilâlarına uğramış ve bu sebeple uzun yıllar istikrâra kavuşamamıştır.

Osmanlı topraklarına Yavuz Sultan Selim döneminde katılan, Birinci Cihan Harbi sırasında İngiltere'nin egemenlik haklarını kurduğu iki Osmanlı toprağından biri olmuştur⁸⁰. İlk olarak 1914 yılı 5 Kasım'da İngiltere'ye Kıbrıs'ın ilhakı ile olmuştur. İkinci olarak da 1914 yılı 18 Aralık tarihinde Mısır'da hâkimiyet kurması olmuştur. Arabi Paşa döneminden beri gelişmekte olan Mısır'da ki milliyetçilik için, İngiltere'nin tarafından Mısır hakimiyeti'nin kurulması büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Savaş esnasındaki gelişmeler Mısırdaki Milliyetçiliği daha da hızlandırmıştır⁸¹.

Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır'da İngiltere'ye karşı protesto eylemleri hız kazanırken hükümet ve İngiltere'nin ortaklaşa çabaları da pek fayda etmiyordu. Bu istikrarsız yapı içinde sık sık hükümet değişse de halkın eylemleri durmak bilmiyor, göstericiler 1936 Antlaşmasının ortadan kaldırılmasını istiyordu. 1936 Antlaşmasını

⁷⁹ Yücel Demirel, Sibel Özbudun, *İşyanın Adı Filistin İntifada Kazanacak*. Ütopya Yayınları, Ankara, 2002, s.100-120.

⁸⁰ Özcan, Gencer, **50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri. Sempozyuma Sunulan Tebliğler**. Türk Tarih Kurumu. Ankara, 1999, s.50.

⁸¹ Ahmet Faik Barutçu, **Siyasî Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 206.

reddeden Vafd Partisi İngiltere'ye karşı tepkisini açıkça ortaya koymamış ve tarafsız bir tavır takınmıştı. Olayların tırmanması üzerine birinci Faruk Vafdi görevden alarak Ali Mahir'i başbakanlığa getirirken güvenlik kuvvetlerinin halkın üzerine daha sert bir şekilde gitmesini istemiştir⁸².

1.3.6. Ürdün

Resmi adı, Haşimi Ürdün Krallığı olan Ürdünün Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve İsrail ile sınırları bulunmaktadır. Güneybatısında yer alan Akabe Limanı ise ülkenin Kızıldeniz'e açılımını sağlamaktadır. Ortadoğu'nun jeopolitik yapılanması Ürdün'ü bölgesel politikaların kilit noktası haline getirmiştir. Ürdün, Filistin ile Batı Şeria şeridinde ve İsrail, Suudi Arabistan, Irak ile Suriye ülkeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca da Akabe Körfezi'nde bulunmasından dolayı Irak, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan açısından tampon bir yer konumundadır. Konumundan dolayı Ürdün, Arap Ülkeleri ve Arap ülkelerinin ikili rekabete bağlı olarak ticari lojistiğin en önemli unsuru olmuştur.

1.3.7. Filistin

Filistin ülkesi 1948 yılında işgale uğrayan topraklarda, yüzde yetmiş dokuzu Yahudi, yüzde beşi Hristiyan, yüzde an altısı Müslümandır. 1967 yılında işgale uğrayan Batı Şeri ve Doğu nüfusun yüzde yetmiş Müslüman, yüzde on yedisi Yahudi, yaklaşık yüzde beşi Hristiyan, kalan hakl ise diğer dinlerededir. Gazze'deki nüfusun da yüzde doksan sekizi Müslüman, yüzde yedisi Hristiyan, yüzde beşi Yahudi'dir. Müslüman halkın genelliği ise Şafii ve Sünni halktır. Ortadoğu bölgesi tarih boyunca yaşanan her dönemde taşımakta olduğu önem sebebinden dolayı oldukça büyük çatışma bölgesi olmuştur. Ortadoğu neredeyse tüm geleneklere, dinlere, kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Son zamanlarda ise sahip olduğu petrol kaynaklarından dolayı egemenlik ve güç savaşlarına maruz kalmıştır. Bu gibi sebeplerden dolayı dünyada en iktidarsız bölge olarak ilk sırada yer almıştır.

⁸² Bernard Lewis, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarih*. Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, s.78.

1.3.7.1. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Döneminde Anadolu ve Filistin İlişkileri

Lozan Konferansı'ndan önce Türkiye'de olan Yahudi ve Türk mandalarının devam eden teklifleri gelmiştir. TBMM'ye 10 Kasım 1922 tarihinde ve Türkiye de ikametgâh eden bir grup Musevi tarafından yazılan mektup tarafımıza ulaşmıştır. Mektupta:

"Türk Musevileri Şarkın mukadderatı mevzu bahis olduğu bu sırada evvelce Filistin'de Türk hâkimiyeti zamanında olduğu gibi Araplar ile Museviler arasındaki ahenk ve vifakı temin etmek üzere Filistin' deki mandanın Türk devletine itasını teklif ve istirham ediyorlar" denilmektedir.

Mektubun ardından Meclisi 'te mektup hususunda tartışma yaşanmıştır. Antalya Mebusu Rasih Efendi⁸³:

"Bu bir taraftan Filistin mandasından bahsediyor, bir taraftan da Türkiye Musevileri diyor. Halbuki Türkiye Musevilerinin Filistin Musevileriyle alakaları yoktur. Binanaleyh bunun reddi icabeder. Biz bu Musevi Hükümetini kabul etmiyoruz" derken bu düşünceye birkaç itiraz olmuştur.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey şöyle demiştir⁸⁴:

"Arkadaşlar, mesele Filistin mandasıdır. Rica ederim Filistin için bu milletin birçok kanının aktığını unutuyoruz zann ediyorum. Onu muhafaza için milyonlar sarf ettiğimizi ve Misakı Millimizin bir maddesini de unutuyoruz zannederim. Efendiler Misakı Millide biliyorsunuz ki, Türk milli hududu dışında kalan dindaşlarımızın serbestti arasını talebediyorduk. Bugün görüyoruz ki orada bulunan dindaşlarımızın değil; hatta dini bizden ayrı olan Museviler dahi bizim mandamızı istiyorlar. Bence bu Misakı Millimizin bir maddesinin tahakkuku emrinde atılmış bir adımdır. Biz maddeyi kabul etmeyiz ne demektir. Yani anlamıyorum, mal verilirse kim istemez, Değil bunu."

⁸³ Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış politikası", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 29, 2010/2, s. 257-259.

⁸⁴ Gencer, **50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri. Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, s.55.

Hangimiz bunu kabul edemeyiz? bu milletin evlatlarının kanlarının akmış olduğu, kemiklerinin çürümekte bulunduğu topraklarımızı elyevm unutmak istemiyoruz ve katiyen biz feramuş edemeyiz ve unutmadığımız içindir ki, Misakı Millimize o kaydı koymuşuzdur. Binanaleyh ben diyorum ki Meclisi Milli bugün bir karar ittihaz etsin ve heyeti Murahhasamıza yalnız Filistin mandası meselesini değil, diğer mesailin de kemali ehemmiyetle takip edilmesini ve orada bulunan dindaşlarımızın her halde serbestli arasını istihsal için lazım gelen teşebbüsâtı müessirrede bulunmasını talebetmeliyiz efendiler. Bu bir borçtur zannedirim".

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'de Türkiye için bu süreçte mektupla yakinen ilgilenmesinin doğru olmadığını belirtmiştir⁸⁵:

"Filistin'in ne vaziyeti hukukiyesi tahakkuk etmiş ve ne de biz oralardan sarfinazar etmişiz. Oraları oralardaki kardeşlerimizin reyine bırakmışızdır. Meselenin yarınki alacağı vaziyeti kimse bilmeden, oradaki ekseriyet kimdir, bunlar nedir, ne gibi bir hakka müsteniden bunlar tavassut ederek Filistin'i mandamıza almaklığımıza çalışmamızı tavsiye ediyorlar? Yani dolaşık bir şeydir"

Bu sözler üzerine konu kapanmıştır. Cumhuriyetin ilanıla beraber Türk dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilanı ile Ortadoğu bölgesi için de ikili ilişkilerde yeni bir döneme geçilmiştir. Dönemin Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey barış yapmanın gerekli olduğunu şu şekilde özetlemiştir:

"Çok uzun zamandan beri ardı arası kesilmeyen harplerle hırpalanmış aziz Türk milletinin ilerlemesini, refahını temin etmek, hem de bunları süratle yapmak lazımdı. Bu yoldaki çalışmalarımızın çok meyveli olabilmesi için huzura ve sulha ihtiyaç vardı."

Birinci Cihan Harbinde yaşanan acılar, tecrübeler bu zihinsel dönüşümde önemli rol oynamıştır. İsmet İnönü'nün seneler sonra kendisine:

⁸⁵ Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 275-290; Malike Bileydi Koç, **İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**, Günizi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 109.

"Sizin kocaman bir İmparatorluğunuz vardı, o şan ve şöhrete özlem duymuyor musunuz? Haritanız kafi görünüyor mu?"

diye soran Amerikalı gazeteciye verdiği cevap bu durumu özetlemesi açısından önemlidir⁸⁶:

"Hayır, böyle bir hasret, böyle bir elem bizde yoktur. Yurdun her erkeğine, her kadınına, her çocuğuna yüksek ve ferahlı bir varlık hazırlamak gibi bir ideal, yabancı topraklarda yumruk sallamaktan ve zabıta memurluğu yapmaktan daha şanlı ve şerefli bir vazifedir. (...) Biz gözümüzü içeriye doğru çevirmiş bulunuyoruz. Memlekette yapılması gereken takım takım işleri bu sayede keşfettik. Dünyada en büyük haz ve saadet yaratıcı işler sayesinde elde edilir. Biz yepyeni bir yurt yaratmayı, milleti yeni temeller üzerinde ilerletmeyi iş edinmiş bulunuyoruz"

Tevfik Rüştü Bey şöyle devam etmiştir:

"Vakıa bize de bu kongreyi akit teşebbüsüne girişenler tarafından davetnameler gelmiştir; fakat milletleri terakki yolundan alıkoymaya çalışan, bu itibarla, müessif neticeleri artık münakaşa mevzusu olmıyan böyle teşebbüslere Cumhuriyet Türkiye si' nin bir alakası olamayacağı tabiidir. Bahusus dini siyasete vasıta ittihaz etmenin dahili ve harici bütün siyasette bir aleyhtarıdır. Hadisenin inkişafını yakinen takip ediyoruz. Bizim milli işlerimizde uzaktan ve yakından alaka göstermedikleri müddetçe bu teşebbüs orada toplananların muntıkalarında münhasır mahalli ve bize taalluku olmayan bir hadise mahiyetinde kalabilir."

Aydın Mebusu Dr. Mazhar Bey de konu hakkında şu şekilde bilgiler vermiştir;

"Kudüs'te siyonistlerle İslamlar arasında bir mesele cereyan ediyor. Bu dahili meselelerinde kendilerine kuvvet bulmak için bir şey yapmayı düşünebilirler. Fakat bu nihayet Kudüs dahilinde kalabilir. Bütün dünyanın İslam alemine davetiye göndermenin manası nedir? Hiç şüphe

⁸⁶ Burcu Gültekin Punsman, Türkiye-İsrail: Ekonomi ve Siyasetin Ayırışmasına Doğru, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, 2011 s.23.

yok ki bir zamanlar hilafeti sinesinde taşıyan Türkiye'ye birçok müstemlekeci milletler tarafından vasıtai tenkit ve bazen tecaviüz olarak kullanılmış hilafet meselesi ve bütün diğer devletlerin doğrudan doğruya müstakil hayatlarına karışmak mahiyetini alan hilafet meselesini (konuşacaklardır ve bunu) ... kabul edemeyiz. Fakat ne de olsa çok kısa ve dar bir zaman zarfında yaptığımız çok derin inkılaplar üzerinde çok derin hassasiyetimiz vardır ve bu da daha uzun bir zaman elbette sürecektir. Yani başımızda olan bir memlekette bu kadar alemşümül manayi ihtiva eden hadiseleri soğuk kanlılıkla mütalaa edemeyiz. Türklerin seve seve, istiyeye istiyeye yaptıkları inkılaba hariçten herhangi bir burun ve parmağın sokulmasına müsaade edemeyiz ve bütün milletlerin yaptıkları insani ve medeni inkılaplarına şu veya bu şekilde müdahale arzularına soğuk kanlılıkla lakayıt kalamayız."

Türkiye bölgedeki olaylarla kendi çıkarlarını etkilediği ölçüde ilgilenmiştir. Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'nin yakın sahasında barışın var olduğunu görmenin en büyük ülküleri olduğunu belirtirken:

"zıt siyasi cereyanların temas mevkiinde bulunmak dolayısıyla endişeli mahiyet alabilen hadiselerin yakın alakalan"

olduğunu belirtmiş olsa da, konuşmasının daha sonrasında da belirttiği gibi bütün faaliyetlerin tek bir hedefi vardır:

"Kendi emniyetimizi objektif olarak temin etmeğe çalışırken herhangi bir yerde herhangi bir taarruzu teşvik etmek ve kolaylaştırmaktan dikkatle sakınmak"

Filistinde 15 Nisan 1936 tarihinde iki Yahudi yerleşimcinin öldürülmesiyle alevlenen ve üç yıl sürecektir olan Büyük Arap İsyanı başladı. Türk basınında bu olaylar Araplar Galeyanda, Filistin Acınacak Halde şeklinde duyurulurken hükümet kendini olayların dışında tutmaya ve dış politikasının bir parçası olarak nitelendirmemeye devam etmiştir: "1937 yılında Peel Komisyonu Filistini bir Yahudi devleti, Ürdüne bağlı bir Arap devleti ve İngiliz bölgelerine ayıran raporunu açıkladı. Rapor hem Araplar hem de Yahudiler tarafından reddedildi. Bozkurt, Peel Komisyonu'nun Filistinde yaptığı incelemeleri konu edinen İngiliz Daily Telegraph gazetesinde

Kudüs Müftüsünün Araplar adına bu Komisyona yaptığı isteklere yer verildiği” ni yazmıştır.

Bu haber üzerine Kudüs Müftüsü, Filistin halkı Türk yönetiminde bağlı iken dah mutlu ve iyi bir durumda olduğunu belirtmiştir. İngiliz’ler Arap halkının isteklerine karşılık veremez ise Arap halklarının bir Türk mandası olmak istemelerini dile getirmiştir. Bu durumun sebebi ise Türkler’in İngiliz’lerden daha az Yahudi tesirinde bulunduklarını belirtmiştir.

Buna Cumhuriyet gazetesinin 17 Ocak 1937 tarihli cevabı o dönemde Türkiye'nin Filistin'e bakışını göstermesi açısından ilginçtir⁸⁷.

"Müftü Hacı Emin el-Hliseyni'nin sözlerinden biz Türkler sadece mütehassız olabiliriz, Vaktiyle Filistinlilerle beraber ve bir arada yaşadık, Sonra mukadderat bizi ayırdı. Bugün ve yarın ne bir Türk mandası ne de Türkiye'nin İngiltere siyasetine müteveccih bir politikası mevzubahis olabilir. Filistin hakkındaki temennimiz de Filistin'in imparatorluktan ayrılan bütün memleketler için olduğu gibi saadeti ve refahıdır."

Bu dönemde uluslararası sistemdeki gelişmelerden gittikçe daha da rahatsız olmaya başlayan Türkiye sulhu oluşturmak ve İran, Irak ve Afganistan ile arasında sorun olan sınır sorununu sonuçlandırmak, bağımsızlık ve egemenlik vurgulaması amacı ile 1937 yılı 20 Ağustos'da Sadabad Paktı'na imza atmıştır. Paktın imzalanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa Bombay Chronicle'da ilk kez Filistin hakkında doğrudan doğruya bir mesaj demeci yayınlattmıştır. Paşa bu konuşmasında şöyle demiştir:

"Arapların Avrupa siyasetine nüfuz edemeyip bu sözde istiklal kelimesine inandıkları ve bu uğurda Arap memleketlerini Avrupa emperyalizmine esir kıldıkları çok şayanı teessüftür. Arapların arasında mevcut olan karışıklığı ve hoşnutsuzluğu kimse bizim kadar bilemez, Biz vakıa birkaç sene Araplardan uzak kaldık, Fakat şimdi kendimize کافی derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslamiyet'in mukaddes yerlerinin Musevilerin ve Hristiyanların nüfuzunun altına girmesine mani olacağız, Binaenaleyh şunu söylemek istiyoruz ki;

⁸⁷Süleyman Özmen, **Ortadoğuda Etnik Dini Çatışmalar ve İsrail**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 153-154.

buraların Avrupa emperyaliz. inin oyun sahası olmasına müsaade etmiyeceğiz, Biz şimdiye kadar dinsiz ve İslamiyet'e lakayt olmakla ittiham edildik. Fakat bu ittihamlara rağmen Peygamber'in son arzusunu yani, mukaddes toprakların daima İslam hakimiyetinde kalmasını temin için hemen bugün kanımızı dökmeye hazırız. Cedlerimizin, Selahaddin'in idaresi altında, uğrunda Hristiyanlarla mücadele ettikleri topraklarda yabancı hakimiyet ve nüfuzunun tahtında bulunmasına müsaade etmiyeceğimizi beyan edecek kadar bugün, Allah'ın inayeti ile kuvvetliyiz. Avrupa bu mukaddes yerlere temellük etmek için yapacağı ilk adımda bütün İslam aleminin ayaklanıp icraata geçeceğine şüphemiz yoktur." ⁸⁸.

Cumhurbaşkanı İnönü:

“Fransa ve Suriye ile ilişkilerimizi uzun zamandan beri zehirleyen bir meselenin halli olarak yorumlamıştır. İnönü bunun yeni bir müstemleke siyasetine delalet etmediğini açıklarken geçmişte müstemlekeler Türkiye'ye pahalıya mal olmuştur. Ya bunlar Türkiye'nin varlığı için hayati ehemmiyeti hazi olan kaynakların inkişafı ve vaziyetlerinin takviyesi hususunda ciddi surette engel olmuştur”

Filistin, Osmanlı imparatorluğu zamanıyla günümüzü karşılaştırarak o günleri aradıkları izlemine vererek Türklerden büyük beklentiler içinde bulunmuştur.

1.3.7.2. Filistin Sorunun Uluslararası Sorun Olması

Geçici bir manda rejimi sonrasında bağımsızlıklarına kavuşmayı bekleyen Filistinlilerin, Musevi göçüne olan muhalefetleri ve bağımsızlık beklentileri, yöredeki iki toplum arasındaki uyuşmazlığı giderek artırdı ve 1930'lu yıllarda karşılıklı silahlı çatışmalara varan boyutlara ulaşmıştır. İngiltere açısından ise İngiltere'yi bıktıran bir durum olmuştur, manda yetkililerine karşılık Siyonistlerin bıktırma savaşı içinde bulunması İngiltere'yi de oldukça yormuştur. İngiltere'de otuz sene boyunca devam etmiş olan sorumluluk için şu açıklamaları yapmıştır:

⁸⁸ Mehmet Hasgüler & Bülent Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s. 115-117.

"Maj estelerinin hükümeti barıştıramaz bir ilkeler çelişkisi ile karşı karşıya kaldı. Filistin 'de yaklaşık 1.200.000 Arap ve 600.000 Yahudi vardır. Yahudiler için, esas hedef Filistin 'in herhangi bir kesiminde Yahudi egemenliğini sağlayana kadar direnmektir Bu şartlar altında hem Araplar, hem de Yahudiler tarafından önerilen çözümleri kabul edemeyeceğimize, ya da kendimizin üreteceği bir çözümü uygulamaya koyamayacağımıza karar verdik. Bizim için açık olan yegâne yolun sorunu BM'nin hükmüne teslim etmek olduğuna karar verdik."

Sorunun giderek büyüdüğünü gören İngiltere, bunalımı tek başına çözemeyeceğini anlayarak ikinci dünya Savaşı sonunda konuyu Birleşmiş Milletlere getirdi. İkinci Cihan Harbi'nin son bulmasından hemen sonra Filis Sorunu'nun çözümü konusu oldukça üzerinde durulan bir konu olmuştur⁸⁹.

1.3.7.3. Birleşmiş Milletlerin Filistin'i Taksim Kararı

İngiltere'nin ısrarlı isteği ve talebi ile toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu dahil bulunan diğer büyük devletlerin olmadığı bir soruşturma sisteminin kurulmasını ve bu kurulacak olan soruşturma grubunun Filistin'e giderek birebir rapor tutmaları hususunda bir sonuca varılmıştır;

"Birleşmiş Milletler bu tarih itibariyle Filistin sorununu ele almıştır. Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye öncülüğündeki Arap devletleri, Filistin'deki manda rejimine son verilmesi ile birlikte Filistinlilerin bağımsızlığının tanınması yönünde çalışırken, Yahudiler de Filistin'de kendi bağımsız devletlerinin kurulması için BM'yi etkilemeye yönelik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 22 Nisan 1947'de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan Filistin mandasının sona erdirilmesini ve bağımsızlığını talep etmiş ancak öneri Genel Kurul gündemine koyulmamıştır. Bunun üzerine Arap devletleri hukuki sorunların Uluslararası Adalet Divan'ında ele alınmasını istemişlerdir. Arapların tartışılmasını bekledikleri sorunlar; BM'nin bir Arap toprağı üstündeki tasarrufunun hukuken mümkün olup olmadığı, Filistin halkının kendi

⁸⁹İsmail Ediz, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin'de Toplum ve Siyaset 1919-1922". **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2015, s. 152.

geleceğini, anayasasını ve yönetim biçimini seçme hakkı, I. Dünya Savaşı sırasında Araplara bağımsız bir Arap devleti kurulması yolunda yapılan vaatler, Balfour Bildirisi'nin hukuki değeri, manda rejimi kabul edilirken hiçbir Arap devletinin Milletler Cemiyeti üyesi olmaması gerçeği karşısında Filistin'deki İngiliz varlığının hukuki niteliği ve BM'nin manda yönetimi sonunda alacağı kararların geçerliliği konularıydı. Ancak Arap önerisi 21 aleyhte, 20 lehte ve 13 çekimser oyla reddedilerek Filistin halkının kendi geleceğini belirleme hakkı elinden alınmıştır.”

Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi adındaki bu komitenin on bir üyesi bulunmaktadır ve istenilen raporu da 1947 yılı 1 Eylül'e kadar en geç Genel Kurul'a iletmeleri kararı alınmıştır. Yapılan görüşmelerin son bulması ile Arap halkının Filistin topraklarında bağımsız bir devlet kurmak istemeleri ile göç eden Yahudilerin durdurulması Özel Komite'ye bildirilmiştir. Yahudi liderleri aralıksız bir şekilde mola bile vermeden Özel Komite'ye kendi isteklerini kabul ettirmek için sürekli çalışmıştır⁹⁰. Görüşmelerde Yahudi yöneticiler kendi isteklerini destekleyecek şekilde Filistin'in tarihi üzerinde görüş ve isteklerini Özel Komite'ye bildirirken Siyonizm'in hedeflerini, Nazi Almanya'sının yapmış olduklarını özellikle de katliamları dile getirmiştir. Fakat bu istekler duyulur duyulmaz Arap Liderleri bunları red etmiştir. Komite Irak, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan ile Suriye'nin temsilcileri ile görüşmeler yapmıştır⁹¹.

Siyonist halk direk olarak Filistin taksiminin olmasını istemektedir. Görüşmelerin sonucunda Yahudiler'in uyguladığı stratejileri başarılı bulunmuştur. Rapor hazırlanırken bazı üyelere Münih, Salzburg, Viyana, Berlin de bulunan mülteci kampları ziyaret edilmiştir. Bu durumda alınacak olan kararı çok önemli bir şekilde etkilemiştir. Birleşmiş Milletlere bağlı olan Özel Komite, 1947 yılı 1 Eylül de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ayrı ayrı iki plan raporu sunmuştur. Çekoslovakya, Kanada, Hollanda, İsveç, Guatemala, Peru, Uruguay açısından destek alan plan⁹²:

⁹⁰ Yavuz Gökalep Yıldız. **Global Stratejide Ortadoğu**. Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.60.

⁹¹ Akşam, “Türkiye ve Irak arasında Filistin anlaşması”. Erişim Tarihi: 24.05.2022.

⁹² Cumhuriyet, “Yalçının gözüle Filistin de durum”. Erişim Tarihi: 24.05.2022.

“Filistinde Batı Galile, Kudüs Heria olmak üzere merkezi Filistin ve Asdod’dan Mısır sınırına kadar devam eden sahil şeridinde bir Arap Devleti; Kudüs ve Betlehem dışında ise bir Yahudi devleti ve Kudüs Merkez olmak üzere bir Uluslararası bölge kurmayı hedeflemekteydi.”

Arap ve Yahudi devletleri 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık geçişten sonra bağımsız olmuştur. Çoğunluk planının Filistin’in toprak bütünlüğünü parçalanan azınlık planı ise bçlücülük amaçladığı için ortaya çıkan iki ayrı plana da karşı çıkmıştır. Çünkü planda Yahudi Devletleri kelimesinin geçmesi dahi planın red almasında yeterli olacaktır. Türkiye ise vereceği oyu Arap ülkeleri ile bereber taksim aleyhinde kullanmıştır. Taksim kararı sonucunda Amerika Birleşik Devletlerin kendisine bağımlı Liberya, Filipinler ve Haiti gibi Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerinde baskı uygulayarak lehte oy kullanmaları yönünde ağırlığı koymuştur⁹³. Bu kararla; Birleşmiş Milletlerin taksim kararıyla nüfusun üçte iki çoğunluğu olan, Filistinli Arapların kendileri için gelecekleri hakkını ihlal ederek kendi çıkarları ile ters düşmüştür. Bu karar Birleşmiş Milletlerin temel kuruluş ilkeleriyle de çelişmiştir. Taksim kararıyla, iki devlet ve Uluslararası statüdeki Kudüs şehrinin sınırlarını çizmiş ve İngiliz mandası sona erdirilmiştir⁹⁴. Yahudiler ise azınlık raporunu reddettiler. Paylaşımaya göre, Filistin’in yüzde seksen sekizi ayrılan Arap Devletinin yedi yüz yirmi beş bini Arap, on bini Yahudilerden oluşan bir nüfusa sahip olacakken, Yahudilere ayrılan yüzde kırk yedide dört yüz doksan bini Yahudi ve dört yüz yedi bini Arap nüfus oluşturacaktır. Ayrıca bu görüş, her devletin öncelikle bir anayasa hazırlaması ve bunu takiben bağımsızlığını elde etmesini onaylamakta ve kurulacak devletlerarasında ekonomik birliğin oluşturulmasını amaçlamaktaydı. Araplar iki planı da tepkiyle karşılamıştır. Başkan Truman’ın Yahudi lobisi sayesinde başkanlık yapması da taksim kararına sıcak bakmasının sebebidir. Özel Komite’nin çoğunluğu ile taksim planı 1947 yılı 29 Kasım’da ufak değişiklikler yapılmış olsa da onaylanmıştır. Alınmış olan karar dâhilinde manda talebi ile Karara göre genel kurul manda gücünün talebi üzerine, Filistinin gelecekte yönetilmesi üzerine özel bir komite yapılarak, görev verilmesi için çok özel bir oturumda buluşulmuştur. Sayı çoğunluğu ile İngiltere plan hakkında memnuniyetsiz olanlar

⁹³ Akşam, “Pakistan’ın Türk ve Irak Paktına katıldığı açıklandı”. Erişim Tarihi: 24.05.2022

⁹⁴ Türkay Ataöv, **Siyonizm ve Irkçılık**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.25-92.

olumlu yaklaşmıştır. İngiltere ise bu iki plana da tepki vermemiştir hatta yorum dahi yapmamıştır çünkü en kısa zamanda Filistin'i terk etmek istemektedir. Amerika da ilk başlarda çok net tavırlar ortaya koymuş olsa da Truman taksim planına sonradan gayet olumlu bakmaya başlamıştır⁹⁵. Truman'ın sıcak bakmasının sebebi ise İkinci Cihan Harbinden sonra Amerika'da ki Yahudi sayısı beş milyona yaklaşmaktadır. Ayrıca Yahudi halkı da Beyaz Saray'ı etkilecek faaliyetlerde bulunmuştur. Türkiye ise Arap halkının BM Genel Kurulunda olan Filistin'e bağımsızlık verilmesi için karar tekliflerinin destekçisi olmuştur. Ortadoğu bölgesinde bir Yahudi devletinin kurulması içinde bulunulan gerginliği daha da hat safaya çıkaracağı için endiler de vardır.

1.4. Ortadoğudaki Terör Örgütleri

1.4.1. Taliban

Taliban kelimesi Arapça “*talebe*” kelimesinden türemiştir. Talebe Arapça da “*aramak, bir yerin yolunu tutmak, bir şeyi rica etmek ve istemek*” anlamındadır. Özellikle de dini alanda dini eğitim almış medreseli öğrenci anlamındadır. 1994 yılında Kabilin ele geçirildiği 1996 yılına kadar da Taliban'ın kararlar alması sürecinde çok köklü değişiklikler olmuştur. Taliban'ın liderlik üzerine olan anlayışı gün yüzüne çıkmıştır ve Kabil' ele geçirmiştir. Taliban'ın kurmuş olduğu durumda kurucu üyelerin başında da Molla Ömer bulunmaktadır. Liderlik anlayışı ortaya çıkmıştır ve Kabil Taliban tarafından ele geçirilmiştir. Taliban'ın aslına gündemde olması çıkış sebebi iktidar olmak değildir. Bir savaş ortamı yaratmak ve sivillere yönelik savaş başlatan gruplara her türlü silahlandırma yapmaktır ve yönetimi de içinde bulunduğu düşünce ile ehline bırakmaktır⁹⁶. Talibanın faaliyetleri medreseli öğrenciler zemininden olmasından dolayı hareketlenmelerin isimleri de farklılıklar göstermektedir. Taliban İslamhareketi olarak yada Taliban kurumu olarak da anılmaktadır. İlk zamanlarında hareketlenmeler siyasi bir hava içerisinde değildir. Söz konusu hareketlenmelerin hükümet kurmak, iktidarı ele geçirmek amaçlarında olmadıklarını açıklamışlardır.

⁹⁵ Fuad Hüseyin, **Zerkavi El-Kaide'nin İkinci Kuşağı**, çev, Defne Bayrak, Küresel Kitap Yayıncılık, 2014, s.41

⁹⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s.80.

1.4.2. El-Kaide

El-Kaide örgütlenmesi ilk zamanları Soğuk Savaş yıllarında olmuştur. Kökeni 1980 li yıllara dayanmaktadır. Örgütün kumcusu olarak belirtilen Usame Bin Ladin 1957’de Suudi Arabistan’da Yemen kökenli bir ailenin elli iki çocuğunun on yedincisi olarak dünyaya gelmiştir. Babası Muhammed, 1930’lu yıllarda geldiği Suudi Arabistan’da hızla yükselip Ortadoğu’nun en büyük müteahhitlerinden biri olmuştur. Baba Ladin 1968’de bir uçak kazasında öldüğünde mirası 11 milyar dolardır. Amerikanın en büyük düşmanı olarak bilinen Usame, CIA ve ISI ajanlarıyla Sovyetler Birliğini sonlandırmak için faaliyet göstermiştir. Irakta El Kaidenin doğuşu Ebu Mushaf El Zar kavinin Iraka girmesinden bir süre sonra başladı. 2000 yılında da Afganistanın Herat bölgesinde kendisine bir kamp kurması için Usame Bin Ladin den destek almıştır⁹⁷. Önce İranı daha sonra Iraka geçen Zar kavi bu dönemde önce Ensar El İslam adlı örgütle işbirliği yaptı. Zar kavi cemaat El Tevhit ve El Cihat adlı örgütü adını 2004’e kadar korudu. Zar kavinin Irak’taki ünü Bağdat’taki Ürdün Büyük Elciliğine yapılan bombalı saldırıdan sonra artmaya başladı. Irak da Amerika Birleşik Devletlerine karşı faaliyetler yürütmüştür. 11 Eylül saldırılarının amacının, CIA tarafından ABD’nin Orta Doğu’ya ABD, 11 Eylül olayından sonra sorumlu tuttuğu Usame Bin Ladini Taliban’m kayıtsız şartsız teslim etmesini istedi. Ancak Taliban Usame’nin ABD’deki saldırılardan sorumlu olamayacağını söyledi. Taliban sözcüsü Abdülhay Mutmain:

“ABD’de olan sıradan insanların işi değildir. Bu hükümetlerin işi olabilir. Ne Usame ne de biz bunu yapabiliriz. Biz terörizmi desteklemiyoruz. Bin Ladin ’in böyle bir gücü yoktur. Saldırıları kınıyoruz” diye açıklamalarda bulundu.

Ardından Usame Bin Ladin saldırıları düzenlemediğine dair şu açıklamaları yapmıştır⁹⁸:

“Terörist eylem bazı Amerikalı grupların işidir. Benim bu saldırılarla ilgim yoktur. Saldırıyı ben yapmadım ama yapanlara teşekkür ederim”.

⁹⁷ Özcan, Gencer. **Türk ve İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliği Ötesi**. TESEV Dış Politika Analiz Serisi-I, İstanbul, 2005, s.60-80.

⁹⁸ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”. **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1, 2012, s.42-44.

Amerikanın baskılarına direnen Taliban yönetimi, Amerikanın dünya ticaret merkezine yapılan saldırıların en büyük suçlusu ilan ettiği Usame'nin teslimi için bazı şartları ile sürmüştür. Taliban, Usame Bin Ladinin herhangi bir tarafta düşüncesi olmayan bir ülkede yargılanmasını istemiştir. Ve ayrıca istek olarak da Afganistan'a uygulanan yaptırımların ortadan kaldırılmasını talep etmiştir. Afganistan'a yapılan işgallerin meşrulaşması ve başta Amerika olmak üzere tüm dünya kamuoyunun desteğini almak amacı ile düzenlenen bir senaryo olduğu da belirtilmiştir Bin Ladin, ilk, orta ve yüksek öğrenimini Cidde'de tamamlamıştır. Melik Abdülaziz Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi alanından mezun olmuştur. Üniversitedeki yıllarında Seyit Kutup yani Müslüman Kardeşler örgütünün önde gelen liderlerinin fikirlerinden etkilenmiştir. Rusların Afganistan işgalinden bir yıl sonra cihat yapmak üzere Pakistan Peşaver kentine giden Usame, mücahit liderlerle tanışarak dünyanın dört yanından cihada gelenleri karşılamak için “*Beytul- Ensar*” adıyla bir cemiyet kurmuştur⁹⁹.

29 Nisan 2011'de ABD bakanı Obama ladinin yakalanması talimatı vermiştir. Operasyon *SEAL Tearn SDC* tarafından gece yarısı operasyon düzenlenmiş, bu operasyon sonucunda Ladin öldürülmüştür. Bin Ladinin öldürülmesi Amerika Birleşik Devletleri halkı üzerinde olumlu psikolojik durum yaratmış ve Obamamn da prestij kazanmasını sağlamıştır. IEK'nin Şiileri hedef alan saldırılan bir süre sonra Sünnilere baskı olarak geri döndü. IEK'nin Iraktaki gelişmelerin yanı sıra Suriye'deki çatışmalardan da büyük yarar sağladı. Amerika Birleşik Devletleri 11 Eylül 2001'de terör saldırıları sonucunda bir prestiji kaybetmişti. Bu saldırının merkezinin Afganistan da olduğu belirlenen El Kaide terör örgütü tarafından yapıldığı açıklanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri çıkan kadar kapsamında koalisyon güçleri ile terörle mücadele adı altında Afganistanı işgal etmiştir. Amerikan merkezi haber alma teşkilatı CIA tarafından takip edilen Bin ladinin Pakistan'ın *Bad* şehrinde olduğu tespit edilmiştir. Terörle mücadele açısından olumlu ve ders verici bir durum yaratmıştır. El Kaide'nin Türkiyede terörist saldırılar düzenlediği de dikkate alınarak Türkiye dahil hedef olabilecek tüm ülkelerin kuruluşları temsileciliklerinin ve halkın dikkatli olması gerekmektedir. Saldırıların

⁹⁹ Necati Alkan, **Gençlik ve Radikalizm Terör Örgütlerinde Kimlik İnşa Süreçleri**, Kara Kutu Yayınları, 2013, s.23-25.

sadece El Kaide irtibatlı veya aynı paralelde hareket eden örgütler tarafından da gerçekleştirileceği de dikkate alınmıştır¹⁰⁰.

1.4.3. Hizbullah

Hizbullah örgütü 1980'li yıllarda çalışmalar başlatmış olsa da aktif şiddet propagandaları 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Hizbullah örgütünün başı “*Hüseyin Veli oğlu*” dahil olmak üzere bütün üst düzey yöneticilerinde 1990 yılından beri konunun uzmanları medya ve kamuoyunca bilinmesine karşı bu terör örgütüne karşı güvenlik güçleri kadar diğer toplumsal refleks grupları ve medyada hazırlıksız davranmış ve dikkatlerini ayrılıkçı teröre çevirmiştir.

Hizbullah terör örgütü bünyesine eleman kazandırırken daha çok gençleri hedef almaktadır. Bölgede ki ailelerin çok çocuklu olması ailenin çocuk üzerinde kontrolünün zayıflığına neden olmakta bu da çocuk ve gençlerin terör örgütlerinin ağma düşme oranını artırmaktadır¹⁰¹. Hizbullah terör örgütünün bu yıllarda diğer temel eylem olgularından olan vahşet ve buna bağlı olarak toplumda özellikle örgüte yakın çevrelerde korku, panik ve sinme yaratmaya yönünde saldırılarını arttırdığını söylebiliriz. Hizbullah terör örgütünün diğer terör örgütleri ile karıştırmasına bakılırsa rölatifli rahat ortamda büyüdüğünü söylenebilir. Türkiye'deki Veli oğlu gibi narsist kişilikli lider tarafından yıllarca istismar edilen örgüt mensupları Türkiye'de büyük acıların yaşanmasına neden olmuştur. Her iki örgütte aynı sosyal tabandan aynı sosyo psikolojik alt yapıdan beslenmiştir. PKK ve Hizbullah birbirini besleyen örgütlerdir¹⁰².

1.4.4. Hamas

Arka planı yıllar öncesine dayanmasına rağmen HAMAS'ın gerçek anlamda “*İntifada*” ile kurulduğunu söylemek yerinde olacaktır. HAMAS İntifada ile kök salmış ve İntifada ile büyümüş bir örgüttür. Söz konusu olan bu yeni örgüt, 1982'den beri eylemlilik derecesinin sıfır olduğu bir dönemde, Filistin Fedai hareketine kinaye

¹⁰⁰ Alkan, Gençlik ve Radikalizm Terör Örgütlerinde Kimlik İnşa Süreçleri, s.80-88.

¹⁰¹ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2005, 103-104.

¹⁰² İsmet Üzen, “İngilizlerin Kudüs’ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. H. Allenby’nin Kudüs’e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt IXX, Sayı 2, 2009, s. 331-332.

olarak 1986'da Kudüsteki hassas bir bölgede 1986'da çok sayıda İsrail askerinin ölümüne yol açan bir eylem yaparak sesini duyurmuş ve bu sayede Filistinli birçok gencin ilgisini çekmiştir. Tarihsel kökenleri itibariyle günümüze Hamasın oluşum süreci aşağıdaki gibi açıklanabilir¹⁰³. Arapça Hareketül Mukavemet-ul İslamiyet yani islami Direniş Hareketi anlamına gelen HAMAS, Arafat'ın izlediği politikalarından memnun olmayan El Fetih örgütünden kopanlarla, işgale karşı gereken tepkiyi gösteremeyen Müslüman Kardeşlerin eski üyeleri tarafından 1986'da kurulan Seraya El Cihada El İslaminin devamı niteliğindedir¹⁰⁴.

1950-1970 yılları arasında Arap Dünyası'nda oldukça yaygın olan Nasirizm ve beraberinde gelen Arap milliyetçiliğinin de etkisiyle oldukça etkisiz bir dönem yaşayan İslami direniş hareketleri, 1967 işgalinin verdiği tepkiyle 1980'lerin bağında canlanma dönemine girmiştir¹⁰⁵. Daha önce de belirtildiği gibi 1973'te kurulan İslam Merkezi bu canlanma döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Hamasın kökenini Müslüman Kardeşlere daha özelde ise İslam Merkezi'ne dayandırmak yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Hamasın kurucusu Şeyh Ahmet Yasin, 1936'da Suriye'nin "El Çura" bölgesinde dünyaya gelmiştir. İsrailin kurulduğunun ilan edildiği 1948'de o da binlerce Filistinli gibi mülteci durumuna düşmüştü ve ailesiyle birlikte Gazze'ye göç etmek zorunda kalmıştır. İslam Merkezi'nin kuruluşunda ismi sık sık telaffuz edilmeye bağlanan Şeyh, 1987 İntifada hareketi ile Filistin direnişinin en önemli önderi haline gelmiştir¹⁰⁶. 1952'de yüzerken felç olan, 1989'da İsrail güvenlik güçleri tarafından yakalanarak işkenceye maruz kalan ve 22 Mart 2006'da sabah namazı çıkışında İsrail askerleri tarafından öldürülen "Şeyh Ahmet Yasin", yetmiş yıllık hayatında Filistin direnişinin vazgeçilmez temsilcisi olmuştur.

28 Mart 2006 günü meclisten güven oyu alan Flamas hükümeti göreve başlamış beklide sonradan başına geleceklerden habersizdi. 2006 Haziran ayından buyana çözülemeyen gündemdeki bir diğer konu ise İsraili esir asker Galat Şalt ile Filistinli mahkûmların takas edilmesi konusu olmuştur. İsrailin uyguladığı stratejiler Hamasın

¹⁰³ Kadir Kasalak, "İnzilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası". **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt XXV, Sayı 3, 2016, s.74

¹⁰⁴ Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**. Vadi Yayınları, İstanbul, 2016, s.60.

¹⁰⁵ Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi**, Universal Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.93-94.

¹⁰⁶ Akşam, **Sovyet Rusya ve İsrail devleti**, Erişim Tarihi: 24.05.2022.

hükümette kalıp kalmamasını etkilemenin ötesinde İsrail'in istemediği sonuçların doğurma ihtimalide vardır gerek Filistin topraklarında gerçekleştirilen askeri operasyonlarda gerekse Filistin liderlerine yönelik gerçekleştirilen suikastların esnasında sivil halkında ölmesi birçok kesim tarafından insan hakları ihlali olarak görülmektedir.

Hamas ideolojisine göre Filistin topraklarının bir parçından vazgeçilmesi dinin bir parçasından vazgeçmek gibidir. İslam Filistine hakim olmadığı sürece Filistin yalnızca çatışmaya savaşa ve kargaşaya sahne olacaktır. Hamasın en önemli hedefi Filistin halkının özgürleşmesi ve işgal altındaki toprakların kurtarılmasıdır. Ruhani liderleri Şeyh Ahmet Yasinnin dediği gibi Filistin toprağının “*kutsal bir İslam toprağı olduğu inandırılmaktadır*”. Hamas 1991 yılında “*İzzetin El Kasım*” tugaylarının kurulmasıyla birlikte farklı bir tutum sergilemeye başlamıştır. 2000 yılına kadar Hamas için sıkıntılı günler başlamıştır. 1987-1990 yılları arasında Gazve ve Batı şeriatının İsrail kuşatması altında kalması Hamasa desteği büyük ölçüde artırmıştır¹⁰⁷.

Hamas politikaların Filistin toplumunda var olan iki temel üzerine inşa etmiştir birincisi dini eylem ikincisi İsrail karşı var olan yaygın Hristiyanın 2006 seçimleri Filistin haklı için çok farklı şeyler ifade etmekteydi özellikle on yıldır ilk kez seçim yapılyordu seçimler öncesinde gerek Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail gerekse Avrupa Birliği Hamasın seçimlere girmesine sıcak bakmıyorlardı. Filistin seçimleri bugüne kadar Arap dünyasında gerçekleştirilen en demokratik seçimler olarak tarihe karışmıştır¹⁰⁸.

Orta doğunun istikrara kavuşa bilmesi için İsrailin yapıcı tavırlar sergilemesi ve Hamas'm uzlaşma zemininde tutulması gerekir Hamas benzeri İslamcı hareketler yıllardır haklın arasında neler olup bittiğini farkında olarak bir şeyler yapmaya çalışıyorlar diğer önemli nokta ise Filistin özelinde her şeyin Hamas tan bekleniyor olmasıdır. Filistin içinden olaylara bakıldığında çok farklı durumla karşılaşılmaktadır onca sıkıntı açlık tecrit nedeniyle içerde bir birliğin olması gerekirken aksine ciddi

¹⁰⁷ Akşam, “*İran, Bağdat Paktına katılmayı inceliyor*”. Erişim Tarihi: 24.05.2022.

¹⁰⁸ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. Nesil Yayınları. İstanbul, 2013,s.25-38.

boyutlara varan bir güç çekilmesi görülmektedir¹⁰⁹. Elfeti ve Hamas arasındaki bu çekişme bir ulus olabilmenin önündeki en büyük engeldir daha güçlü bir Filistin için birlik şart olmuştur. Filistin yönetimi başkanı Mahmut Abbas bu noktada daha çok caba sarf etmelidir. İsrail Amerika ve Avrupa Birliği Haması bir terör örgütü olarak algılamakta ancak birçok Filistinli tam tersine Haması haklı bir dava için mücadele eden siyasi bir oluşum olarak gömlektedir. Flanias özellikle ilk İnifada'da oynadığı rolle tarih sahnesine ciddi bir giriş yaparak adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Hamasın liderliği iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi Filistin içindeki liderlik, İkincisi ise Filistin dışındaki liderliktir. Filistinli İslamcılar için en büyük problem Müslüman Arap dünyasının ortasındaki İsrail'in varlığıdır İsrail Flamas tarafından dünya geneline yayılmış Müslümanlara karşı Yahudi komplosunun bir parçası olarak algılanmaktadır¹¹⁰.

1.4.5. El Nusra Cephesi

Suriye'de bulunan Selefi düşünceleri akımı on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar dayanmak ile birlikte 1990'lı yıllarda Filistin'de bulunan İslami Cihat Hareketi, Lübnan'daki Hizbullah Hamas ve Çeçen savaşı, Suriye'li bir kesim gencin içlerinde cihata yönelik istekleri tekrardan gün yüzüne çıkartmıştır. Bu hareketlerden büyük derecede etkilenen Selefi'ler tam anlamıyla örgütsel bir isim olmamasına karşılık örgütlenmeleri kendiliğinden şekillenmiştir¹¹¹. Suriye kuruluşundan 1990'lı yıllara kadar bölgede bir cihatçı düşünce daha önce hiç görülmemiştir. Ufak çapta olan Selefi grupları halktan destek alamamıştır ve halk arasında kabul de görmemiştir.

El Nusra Cephesi'nin lideri *Ebu Muhammed el Colani*, "" ilk kez kensini saklamadığı açıklamasında, "*El Kaide'den ayrılmasının iç ve dış sebepleri vardır.*" ifadesini kullanmıştır. Dış sebep için "*Uluslararası toplumun örgütü bombalamak için hedef gösteren mazeretlerini ortadan kaldırmak.*" Olduğunu belirterek iç sebebe ise "*rejime karşı savaşan muhalif guruplarla arasındaki mesafeyi azaltmak*" olduğunu

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948- 1988**, İş Bankası yayınları, Ankara, 1994, s.38-39.

¹¹⁰ Akşam, "**Sıra yeni paktlara geliyor**". Erişim Tarihi: 24.05.2022.

¹¹¹ Akşam, "**Türkiye-İsrail**". Erişim Tarihi: 24.05.2022.

açıklamıştır. El Nusra Cephesinin atmış olduğu bu adımı, *El Kaide* lideri "*Eymen Zevahiri*" açısından da oldukça anlayışlı bir şekilde karşılanmıştır¹¹².

Suriye, 2003'te Amerikanın Irak'a müdahalesinin ardından, Amerika Birleşik Devletlerine karşı savaşıyan yabancı militanların Iraka geçmek için kullandığı bir geçiş noktası olmuştur. Bu aşamada Suriye hükümetinin bu militanlara destek sağladığı bilinmektedir. Hatta Suriyeli müftü Şeyh Ahmet Kaftari, Amerikan saldırılarına karşı tüm Müslümanları cihada çağırarak bu saldırıları önlemek için canlı bomba eylemleri dâhil her türlü yola başvurulabileceğini belirtmiştir¹¹³.

El Kaidenin Suriye halkının çıkarlarını kendi çıkarlarına tercih etmesi demek, örgütün Suriye'de savaşıyan askeri kolundan vazgeçmesi anlamına gelmektedir. El Nusra lideri *Colan* yeni amaçlarının: "*Allah 'ını dini yolunda çalışmak, Adalet sağlamak, Suriye 'nin özgürlüğü için diğer muhalif guruplarla birleşmek ve Esad rejimini çökertmek*" olduğunu vurgulamıştır¹¹⁴. Bu da demektir ki El Nusra'nın Suriye'de ki tek amacı dine bağlı bir şekilde hilafeti kurmak olduğu görülmektedir. Suriye rejimi, 2005-2008 yılları arasında maruz kaldığı uluslararası izolasyona karşı El Kaideyi ve cihatçı anlayışlı olanları kullanmıştır. Bu tarihten sonra ise cihatçıların hareketlerini kısıtlayarak, sınırları kontrol altında tutarak ve istihbarat birimleri arasında iş birliği sağlayarak Amerikanın kendi üzerindeki baskısını azaltmış ve El Kaide ile yollarını ayırmıştır. Bu şekilde de Suriye bu rejimi El Kaide'nin düşmanı şekline getirmiştir. Suriye'de Savaşıyan El Nusra Cephesi, Usame bin Ladin'e ait El Kaide Örgütü'nden ayrıldığını duyurdu. Örgütün yeni adının da "*Fetih el Şam Cephesi*" olduğu açıklanmıştır. Kullanılan siyah bayrak değiştirilerek, beyaz renkli yeni bir bayrak kullanılacağı açıklanmıştır. El Nursa lideri, örgütünün dışarı ile bağlantılarını keseceğini, Suriye için savaşıyan yerel askeri teşkilatlanmalar ile birlikte savaşıacağını vurgulamıştır¹¹⁵.

1.4.6. IŞID Terör Örgütü

¹¹² Sabit Duman, **Modern Ortadoğu'nun Oluşumu**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul ,2010, s. 127-128.

¹¹³ Süha Bölükbaşı, **Türkiyenin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**. Liberte Yayınları, Ankara, 2001,s,60.

¹¹⁴ Akşam, "**Türkiye Pakistan arasında askeri pakt**". Erişim Tarihi: 24.05.2022.

¹¹⁵ Meliha Benli Altunışık, **Türkiye'nin İsrail Politikası in Alan Makovsky,Türkiye'nin Yeni Dünyası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002,s,50.

İşid terör örgütü ilk ortaya çıktığı bölge olarak pasif bir örgüt görünümünde olsa da ideoloji olarak tüm dünya üzerinde korku yaratmaktır. Eylemleri kurulmuş olduğu bölge açısından etkili görünmüş olsa da sadece kendi bölgesi açısından kalmamıştır. Genel olarak kullanımı İŞİD olsa da asıl adı “*Irak ve Şam İslam Devleti*”dir.

Türkiye’nin İŞİD ile mücadele politikası orda doğudan huzurun İŞİD’in tasfiyesi ve Suriye de yeni bir siyasi yapının inşasıyla mümkün olabileceği düşüncesi olmuştur. Türkiye Suriye de iç savaşın arttığı insani sorunların giderilebilmesi için uluslararası bir barış gücü tarafından denetlenecek güvenli bölge ve insani koridor oluşturulmasını istiyor¹¹⁶. Türkiye ISİD ve Kürt gruplar arasında çatımsalar sebebi ile 2014 yılında sadece iki ay içinde Suriye’nin Kobani ilçesinde yüz doksan bin ve Irakta ISİD saldırılarından kaçan on dokuz bin Ezidiyi sığınmacılara kapılarını açmıştır. Türkiye ISİD ile mücadele kapsamında pek çok önlem aldı Türkiye ışıdın gelirlerinin kesilmesi amacıyla güney sınırında kaçakçılıkla mücadele önlemlerini almıştır¹¹⁷.

AB ülkelerinin ISİD savaşçı psikolojisinde büyük sorunun Türkiye sınırında olmasının farkına varılması ile AB’nin büyük nüfusunun olduğu altı ülkesi ile ilk kez Türkiye’de İçişleri Bakanlar toplantısına davet edilmiştir. Toplantı G-6 olarak bilinmektedir. Toplantıda Avrupadan savaş düşüncesinde olanlara yönelik Türkiye üzerinden geçişlerin önüne engel çekilmesi için desteklerin arttırılması talep edilmiştir. AB ise Türkiye’den istediği talep ile sorunun ele alınmasını, yeni tedbirlerin getirilmesini, radikal olma yönündeki ilerleyişin kapasitesinin arttırılması taleplerinde bulunmuştur. Örgüte bağlı komuta zinciri çoğunlukla Saddam yanlısı oldukça da tecrübeli komutanlardan meydana gelmektedir ve bu durum da örgüte çok büyük avantajlar sağlamaktadır. ISİD Türkiye ekonomisine büyük bir maliyet yüklemiştir. ISİD ile Suriye arasındaki savaşta otuzbeş milyar dolar maliyetin yaklaşık on iki buçuk milyar doları Türkiye’nin uğramış olduğu zarar olduğu belirtilmiştir¹¹⁸.

Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinin örgütle mücadele amacıyla çıkardığı yabancı savaşçılarla mücadeleyi ön gören kararları Amerika Birleşik Devletlerinin de başını

¹¹⁶ Süleyman Özmen, **Ortadoğu’da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık İstanbul, 2002, s.153-154.

¹¹⁷ Cumhuriyet, “**Filistin Komisyonu Çarşamba Toplanıyor**”. Erişim Tarihi: 24.05.2022.

¹¹⁸ Milliyet, “**Mısır Süveyş Kanalına El Koydu**”. Erişim Tarihi: 24.05.2022

çektığı koalisyonun 2014'te bu yapıyla askeri mücadele içine girmiştir¹¹⁹. ISID ile miicadele kapsamında Birleşmiş Milletler öncülüğünde güvenlik konseyi kararlarının çıkmasına öncülük eden Amerika Birleşik Devletleri aynı zamanda küresel düzeyde örgütle mücadele etmek amacıyla bir koalisyon gücü oluşturdu Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde oluşturulan bu güce Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye dahil atmış ülke yer alıyor Avrupa Birliğinin IŞID ve yabancı savaşçılarla mücadelesinde aday ülke Türkiye'yi kilit konumunda görülürdü IŞID katılan Türk savaşçıları yüksek olduğu ideaları Türkiye tarafından ret etmiştir. IŞID'in kentlerde hücre yapılanması şeklinde faaliyet gösteren militanları vasıtası ile sivillere yönelik gerçekleştirdiği eylemlerin amacı mezhepsel çatışmayı canlı tutmak ve örgütün *Sünnilerin tek ve gerçek koruyucusu olduğu* izlenimini vermektir¹²⁰. Diğer eylem türü ise daha askerî hedeflere yöneliktir. Karşı tarafın moral gücünü ve diğer askerî kabiliyetlerini zayıflatmayı, onlar üzerinde korku yaratmayı ve elde bulundurduğu topraklardaki gücünü sağlamlaştırmayı amaçlayan bu tür eylemler daha organize edilmiş bir yapıdadır. Daha sonra alt düzeyde devriye ve kontrol noktalarına bombalı araç ve intihar saldırıları düzenlenmekte ve nihai olarak baskın tarzında birden fazla istikamette koordine edilmiş yaya ve motorlu saldırılarla hedef ele geçirilmektedir. IŞID teknolojik uygulamaları ve interneti aktif olarak kullanmaktadır¹²¹.

IŞID'in eleman sayısını artırmasında, özellikle yabancı savaşçıların örgüte katılmasında, sosyal medyanın ve internetin büyük rolü olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda IŞID, propagandasını Mayıs 2014 tarihinde kurduğu "*El-Hayat Medya Merkezi*" vasıtasıyla yürütmeye başlamıştır. Bu kapsamda oluşturulan internet sitesinde çeşitli videolar ve dergiler yayımlanmaktadır. İlk video 2014 yılı 19 Haziran tarihinde¹²². Özellikle batı kökenli yabancı savaşçıların cihat çağrılarına yer verilen videolar yüksek kalitede ve birden fazla dilde yayımlanmaktadır. Yine "*Dabiq*" isimli İngilizce dergi ile örgüt faaliyetlerinin propagandasının yapıldığı "*Insight into the Islamic State*" isimli raporlar vasıtasıyla

¹¹⁹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi.**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.55.

¹²⁰ Tayyar Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi.**, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1999,108.

¹²¹ Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı?. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası.** Derleyenler Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, İstanbul, 2010,s.50.

¹²² Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası**, 1945-1970,Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, S,26.

IŞİD internet aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmaktadır. 12 Haziran 2006'da Zer kavi'nin ölmesi sonucu, liderliğe “*El-Muhacir*” getirilmiş. Ekim 2006'da ise Irak İslam Devleti kurularak liderliğe “*Ebu Ömer el-Bağdadi*” getirilmiştir 2007 yılından itibaren, ABD'nin etkisi ile gücünü kaybetmeye başlamıştır. 2010 yılında el-Mısri ve el-Bağdadinin öldürülmesi nedeniyle, lider “*Ebu Bekir El- Bağdadi*” olmuştur. IŞİD, 2011 yılında ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra tekrar güçlenmeye başlamıştır. 29 Haziran 2014'te ise halifeliği ve İslam Devletinin kurulduğunu ilan etmiştir. IŞİD'in gerçekleştirdiği eylemler bölge istikrarını ciddi yönde etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir¹²³. Ele geçirdiği bölgelerde acımasız bir tavır sergileyen örgüt kendi mezhepsel ideolojisini benimsemeyenleri kadın çocuk ayırt etmeden insanlık dışı muamelelere maruz bırakmaktadır. Yapmış oldukları acımasız eylemler ile Suriye ile Irak arasında ele geçirilen topraklarda ismini özellikle 2014 yılı içerisinde sıkça duyuran Irak Şam İslam Devleti ilk olarak 1999 yılında Ebu “*Musab el-Zerkavi*” tarafından Afganistanda, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuş. 2001 yılında Irak Kuzeyi'ne gelmiş ve ABD güçlerine karşı savaşmıştır. Örgüt, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelerek Irak El-Kaidesi ismini almıştır.¹²⁴

1.4.7. PKK Terör Örgütü

Kürdistan İşçi Partisi, Marksist-Leninist ve Anarşist kavramlarına dayanan ideolojileri ve etnik imkanlara sahip olmasından dolayı, ideolojik amaca dayalı terörizm içerisinde yer alır. Temel iddiası “*sömürüden, ezilen insan hakları tanınmayan Kürtlerin*” haklarının savunucusu olduğu yönündedir. Etnik terör; “*belirli bir etnik kimliğe sahip bireylerin yaşadıkları ülkenin siyasi yapısı içerisinde toplum tarafından dışlandıkları ve haksızlığa uğradıklarını iddia etmeleri sonucunda uzun dönemde kendi ulus devletlerini kurtarmak amacıyla üzerinde yaşadıkları ülkeden toprak talep ederek, şiddete başvurmaları sonucunda ortaya çıkan terör hareketleridir*”¹²⁵.

¹²³ Özmen, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, s.154.

¹²⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, İmge Kitapevi, Ankara, 2009, s.300; Kadir Kasalak, “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”. **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 25, 2016, s. 66-76

¹²⁵ İdris Bal, **Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**. Derleyenler: Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, İstanbul: Nobel Yayınları, 2010, s.99.

Türkiye, Irak, İran ve Suriye topraklarının bir bölümünde Kürdistan adında bağımsız birleşik sosyalist Kürt devleti kurmak nihai siyasi amacı taşısa da talepleri konjonktüre uygun olarak devlet konna federalizm otonomi arasında gidip gelmektedir. Terör örgütünün kurucusu ve lideri “*Abdullah Öcalan*”dır. Halen ayakta kalabilmesini Kuzey Irakta “*Celal Talabani ve Mesut Barzaninin*” kent merkezlerinde ve dağlarda barınmasına izin vermesi, Avrupa ülkelerinde kültürel hak peşinde siyasi güç edinme lobicilik faaliyetlerine destek bulmasından kaynaklanmaktadır.

Siyasallaşmaya başlayan örgüt artık kendini terör örgütü kimliğinden çıkarıp legalleşme çabalarına odaklanmıştır. Örgütler amaçlarına ulaşırken topluma korku salarak, siyasi iktidara baskı uygulanması amacıyla sivil vatandaşlara yönelik eylemlere başvururlar. Hedef ve motivasyon esasına dayalı sınıflamaya göre PKK’yı etnik terör uygulayan Ayrılıkçılar sınıfında değerlendirmiştir:

“Bir parçası oldukları siyasi toplumu tümüyle reddeden, ondan koparak ayrı ve bağımsız bir siyasi toplum oluşturmak isteyen terör örgütleri”
olarak tanımlamıştır.

Türkiye’nin Güney Doğusu, Irak’ın kuzeyi, Suriye’nin kuzey doğusu ve İran’ın kuzey batısını kapsayan bir bölgede ilk olarak devlet kurmayı sonrasında *demokratik özerklik* adı altında otonom olmayı amaçlayan ve bu amaçlarla söz konusu toprakların Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde kalan kısmında etkin olabilmek için, devletin güvenlik güçlerine, sivil halka karşı silahlı eylemlerde bulunan bir terör örgütüdür. Ortaya çıktığı ülke, eylem alanı ve örgütlenmesi itibarıyla hem Avrupa hem de Orta Doğu coğrafyasında yer alan bir bölücü terör örgütüdür. Başlıca en büyük hedefi “*Önderlik*” olan Abdullah Öcalan’ın serbest kalmasıdır. Diğer bir hedef ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını kullanarak, kendi kendini yöneten bir siyasi statü elde etmektir. PKK terör örgütünün belgeleri, fiili uygulamaları incelendiğinde temel özellikleri şu noktalarda özetlenebilir; Terör örgütü elindeki silahlı gücü, güç hak yaratır ilkesi ile şiddeti her zaman mücadele yöntemi olarak birincil öncelikli kullanmıştır¹²⁶.

¹²⁶ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları: 1945-1990**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.157-159.

PKK örgütünün lideri Öcalan ilk kurulduğu zamanlarda eylemci gruplarının bir destek alamaması etkili olduğu düşünülmektedir. Devrimci olmaktan çok aşırı sert, eğitimsiz ve toy olarak görülmüştür. Toplumun korkutulması, korku içine girmesi için kendileri adına mücadele ettiklerini iddia edilen Kürt kökenli vatandaşları kadın, çocuk, yaşlı öldürmüşlerdir¹²⁷. “Bebek katili” olarak bilinip köylere zarar vermeleri ile anılmaktadır. Cezayir devriminin ideologlarından “Frantz Fanon”un etkisini benimsemiş bir tarzda aşırı şiddete dayalı eylem biçimi, birçok Kürdü kendisine karşı hale getirmiştir. PKK kendi geçmişini dört ana bölüme ayırmaktadır¹²⁸:

- “İlk dönem 1973-1984 yılları arasında Marksist-Leninist temelde ideolojik ve pratik eğitim dönemidir.
- İkinci dönem 1984-1993 yılları arasındaki halka yönelik şiddet ve devamındaki gerilla stratejisine geçiş safhasıdır.
- Üçüncü dönem 1993-2010 yılları arasındaki ateşkes ve çatışma dönemlerini kapsamaktadır.
- Dördüncü dönem ise 31 Mart 2010 tarihinde Öcalan’ın avukatları aracılığı ile açıkladığı meşru savunma veya müzakere temelinde gerçekleşecek demokratik özerklik aşamasıdır”.

Türlere karşı yapılan sömürgeciliğin ve arkasındaki Kürt yapısına bağılı olan Kürdistan hâkimiyetine son vermek, demokrasi olan bir yönetimde özgür, bağımsız, hür bir toplum yaratmak, ekonomik olarak bağımsız inşa etmek, sömürge altında bilgi akışı ve kültür kavramlarının yerine özgün kültür ve eğitim kavramlarını olurla tutmak, Kürt lehçelerine yönelik imkanlar tanımak, ulusal dil haline gelmesi hakkında teşviklerde bulunulmuştur. Kürtlerin dili, edebiyatı ve tarihi alanlarında aktif şekilde araştırmalar örgütlenmeler yaparak bünyesindeki tüm halka okur yazar olması yönünde imkanlar tanınmıştır. Komşu halklarla olan ilişkilerde ve uluslararası sorunlarda proleter enternasyonalizmi uygulamaktır. Türkiye’nin Doğu ve güneydoğusunda bir Kürt devleti kurmak adıma ayaklanma ve terörist faaliyetlere girişen PKK terör örgütü, bu bölgelerde yaşayan insanların Türk ırkından ayrı bir ırk olduğunu, kültür ve dillerinin asimile edilmeye ve ortadan kaldırılmaya yani tek tipleştirilmeye çalışıldığını iddia ederek kendi parti programları dahilinde belirtilen

¹²⁷ Celil Bozkurt, **Türk Kamuoyunda Filistin Problemi, İlk Arap-Yahudi Çatışmaları (1920-1939)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 80-85.

¹²⁸ M. Lutfullah Karaman, **Filistin**, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 82.

amacım Türkiye, İran, Irak ve Suriyede bulunan ve Kurt halkım yaşadığı bölgelerden oluşan *Büyük Kürdistanı* kurmak olduğunu ileri sürmüştür. PKK terör örgütü, Türkiye'nin Doğu ve güneydoğu bölgelerinde sözde Türk sömürgeciliğini ortadan kaldırmak, devletin ve güvenlik güçlerinin söz konusu bölgedeki sosyal, ekonomik, politik ve askeri bütün varlığına son vermesini sağlamak ve nihayetinde bölgede bağımsız bir Kurt devleti kurmak ve benzeri bir amaç ve hedef doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır¹²⁹.

1.4.8. PYG Terör Örgütleri

Suriyenin kuzeyi Türkiye-Suriye sınırlar ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin kontrolünde olan bölgelerle Rabia-Sincar üzerinden Irak-Suriye sınır hattını oluşturması nedeniyle jeopolitik açıdan önemlidir. Aynı zamanda Kültlerin yoğunluklu olarak yaşadığı, özellikle Kuzeydoğu Suriyede önemli petrol yatakları da bulunmaktadır.

Suriyeli Kürtler yaşadıkları coğrafi bölgenin öneminin yanı sıra etnik açıdan da Suriye'deki en büyük azınlığı oluşturmaları ve hak talepleri nedeni ile Esed rejimi tarafından tehdit olarak görülmüş ve özel takibe alınmışlardır. Rejim ve PKK arasında bir birlikte yaşama formu kurulmuş, PKK'nın Türkiye'ye karşı desteklenmesine karşılık PKK'nın da yardımı ile Suriye Kültleri rejim için tehdit olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır¹³⁰. Bu dönemde Türkiye'nin baskısı sonucu Lübnan Bekadaki PKK kamplarını kapatmış ancak Öcalan Suriyede yaşamını sürdürmüştür. Suriye PKK'yı terör örgütü olarak tanımış olsa da Türkiye'ye karşı kullanmaya devam etmiştir. 1998 yılında Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral *Atilla Ateş'in* Hatay'da yaptığı ve doğrudan Suriye'yi hedef alan sert açıklamaları ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirelin TBMM'de 1 Ekim 1998'de Türkiye'nin Suriye'ye karşı mukabele bulunma hakkının olduğunu ilan etmesi sonrası, İran ve Mısır'ın arabuluculuğunda 1998 Ekiminde Türkiye ile Suriye arasında Adana Protokol imzalanmış, akabinde Öcalan Suriye'den sınır dışı edilmiştir¹³¹. Bu gelişmelere paralel olarak Suriye'deki PKK üyeleri ve uzantıları tutuklama ve kovuşturmalara maruz kalmıştır. Suriye rejimi, caydırıcılık oluşturmak ve

¹²⁹ Alptekin Dursunoğlu, *Stratejik İttifak*, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s.40-45.

¹³⁰ Efraim Inbar, *Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.7-9.

¹³¹ Mustafa Sönmez, *100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s.45-62.

Türkiyenin siyasi ve iktisadi adımlarına karşı hamleler üretebilmek için kendi Kürt sorununu Türkiye'ye ihraç etmeye çalışmıştır¹³².

Esed rejimi Türkiye'den kaçan Abdullah Öcalanı kendi ülkesinde ağırlarken, ironik bir biçimde ülkenin kuzeyindeki Kürtlere karşı baskıcı ve ayrımcı politikalarına devam etmiş, yine bu anlamda Öcalanı Suriyedeki Kürtlere karşı bir avantaj olarak elinde tutmaya çalışmıştır. Esed rejimi ayrıca Celal Talabani öncülüğündeki “*Kürdistan Yurtseverler Birliği*” ile birlikte PKK'nın Kuzey Irak'ta üs kurması konusunda da çaba sarf etmiştir¹³³.

¹³² Engin Akçay, İbrahim Aytaç Anlı , “*İsrail: Türkiyesiz Güvenlik*”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2013, s. 154-156.

¹³³ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi." **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2012, s.36-37.0

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ BAŞLARINDA TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ ATMOSFER VE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİ VE SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Başlarında Türkiye'deki Siyasi Atmosfer

2.1.1. Menderes Döneminde Siyasi Partiler

Adnan Menderes, siyasî partileri, “*aynı fikir ve eğilimlerle birleşmiş siyasî oluşumlar olarak*” tanımlamaktadır. Fakat Menderes, siyasî partileri herhangi bir cemiyet olarak görmemektedir. Siyasi partilerin, ülke yönetiminin belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. Ülke partiler için değildi; tam tersine, partiler ülke içindi Menderese göre, siyasî partiler, demokrasilerde bireylerin ülke yönetimine katılımını sağlardı. Anayasada tanınan hakların mevcudiyeti ve işlerliği milletin siyasî partiler halinde örgütlenmesine bağlanmıştır¹³⁴. Menderes, siyasî partilere geniş bir serbestlik verilmiştir. Bazı durumlarda siyasî partilere yasak konulması gerektiği fikrindedir. Menderes'in, bir siyasî partinin yasa dışı sayılmasını gerektirecek gerekçelerini üç madde ile şöyle sıralayabiliriz¹³⁵;

- “*Ülkenin istiklâli veya toprak bütünlüğünü bozmak*
- *Vatandaşın temel haklarının sınırlandırmayı amaç edinmek*
- *Yurt dışındaki siyasî oluşumlara bağlı olmak*”.

Menderes, 5 Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülürken, Demokrat Parti adına siyasî partilerle ilgili görüşünü şu şekilde açıklamıştır¹³⁶:

“İster sol olsun, ister sağ olsun yurttaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinen, hürriyeti yok etmek için yine hürriyeti vasıta olarak kullanmak

¹³⁴ Hakan Yılmaz Çebi, **İsrail'in şifresi**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2013. s.44-46.

¹³⁵ Türkkaya Ataov, “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 25, Sayı 3, 1970, s.30-33.

¹³⁶ Çebi, İsrail'in şifresi, s,36.

isteyen totaliter zihniyetteki teşekküllere yurdumuzda yer vermenin memleketin yüksek menfaatleriyle ve demokrasinin emniyet altında bulundurulması lüzumuyla asla telif kabul etmeyeceğine kanî bulunuyoruz. Hele, memleket dışındaki siyasî teşekküllere bağlı veya onların nüfuzu altına düşebilecek mahiyette partiler kurmak isteyenleri memlekette ihanet etmekle vasıflandırmaktan dahi çekinmeyeceğiz. Partimiz memleketin yüksek menfaatlerini her endişenin üstünde tutmuştur ve bundan böyle de daima tutmakta devam edecektir” Menderes, ayrıca, Türkiye’de tek partili yönetimden çok partili yönetim sürecine geçilirken, siyasî partilerin oluşumunda, belli bir sınıf veya zümre çıkarlarından daha çok, siyasî kanaatlerinin belirleyici olduğunu savunmuştur.”

2.1.2. Demokrat Partinin Cumhuriyet Halk Partisinden Farkı

Menderese göre, Demokrat Parti daha önce görülmemiş ve herhangi bir geçmiş bağı olmayan yeni yüzlü bir partidir. Menderes, 1946 yılı 30 Aralık tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde şöyle demiştir¹³⁷:

“Demokrat Parti asla bir başlangıç veya bitiş tanımak ilkesinde değildir. Demokrat Partinin ne arkasında hasretini çektiği bir saadet devri, ne müdafaa etmek mecburiyetinde bulunduğu mazisi, ne de sırtında iktidarın yükü vardır”

Menderese göre, Cumhuriyet Halk Partisi uzun yıllardır millet iradesine dayanmamaktaydı. Buna karşılık, Demokrat Parti ise milletçe benimsenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi milletin ilgisizliği ise, sadece iktidar yılgınlığı veya savaş sıkıntıları ile açıklanamazdı. Asıl neden, vatandaşın siyasî hakkını iktidar partisinin iade etmemesidir. Menderes, 1947 yılı 11 Mart tarihinde Bakırköy de ki konuşmasında şunları söylemiştir:

“Partimizin milletçe benimsenmiş olmasını, Halk Partisi yanlış anlamaktadır. Onlar, zannediyorlar ki, sadece uzun zaman iktidarda kalmış olmak ve geçen harp senelerinin yarattığı sıkıntılarda tabi

¹³⁷ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi Ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.14-17.

olarak halkımızın mustarip olması, kendilerine tevcih edilen memnuniyetsizliğin sebeplerini teşkil eder. Hâlbuki hakikat böyle değildir. Harbin yarattığı sıkıntılar olmasa, uzun iktidar yıllarının yığıldığı memnuniyetsizliklerin tesiri bulunmasa dahi, Türk milletinin Halk partisine sevgi ve güveni gene olmazdı. Çünkü Halk partisi, vatandaşın siyasî haklarının üzerine oturmuştur. Bunları, millete iade etmedikçe itibar ve sevgisinin kendisine avdetine imkân yoktur”.

Menderese göre Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinden daha çok halka sempatik yaklaşp halkla diyalogu daha iyi durumdadır. Demokrat Partililer her kapıyı çalarak halk ile görüşüp halk ile iç içedir bu durum da Cumhuriyet Halk Partililer tarafından hoşnut karşılanmamaktadır. Menderes konu ile ilgili olarak¹³⁸:

“İktidar partisi bize, bunlar her yerde, bir takım, bir masanın, bir tümseğin üzerine çıkıp konuşuyorlar ve söylüyorlar diyorlar. Biz her yerde bulunduğumuz tümsek ve sandalye üzerinde konuşmasını biliyoruz. Hâlbuki onlar bunlardan mahrumdurlar. Onlar dinletecek adam bulamadıkları için bizi kısıkanıyorlar ve konuşamıyorlar”.

Menderese göre, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinin emir ve izniyle kurulmamıştı. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarın bir siyasî parti halinde kitlelere nüfuz etmesini sağlamaya yönelik bir devlet partisi ruh ve yapısında olarak hükümet eliyle kurulmuş bir partidir. Yani Demokrat Parti, devletin değil, halkın kurduğu bir partidir. Menderese göre Cumhuriyet Halk Partisi, demokratik ilkelere dayanmamaktaydı. Bunun için, Cumhuriyet Halk Partinin program ve tüzüğüne göz atmak yeterlidir. Menderes, TBMM’de 1947 yılı 13 Ekim tarihinde yaptığı monuşmada şunları dile getirmiştir;

“Anayasanın vatandaşa verdiği hakları, devlet varlığının içindedir diye iki kelime ile geri alan madde, Halk partisi programının demokratik umdelere dayanmadığını ispata kafidir. Tüzüğü bile, değişmez genel başkanlık ve şeflik sistemine göredir. Sonra, yirmi beş seneden beri Halk Partisi iktidarının değişmemiş olması, Halk Partisinden başka bir partinin siyasî hayatımızda birkaç aydan fazla tutunamaması ve kurulan

¹³⁸ Alan R Taylor, **İsrail’in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, İstanbul, Pınar Yayınları, 1992, s.20-21.

partilerin Halk Partisi eliyle bertaraf edilmesi gibi fiilî vaziyetler de meydanaadır.”

Menderes, Cumhuriyet Halk Partisinin programını geniş ve ayrıntılı olmadığını düşünmektedir. 1947 yılı 21 Mart tarihinde Kütahya’da bu konu ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir¹³⁹;

“Halk Partisinin ilk kuruluşunda programı dokuz umde denilen on beş satırdan ibaretti. Bunca seneden beri tekâmül ede ede elde edilen ve esas itibariyle yirmi yedi maddeden ibaret olan şimdiki programının ilk altı maddesi Halk Partisinin esasları ile ana vasıflarına, bunu takip eden on bir madde millî eğitim ve öğrenim faslına, son on maddesi de dahili sağlık, adli, siyasi, memurlar, serbest meslek erbabı adı altında bir fasla tahsis edilmiştir. Programın hemen yarısından fazlasını millî eğitim ve öğrenim faslı işgal etmektedir. Bu fasıldaki hükümlerin bir kısmı Millî Eğitim Bakanlığı müfredat programlarında yer alacak mevzulardır. Diğer bir kısmı ise, bir kısım tarihlerin sıralanışından ibarettir”.

Menderese göre, Cumhuriyet Halk Partisinin programında yer alan maddeler çocukça denilecek basitliktedir ve bu, partinin karakteri ve yolunu tayin etmiyordu. Ayrıca, ekonomik, malî ve tarım işlerine hiç yer vermemektedir. Menderes, Demokrat Partinin çok partili bir yönetimden yana olduğunu; buna karşın, Cumhuriyet Halk Partisinin tek partili bir yönetimine taraftar olduğunu düşünmektedir. Menderese göre, Demokrat Partisinin en bariz özelliği, tek partili yönetimi son vermek isteyen bir hareketi temsil eden bir parti olmuştur. Bu o kadar önemliydi ki, ak ile kara arasındaki fark gibiydi¹⁴⁰. 1326 Menderese göre, ekonomik devletçi anlayış, Demokrat Partinin programında açık olarak belirtilmiş olmasına rağmen, Cumhuriyet Halk Partisinin programında seyyal ve genel bir iki cümle ile ifade edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetlerinin devletçi uygulamalarında birbirine benzemeyen örnekler vardı. Menderes, birbirini izleyen Cumhuriyet Halk Partili hükümetlerin izlediği bir zıt politikayı şöyle ömeklemiştir:

¹³⁹ Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006. S. 10-12.

¹⁴⁰ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2012, s.14-17.

“Hatırlardadır, savaşın ilk yıllarında (Saydam Hükümeti döneminde) bütün fiyatlar yükselirken buğday üreticisini ve üretimi koruyacak tedrici artırmalar yapılacak yerde sözde ‘fiyat stopajı politikası’ diyerek buğday fiyatları on kuruş civarında zorla tutulmak için buğday üreticisi çok ağır baskılar altına alınmıştı. Saraçoğlu Hükümeti işbaşına gelir gelmez bu sefer buğday fiyatlarını hiçbir tedbir almadan büsbütün serbest bırakmış ve fiyatlar bir iki ay içinde 15 kuruştan yüz elli kuruşa kadar yükselmişti.”

Menderes, Cumhuriyet Halk Partisinin aşırı otoriter devletçi anlayışı ile hakın düşünce ve özgürlüğünü olabildiğince sınırlı tutan düşünce ile Demokrat Partinin mevcut anayasanın halk için tanımış olduğu özgür düşüncede devlet otoritesinin zayıflamayacağına inanılan anlayış arasında bir fark olduğunu da düşünmektedir¹⁴¹.

2.1.3. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler

Menderes, Cumhuriyet Halk Partisinin, gerçekte kısa sürede iktidar olabilecek güçlü bir muhalefet partisi istemediği düşüncesindedir. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisine karşı *hiç olmazsa elli sene* iktidara gelme iddiasında bulunmamalıydı. Menderes, 17 Temmuz 1946’da Aydında şunları söylemiştir ¹⁴²:

“Bizden beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar, fakat Halk Partisince çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartıyla Mecliste verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmek.”

Demokrat Parti kurulduktan 1946 seçimlerine kadar geçen sürede, Demokrat Parti çevresinde oldukça büyük bir kalabalık sevinçle beklemektedir. Demokrat Partililer de karşılaşmakta oldukları büyük ve coşkulu kalabalığı sokak kalabalığına benzetmemiştir oldukça iyi bir şekilde karşılamıştır. Partiye gönül verenler çok olmuştur ve hatta tüm yurdun hemen hemen her bçlgesinde parti örgütlenmeleri kurulmuştur. Bu durumlar olurken Cumhuriyet Halk Partisi de Demokrat Partiyi ilk başlarda olduğu kadar iyimser bir şekilde karşılamamıştır. Demokrat Parti örgütlenmeler teşkilatlanmalar daha başlanamışken bunlara fırsat verilmemesi ve

¹⁴¹ Mesut Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.50-65.

¹⁴² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.17-18.

kurulan teşkilatlanmalar da olmuş ise onların da kapatılması için tedbirler almayı amaçlamıştır. Menderes, 1947 yılı 11 Mart tarihinde İstanbul Bakırköy’de yapacağı konuşmasında şunları belirtmek istemiştir¹⁴³:

“Halk partisinin ilk kuruluş zamanlarındaki oldukça yumuşak ve tahammüllü hareketi Demokrat Partisinin inkişaf edemeyeceği ve kuvvetlenemeyeceği kanaatinden gelmekteymiş.”

Halk Partisi, DP’nin birkaç vilayet merkezinden başka hiçbir yerde teessüs edemeyeceğine, azasının pek sınırlı sayıda kalacağına, kasabalara, hele köylerde asla giremeyeceğine inanmıştır. Menderese göre, Demokrat Partinin yurt çapında geniş örgütlenmesi, Cumhuriyet Halk Partisini aleyhte propagandaya itmşti. Menderes, 21 Mart 1947’de Kütahya’da yaptığı konuşmasında, Demokrat Partiye yönelik Cumhuriyet Halk Partisinin propagandalarını üç maddede şöyle özetlemiştir¹⁴⁴:

- *“Demokrat Partisinin programı, Cumhuriyet Halk Partisinin programından başka bir şey değildir. Demokrat Partisi, İktisadî ve malî sahalarda bir programa dahil değildir*
- *DP, İktisadî, malî, İçtimai bir sürü dertlerimiz dururken, devamlı olarak siyasî alanlarda mücerret hürriyet davacılığı yaparak halkı kışkırtmakta ve adeta bir ihtilal hazırlamaktadır*
- *Demokrat Partisi, çözülüyor, dağılıyor, son istifalar bunların delilidir.*
 - *Fakat Menderes, Demokrat Partisinin artık bir halk hareketine dönüştüğü için olumsuz propagandalardan etkilenmeyeceğini düşünmektedir. Nitekim, Demokrat Partisinin dağılmayacağını bir konuşmasında, Demokrat Partisinin hakikaten yok olmasını istiyorlarsa hürriyete aşık Türk milletinin ve milyonlarca vatandaşın kalplerine pençelerini sokup hürriyet aşkı, mümkünse, söküp atsınlar sözleriyle anlatmaktadır.”*

Menderese göre, Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrat Partiye yönelik bir başka tedbiri, genel seçim tarihini öne almıştır. Böylece, Demokrat Partililer tamamen örgütlenmeden, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını dört sene daha teminat altına

¹⁴³ Hilmi Uran, Meşrutiyet, **Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1958, s.288-289.

¹⁴⁴ Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938- 1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 89.

alacaktı. 1946’da yapılan erken genel seçimlerinden sonra ise Cumhuriyet Halk Partisliler, Demokrat Partisinin yabancıların parasıyla, yabancı emellere göre hareket ettiğini iddia etmişler. Hatta hainlik vasfı yakıştırılacak kadar ileri gitmişlerdi¹⁴⁵. Demokrat Partisinin birinci büyük Kongresinden sonra da, partinin aldığı Hürriyet Misakı kararına Cumhuriyet Halk Partililer *Hürriyeti Baltalama Misakı* demişler, Demokrat Partisinin halkı isyan ve ihtilale teşvik ettiğini ileri sürmüşlerdi. Menderes, bu sıralarda, bir intikal döneminden geçildiğinden söz ederek, partililerine itidal ve müsamaha telkin etmiştir¹⁴⁶.

Menderes, bu konuda “*Sarsıntısız ve bir vatandaş burnu kanamasına dahi meydan vermeden, dünyada her milletin geçirmesi lazım gelen en esaslı bir İnkılabın kısa bir zamanda yerleşmekte ve kökleşmekte olduğuna göre bir takım bulanık suda balık avlamak isteyenlerin kötü tasavvur ve hareketlerinin yıkılmasının infiali içinde olabilirler. Bu sebeple vatandan kütleleri arasında tahrikat yapmak ve muhalefeti kendi emellerine alet etmek isteyebilirler. Onlar istiyorlar ki, biz birbirimize girelim, birbirimizi öldürelim. Heyecan başka emellerin sahnesi olsun. Buna elbirliği ile asla imkan vermeyeceğiz*” demektedir.

12 Temmuz Bildirisinden sonra da, eşit haklara dayalı bir partcilik anlayışı gelişmeye başlamıştı. Ancak, bu kez, Cumhuriyet Halk Partisinin aşırılıkları ve hatta Demokrat Partiden ayrılanlar Demokrat Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi yakınlaşmasını muvazaa olarak değerlendirmiştir. “*Demokrat Partisinin ikinci büyük Kongresinden sonraki dönemde, iktidarın tutumu, valiler, devlet memurları telkin edilerek, Cumhuriyet Halk Partisinin hükümet kadrolarıyla birlikte hareketini sağlamıştır*”¹⁴⁷.

2.1.4. Adnan Menderes Döneminde Dış Politika

Adnan Menderes’in iç politikada olduğu gibi dış politika hususunda da belirtmiş olduğu görüşler dönemlerde olan hükümetler ile çok da bir farklılık

¹⁴⁵ Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),s,35.

¹⁴⁶ Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C:I, İletişim Yay, İstanbul, 1996, s. 266-269.

¹⁴⁷ Gökhan Kömür, *Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçiş Hazırlayan Sebep ve Faktörler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, s. 95-97.

göstermemektedir. Nitekim Menderes, 1949 yılı 24 Ocak'ta Günaltay Hükümetinin programında yapacağı konuşmada, oldukça açık bir şekilde şunları belirtmiştir;

“Bu hususta iktidarla aramızda esaslı bir görüş farkı yoktur. Esasen ana hatları itibarıyla dış politikamız millî bir politika haline gelmiş bulunmaktadır.”

Görüldüğü gibi, dış politika konuları, Menderes tarafından millî bir mesele olarak düşünülmüştür. Bu yüzden, genel olarak iktidarın dış politikasını benimsemiştir.

Menderes, ikinci dünya savaşı sonrasında Avrupadaki güçler dengesinin kökünden değiştiği fikrindedir. Menderes, 27 Ağustos 1947'de İzmirde yaptığı konuşmada, değişen dış şartları şu şekilde anlatmakmıştır¹⁴⁸:

“Bu dönemde Faşist idareler ortadan kalkmış, buna dayanan siyasi manzumeler yıkılmıştır. Almanya, askerî bir kuvvet olmaktan çıkmış, o devrin müstakil devletleri ve kuvvetleri olan Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan demir perdenin arkasında kalmak suretiyle Sovyet Rusya'nın eline geçmiş ve demir perdenin hudutları Almanya'nın ortalarına kadar ilerlemiştir” Menderes'e göre, artık güç dengesi Avrupa kıtası dışına kaymıştır. Bir zamanlar, mihveri Avrupa dengesi olan milletlerarası politika yerine, bütün dünyayı içine alan kuvvetler karşılaşması almıştı. Öyle ki, ABD dünya barışının korunması kaygısıyla Avrupa'yı, hatta Ortadoğu'yu daha sıkı kontrol altına alma çabasıdaydı. Menderes, savaş sonrasında dış politikayı belirleyen esas unsurun ideolojik etkiler olduğu görüşündedir. Menderese göre, savaş öncesi Avrupa'sında bölgesel anlaşmalar ve ittifaklar olmasına karşılık, savaş sonrası dönemde dünya ideolojik esaslara dayalı olarak iki karargâha” ayrılmıştır.

Türkiye bu iki karargâhtan birini tercih etmesi gerekmektedir. Çünkü iki grup arasında kalmak ve her iki grup ile de işbirliği yapmayı düşünmek de “gafletlik” olurdu. Menderes, ayrıca, “atom çağına” adım atmak üzere olan dünyasının birleşme süreci içerisinde olduğunu belirtmiştir. Menderes, şöyle demiştir:

“Her türlü nakil vasıtalarının akıllara hayret verecek ilerlemeye

¹⁴⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 86.

gitmesi, her türlü savaş vasıtalarının ve genellikle tekniğin büyük bir hızla tekâmül etmiş bulunması dünyayı daralta daralta, daha dün denilecek kadar yakın bir mazinin, Avrupa'sı haline getirmiştir."

Adnan Menderese göre, yeni şekillenen dünya düzeninde de, millî veya müstakil yönde adlandırılabilen dış politikadan istenilen kadar söz edilmemektedir. Çünkü dış politikada yaşanan bir takım gerekçeler, iç politikayı bile etkilemektedir¹⁴⁹. 1945 yılında, Türkiye'nin San Francisco'da "*Birleşmiş Milletler Anlaşması*"nı imzalaması ile kendi iç yönetiminde millet iradesi, kişisel hak ve özgürlükler gibi ilkeleri kabul etmiştir¹⁵⁰. Bu yüzden, Birleşmiş Milletler Anayasası millî istiklalleri sakatlamak şöyle dursun; aksine her milletin istiklalini çok kuvvetli bir şekilde güvence altına almıştır. II. Dünya savaşı, millet idaresine ve demokratik esaslara dayanmayan Almanya, İtalya gibi diktatörlükler neden olmuştur¹⁵¹.

2.1.5. Demokrat Parti Dönemi Marshall Planı ve Yardımları

Amerika Birleşik Devleti İkinci Cihan Harbinden sonra, Sovyet Rusya'nın uygulamakta olduğu yayılmacı harekete karşılık, Marshall Planı ile Avrupada olan ülkelere ekonomik bir yardım yaparak bağımsızlığı arttırmayı hedeflemektedir. Adnan Menderes, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki 1950 yılında ki bütçe görüşmelerinde, Marshall Planının amacı hakkında şöyle demiştir¹⁵²:

"Yurt içinde vatandaş hürriyetlerini ve millî hakimiyet esaslarını ve dış tecavüzlere karşı da istiklallerini sonuna kadar müdafaaya azmetmiş milletleri, kendi aralarında birleşmek suretiyle sulhu korumak ve kin, esaret ve tecavüz âlemine karşı korunmak gayelerinde teçhiz etmek ve milletlerarası işbirliği esaslarını tahakkuk ettirmek maksadına dayanmaktadır"

Adnan Menderes, Marshall yardımlarının, Türkiye'yi diğer ülke devletlerinde olduğu gibi üst refah seviyeye çıkartacağını ve de Türkiye'yi de milletler cemiyetinin bir

¹⁴⁹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Tek Partiden Çok Partiye (1944- 1950)**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 65-68.

¹⁵⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2014, s. 10-12.

¹⁵¹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 40-46.

¹⁵² Akman ve Zeyrek, 2013, s. 78.

parçası haline getireceğine inanmaktadır. Ayrıca Adnan Menderes, Marshall yardımlarından yararlanılması hususunda ülkemiz olarak geç kalındığını da düşünmektedir. Üstelik bu yardımlar da Türkiye'nin öncelikleri ve ihtiyaçları uygunluk göstermemektedir¹⁵³.

Adnan Menderes bu durumlardan önce de 1948 yılı 17 Ekim'inde yapmış olduğu bir konuşmasında, hükümetinin bu tarz konularda başarısız olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin de içinde bulunmuş olduğu konumunu yeteri kadar iyi yönde kullanmadığının da altını çizmiştir¹⁵⁴. Menderes, Türkiye'ye gelen Marshall yardımlarının kullanılmasında, hükümetçe hatalı bir yol izlendiği görüşündedir. Menderese Marshall yardımlarının da yatırım amaçlı kullanılmasını değil de bütçe de yaşanan açığı kapatmak yönünde kullanmanın doğru olacağını belirtmiştir.

2.1.6. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'ye Yardım Planı

2.1.6.1. Truman Doktrini

ABD başkanı Harry Truman'ın soy ismi ile anılan Truman doktrini, Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde *Yunanistana ve Türkiye'ye Yardım Yasası* adıyla yasallaştı ve 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın onayıyla yürürlüğe girmiştir. Doktrinin Türkiye ayağı, 12 Temmuz tarihli "Türk-Amerika Birleşik Devletleri İkili Yardım Anlaşması" ile uygulamaya sokulmuştur¹⁵⁵.

- *"Türkiye'ye 100.000.000 ve Yunanistana 300.000.000 dolarlık yardım yapılacaktır.*
- *Her iki ülkeye yardımların denetimi için askeri ve sivil personel gönderilecektir.*
- *Yunan ve Türk askeri personeli Amerikada eğitilecek.*
- *Bu yapılacak yardımlar Amerika Birleşik Devletlerinin izni olmadan başka devletlere satılamaz, hibe edilemez ve kullanılamaz.*
- *Yardımların amacı, kaynağı, miktarı ve genişliği hakkında Amerikan basınına tam bilgi verilecektir".*

¹⁵³ Mehmet Abidin Kartal, **Darağacı Demokrasi Kahramanı Menderes**, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015, s.137

¹⁵⁴ Suat Parlar, **Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO**, Bağdat Yayınları, İstanbul, 2007.s.50.

¹⁵⁵ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1947**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 70-74.

Truman Doktrini'nde amaçlanan yardım miktarı da aşılmıştır; 1947-1949 yılları arasında toplam 152.500.000 dolar ve 1950 yılı ile 19622 yılları arasında toplam 1.855.700.000 miktarında büyük bir yardım almıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin Yunanistan ile Türkiye'ye yaptığı yardımların başlı başına dört amacı bulunmaktadır. Bu dört amaç savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri dış politikasının genel yedi amacı ile son derece uyumlu olmuştur. Yunanistan'da devam eden Yunanistan iç savaşı komünist halkının aleyhinde, burjuva sınıfının da lehinde sonuçlandırmak ve Yunanistandaki sosyalit devrimini de engelleyerek ABD gözetiminde olacak bir dünya ekonomisinin olacağı amaç olmuştur¹⁵⁶. Yunanistan ve Türkiyede askeri üsler elde etmiştir. SSCB'yi çevrelemek ve Türkiye üzerinden Ortadoğuya yakın olmaktır. 12 Mayıs 1945'te ChurchillPin Trumana yazdığı mektupta yer alan *"Rusya üzerine bir demir perde çekilmiştir."* ifadesi Soğuk Savaşın habercisi olurken, Truman Doktrini'nin uygulamaya sokulması Soğuk Savaşı resmen başlattı. Amerika Birleşik Devletleri açısından bu doktrinin önemi, ABD'nin Balkanlara girmesi ve Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya yaklaşması oldu. Yunanistan açısından doktrinin önemi, komünist ayaklanmayı bastırması ve kapitalist gelişimi güvence altına almıştır¹⁵⁷.

Truman Doktrini ile başlatılan askeri yardımlar Türk silahlı kuvvetlerini modernize edip güçlendirmiştir. Türkiye'ye verilen askeri malzemenin bakımının ve yedek parça ihtiyacının ancak Amerika Birleşik Devletlerden sağlanabiliyor olması, Türkiye'yi ekonomik yönden olumsuz etkiledi. Örneğin, ilk etapta alman 100.000.000 dolarlık savaş artığı askeri malzemelerin bakımı ve yedek parçaların ithalatı için yılda 143.000.000 para harcamıştır¹⁵⁸. Bu gibi askeri harcamalar, Türkiye'nin savaş sonrasında elinde tutmayı başardığı dolar rezervini kısa sürede eritti. İlerleyen yıllarda ABD'den yapılan ithalat arttıkça, dolar sıkıntısı daha da arttı ve dış ticaret dengesi bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozulmuştur. Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde Amerika Birleşik Devletlerinden askeri ekonomik yardımlar almaya ve ülkesini Amerikan personeline açmaya başlayınca, SSCB'nin karşısında ve Amerika Birleşik Devletlerinin yanında yer aldığını açıkça ilan etmiş olmuştur. Bu doktrin ayrıca Türkiye ve Amerikan ilişkilerini arttırmak suretiyle

¹⁵⁶ Faruk Sönmezoğlu, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)**, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s.57.

¹⁵⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 263

¹⁵⁸ Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yay, İstanbul, 1981, s. 75

Türkiye'nin sosyokültürel havasını etkilemiştir. Amerikan hayat tarzı Türk toplumuna ve özellikle devlet eliyle büyütülmekte olan kentli burjuvaziye nüfuz etmeye başladı. Türkiye'de Amerikan hayranlığı artmıştır. Truman Doktrini'nden itibaren giderek daha fazla ithal edilmeye başlanan Amerikan ürünleri ise, Türk toplumunun hayatını Amerikan hayat tarzına yaklaştırmıştır¹⁵⁹.

2.2. Soğuk Savaş Dönemi ve İsrail'in Kuruluşu

Soğuk Savaş kavramını ilk kez 17 Nisan 1947 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri başkanı ve aynı zamanda yatırımcı Roosevelt'in danışmanı olan Bernard Baruch kullanmıştır. Soğuk savaş tek bir tanımla sınırlı kalmayıp pek çok farklı biçim ve tanımda açıklanmaya çalışılmış bir kavramdır. En basit ve açık tabirle, İkinci Cihan Harbi sonrasında ABD ve SSCB arasında yaşanan çatışma ve düşmanca tutum dönemini ifade etmektedir¹⁶⁰.

Bu süreçte iki devlet birbirleriyle silahlı mücadeleye girmemiş olup dönem propaganda, ekonomik baskı ve silahlanma uygulamalarıyla sürmüştür. Soğuk savaş, ikili kutuplaşmalı bir sistemde meydana gelerek bu iki kutup çevresinde kümeleşerek kapsamlı bir güç dengesinin de izleyicisi olmuştur. İlişkilerin her anlamda güce dayandığı ve tarafların birbirlerine karşı silah kullanmadığı bu gergin süreç Soğuk Savaş Dönemi olarak isimlendirilmektedir. Soğuk savaş dönemine ilişkin bir diğer belirsizlik de ne zaman başladığıyla ilgilidir¹⁶¹.

Bu konuda ortak bir fikir birliği olmamakla birlikte soğuk savaşın başlangıcı farklı kaynaklar tarafından 1945 Yalta Konferansı, 1945 Potsdam Konferansı, 1946'da Churchill'in gerçekleştirdiği Demir Perde konuşması ya da 1947 Truman Doktrini olarak kabul edilmektedir. ABD ile SSCB'nin İkinci Cihan Harbinde ortak bir düşmana karşı mücadele etmesine rağmen soğuk savaşa girmesinin nedenleri yine İkinci Cihan Harbinde bulunmuştur¹⁶².

Birinci ve İkinci Cihan Harbi arasında bağlantılar var ise, İkinci Dünya Savaşı ile

¹⁵⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.279.

¹⁶⁰ Stratejik Düşünce Enstitüsü Koordinatörlüğü, Uluslararası İlişkiler, "Türkiye-İsrail İlişkileri" , **SDE Analiz**, Sayı 16, 2011, s.5-8.

¹⁶¹ Güner Öztekin, "Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", **İstanbul, Bilgesam Yayınları**, Sayı 1, 2008, s.272-273.

¹⁶² Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları" içinde Davut Dursun ve Tayyar Arı (eds.), Ortadoğu'da Siyaset, **Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları**, 2013, s.215

Soğuk Savaş arasında da bağlantılar bulunmaktadır. ABD-SSCB çekişmesinin kökeninin Bolşevik Devrimine değin uzandığını söylemek mümkündür. Soğuk savaş döneminin baş aktörleri olan ABD ile SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başta ideolojik, ekonomik ve siyasi nedenlerle birbirlerinden önemli ölçüde ayrılmış ve iki kutuplu yenedünya düzeninin başını çekmiştir¹⁶³. Amerika Birleşik Devletleri savaşın en büyük ekonomik gücü olarak görülürken SSCB de savaş sonrasında dünyanın askeri açıdan en güçlü devleti olarak öne çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya ve Almanya'ya karşı mücadele etmiş olan bu iki devlet arasındaki mücadelenin kökeni yirminci yüzyıla dayanmıştır¹⁶⁴.

Rusya ile ABD, ilk olarak Asya'da karşı karşıya gelmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin batıya, Rusya'nın ise doğuya doğru ilerlediği 19'uncu yüzyılın sonlarında Çin'in Mançurya eyaleti Amerika Birleşik Devletleri tarafından ticaret amacıyla kullanılmak istenmekteyken Rusya bu eyaleti ticarete kapatılmak için çabalıyordu. Bunun karşılığında ABD, Rusyanın yayılmacılığına karşı hamle olarak Mançurya'yı ticarete açık tutmak isteyen Japonya'nın yanında yer almıştır. Rusların 1905 yılında Japon-Rus Savaşı'nı kaybetmesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya arasında Asya'da gerçekleşen mücadele sonlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, ekonomik ve siyasi menfaatlerinin tehlike altında olması nedeniyle 1917 Bolşevik Devrimi'nde devrim karşıtı cephe almıştır¹⁶⁵.

ABD, dünya devrimi isteyen Bolşevik hareketinin ABD'nin liberal ekonomik politikalarına zarar vermesinden çekinerek, Bolşevik Kızıl Ordunun karşısında yer alan Çarlık yanlısı Beyaz Orduya askeri destek sağlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri iş adamlarının Sovyetlerle temas kurmasına rağmen iki ülke arasında SSCB'nin Amerika Birleşik Devletleri tarafından tanındığı 1933 yılına değin herhangi bir siyasi ilişki gerçekleşmemiştir. Ancak 1925-1930 yılları arasında iki ülkenin birbirleriyle olan ticaret hacimlerinde artış yaşanmıştır. Ticari ilişkilere rağmen, en başta güven sorunları nedeniyle siyasi ilişkiler bu dönemde kurulmamıştır. İki ülke, İkinci Dünya Savaşında Almanya karşısında birlikte hareket etmek mecburiyetinde kalmıştır. Savaşı Almanya'nın kazanması, Avrupada

¹⁶³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s.60.

¹⁶⁴ Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.15

¹⁶⁵ Aras, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s.16-18.

dengelerin Almanya lehine büyük oranda değişeceği anlamına gelmektedir¹⁶⁶.

ABD, böyle bir sonucu önleyebilmek adına SSCB'yi Almanya karşısında askeri ve ekonomik bakımdan desteklenmiştir. Diğer bir açıdan ABD'nin Japonyayı atom bombaları ardından savaş dışı bırakması ile birlikte İkinci Cihan Harbi sona ermiştir. İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'ya karşı birlikte hareket edilmesine rağmen, iki ülke arasındaki tarihi güvensizlikler bu ittifakın kalıcı olmasına imkân vermemiştir¹⁶⁷. İngiltere ve Fransa'nın güçsüz çıktığı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yenedünya düzeninde anlaşılamayan bu iki ülke arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya- bir soğuk savaş süreci başlamıştır. Savaşın başlangıç tarihi gibi, savaşı hangi tarafın başlattığı konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Soğuk savaş, temelde ideolojik bir savaştır¹⁶⁸.

Amerika Birleşik Devletlerinin kapitalizmi ile SSCB'nin komünizmi birbirine tamamen zıt iki sistemdir. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'nun belirgin özellikleri olarak petrol temelli jeoekonomik yapılanma ve küresel stratejik rekabetin ispatı niteliğindeki jeopolitik hat ayrışmaları öne çıkarken, İsrailin kuruluş süreci de bölge içindeki kültürel ve siyasi çatışmaları tırmandırmıştır. Ortadoğu'daki dengeler, Soğuk Savaş döneminde İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte değişmiştir. Özünde Yahudiler ile Araplar arasındaki anlaşmazlıklar İsrail devletinden önceye dayanmaktadır. Soğuk Savaş dönemindeki belirleyici olaylar kronolojik olarak incelendiğinde İsrailin kuruluş savaşı niteliğindeki 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı 1950 Geri Dönüş Kanunu ve İsrail'e Yahudi Yerleşim Hakkı 1950'de Filistin'in batısının Ürdün, Gazze Şeridinin ise Mısır tarafından ilhak edilmesiyle birlikte Filistin devletinin tümüyle yok edilmesi; 1951'de Ürdün Kralı'nın öldürülmesi, 1952'de Mısırda Kral Farukun devrilmesiyle birlikte Arap sosyalizmi ve antiemperyalist söylemlerle Cemal Abdül Nasır'ın ön plana çıkmıştır. İsrailin Hittin Korkusunu körükleyen ve Mısır ile Batıyı karşı karşıya getiren 1964'te Filistin Ulusal Kongresinin Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kurması; önceki savaşlardan farklı olarak Arap ve İsrail dünyasını karşı karşıya getirerek yeni bir dönem açan ve İsrailin Doğu Kudüs, Gazze, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadasını işgal ederek topraklarını üç katına çıkardığı 1967 Arap-İsrail Savaşı ve devamında Birleşmiş

¹⁶⁶ Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.220-221.

¹⁶⁷ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.104-106.

¹⁶⁸ Ali Poyraz Gürson, **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s.53-56.

Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınmıştır¹⁶⁹. 242 sayılı kararın İsrail tarafından tanınmaması Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat tarafından 1969'da gizlice kurulan El Fetihin İsrail operasyonları Suriyenin Golan Tepelerine ilerlediği, Mısırın ise Kanal ve Sinayı geçerek Barleva Hattını yardığı 1973 Yom Kippur Savaşı; Lübnana Filistin Kurtuluş Örgütü'nü çokertmek amacıyla 1978'de yapılan saldırı 1981'de Golan Tepeleri'nin İsrail tarafından ilhak edilmesi ve daha sonra İsrailin 1982 yılında hareketi tamamlamak amacıyla Lübnan'ın yüzde 40'ını işgal etmesi 9 Aralık 1987 ile Gazze-Eriha Antlaşması arasında geçen süredeki intifada ve 1988 yılının kasım ayında Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da Filistin devletinin kurulması ilanı ön plana çıkmıştır¹⁷⁰.

2.2.1. İsrailin Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Akdeniz'in doğusunda yer alan eski tarihi ise Filistin coğrafyası, günümüzün İsrail Devleti'ni ve İsrail'in işgal altında bulunan bölgeleri kapsamaktadır. İsrail Devleti'nin kuzey bölgesinde Lübnan ve Suriye, doğu bölgesinde Ürdün, güney bölgesinde Kızıldeniz, güneybatı bölgesinde Mısır, batı bölgesinde ise Akdeniz yer almaktadır. İsrail'in kuzeyden güneye olan uzunluğu dört yüz yetmiş kilometredir. Batı-doğu genişliği ise yüz otuz beş kilometredir. İsrailin toplam yüzölçümü yirmi altı bin yedi yüz atmış kilometre karedir. Fakat bunun Suriyeye ait Golan Tepelerinin bin yüz kilometre karesi ve Filistine ait üç yüz elli kilometre karelik Gazze ile beş bin yediyüzkilometre kare, Batı Şeria bölgesi ve İsrail çevresinde işgale uğrayan topraklar içerisinde yer almıştır. İsrail, siyasal coğrafya yoksunluğu nedeniyle jeopolitik bir çıkmazdadır ve bu durumdan kurtulmanın yollarını aramaktadır. Yöntem olarak düşmanı saldırıdan önce yıpratmayı tercih etmiştir. Eski dönemlerden bugüne Yahudiler ağırlıklı olarak üç bölgede yaşamıştır. Bu bölgeler Babil dâhil Mezopotamya, o dönemde fethedilen ülkelerde sürgün yönteminin uygulanması nedeniyle Kuzey Afrika ve Kral Callut dönemine Fenikelilerle birlikte gittikleri ıspanyadır. İsrail, jeopolitik konum açısından yetersiz kalan bu coğrafyayla yetinmemektedir. İsrail devleti, Afrika ve Asya kıtalarının

¹⁶⁹ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.104.

¹⁷⁰ Meliha Benli Altunışık, **Arap Dünyasında Türkiye Algısı**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2010, s.8.

birleştigi bir noktada yer almıştır¹⁷¹.

Coğrafi açıdan Asya kıtasında bulunmakta olup batısında Akdeniz, kuzeyinde Lübnan ve Suriye, doğusunda Ürdün, güneyinde Mısır, Kızıldeniz ile çevrelenmiştir. Knesset kararına göre başkent Kudüs olarak kabul edilmesine karşın Birleşmiş Milletler bu kararı tanımlamıştır. Nüfusun çoğunluğunun Yahudi olduğu tek devlet İsrail'dir. Coğrafi bakımdan dar ve uzun bir alanı olan İsrail Kuzeyden güneye doğru en geniş bölgesinde yüz otuz beş kilometre genişliğindedir. Sınır ve ateşkes hatları içerisindeki toplam yüzölçümü yirmi yedi bin sekiz yüz kilometre karedir. Yaklaşık yedi milyon iki yüz seksen iki bin kişinin yaşadığı İsrail farklı kültürel, gelenek ve dini anlayışlara sahip insanların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Para birimi olarak Yeni İsrail Şekli kullanılmıştır¹⁷².

Yahudi nüfusunun büyük bölümü İsrailde doğmuş, geri kalan kısmın büyük bölümü de dışarıdan göç etmiştir. İsrailde genç nüfus yoğun olmasına karşın nüfus artış hızı kademeli olarak düşüşe geçmiştir. 2020 yılında İsrail nüfusunun yaklaşık sekiz milyon ile dokuz milyon arasında olması beklenmektedir. Yahudi toplulukları Aşkenaz, Sefarad ve Doğu Yahudileri olmak üzere üçe ayrılmıştır. Aşkenaz Yahudilerinin büyük bölümü Doğu ve Avrupa'dan göçmüşken Sefarad Yahudileri önce İspanya ve Portekizden Avrupa'nın içlerine kaçmış, daha sonra da İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte İsraile göç etmiştir. Doğu Yahudileri ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Müslüman ülkelerinde yaşamıştır. Üç milyona yakın çalışanı ile İsrailin GSYİH değeri 200 milyar doların üzerindedir. Başlangıçta enflasyonla kalkınma modelini benimsemiş olmasına karşın yatırımların artmasıyla birlikte İsrail finans kontrolünü yüzde beş civarında bir değer kaybıyla sağlamaktadır¹⁷³. Borçlanma seviyesi bütçenin yarısına denk düşmekteyken ihracat düzeyi bunun çeyreğidir. Bunlar sürdürülebilir göstergelerdir. Sosyal güvenlik için bütçeden aktarım yapılmaktadır. Zorunlu olan askerlik eğitimi liseden sonra başlamaktadır ve kızlar iki yıl hizmet ederken erkeklerde bu süre üç yıldır. Okuma yazma oranı oldukça yüksektir. Ekonomi, dış pazar ihracatı planına göre şekillenmiştir. Az nüfus nedeniyle ihracat, su ve arazi konusundaki yetersizlik de tohum teknolojisiyle

¹⁷¹ Ömer Kürkçüoğlu, "Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna karşı politikası (1945-1970)" , **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 2, 1972, s.248-253.

¹⁷² Türel Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s.4-8.

¹⁷³ Alptekin Dursunoğlu, **Stratejik ittifak: Türkiye-İsrail ilişkilerinin öyküsü**, Anka Yayınları, 2002. s.30-33.

birlikte ileri teknoloji hamlelerinin yapılması gerekmiştir. Sermaye desteği ve doğrudan yatırım İsrail ekonomisinde önemli bir yere sahiptir¹⁷⁴.

Bazı sektörlerde yatırımlar ileri teknoloji alanına kaymaktadır. Enflasyonun minimal düzeyde seyrettiği İsrailde cari işlemlerde de açık gözlenmemektedir. Para birimi olarak İsrail Şekeli, makro ölçekli sermaye akışıyla ilişkili olarak tırmanma eğilimindedir. Tarım alanında, sosyalist dönemden beri varlığını sürdüren kolektif bir üretim yöntemi olan *Kibbutz* kullanılmaktadır¹⁷⁵. Bir anlamda laboratuvar haline getirilen Necef Çölünde tarımsal üretim hacmi arttırılmıştır.

Ana tarım bölgesinin Eşdraelon olduğu İsrail, sulama sistemleri açısından çok gelişmiş bir ülkedir. İleri teknoloji sayesinde bugün tarımda öncü ülkelerden biri konumundadır. Ar-Ge harcamalarının GSYİH'e oranı yüzde 4.5'tir. Bu nitelikli işgücüne yönelik yatırımlara 1980'den sonra başlanmıştır. İsrail aynı zamanda biyoteknoloji alanında da oldukça ilerlemiştir. Bunun yanında telekomünikasyon, bilgisayar gibi üst düzey üretime ihtiyaç duyan alanlarda da gelişmiştir. Altyapı ulaşım, konut, işyeri gibi yerlerin inşasında ve inşaat sektöründe ileri düzeydedir. Ar-Ge konusundaki çalışmaların sonucunda tıp, uzay, genetik, havacılık, deniz suyu arıtma gibi alanlarda da büyük aşamalar kaydedilmiştir. Mescid-i Aksa ve Ağlama Duvarı gibi yapılar turizm girdisi sağlamaktadır. Denizden dört yüz metre aşağıdaki çöküntüde yer alan Ölü Deniz ve Eski Kudüs de ülkedeki cazibe merkezlerindendir. İsrailde güneş enerjisi, petrol ve gaz konusundaki çalışmalar devam etmektedir. Ülke dünyanın önde gelen elmas işleme merkezlerine ev sahipliği yapmaktadır. Elmas yontma teknolojisi sayesinde elmaslar hem yontulmakta hem de rantabilite kazanmıştır¹⁷⁶.

2.2.2. İsrail'in Temelleri

2.2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Filistin

Biltmore Programı, 9-11 Mayıs 1942 tarihlerinde New York'ta bulunan Biltmore Otelinde gerçekleştirilen Dünya Siyonist Teşkilatı Kongresi'nde 11 Mayıs 1942'de

¹⁷⁴ Süleyman Özmen, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.170-172.

¹⁷⁵ Hasan Köni, "*Mısır-Türkiye-İsrail Üçgeni*", *Avrasya Dosyası*(İsrail Özel), cilt 1, sayı 3, 1994, s.44-46.

¹⁷⁶ Nezih Tavlaş, "*Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri*" *Avrasya Dosyası* (İsrail Özel), cilt 1, sayı 3, 1994 s.4-6.

kabul edilmiştir¹⁷⁷. Bu programa göre Filistin tümüyle Yahudi göçüne açılacak, ülkenin inşası ve göçün kontrolü için Jewish Agency görevlendirilecek ve Filistin'de demokratik, yenedünyaya adapte olmuş bir Yahudi topluluğu oluşturulacaktır¹⁷⁸. Dünya Siyonist Örgütü'nün faaliyetleri bu süreçle birlikte ABD'de büyük hız kazanmıştır. Amerikan Yahudilerini kısa zaman içerisinde ikna eden Siyonistler, onların desteğini kazanarak onlar adına da konuşmaya başlamıştır. Bu durum, Amerikan hükümetinin de Yahudilerin görüşlerini dikkate alması gerekliliğini doğurmuştur¹⁷⁹.

Amerikan siyaset sistemi de Siyonizm'i destekleyecek bir yapıya bürünmüştür. İngiltere'de başlayan Siyonist hareketin merkezi bu dönemde Amerika Birleşik Devletlerine geçirilmiştir. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri başkanı Franklin Roosevelt, Arap dünyasındaki liderlere Ortadoğuya ilişkin çeşitli sözler vermiştir. Roosevelt'in ölümüyle başa gelen Truman ise Siyonist tasarımı en başından desteklemiştir. ABD, kurulma aşamasındaki Birleşmiş Milletleri, Yahudi devletini kurmak için önemli bir araç olarak değerlendirmiştir.

Yahudi göçmenlerin Filistin topraklarındaki hak iddialarından vazgeçmeyeceği görülünce, Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmalar da şiddetlenmiştir. Bu koşullar altında ne yapılması gerektiğine karar vermekte zorlanan Büyük Britanya, konuyu Birleşmiş Milletlere aktarmıştır. Biltmore Programı, temelde Yahudi çoğunluğunun esas alındığı bir Yahudi devleti kurulmasını öngörmüştür. Bu program Araplar tarafından yoğun tepkiyle karşılanmış ve bu rapor karşısında kendi tezlerini öne sürmek isteyen Araplar da bir protokol hazırlamıştır¹⁸⁰.

Araplar, İkinci Dünya Savaşı döneminde de bir arada hareket edip ortak çıkarlarını gözetmeye karar vermiştir. Bu karara binaen 25 Eylül 1944'te İskenderiye Protokolü imzalanmış, bundan yalnızca altı ay sonra da Arap Birliği Paketi'nin temelleri atılmıştır. Arap Birliği bugün Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Irak, Yemen, Sudan, Libya, Kuveyt, Tunus, Cezayir ve Fas gibi devletlerin içerisinde yer aldığı bir birliktir. Arap birliğinin sağlanmasında İskenderiye Protokolü'nün önemi büyüktür. Birliği en önemli üyelerinden birisi Mısırdır. Mısır, aynı zamanda Ortadoğu

¹⁷⁷ Köni, "Mısır-Türkiye-İsrail Üçgeni", s.48-50.

¹⁷⁸ Serhat Erkmen, "1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği", **Uluslararası İlişkiler**, Sayı 7, 2005, s.157-159.

¹⁷⁹ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.48-50.

¹⁸⁰ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.53-55.

devletleri arasında da dengeleyici bir konuma sahiptir¹⁸¹.

Birlik, özünde Araplığı ön plana çıkartmaktadır. Müslüman çoğunluk barındırmasına rağmen İslam Birliği niteliği taşımamaktadır. Bernard Lewis, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ortadoğu'da iki buçuk devlet olduğunu ifade etmiştir. Bu komisyonun çalışmaları sonucunda Morrison Beyaz Kitabı adlı rapor 26 Eylül 1944'te sunulmuştur. İçeriği o dönemde açıklanmamış olan bu rapora göre, İngilizler bu komisyon ile Araplar ve Yahudiler arasında bir taksim planlamıştır. Bu dönemde İngilterenin Ortadoğu Bakanı da Filistin'de üniter bir devlet kurulması gerekliliğini vurgulamış ve bunu hükümete bir rapor sunarak bildirmiştir.

Buna ek olarak Dışişleri Bakanlığı ve Sömürge Bakanlığı da kendi alternatiflerini hükümete rapor olarak sunmuşlardır. Bu alternatifler taksim, üniter devlet, Yahudi göçlerine izin verilmeye devam edilmesi veya Filistin'in mevcut şekliyle manda olarak idare edilmeye devam edilmesi şeklindedir. Tüm bu alternatiflerden de açıkça görülebileceği üzere o dönemde İngiltere, Filistin politikaları konusunda kararlı olmaktan uzaktır ve hiçbir şekilde somut bir plana sahip değildir. İngilizler, Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla birlikte içinden çıkamadıkları bu sorunu Birleşmiş Milletlere devretmiştir¹⁸².

2.2.2.3. Birleşmiş Milletler ve Filistin Komitesi

Çok kanlı geçen İkinci Dünya Savaşıyla birlikte milyonlarca insan yaşamını yitirmiş, savaşta yer alan veya almayan çok sayıda ülke ciddi zararlar görmüştür. Silah bırakılmasına ilişkin olarak Missouri zırhlısında 2 Eylül 1945'te imzalanan anlaşmayla birlikte tüm cephelerde silahlar bırakılmış ve savaş sona ermiştir. 1939 ile 1945 yıllarında devam eden İkinci Cihan Harbi esnasında Nazi rejimi, Avrupada Yahudileri sistematik bir planlamayla tamamen yok etmeyi amaçlamıştır¹⁸³.

Bu planın uygulanma aşamasında bir buçuk milyonu çocuk olmak üzere yaklaşık altı milyon Yahudi hayatını kaybetmiştir. Nazi ordularının Avrupa içerisindeki etkinliğini arttırmasıyla birlikte Yahudiler vahşice zulme uğramış, gettolarda yaşamaya zorlanmış, çok sert müdahalelerle karşılanıp akıl almaz eziyetlere maruz

¹⁸¹Ofra Bengio, **Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine**, çev. Filiz Kaynak Dışkaya, Ankara, Erguvan Yayınevi, 2009, s.115-118.

¹⁸² Bengio, **Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine**, s.118.

¹⁸³Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s. 249.

kalmıştır¹⁸⁴. Gettolarda toplanan Yahudilerin büyük bir bölümü kamplara taşınmış; şanslı olanlar ağır işçilik yaparak hayatta kalmayı başarsa da büyük çoğunluk gaz odalarında veya kurşuna dizilerek katledilmiştir.

Tüm bunların ardından, Avrupa'dan savaştan önce ayrılmış olanlar da eklendiğinde, dünyanın bir dönem en dinamik ve canlı Yahudi cemaatini oluşturan dokuz milyon kişinin yalnızca üçte biri hayatta kalabilmiştir. İkinci Dünya Savaşında Yeni Dünya Düzeni kurulabilmesi için oluşturulan kuruluşlardan biri de Birleşmiş Milletlerdir¹⁸⁵. 24 Ekim 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti'ne benzemekle birlikte ona kıyasla karmaşık bir anayasal yapıya, daha büyük bir bazineye ve daha yaygın bir yönetim kadrosuna sahiptir. Üye sayısı, Milletler Cemiyetindeki üye sayısının iki katından fazladır ve uzmanlık kuruluşları ile organları gerçekte daha iyi örtüşmektedir. Birleşmiş Milletler'in kuruluş aşamasında Asya ve Afrika devletleri, çoğunlukla henüz bağımsızlıklarını kazanamamış olduklarından dolayı yeterince temsil edilmemiştir¹⁸⁶.

Milletler Cemiyetinin aksine, Birleşmiş Milletler temelde Avrupa örgütü değildir. Birleşmiş Milletler teorik olarak tüm devletlerin eşit kabul edildiği ancak pratikte ülkeler arasında ciddi farklılıkların bulunduğu bir örgüttür. Kuruluşunda devletlerin egemen eşitliğine vurgu yapılmış olmasına karşın, örgüt içerisindeki toplumsal, siyasal ve ekonomik güç temelli hiyerarşi düzeni oldukça belirgindir. Nihayetinde bu durum ABD, Fransa, İngiltere, Çin ve Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi'nde üstünlüğü sağlamasına yol açmıştır¹⁸⁷.

1945 yılından sonra uluslararası problemlerin görüşülmesi ve paylaşılması konusunda Birleşmiş Milletler çok önemli bir rol oynamıştır. 2 Nisan 1947'de İngiltere Birleşmiş Milletler'e resmi başvuruda bulunmuş ve Filistin konusunun Genel Kurul gündemine alınması, Genel Kurul'un bu mesele için bir oturum yaparak meseleyi incelemek amacıyla özel bir komite kurup konunun Genel Kurulun sonbahar normal toplantısında da değerlendirilmesi yönünde bir talepte bulunmuştur. Bu bağlamda konuyla doğrudan ilişkili olan, Birleşmiş Milletlerin kurduğu Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonunu da ele almak gerekmektedir.

¹⁸⁴ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.56.

¹⁸⁵ Ali Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin bir Karşılaştırma", Ortadoğu Etütleri, Sayı 4, 2011, s.121.

¹⁸⁶ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.59.

¹⁸⁷ Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin bir Karşılaştırma", s.123.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 15 Mayıs 1947’de gerçekleştirdiği oylamada kırk beş olumlu oya karşı yedi olumsuz oyla on bir üyeden oluşan BM Filistin Özel Komitesi kurulmasına ve bu komitenin de raporunu en geç 1 Eylül 1947’de sunmasına karar vermiştir. Filistine giden komite, bunun üzerine bir azınlık ve bir de çoğunluk planı hazırlamıştır¹⁸⁸.

2.2.2.4. Taksim Planı

Filistin Komisyonu, 16 Haziran ile 24 Temmuz tarihleri arasında çalışmalarını gerçekleştirdikten sonra karara varmıştır. Buna göre, 1947’de BM Filistin Özel Komitesinin önerisi şu yönde olmuştur: Filistin bir Yahudi, bir Arap devleti ve Kudüsü çevreleyen, Birleşmiş Milletler kontrolü altında kalacak bir bölge şeklinde üçe ayrılmalıdır. Plan uyarınca bölgede kurulacak Arap devletine Gazzeye ek olarak Refah Sahil Şeridi, El Halil ve Berşeva, kuzeyde ise Celile ve Nablus verilecektir. Yahudi devleti ise Hayfa ve Tel Aviv etrafındaki sahil bölgesinin yanı sıra güneyde Hule ve Necef vadilerini içermektedir. Planın üçüncü aşamasıyla ilgili olarak ise Kudüs ve Beytullahim şehirlerindeki yönetimin Corpus Seperatum statüsünde kabul edilerek Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyine bırakılması öngörülmüştür. Buna ek olarak planda siyasi açıdan taksim bir gereklilik olduğu ancak ekonomik birliğin bozulmaması gerektiği de belirtilmiştir¹⁸⁹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 29 Kasım 1947’de oylanan plan, on üç olumsuz ve on çekimser oya karşılık otuz üç kabul oyuyla 181 (II) A kararı olarak kabul edilmiştir. Taksim kararı, nüfusun yüzde yetmişe yakın bir bölümünü oluşturan Filistin Araplarının kendi kaderlerini tayin etme hakkını ihlal ederek, örgüt ilkeleriyle ters düşmüştür. Bu kararın onaylanmasındaki önemli aktörlerden olan ABD Başkanı Harry S. Truman, görevi bıraktıktan sonra yayımladığı iki ciltlik anı kitabında Yahudi örgütlerinin baskı ve ağırlığıyla ilgili olarak ikinci ciltte şunları yazmıştır¹⁹⁰:

“ABD’de Yahudi önderlerinin ileri gelenleri Amerikan gücünü ve silahlı kuvvetlerini Filistin’deki Yahudi amaçları yararına kullanmam için

¹⁸⁸ Oya Akgönenç, “Türkiye’nin Güvenlik ve Dış Politika Algılamaları Çerçevesinde Doğu ve Güney Komşuları ile İlişkileri”, Bilig, Sayı:2, 1996 s.22-25.

¹⁸⁹ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.47-48.

¹⁹⁰ Mensur Akgün, Gökçe Perçinoğlu, Sabiha Senyücel Gündoğar, “Ortadoğu’da Türkiye Algısı”, **Dış Politika Analiz Serisi**, İstanbul, Tesev, 2010. S.6.

üstüme türlü baskılar yapıyorlardı. ”

Başka hiçbir konuda Beyaz Saraya yönelik böylesine baskı ve propaganda gördüğümü sanmıyorum. Siyasal içgüdülerle eyleme geçen ve gene siyasal tehditlere başvuran aşırı nitelikte Siyonist ileri gelenlerinin birkaçının ayak direktmeleri beni rahatsız etti ve sinirlendirdi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu onayının hukuk açısından bağlayıcı olmayıp yalnızca tavsiye niteliği taşıdığı da unutulmamalıdır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu on üç ülke, bu plan için olumsuz oy vermiştir. Bu ülkeler Hindistan, İran, Küba, Irak, Afganistan, Pakistan, Mısır, Lübnan, Suriye, Yemen, Türkiye, Suudi Arabistan ve Yunanistan olmuştur¹⁹¹.

Türkiye'nin olumsuz oy vermesindeki öncelikli etken, dinî bağlardan çok bölünme nedeniyle bölgedeki istikrarın olumsuz etkilenmesi ihtimali olmuştur. Öte yandan, *Taksim Planı* uyarınca 1947 yılında BM Genel Kurulu'nda Filistinde iki devlet kurulması kararı alınırken Türkiye ve Arap ülkeleri bu karara karşı çıkmıştır. Buna karşılık Mayıs 1948'de İsrail söz edilen kurallara uygun olarak kurulduğunu iddia etmiş; Türkiye de 1948 yılının aralık ayında ABD ve Fransa ile birlikte Birleşmiş Milletler bünyesindeki Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda yer alarak Şubat 1949'daki İsrail-Arap ateşkesinin ardından İsrail devletini tanımıştır. Aradaki on beş ayda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mart 1947'de Truman Doktrini ile birlikte ABD müttefiki olan Türkiye, Batı'nın savunma konseptiyle uygun olarak İsraili tanımak durumunda kalmıştır¹⁹².

Amerika Birleşik Devletlerindeki Yahudi lobisinin Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki olumlu etkisi de üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konudur. Türkiye, Kasım 1947'deki Birleşmiş Milletler oylamasında Filistin'in Yahudi ve Arap devleti olarak ikiye bölünmesine ilişkin taksim planına karşı ret oyu kullanmıştır. Müslüman bölge devletleri ve krallıkların aksine, Türkiye'nin en önemli motivasyonu anti-komünizm konusundaki uzlaşmazlık olmuştur. İngiltere'nin Ortadoğu'da bulunması Türkiye açısından çok önemli olmuştur. Çünkü Yahudi devletinin o dönemde Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki temsilcisi olmasından korkulmuştur. Toprakların yıllarca el değiştirmesinin ardından, Filistin'de

¹⁹¹ Zerrin Ayşe Bakan, “*Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları*”, **21. Yüzyıl Dergisi**, 2007, s.46-48.

¹⁹² Atilla Eralp, Özlem Tür, “*İran'la Devrim Sonrası İlişkiler*”, **Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik**, Der: Meliha Benli Altunışık, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.70.

Yahudilerin toprak oranı yüzde altı civarında kalmıştır¹⁹³.

2.2.3. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Arap-İsrail Savaşı

İkinci Dünya savaşı devam ederken ve savaş sonrasında yaşanan gelişmeler İsrail-Arap sorunun farklı boyutlara taşımıştır. Hitler'in yaklaşık altı milyon Yahudi'yi öldürmesi ve hayatta kalmayı başaran Yahudilerin tümünün yurtlarından sürülmesi, Yahudilerdeki devlet kurma ve Yahudilerin ulus olarak bir arada yaşayabileceği bir yere sahip olma kararının pekişmesine neden olmuştur. Siyonist hareket, bu soykırım sonucunda ihtiyaç duyduğu desteği ve uluslararası sempatiyi edinmeyi başarmıştır. İkinci Dünya Savaşının ardından İngiltere Yahudilerin göç konusuna getirdiği sınırlamaları kaldırma taraftarı olmamış ve bu nedenle Siyonist örgütler tarafından hedef alınmaya başlamıştır. Siyonist milis gücü İrgun örgütü, 1946'da Kudüs'te bulunan İngiliz karargâhını bombalayarak doksan iki kişiyi öldürmüştür. İngiltere, İkinci Dünya Savaşının ardından yaşadığı siyasi ve ekonomik problemlerin yanı sıra Ortadoğudaki sorunların kendisine çok büyük külfet yarattığını görünce Filistin'den çıkmanın yollarını aramaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşıyla birlikte bölgenin etkin gücü haline gelen İngiltere, İkinci Dünya Savaşıyla birlikte bölgedeki bu rolünü Amerika Birleşik Devletlerine bırakmıştır¹⁹⁴.

Trumanın başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte ABD'de İsrail konusuna ilgi ve destek büyük oranda artmıştır. İngiltere gerek kendi karargâhlarına yapılan saldırıları, gerekse bölgedeki Arap-Yahudi çatışmasını sebep göstererek bölgeden çekilmenin yollarını aramış ve Filistin meselesini Şubat 1947'de aldığı kararla Birleşmiş Milletlere devretmiştir. Araplar, azınlık planının Filistin'deki toprak bütünlüğünü koruduğu düşüncesindedir. Yahudiler ise çoğunluk planını yeterli bulmamakla beraber en azından ilk aşamada bağımsız bir İsrail devleti öngörmesi nedeniyle desteklemiştir. Yahudilerin şikâyetçi olduğu noktalar sınırlar ve Kudüs'ün statüsü olmuştur¹⁹⁵.

Çoğunluk planı, BM Genel Kurulunun 27 Kasım 1947 tarihli toplantısında gerçekleştirilen oylamanın ardından otuz üç kabul, on üç ret ve on çekimser oyla,

¹⁹³ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi." *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2012, s.36-38.

¹⁹⁴ Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.300-323.

¹⁹⁵ Aras, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s.28-34.

yüz seksen bir sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilmiştir. Bu karar uyarınca Filistin toprakları çoğunluk durumuna göre Araplar ve Yahudiler arasında bölüşürülecek ve bu topraklarda iki devlet kurulurken Kudüs milletlerarası statüye sahip olacaktır. Buna ek olarak bağımsız Yahudi ve Arap devletlerinin ekonomik ilişkilerinin de sürdürülmesi amaçlanacaktır¹⁹⁶.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan taksim kararının hemen ardından Filistin'deki Yahudi ve Araplar arasında çatışmalar başlamıştır. Aralık 1947 ile Nisan 1948 arasında Arap Birliği dört kez toplanmış ve Filistin'in taksim edilmesine karşı çıkan, gerektiği halde silah kullanılmasını öngören bir dizi karar almıştır. Aynı dönemde Filistin topraklarında faaliyet gösteren Stern, Haganah ve İrgun adlı Yahudi terörist örgütleri sivil halkı hedef alan eylemlerinin sayısını arttırmıştır. Buna karşılık, Araplar da Yahudi sivillere karşı terör eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler oylamasının ardından kararı kabul ettiğini bildiren İngiltere, bölgedeki kontrolün yalnızca tatbiki kuvvet ile uygulanabileceğini belirterek bu uygulamaların takibini üstlenemeyeceğini söylemiş ve 14 Mayıs 1948'de Filistindeki manda yönetimini sonlandıracağını açıklamıştır. İngilterenin bu kararı almasında Amerika Birleşik Devletlerin daha fazla Yahudi göçmen alınması konusundaki baskısı ve İngilizlere yönelik saldırılar nedeniyle kamuoyunu Filistindeki İngiliz varlığına ikna etmenin çok güç bir hale gelmesi etkili olmuştur. 14 Mayıs 1948'de İngilterenin manda yönetimini feshederek bölgeden ayrılmasıyla birlikte Birleşmiş Milletlerin Taksim Planında Yahudilere verilmesi önerilen bölge, Yahudi Ajansı tarafından Tel Avivde yeni İsrail devleti olarak ilan edilmiştir¹⁹⁷.

İsrail Devleti Bağımsızlık Bildirgesi'nde yeni kurulmuş bu devletin tüm Yahudilere açık olduğu ve ırk ya da din farkı gözetmeksizin tüm vatandaşların haklarının korunacağı ifade edilmiştir. İsrail devletinin ilk başkanı Chaim Weizmann olurken, ilk başbakan da David Ben Gurion olmuştur. İsrail Devleti ilanının 15 dakika sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, üç gün sonrasında ise Sovyetler Birliği tarafından tanınmıştır. İsrailin kurulmasıyla birlikte bölgede yeni mücadeleler baş göstermiştir. Silahlanan Arap devletleri, daha önce Arap Birliği toplantılarında

¹⁹⁶ Arif Keskin, "İran-Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış", **21. Yüzyıl**, Sayı 54, 2009, s.46-49.

¹⁹⁷ Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.29.

aldıkları kararlar doğrultusunda İsrail devletine karşı silahlı eylemlere başlamıştır¹⁹⁸.

İsrail devletinin ortaya çıkması ve Arap-İsrail çatışmalarının alevlenmesi Yahudi meselesinin de farklı bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Avrupadaki Hristiyan ve Yahudi çatışmasının yerini Ortadoğu'daki Müslüman ve Yahudi çatışması almıştır. Bu döneme kadar Ortadoğu'da Avrupadakine benzer bir Yahudi nefreti yokken, İsrail devletinin kurulması ve Yahudi göçleriyle birlikte Ortadoğu, Yahudi meselesinin en önemli noktası haline gelmiştir¹⁹⁹.

2.2.3.1. İsrail'in Tanınması ve 1958 Anlaşması

Türkiye, İsraili tanıma konusunda aceleci davranmayıp Arap-İsrail savaşının sonucuna göre hareket etmeyi tercih etmiştir. İsrail devletinin kurulması sürecinde ağırlıklı olarak Arap yanlısı bir tavır sergileyen Türkiye'nin tutumunda çatışmaların sona ermesiyle birlikte değişiklikler yaşanmıştır. Türkiye'nin İsraili tanıma konusunda attığı ilk somut adım, 12 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun oluşturduğu Filistin Uzlaştırma Komisyonunda Amerika Birleşik Devletler ve Fransa ile birlikte yer alması ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın komisyon temsilcisi olarak görevlendirilmesidir. İsrail devleti, devletin kuruluşuna tepki olarak ortaya çıkan şiddetli Arap muhalefetiyle ve tanınma çabalarıyla büyük mücadeleler vermiştir. Bu nedenle İsrail açısından Türkiye tarafından tanınmak oldukça kritik bir noktadır. Büyük çoğunluğu Müslüman olmasına karşın Arap olmayan ve bölgenin en önemli güçlerinden biri olan Türk devletinin İsraili tanınması, İsrail açısından oldukça saygın bir durumdur. 14 Mayıs 1948'de, devletin kurulduğu gün Türkiye, İsrail Dışişleri Bakanı Sharret'ten İsrail Devleti'nin kuruluş sürecinin anlatıldığı ve iki ülke arasındaki ekonomik ve politik iş birliği imkânlarının açıklandığı bir mektup almıştır. İsrail, bu mektupta aynı zamanda Türkiye'den tanınma talep etmiştir. Buna karşılık Türkiye, İngiltere'nin de etkisiyle beklemeyi tercih etmiş ve İsrail'in varlığını hemen tanıma talebini yanıtızsız bırakmıştır. Türkiye, İsraili 28 Mart 1949'da tanıyarak bunu gerçekleştiren ilk Müslüman ülke olmuştur. Türkiye, tanıma gerekçesinde *“İsrail, Birleşmiş Milletler üyesi olmuştur. Bu nedenle Türkiye de yeni kurulan bu devleti BM örgütünün*

¹⁹⁸ Aras, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s. 24.

¹⁹⁹ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.74.

evrenselliği çerçevesinde tanımıştır” demiştir. Buna ek olarak²⁰⁰;

“Filistin hakkında da Birleşmiş Milletler iki toplumdan birisinin kendi kaderini tayin hakkını kullanmasını kabul ediyor, biz de yeni kurulan bu devleti tanıyacağız. Aynı prensipten hareketle kendi devletlerini kuracaklarını açıkladıkları zaman Türkiye, Filistinlilerin de bağımsızlığını tanıyacaktır” ifadesine yer verilmiştir.

Bu sözlerle Arap toplumlarının tepkisinin yumuşatılması amaçlanmıştır. Açıklanan sebeplere ek olarak, Türkiye’nin İsraili tanımak için üç önemli sebebi daha vardır. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan beri izlediği Batı yanlısı politikalar bunda etkili olmuştur²⁰¹. Kurulum çalışmaları süren NATO’ya üye olmak ve Truman Doktrini kapsamında Amerika Birleşik Devletlerden daha fazla mali ve siyasi destek almak isteyen Türkiye, dönem koşullarında bir anlamda İsraili tanımak zorunda kalmıştır. İsrailin kurulmasının ardından yaşanan gelişmeler, İsrailin Sovyetler Birliği’nin bir uydusu olduğu endişesinin yersiz olduğunu göstermiştir. İsrail, Amerika Birleşik Devletler ile yakın ilişkiler geliştirerek de SSCB uydusu olmadığını ispat etmiştir. Türkiye için önemli bir endişe daha ortadan kalkmıştır. Türkiye içerisindeki aydın kesimin Arap yanlısı politikalara karşı duydukları memnuniyetsizliktir. 1916 Arap Ayaklanmaları sırasında Türk askerlerinin *“sırtlarından vurulduğu”* iddiaları psikolojik açıdan Araplara karşı bir antipati uyandırmıştır. Arap motiflerinin Türk kültüründen çıkarılması aşamasında Arap devletlerine karşı aydınların geliştirmiş olduğu olumsuz bakış açısı da Türkiye’nin İsraili tanıma kararını etkileyen önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır. İsrail Başbakanı David Ben Gurion, Mısır’da yükselen Pan Arap akımların ve bu ülkenin SSCB ile yakın ilişkiler içinde girmesinin Güney Batı Asya’da İsrail’in güvenliğini tehdit ettiği inancındadır²⁰².

İsrail Başbakanı Arap Devletlerinin hareket imkânlarını kısıtlamak için yeni bir oluşum meydana getirdi. Bu yeni oluşuma *“Çevresel Pakt adını verdi. Çünkü Ben Gurion pakta Arap devletlerinin çevresinde yer alan Etiyopya, İran ve Türkiye’yi dâhil etmek istiyordu”*. Bu dönemde Mısır devletinin yönetimini elinde bulunduran

²⁰⁰ Yılmaz, Şahin, Taştekin, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, s.246-149.

²⁰¹ Kaan Dilek, “İran’ın Orta Asya Politikaları”, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Raporu”, **İnceleme-Araştırma Dizisi**, Sayı 7, 2011. s.33-5.

²⁰² Talha Köse, **İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları**, Ankara, Seta Yayınları, 2008, s.51-52.

Nasır'ın ise jeopolitik tercihlerini SSCB tarafında yaptığı görülmektedir²⁰³.

Türkiye içerisinde 1957'de yaşanan sıkıntılar, 1958 yılının şubat ayında Mısır ile Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurması, Irakın darbenin ardından Bağdat Paktı'ndan ayrılması gibi gelişmeler Türkiye'nin NATO üyesi olmasına karşı bölgede kendisini yalnız hissetmesine neden olmuştur. İsrail, bu jeopolitik sıkıştırmadan kurtulmak için Amerika Birleşik Devletlerinin bilgisi dâhilinde Etiyopya ve İran'ın da yer aldığı fakat Arap topluluğunun bulunmadığı bir çevreleme politikası oluşturmayı amaçlamıştır. Komünizm ve Arap milliyetçiliğine karşı ortak bir cephe oluşturulması ve Türkiye'nin de bu cephede yer alması Amerika Birleşik Devletleri tarafından talep edilmiştir²⁰⁴.

İsrail Başbakanı Ben Gurion ile İsrail Dışişleri Bakanı Golda Meir, 28 Ağustos 1958'de gizlice Ankara'ya gelmiştir. Bu gizli ziyaretin sonucunda Türkiye Çevresel Pakta katılmıştır. Bu antlaşma kapsamında askeri eğitim ve tatbikat, silah sanayii, istihbarat gibi konularda iş birliği gerçekleştirilmiştir. Dönemin İsrail Genelkurmay Başkanı Yitzhak Rabin, İsrail ve Türkiye ilişkilerini “*Özel İlişkiler*” olarak tanımlamıştır. Çevresel Pakta İranın da dâhil olmasıyla birlikte üç arasında derhal “*Trident*” olarak isimlendirilen bir istihbarat ağı oluşturulmuştur. 1979'da Tahran'daki Amerika Birleşik Devletler elçiliğini işgal eden öğrenciler bu ilişkilere dair kayıtları ve CIA raporlarını yayınlamıştır. Türkiye, bugüne değin Aşkenaz ve Sefarad Yahudilerini kabul etmiş, Yahudiler cumhuriyetin kuruluş ve ekonomik atılım dönemlerinde pozitif ayrımcılıktan yararlanmış, Hitler zulmünden kaçan Yahudi akademisyenler Türkiye'de kabul edilmiştir. Einstein'ın bu konuya ilişkin olarak Atatürke bir mektup yazdığı bilinmektedir. İsrail, Türkiyeyle Araplara karşı gizli ilişkiler kurmak istemiştir. En başta Cumhuriyet Halk Partisi'nin İsrail gerçekliği konusundaki fiili durumu yeni yönetim olan Demokrat Parti tarafından da anlaşılmış ve aynı şekilde sürdürülmüştür. Yahudilere olan uluslararası destek, İsmet İnönü tarafından çok daha öncesinden fark edilmiştir. Amerika Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık, *Kanal Krizi* ile birlikte kesilen Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeniden düzeltilmesi konusuna bu dönemde ağırlık vermiştir. Aynı dönemde Irak monarşisinin yıkılması, Lübnan'da iç savaş çıkması, Mısır'ın Irak monarşisinin

²⁰³ Israel Shahak, *Açık Sırlar; İsrail'in Dış Politikası ve Nükleer Sırları*, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, Med-Cezir Yayınları, Uluslararası İlişkiler Dizisi, 2003, s.97-98.

²⁰⁴ Sever, Türkiye'nin Ortadoğu İlişkileri; Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz, s.13.

yıkılışına destek vermesi, Ürdün rejiminin Nasır'ın etkisiyle sallantıya girmesi gibi gelişmeler genel duruma denk düşerek Türkiye'nin gizli temaslar konusundaki hassasiyetini üzerinden atmasına sebep olmuştur. Türkiye ile İsrail arasında 1958 ile 1966 yılları arasında çok yoğun bir iş birliği gerçekleştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletler ile SSCB rekabeti ekseninde gelişen dış olaylar bu iş birliği kapsamında gerçekleşmiştir. İnönü ve Menderes dönemlerinde Türkiye ve İsrail ilişkileri zıt yönde ilerlemeyip Batı ekseninde, Arap ve İsrail dengesini gözetme temelli, Arap milliyetçiliği ve SSCB tehdidinin ağır bastığı bir denge mücadelesi şeklinde sürmüştür²⁰⁵.

2.2.3.2. İsrailin Kudüs'ü Ebedi Başkent İlan Etmesi

1980 yılında İsrailin Doğu Kudüsü ilhak ederek Kudüsü İsrail'in ebedi başkent ilan etmesiyle birlikte Türkiye, 30 Temmuz'da kabul edilen yasa uyarınca siyasi partilerden ve kamuoyundan gelen tepkilerin artması üzerine 28 Ağustos 1980'de Kudüs Konsoloslğunu kapatma kararı almıştır. İlişkiler de bu süreçte *İkinci Kâtiplik* düzeyine gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde duraklama ve inişler söz konusu olmuştur. 2 Aralık 1980'de Bülent Ulusu hükümeti tarafından alınan bir kararla İsraille ilişkiler de “*ikinci kâtiplik*” düzeyine gerilemiştir. İsraile de bu yolu takip etmesine yönelik çağrılar yapılmıştır. Bu kararın hemen ardından, Suudi Arabistan Türkiye 250 milyon dolar değerinde bir çek teslim etmiştir. Batı cephesi, bu durumu bertaraf edebilmek adına Amerika Birleşik Devletler Senatosunda yer alan senatörün imzaladığı bir uyarı mektubunu Türkiye Büyükelçiliğine göndermiş, askeri yönetim ise Türkiye'ye gelmek isteyen bir sporcu kafilesinin vize başvurularını reddederek cevap vermiştir. Bu olay ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. 1981 yılının bahar aylarında ise Sinadaki Birleşmiş Milletler Gücü dağılmış, Amerika Birleşik Devletleri bunun yerine tarafların da uygun görmesi üzerine çok uluslu bir kuvvet kurmuştur. İsrail, 1967'de Suriye'den aldığı Golan Tepelerini 14 Aralık 1981'de ilhak ederek Camp David Antlaşmasını ihlal etmiştir²⁰⁶.

²⁰⁵ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri (Açıklamalı)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991. s.150-152.

²⁰⁶ Oral Sander, “*Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, 1979, s.70-74.

2.2.3.3. Lübnan'ın Bombalanması ve İlişkilerde Yumuşama

İsrail, 4 Haziran 1982'de “*Galileeye Barış Operasyonu*” kapsamında Lübnan'ı bombalamıştır. Bu eylem, İsrail zırhlı birliklerinin üç koldan Lübnan'a girmesiyle ise savaşa dönüşmüştür. İsrail, bu savaş kapsamında Ermeni terör örgütleri JCGA ve ASALA'nın da hedef alınacağını belirterek Türkiye'ye operasyonda yer alma davetinde bulunmuştur. Bir grup istihbarat yetkilisi gönderen Türkiye, İsrailden Filistin Kurtuluş Örgütü'yle ilgili bilgiler edinmiştir²⁰⁷.

İsrail'in Bekaa yönünde ilerlemesi, bölgede faaliyet gösteren Türk kökenli örgütlerin de işgal karşısında direniş göstermesine yol açmıştır. Lübnanda İsrailin esir aldığı kişiler arasındaki anarşistlerin isimlerini içeren liste Türk yetkililerle paylaşılmıştır. Takip eden haftalarda da Suriye kontrolündeki Bekaa'nın pek çok Türk örgütüne ev sahipliği yaptığı ve bu bölgede PKK militanlarının eğitim gördüğüne dair bilgiler kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ankara, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Beyrut'tan çekilmesini ve gerillaların Larnaka üzerinden Tunusa ilerleyişini dikkatle takip etmiştir. 25 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen tahliye gerillaların ağır silahları Güney Kıbrısta bırakacakları, Beyruttan Filistin Kurtuluş Örgütüyle birlikte ayrılan ASALA militanlarının ise Güney Kıbrıs'ta kalacakları yönündeki haberler Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. Kenan Evren, bu olayların ardından 14 Şubat 1982'de Yahudi cemaat lideri David Asseo ile bir araya gelerek İsrail ve Türkiye ilişkilerinin yumuşayacağına dair sinyaller vermiştir. Bu olaylarla birlikte Türkiye ile İsrail arasında güvenlik ve istihbarat çevrelerinde iş birliği faaliyetleri artmıştır. PKK, Asala ve diğer Türk kökenli örgütlerle ilgili istihbarat paylaşımlarında bulunmuştur²⁰⁸.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İsrail İlişkilerine Genel Bakış

İki ülke arasında yaşanan ilişkilerde politik olayların ekonomik duruma etkisinin tespitine yönelik olarak kullanılan olay inceleme metodolojisi özellikle son yıllarda literatürde sıklıkla kullanılmaya başlanmış bir yöntemdir.

²⁰⁷ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları 1950-1957”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 40, 2007, s.561-562.

²⁰⁸ Tayyar Arı, **Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler Ve Dış Politika**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2009, s.251-252.

Literatürde daha önceki çalışmalar incelendiğinde olay inceleme metodolojisi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kısa ve uzun vadede gerek uluslararası siyasi, diplomatik ilişkilerin gerekse fimaların aldığı kararların piyasalara etkisini analiz etmek için olay inceleme metodolojisi uygun bir yöntemdir. İlk olay inceleme yöntemini kullanan 1933 yılında Dolleydir. Olay inceleme metodolojisi geniş bir kullanım alanına sahip olduğu için literatürde farklı konularla ilişkilendirilmiştir²⁰⁹.

Türkiye’de olay inceleme metodolojisi ile yapılan çalışmalara değinilecek olursa ekonomik kriz sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde merkez bankalarının ülke ekonomilerine yaptıkları döviz müdahalelerinin etkisini analiz etmişlerdir. Sakarya, Çalış ve Kayacan firmaların temettü ödeme duyurularının hisse senetleri üzerindeki etkisini ölçmek için olay inceleme yöntemi kullanmışlar ve yaptıkları analiz sonucunda firmaların kamuya açıkladıkları özel bilgilerden ilgili firmanın hisse senetlerinin piyasada anormal getiriler yarattığını ortaya koymuşlardır. Abadie ve Gardeazabal; İspanyanın Bask bölgesindeki terörist çatışmalarını örnek olay olarak kullanarak çatışmanın ekonomi üzerindeki etkilerini olay inceleme yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Rus Uçak krizi, on beş temmuz darbe girişimi ve terör saldırılarının Borsa İstanbul turizm endeksleri üzerindeki etkisini olay inceleme metodolojisi ile analiz etmişlerdir. Çalışmalarında incelemeye konu olan her bir krizin ve saldırının turizm endeksine farklı etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Türkiye-İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin ve siyasi krizlerin iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilere yansımaları analiz edilmeye çalışılacaktır²¹⁰.

Türkiye ve İsrail çoğu durumda, karşılıklı ilişkilerinde ekonomik ve politik ilişkileri ayırmayı başarabilmiş iki ülkedir. 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara krizi ile iki ülkenin politik ilişkileri kopma noktasına gelmiş ise de ticari ilişkilerde bu durum gözlemlenmemiştir. 2016’da ilişkilerin normalleşmesi, özellikle turizm, ticaret ve enerji alanlarında potansiyel ekonomik işbirliğinin genişlemesini sağlamaya doğru ilerleyen önemli bir kilometre taşıdır. İki ülkenin karşılıklı çıkarlara rağmen, İsrail ile Türkiye arasındaki ekonomik işbirliği iki önemli nedenden ötürü zarar görebilir.

²⁰⁹ İnait, ‘‘ Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları ’’,s,216-217.

²¹⁰ Gencer Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2005, s.42-46.

Birincisi, 2016 yılında iki ülkeyi bir araya getiren ekonomik teşvikler de dâhil olmak üzere bazı temel teşvikler ortadan kalkmıştır²¹¹.

2.3.1. Türkiye ve İsrail Politik İlişkileri

Filistin meselesi gibi bölgesel nedenlerden ve Batılı güçlerin Ortadoğu'ya müdahalesi gibi küresel nedenlerden dolayı Türkiye ve İsrail ilişkileri, inişli çıkışlı da olsa bir süreklilik arz etmektedir. 2010 yılında Mavi Marmara krizi ile politik ilişkiler önemli ölçüde askıya alınmış ve Türkiye İsrail büyükelçisini geri çekmiştir. Türkiye-İsrail politik ilişkisi farklı açılardan tartışılmıştır. Politik ilişkilerde iki ülke arasında farklılıkların görüldüğü başlıca alanlar. Filistin meselesi, Suriye iç savaşı, Kıbrıs ve Kürt azınlıklar ile ilgili politikalar olarak öne çıkmaktadır²¹².

2.3.2. Türkiye-İsrail Ekonomik İlişkileri

2010-2016 yılları arasında İsrail ile Türkiye arasındaki diplomatik krize rağmen, bu yıllarda ikili ticaret artış göstermiştir. Bununla birlikte, 2016 verilerine göre, Türkiye'de faaliyet gösteren İsrailli firmaların sayısında bir azalma olmuş ve Mavi Marmaradan önce Türkiye'de faaliyet gösteren İsrailli şirketlerin yüzde otuz üçü Türkiye faaliyetlerini sonlandırmıştır. Bu durum her iki tarafı da etkileyen gerilimlerle açıklanabilir. İsrailli yatırımcılar Türkiye'yi riskli, istikrarsız ve İsrail karşıtı bir iklime sahip olarak gördüler. Türk iş adamları ise İsrailli meslektaşlarına kriz yıllarında İsrail'de iş yapmak için hükümetten yeşil ışık beklediklerini söylemektedirler. İlişkilerin normalleşmesinin ardından iki ülke arasındaki ticaret artış göstermeye başlamıştır²¹³.

2017 yılında İsrail, Türkiye için en önemli on ihracat pazarından biriydi. Türkiye'nin İsraile ihracatı 2016'da dört milyar dolara ulaştı ve 2017'nin ilk on bir ayında da önemli bir artış görülmüştür. 2002'den beri iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin öncelikli gündemlerinden biri ekonomi olmasından ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türk iş dünyasının çıkarlarını hemen her şeyin üstünde tutmasından dolayı ekonomik ilişkinin pozitif bir şekilde devam edeceği öngörülebilir. İsrail

²¹¹ İnät, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları" s.219.

²¹² Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri" **Akademik Ortadoğu**, Sayı 2, 2010, s.53.

²¹³ Özcan, Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.28-30.

açısından da Türkiye önemli bir ticari partnerdir. Türkiye, İsrailin Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Çin ve Hollanda'dan sonra beşinci büyük ticaret ortağıdır. İki ülke arasındaki toplam ticaretin sekiz milyar dolar seviyesine geleceği öngörülmektedir ve bu rakam 2016 yılında gerçekleşen ticaretin iki katı olmuştur²¹⁴.

2.3.3. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Ortadoğu'da oluşan Türkiye-İsrail ilişkileri bölgenin gelişimi açısından şüphesiz büyük önem taşımaktadır. İki ülke arasında 1996 yılında yapılmış olan stratejik anlaşmalar uyarınca ilişkilerde iyileşme yaşanmıştır. Tarihsel köken açısından zengin olan iki ülke arasındaki ilişki ele alınırken bölgedeki en normal kabul edilen ulus devletleri üzerinde ayrıca önemle durulmaktadır²¹⁵.

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilere yönelik ilk tartışmalar Türkiye'nin 1949 yılında İsraili tanıyan ilk Müslüman devlet olmasıyla başlamıştır. Takip eden yıllarda ise Ortadoğu jeopolitiğinin ön planda tutulması nedeniyle 1990'lı yıllar itibariyle resmî bir iş birliğine geçiş söz konusu olmuştur. Bundan hareketle, iki ülke arasındaki tarihsel ilişkilerin Soğuk Savaş'tan da öncesine dayandığını söylemek mümkündür. 29 Kasım 1947'de Filistin için kurulmuş özel bir komite Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ülkenin bölünmesi yönünde bir teklifte bulunmuş ve bu teklif 33 olumlu oya karşılık on üç ret oyuyla kabul edilmiştir. Bu teklifte karşı oy kullanan ülkeler altı Arap devletinin yanı sıra Türkiye, Pakistan, Hindistan, Yunanistan, Küba, İran ve Afganistan olmuştur. Buna ek olarak, Arap devletlerinin öneriyi yasadışı, adaletsiz, Birleşmiş Milletler şartlarının hükümlerine aykırı olarak değerlendirmesine ilişkin olarak Türkiye temsilcisi herhangi bir yorum getirmemiştir. Arapların konuya karşı duyarlı olmasının yanı sıra, Türkiye-İsrail ilişkileri konusunda uzmanlaşmış bir kişinin Türkiye'nin Yahudi devletinin Sovyet köprübaşını oluşturmasından korktuğu için Filistin'deki İngiliz varlığının sürdürülmesi gerektiği iddiasında bulunulmuştur. Buna karşılık, İsrail-Arap Savaşı'nda Türkiye tarafsızlığını korumuştur. Bu savaş sırasında Türkiye tarafından Suriye'ye küçük çaplı bir askerî eğitim kadrosu gönderilip Filistinli mültecilere bir miktar çadır ve çeşitli gereçler hediye edilmiş olmasına karşın Türk gönüllülerin Arap ordusuna katılması engellenmiştir. Bunun

²¹⁴Göktürk Tüysüzoğlu, “Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkilerinde İş Birliğini Tetikleyen Unsurlar”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 3, 2014, s.594-595.

Dursunoğlu, Stratejik ittifak: Türkiye-İsrail ilişkilerinin öyküsü, s.32-33.

yanı sıra, İsrailin Birleşmiş Milletler dünya vücuduna katılmasına ilişkin kabul oylamasında Türkiye çekimser kalmıştır. 1949 yılının Nisan ayında kurulan NATO’da Türkiye’nin kurucu üye olarak yer almaması dikkat çekmiştir. Türkiye, SSCB tehdidi nedeniyle Batı Bloku ile yakınlaşmış olmasına karşın yine SSCB tehdidine karşı oluşturulmuş olan NATO’ya dâhil olamamış ve bu nedenle ilk etapta İsrail ile ilişkilerini güçlendirme yolunu seçmiştir²¹⁶. İlişkiler Arap devletlerin ilgisini uyandırmamak adına başlangıçta düşük 31 seviyeli olarak gerçekleşmiş ve zaman içerisinde aşamalı biçimde geliştirilmiştir. Bu süreçler ile birlikte Türkiye ve İsrail arasında güvenlik ve istihbarat alanlarında çeşitli ortaklıklar geliştirilmeye başlanmıştır²¹⁷.

Türk Hükümeti tarafından 26 Kasım 1949’da alınan karar uyarınca Seyfullah Esin, İsrail ile Türkiye arasında Ortak Elçi olarak atanmıştır. 4 Temmuz 1950’de imzalanan “*Ticaret ve Ödeme Anlaşması*” ile Modus Vivendi Anlaşmaları, İsrail ve Türkiye arasındaki ilk diplomatik ilişkilerin işareti olmuştur. 6 Mart 1950’de ise Türkiye, İsrail’le ilişkilerini *de jure* 6 seviyesine getirmiştir²¹⁸.

2.3.4. 1950-1960 Arası Türkiye ve İsrail İlişkileri

2.3.4.1. Politik İlişkiler

Kore Savaşı’nın 1950 yılının haziran ayında başlamasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri hem Avrupa hem de Uzak Doğu’da savunmaya yönelik olarak çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Bu amaçla Kore Savaşının asıl sebebi olarak değerlendirilen Sovyetler Birliğinin etrafında bir güvenlik kordonu oluşturulmak istenmiştir. Ortadoğu, SSCB’ye sınırı olmasına karşın ilk etapta Batının kolektif sisteminin dışında kalmıştır. Bununla birlikte, Kore Savaşı’yla birlikte Ortadoğu’nun öneminin artması nedeniyle bu bölgenin Batı sistemine bağlanması görevini batının lideri konumundaki Amerika Birleşik Devletleri doğrudan üstlenmiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dullesin 1953 yılının mayıs ayında gerçekleştirdiği ve bölgedeki ülkelerle temaslarda bulunduğu Ortadoğu gezisiyle birlikte ortaya Kuzey Kuşağı kavramı çıkmıştır. Bu duruma göre Pakistan, Irak, Türkiye, Suriye ve İran;

²¹⁶ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.88-90.

²¹⁷ Mahir Küçükvatan, “*Soğuk Savaş’ın Türk Dış Politikasına Etkileri*” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2011, s.77.

²¹⁸ Sabit Duman, “*Ortadoğu Krizleri ve Türkiye*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, ,Sayı 35-36, 2005, s.316-317.

Sovyet tehlikesini algılamaktadır ve bu tehlikenin farkındadır. Bu nedenle, Ortadoğu'nun savunması için bu devletlere ihtiyaç vardır. Aynı dönemde, Arap ülkelerinin büyük bir bölümü öncelikli tehdidin İsrail olduğu görüşünü savunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Arap devletlerinin olası bir pakt için gönüllü olmaması nedeniyle bu çabadan vazgeçmiş ve bunun üzerine dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes bölge ülkeleriyle çeşitli temaslarda bulunmak üzere ziyaretler gerçekleştirmiştir. İlerleyen dönemlerde Adnan Menderes ile Irak Başbakanı Nuri Sait arasındaki görüşmeler sıklaşmış ve pakt yolundaki ilk adım 12 Ocak 1955 tarihli Türk-Irak Ortak Bildirisi'nin yayınlanmasıyla atılmıştır²¹⁹.

Bağdat Paktının da temelini oluşturan belgelerden birisi olan Türk ve Irak Ortak Bildirisi'nin dördüncü paragrafında şu ifadeler yer verilmiştir.²²⁰ Yapılacak antlaşma, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının elli birinci maddesinde belirtilmiş olan meşru savunma hakkına dayanarak gerek bu bölgede gerek bu bölge dışından yani her nereden gelirse gelsin, bağıtlı taraflara yöneltilecek saldırılara birlikte karşı konulması için aralarında iş birliği yükümlülüğü içerecektir. Bu maddede yer alan bölge dışı tehdit unsuru Sovyetler Birliği iken bölge içi tehdit de İsrail olarak kabul edilmiştir. İsrail, Türkiye'nin bildiriye imzalayarak Arap ve İsrail çatışmasında Arapların tarafını tutacağından endişe duymuş ve buna ek olarak yine Türkiye'nin olası bir Irak ve İsrail savaşında Irakı savunma garantisi vermesi nedeniyle de kaygılanmıştır. Bölge ülkelerinin tepkilerine karşın Türkiye ve Irak, 24 Şubat 1955'te Karşılıklı İş Birliği Antlaşmasını da Bağdat'ta imzalamıştır. İsrail, Bağdat Paktı'nın imzalanması esnasında Irak Başbakanı Nuri Sait'in Adnan Menderes'e antlaşma metnine eklenmesi üzere verdiği mektupta Filistin konusundaki Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması için iki ülkenin sıkı iş birliği içinde çalışmak üzere mutabık olduğu ifadesi nedeniyle de daha derin bir biçimde endişe duymaya başlamıştır. Bu dönemde Demokrat Parti Hükümeti, İsrail Hükûmetine Arap devletleriyle varılan herhangi bir uzlaşmanın İsrail ile olan ilişkileri olumsuz yönde etkilemeyeceğine yönelik güvence vermiş olmasına karşın İsrail bu teminatı yeteri kadar ikna edici bulmamıştır. Bağdat Paktının beşinci maddesinde yer alan *“İşbu Antlaşma Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin ya da bu bölgenin*

²¹⁹ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, “İsrail’le İlişkiler” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.644-645.

²²⁰ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.117-121.

güvenlik ve barışı ile aktif biçimde ilgili olan ve Taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılımına açık bulunacaktır” ifadesi antlaşmaya tüm Arap devletlerinin yanı sıra İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, İran ve Pakistanın katılabileceğini fakat Irak tarafından tanınmayan İsrailin katılımının kati surette imkânsız olduğunu çok ince bir dille açıklamaktadır. İsrail, Bağdat Paktına tepki gösterirken antlaşma İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tarafından İsrail’e karşı olarak değerlendirilmiş ve antlaşmanın İsrail’e karşı Arap duygularını teşvik ederek Arap saldırganlığını arttıracak olmasına yönelik endişeler dile getirilmiştir²²¹.

Türkiyenin öncülük ettiği Bağdat Paktı da bu alanda istenenleri gerçekleştirmede yetersiz kalmıştır. Arapların bir araya getirilmesi amacıyla oluşturulan pakt tam aksi yönde sonuçlar yaratmış ve Araplar arasındaki ayrılıkların daha da derinleşmesine yol açmıştır. Aynı doğrultuda, Sovyetler Birliğinin bölgedeki nüfuzunu arttırmasını kolaylaştırması yönüyle de kuruluş amacının tam aksi yönünde bir işlev ortaya koymuştur. İsrail, antlaşma maddeleri nedeniyle bölgede yalnız kalmış ve güvenliğe yönelik ciddi kaygılar gütmeye başlamıştır. Bu durumdan İsrail-Türkiye ilişkileri de etkilenmiş; İsrailli yetkililer, Türkiye’nin güvencelerine rağmen Türkiye’ye karşı şüpheli bir tutum geliştirmiştir. Ortadoğu, Bağdat Paktı nedeniyle gerilmiş ve kutuplara ayrılmış durumdayken diğer bir gerilim Mısır başkanı Nasır tarafından yaratılmıştır. Süveyş Kanalı’nı işletmekte olan Fransız ve İngiliz ortak şirketini millileştiren Nasır yeni bir krizin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nasır, Mısır yönetimini darbe yoluyla ele geçirmesinin ardından başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişkiler kurma gayreti içerisinde olmuştur. Bu süreçte Mısır, Amerika Birleşik Devletlerinden ekonomik kalkınma açısından büyük önem atfettiği Asvan Barajı’nın inşası ve silah alımı için yardım talebinde bulunmuştur²²².

Amerika Birleşik Devletleri, başlangıçta Mısır’a olumlu cevap vermesine karşın Mısır’ın silah ödemelerini mal yoluyla yapmak istemesi problem yaratmıştır. Bu durumun ardından Nasır yardım için Sovyetlere yönelirken Dünya Bankası, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere baraj inşası için Mısır’a kredi taahhüdü vermiştir. Mısırın Doğu Bloku ile yakınlaşması 1955 yılı sonrasında da devam etmiştir. Bu süreçte Mısır 1955 yılının eylül ayında Çekoslovakya ile silah alım sözleşmesi

²²¹ Erhan, Kürkçüoğlu, ‘‘ İsrail’le İlişkiler’’s,646-647.

²²² Doğan Şentürk, **Ortadoğu’da Arap Birliği Rüyası Saddam’ın Baas’ı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.9-10.

imzalamış ve 1956 yılının mayıs ayında ise Çin Halk Cumhuriyetiyle diplomatik ilişkiler kurmuştur. Nasır ise ağustos ayında Moskova'ya bir ziyarette bulunacağını ifade etmiştir. Amerika Birleşik Devletler, Mısır ve Nasır'ın bu eylemlerini tepkiyle karşılamış ve yapmayı planladığı yardımların iptalini ilan etmiştir. Dünya Bankası ve İngiltere de ABD ile aynı yolu izlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise Nasırın tümüyle Sovyetlere yanaşmasını istemediği için iki devleti yatıştırarak problemlerin görüşmelerle çözülmesi yönünde çabalamış ve bu amaçla Birinci ve İkinci Londra Konferansları düzenlenmiştir. Mısırın bu konferanslarda alınan kararları tanımadığını bildirmesi üzerine Fransa ile İngiltere, İsrail ile yapmış oldukları gizli anlaşmayla birlikte Mısır'a saldırma kararı almıştır. Londra ve Pariste Bulganinin tehdit içerikli mektupları etkili olurken özellikle ABD'nin tepkisi nedeniyle hem Fransa hem de İsrail, Mısırdan çekileceğini bildirmiştir. İsrail de yine Amerika Birleşik Devletleri baskısı üzerine Sina Yarımadası'ndan ayrılmıştır. Fransa ve İngiltere için yapacak herhangi bir şey bırakmamış; Mısır'ın istediğini alarak Süveyş Kanalını başarıyla millileştirmesini sağlamıştır. Süveyş Kriziyle birlikte İngiltere haricindeki Bağdat Paktı üye ülkelerinin başbakanları Tahrande bir araya gelerek ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride yalnızca İsrail'in Mısır'a karşı gerçekleştirdiği saldırı kınanırken, Fransa ve İngiltere'den de Mısır'ın topraklarını terk etmeleri ve ülkenin egemenliği ile toprak bütünlüğüne saygı göstermeleri talebinde bulunulmuştur. Buna karşın, İngiltere veya Fransa'ya karşı bir kınama kararı alınmamıştır. Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın gerçekleştirdiği saldırıyı uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirmesine karşın savaşın asıl sorumlusunun Nasır olduğunu belirtmiş ve kriz süresince Batı yanlısı tutumunu sürdürmüştür. Türkiye'nin İngiltere ve Fransaya sert tepki göstermesi mümkün olmamıştır çünkü Türkiye bu dönemde Fransa ile NATO, İngiltere ile de Bağdat Paktı dolayısıyla müttefik konumundadır. Buna karşılık Türk Hükûmeti, uluslararası kamuoyunun ve özellikle de Arap devletlerinin tepkisi sonucunda İsraildeki büyükelçisini geri çekmiştir. Geri çekilen büyükelçi Hasan İstinyeli, İsrail Dışişleri Bakanlığına yaptığı açıklamada Türk Hükûmetinin kararının İsraille karşı olmayan Bağdat Paktını güçlendirmeye yönelik olduğunu ve Türkiye ile İsrail arasındaki olumlu ilişkilerin ve ticaretin bozulması hedefi taşımadığını belirtmiştir²²³.

²²³ Arı, Geçmişten Günümüze, Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi,s,282-283.

Türkiye istihbarat ve ekonomi alanındaki işbirliğine ek olarak Amerikan Kongresi'nde çok büyük bir etkinliğe sahip olan Yahudi lobisinin desteğini kaybetmek istemediği için İsrail ile ilişkilerini bilinçli olarak tümüyle sonlandırmamıştır. Bu nedenle yalnızca büyükelçiyi geri çağırmakla yetinmiş, diplomatik ilişkiler ise maslahatgüzar düzeyinde sürdürülmüştür. Mısır ve Arap ülkeleri ise Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini kesmemesinden memnuniyetsizlik duymuştur²²⁴.

İsraili yöneticiler, özellikle de Mısırda Nasırın iktidarıyla birlikte kuvvetlenen Pan-Arap akımlarının ve ülkenin Sovyetlerle artan iş birliğinin kendi ülkeleri adına soruna yol açabileceği inancını taşımıştır. İsrail'in endişeleri 1958 yılının şubat ayında Suriye ile Mısır'ın birleşmesi ve Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmasıyla birlikte daha da artmıştır. Ben-Gurion, Arap ülkelerinden algılanan tehdidin bertaraf edilebilmesi için Arap olmayan ülkeler arasında bir antlaşmaya ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. İsrail Başbakanı, Arap devletlerinin manevra alanını kısıtlama amacıyla kullanmayı öngördüğü bu yeni oluşumu Çevresel Pakt olarak adlandırmıştır. Ben Gurionun bu pakta Arap devletlerinin çevresinde bulunan İran, Etiyopya ve Türkiye'yi de dâhil etmek istemesidir. Ben-Gurion, bu pakta başlatma aşamasında üç temel hedef üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, çevredeki Arap olmayan ülkelerle ittifak oluşturarak İsrail'in yalnızlaştırıldığı Arap çemberini kırmak; ikincisi, bölgenin istikrara kavuşmasını sağlayabilecek yeni bir güç dengesi yaratmak; üçüncüsü ise Batı ve özellikle de ABD ile ilişkileri kuvvetlendirmektir. İsrail, çevre ülke olarak değerlendirdiği Etiyopya ve İran ile ikili anlaşmalar gerçekleştirerek işbirliğine gitmiş; ittifakın son önemli basamağı ise Türkiye olmuştur. İsrail'in Türkiye'ye bu denli önem vermesinin başlıca nedeni, Türkiye'nin İsraili kuşatan Arap dünyasının göbeğinde bulunması ve coğrafi yönden değerlendirildiğinde de bu bölgenin dış kısmını oluşturmasıdır. Türkiye, başlangıçta bu antlaşmaya Bağdat Paktı nedeniyle sıcak bakmamıştır. Adnan Menderes'in Irakı pakt içinde tutmak istemesi İsrail'in de bu anlamda istekli olmamasına yol açmıştır. Buna karşılık, Türkiye bölgesel gelişmelerin bir sonucu olarak tutum değiştirmek ve İsrail'le yakınlaşmak durumunda kalmıştır. Türkiye, 1958 yılının şubat ayında Mısır ve Suriyenin birleşip Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması ve Sovyet uzmanlarının

²²⁴ Özcan, Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesis, s.21-22.

bu ÷lkeye yerleştirilmesi nedeniyle tedirgin olmuştur. ÷lke hem g÷neyden hem de kuzeyden Sovyetler Birliği tarafından çevrilmiş ve ciddi bir tehditle karşılaşmıştır. İsrailin de hem Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasından hem de bölgedeki Sovyet nüfuzundan rahatsız olması iki ÷lkenin yeniden yakınlaşmasının önünü açmıştır. Yakınlaşmaya yol açan bir diğer faktör de 1957'de Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs'a ilişkin oylamada Irakın Türkiye karşıtı oy kullanması ve General Kasım'ın 1958 yılının temmuz ayında yaptığı darbeyle birlikte Irak'ın Bağdat Pakti'nden ayrılması sonucunda Türkiye'nin güneydoğusunda hâkim olan belirsizliktir²²⁵.

Dönemin Başbakanı Ben-Guiron'un yanı sıra Dışışleri Bakanı Golda Meir, Dışışleri Müsteşarı şimon Peres ve Genelkurmay Başkanı Zvi Zur, Adnan Menderes ile görüşmek üzere 28 Ağustos 1958'de Ankara'ya gelmiştir. Arap ÷lkelerinin tepkisinden kaçınmak adına ziyaret sebebinin El Al uçağının motorundaki arıza nedeniyle Ankara'ya zorunlu iniş yapması olduğu belirtilmiştir. Bu görüşmelerde askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda iş birliği yapılmasına yönelik maddeler yer almıştır ancak temelde hedeflenen istihbarat alanında düzenli bilgi alışverişini sağlamak olmuştur. Bu dönemde Türkiye ve İsrail, İran'ın da katılımıyla Pan Arap akımlarının ve bölgedeki Sovyet yayılmacılığının önüne geçebilmek adına resmi olmayan üçlü bir ittifak kurmuştur. Trident ağı yoluyla ÷lkeler arasında istihbarat akışı sağlanmıştır. Türkiye'yle gerçekleştirilmiş olan çevre paktındaki ayrım ekonomik, askeri, politikdiplomatik bağlantılar düzeyinin yanı sıra gizli ve açık düzeylerde de ele alınmalıdır. İsrail açısından politik-diplomatik düzey, İsrailin en az memnuniyet duyduğu düzey olmuştur. İsrailli yöneticiler, devletin geleceği için dış ilişkilerde açık ve gizli olmak üzere iki ilişki tipine göre hareket etmiştir. Çevresel Pakt, İsrailin takip etmiş olduğu gizli bir yol olarak Türk ve İsrail ilişkilerinin Süveyş Krizinin ardından yeniden ısınmasını sağlamıştır. İsrail, devletin meşruiyetini ortaya koyması açısından diplomatik ilişkilere ve açık görüşmelere önem vermiştir. Türkiye ise hem NATO üyesi hem de Irakın Bağdat Paktından ayrılmasının ardından paktın Türkiye'ye taşınmasıyla oluşan CENTO üyesi olarak bölgede farklı ittifaklar içerisinde bulunmuştur. İsrail, bölgedeki yalnızlaşan ve ittifak ihtiyacı duyan ÷lke olduğu için gizli iş birliğini kabul etmek durumunda kalmıştır. Bunun yanında Adnan

²²⁵ Erhan, Kürkçüoğlu, 'Filistin Sorunu ve İsrail'le İlişkiler', s.644-647.

Menderes de Arap lkelerinin tepkisinden kaçınabilmek adına gizli iş birliğine sıcak bakmıřtır²²⁶.

İsrail, politik diplomatik düzeydeki ilişkilerin kurulma şekline yönelik hayal kırıklığı yaşamış olmasına karşın bu alandaki olumsuzluklar ekonomik iş birliği yoluyla hafifletilmiştir. evre ittifakının bir parçası olan bu yön Arap baskısından fazla etkilenmemiştir. Bu durumun bazı sebepleri vardır. İlk olarak, politik-diplomatik ilişkiler doğaları gereği açık olmak zorundadır. Buna karşılık, ekonomik iş birliğinin bazı yönleri gizli tutulabilmektedir. Bunun yanında, Türkiye, bazı alanlarda İsrail'in teknolojik uzmanlığına ihtiyaç duymuştur. Ekonomi sektörü, iki ekonominin birbirini tamamlayacağı motivasyonundan hareketle ikili ilişkilerin ilk bölümlerinde önemli bir teşvik edici güç olarak ön plana çıkmıştır. İsrail'in Ankara maslahatgzarı, Türkiyenin 1956 yılında İsraille ilişkilerini gereğinden fazla koparmamaya yönelik almış olduğu karar üzerinde ekonomik bağlara verilen önem büyük oranda etkili olmuştur. İsrail, ekonomik bağlar yoluyla politik ilişkiler geliştirebileceği beklentisiyle hareket etmiş ancak bu beklenti sonuçsuz kalmıştır. Türkiye, İsrail ile ekonomik bağını yalnızca Arap dünyasındaki ekonomik çıkarları tehlikeye girmediği sürece koruma ve sürdürme eğiliminde olmuştur. Arapların elinde bulundurduğu petrol ve Arap pazarında yer alma çabası Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Askeri alan da zaman içerisinde önem kazanmıştır. İki lke arasında hava sahalarının eğitim amacıyla kullanılması izni veya çeşitli alanlarda teknolojik yardım ve eğitim gibi farklı alanlarda iş birliği gerçekleştirilmiştir. Dış politikadaki gelişmeler sonucunda Türkiye önceliklerini değiştirerek İsraili ikinci plana atmış; iki ülke arasındaki ittifakı güçlendiren sebeplerin ortadan kalkmasıyla birlikte İsrailin de önemi azalmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti 1961 yılında dağılmış ve Türkiye, Suriye'yi bazı Arap devletlerinden daha önce tanımıştır. Türkiye, 1963 yılının sonunda da İsrail'le yakınlաřmasının sebebi olan tehdit kaynakları Suriye, Mısır, Irak ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde gelişmeler kaydetmiştir. Arap lkelerinin kazandığı önem ve Kıbrıs meselesinin ortaya ıkışı Türk-İsrail ilişkilerini etkilemiştir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, sonuçları yönüyle Türkiyenin güvenlik algısını değiştirip yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte Ankaranın Batı etkisi altına girmesine yol açacak yeni bir dönemi beraberinde

²²⁶ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988,s,206-210.

getirmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin geride kalan otuz yılda Türkiye'ye karşı dostane yaklaşımı, küresel hırslarla birlikte ortadan kalkmıştır²²⁷. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden kısa bir süre önce, 19 Mart 1945 tarihinde Moskova 25 Aralık 1925 tarihli Türk-Rus Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı feshetme yoluna gitmiştir. Bu antlaşma, Sovyetlere henüz çok güçlü olmadığı bir dönemde Türkiye üzerinden Karadeniz'de bir koruma sağlamıştır²²⁸.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ise SSCB bu güçsüz hâlden uzaklaşarak bir dünya devi konumuna erişmiştir. Ankara, antlaşmanın feshi üzerine 4 Nisan 1945 tarihli yanıtında *“İki tarafın çıkarlarına uygun ve ciddi tadilatı içeren yeni bir anlaşma akdi için yapılacak önerilerin hayırhahlıkla inceleneceği”* bildiriminde bulunmuştur. SSCB ise bu ifade üzerine 7 Haziran 1945'te yeni bir anlaşmanın sağlanabilmesi için iki anlaşma şartı sunmuştur. Ermeni toprağı olduğu ve dolayısıyla Türkiye'ye haksız olarak verildiği iddia edilen Kars ile Ardahan SSCB'ye iade edilmeli ve Boğazlarda SSCB'ye üs verilmelidir. SSCB, Türkiye'ye karşı bu ağır talep ve iddialarını, Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye Truman Planı çerçevesinde yardım sağlamaya başladığı 1947 yılına kadar devam ettirmiştir. Türkiye, NATO'ya üye olmasına ve Batılı devletlerin yanında bulunmasına karşın Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin etki ve baskısına maruz kalmıştır²²⁹. Kazım Karabekir, Mecliste gerçekleştirdiği ve SSCB'ye cevap niteliği taşıyan konuşmasında *“Boğazlar hakikaten Milletimizin boğazıdır. Oraya el attırmayız; fakat şu da bilinmelidir ki Kars yaylası da milli belkemiğimizdir.”* demiş ve bu konuda taviz verilmeyip gerekirse Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele edilebileceğini sert bir tonda ifade etmiştir²³⁰.

Kazım Karabekir'in bu tutumu, Türkiye'nin kararlılığının ortaya konması açısından önemli olsa da İkinci Dünya Savaşından kazançlı çıkmış olan SSCB'yi etkileyecek ölçüde yeterli gelmemiştir. On dokuzuncu yüzyılda SSCB'nin selefi olan Çarlık Rusyası'nın bölgesel çıkarlarıyla mücadele eden Türkiye, kendisini 20'nci yüzyılın ikinci yarısında da yine SSCB'nin isteklerinin karşısında bulmuştur. Kökleri geçmişe dayanan endişeleri hafifletmek isteyen Türkiye, sürdürdüğü bölgesel mücadele

²²⁷ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, 1948-1988, s.215-220.

²²⁸ İrfan Kaya Ülger, Golan Tepeleri Sorunu, **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, Sayı 3, 1994, s.76-78.

²²⁹ Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.378-379.

²³⁰ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.100-105.

kapsamında İkinci Dünya Savaşı'ndan tıpkı SSCB gibi zaferle ayrılmış olan Amerika Birleşik Devletleri ve temsilcisi olduğu Batı'nın desteğini aramıştır²³¹.

SSCB, Boğazlar konusunda Türkiye'ye 1945 yılında nota vermiş; Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman ise bu davranışı SSCB'nin Türkiye'yi egemenliği altına alması olarak değerlendirerek her koşulda Türkiye'nin yanında durulması gerektiğini belirtmiş ancak bu tutumun harekete dönüşmesi hemen gerçekleşmemiştir. Türkiye, notanın ardından Amerika Birleşik Devletlerinden gelecek yardımı iki sene daha beklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, aynı zamanda SSCB'nin Boğazlardaki kontrol istemine cevaben Akdenize de büyük bir deniz kuvveti göndermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin almış olduğu bu karar, Türkiye politikasının önemli evrelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Truman Planı kapsamındaki yardım gelene kadar, 1945 ile 1947 yılları arasında Sovyetler Birliğine karşı mücadelesini yalnız sürdürdüğü de unutulmamalıdır. Türkiye, Soğuk Savaş süresince SSCB tehdidini sürekli olarak göz önünde bulundurmuştur. Geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle bu endişe Türkiye adına bir noktada travma hâlini almıştır. Tüm bu sebeplerle Batı'ya yanaşmasına karşın Türkiye, Soğuk Savaş süresince ihtiyaç duyduğu her anda Batı'nın desteğini alamamıştır. Batıya duyulan güven sarsılmadan önce Türkiye hem Ortadoğu'da hem de SSCB'ye karşı yürütülen mücadelede Batının en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. Öte yandan İsrail'in durumu Türkiye açısından 1948 ve 1949 yıllarında farklı bir konumda yer almıştır. SSCB, bu dönemde yeni kurulmuş olan İsrail devletine diplomatik destek sağlamış ve en büyük düşmanı olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni değil, İngiltere'yi görmüştür. SSCB'nin lideri Josef Stalin, İngiltere'yi sarsabilmek amacıyla İsrail devletini desteklemenin iyi bir fırsat olduğunu düşünmek ve hedefine ulaşabilmek için Sovyet uydusu Çekoslovakya'nın İsrail'e silah satmasına müsaade etmiştir. 1940'lı yılların sonuyla birlikte uluslararası ilişkilerin belirleyicisi dünyayı kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan ikiye ayıran, sosyalist ve kapitalist devletlerin oluşturduğu yeni devletler kümesi olmuştur. Bu kutuplaşma sonucunda Türkiye 1950'li yıllardan başlayarak 1960'lı yılların ortalarına değin resmî ve açık bir biçimde SSCB'nin öncülük ettiği sosyalist kutbun karşısında yer almıştır. Bu süreçte İsrail ise kapitalist sistemin gizli ortağı olarak kabul edilmiştir. Bu durum, sosyalist düzen karşısında

²³¹ Hekimoğlu Süleyman Özcan, **Kürt Sorununun Anatomisi, Türkiye, Kürdistan, İsrail Üçgeni**, BSR Yayın, İstanbul, 2012, s.275-276.

mücadelesini sürdüren İsrail ile Türkiye'nin aynı paydada birleşmesinin yolunu açmıştır. SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, 1946 yılında SSCB artık dünyanın en kudretli ülkelerinden biridir. Artık uluslararası ilişkilerde hiçbir sorun SSCB'siz karara bağlanamaz açıklamasıyla Sovyetlerin Ortadoğuya hükmetme isteğini ortaya koymuştur²³².

Soğuk Savaş, 1955 yılından itibaren etkisini Ortadoğu'da da göstermeye başlamıştır. Sovyetler Birliği bu dönemde bölge içi meselelerle uğraşmanın yanı sıra Ortadoğu'da Batı Blokuna karşı mücadele etmekten çekinmemiştir. Ortadoğu'nun çatışmaya müsait statik yapılanması, Sovyetler Birliğine de bu bölgenin işleyişine dâhil olarak nüfuz kazanma isteği doğrultusunda fırsat sağlamıştır. SSCB, 1948 yılında Çekoslovakya da bir darbe gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Lüksemburg, Hollanda, Fransa ve Belçika bir araya gelerek 17 Mart 1948 tarihinde imzaladıkları antlaşmayla Batı Avrupa Birliği'ni kurmuştur. Bu antlaşma uyarınca, SSCB'nin üye devletlerden herhangi birine karşı saldırıya girişmesi durumunda tüm üye devletler birbirlerine yardım etmekle yükümlüdür. Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa'nın kendi güvenliğini sağlamak için Amerika Birleşik Devletlerine ihtiyaç duyacağı düşüncesinden hareketle yanına Kanada'yı da alarak 4 Nisan 1949 yılında Kuzey Atlantik İttifakı'nın kurulması konusunda öncülük etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünü ettiği Batı dünyası, SSCB'nin yayılmacı politikasını engellemeyi tasarlamıştır. Bu stratejik plan kapsamında Ortadoğu'da Sovyet tehdidine karşı kalkan olarak İran, Yunanistan ve Türkiye yer almıştır. İsrail ve Arap ülkelerinin üç kıta arasındaki köprü işlevleri nedeniyle komünizmin eline düşmemeleri gerektiği görüşü hâkimdir. Bu hat, aynı zamanda Kore'den başlayarak Vietnam, Afganistan-Pakistan, İran, Türkiye ve Yunanistan'ı da kapsayacak paralel bir daire üzerinde SSCB'nin güney yayılmacılığı karşısında ana hat fonksiyonu taşımıştır²³³.

Amerika Birleşik Devletleri, Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'nin yanında yer almış ve bu durum Türkiye'nin NATO'ya girme konusundaki heyecanını arttırmıştır. Buna karşılık, Türkiye'nin NATO'ya girmesi kolay olmamıştır. Batı Avrupa devletleri, SSCB ile doğrudan sınır komşusu olan Türkiye'nin pakta dahil olmasını veto etmiştir. Avrupalı devletlerin reddine rağmen Türkiye Amerika Birleşik

²³² Fırat, Kürkcüoğlu, Arap Devletleriyle İlişkiler, s.783-788.

²³³ Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.361-364.

Devletlerinin isteği doğrultusunda NATO'ya dâhil olabileceğinin farkında olmuştur²³⁴. Bu amaçla Demokrat Parti, NATO yolunu açacağı düşüncesiyle Amerika Birleşik Devletlerinin büyük önem verdiği Kore Savaşına asker göndermiştir. Kore, Asyaya komünizmin yayılmasına neden olabilecek önemli merkezlerden biri olması nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri açısından büyük önem taşımıştır. Türkiye, Kore Savaşına asker göndermesi ve gönderilen askerlerin gösterdiği yüksek başarılar sayesinde Amerika Birleşik Devletleri nazarında stratejik değer kazanmıştır. Türkiye, aynı zamanda İngilterenin NATO'ya katılmanın ön şartı olarak belirlediği Ortadoğu Askeri Organizasyonu'nun kurulması için de 1951 yılında Ortadoğuda faaliyetlerde bulunmuştur. Fransa, İngiltere ve Türkiye, 13 Ekim 1951 tarihinde Ortadoğu Müttefik Komutanlığı'nın kurulması konusunda Mısır teklif götürmüştür. İngiltere, teklifin baş planlayıcısı olup Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Afrika birliklerini de dâhil etmeyi planladığı komutanlık yoluyla Mısır üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek amacını taşımıştır. Bu gelişme üzerine Amerika Birleşik Devletler, İngilterenin Ortadoğudaki kötüleşen durumunun ortak bir komutanlık yoluyla geliştirilemeyeceğini görünce planını devreye sokarak olası bir Sovyet saldırısına karşı Ortadoğuyu savunma sistemine dâhil etme kararı almıştır. Ortadoğu Komutanlığı fikrinin Mısır tarafından reddedildiği gün, NATO Konseyi Londra'da bir protokol imzalayarak Türkiye ile Yunanistanın NATO üyesi olmasını kabul etmiştir. İki ülke, 1952 yılıyla birlikte resmen NATO'ya dâhil olmuştur. Türkiye, NATO'ya dâhil olduktan sonra Amerika Birleşik Devletleri müttefiki sıfatıyla Sovyet yayılmacılığının çevrelenmesi politikası kapsamında Ortadoğu'nun istikrar üreten gücü ve oldukça önemli bir ülke konumuna gelmiştir. NATO üyeliğiyle birlikte Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletlerine yönelik politikalarında da tam anlamıyla bir ittifak yapısı hâkim olmuştur. Bu politikalar beraberinde iki olumsuz sonuç getirmiştir. Bunlardan ilki, bu dönemde Türk dış politikasının tümüyle Amerikan hükmü altına girerek bağımsız niteliğinden uzaklaşmasıdır. İkinci olarak ise Türkiye'de çeşitli askeri üs ve tesisler NATO üyeliği çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'ne teslim edilmiştir²³⁵.

²³⁴ Aydoğan Vatandaş, *Armagedon (Türkiye - İsrail Gizli Savaşı)*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s.87-9.

²³⁵ Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, s.23-26.

Standard Oil petrol tekelinin sahiplerinden olan Nelson Rockefeller, 1956 yılında Amerikan Başkanı Dwight Eisenhowera başkanın özel danışmanı sıfatıyla yazmış olduğu mektupta şöyle demiştir²³⁶:

“Biz askeri paktlarımızı kurmayı ve sağlamlaştırmayı hedef alan tedbirlere devam etmeliyiz.”

Amerika Birleşik Devletleri, özellikle de Süveyş Savaşından sonra Ortadoğu’daki boşluğun Sovyetler Birliği’nin nüfuzunu arttırması için fırsat sağladığını ve Batının yaşamış olduğu prestij kaybının bertaraf edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bölgesel ekonomik problemlerin ortadan kaldırılmasının da komünizmin yayılmacılığı karşısında önemli bir araç olabileceği öngörülmüştür. Eisenhower Doktrininin tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle Süveyş Bunalımının ve Sovyetler Birliği’nin Stalinin 1953 yılındaki ölümünün ardından izlemiş olduğu dış politikanın bilinmesi gerekmektedir. Moskova, Stalinin ölümünün ardından barış içinde bir arada yaşama anlayışını savunmaya başlamıştır. Ortadoğudaki ilerici hareketlerin tümü ideolojik temellerinden bağımsız olarak desteklenmiş ve böylelikle İngiltere, Fransa ve Amerika BD’nin Ortadoğudan çıkarılması hedeflenmiştir. Bu politika kapsamında Ortadoğu’ya ilgisi artan Sovyetler Birliği, Bağdat Paktı’yla birlikte bölgedeki prestijini arttırmıştır. Sovyetler Birliğinin Ortadoğuya açılmak istemesinin öncelikli nedeni ekonomikten çok politik bir zemine oturmuş durumdadır²³⁷.

Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail komşuları Suriyedeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bir anlamda Sovyet uydusu hâline gelmesinden rahatsızlık duymuştur. Öte yandan Sovyet-Suriye yakınlaşması, Sovyet siyasetinin uzun süre istemesine karşın gerçekleştirmeyi başaramadığı bir durum olarak görülmektedir. Dönemin İsrail Başbakanı Ben-Gurion, Eisenhowera mesajında suriyenin uluslararası komünizmin bir üssü hâline gelmesi, zamanımızda hür dünyanın karşısına çıkan en tehlikeli hadiselerden biridir demiştir. Başkan Eisenhower ise Ortadoğudaki durumu şu maddelerle özetlemiştir. Rusya’nın her zaman gözü olduğu Ortadoğu şimdi uluslararası komünizmce her zamankinden daha fazla gerekli görülmektedir. Sovyet

²³⁶ Bayram Sinkaya, “ Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2011, s.83-84.

²³⁷ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, , 2011, s.417-419.

yöneticileri amaçlarına erişebilmek için her türlü aracı kullanmaktan tereddüt göstermemeye devam etmektedir²³⁸.

Ortadoğudaki hür milletler bağımsızlıklarını sürekli olarak korumak için bir dış yardıma ihtiyaç duymaktadır ve bu dış yardımdan yararlanmak istemektedir. Eisenhower Doktrini olarak adlandırılan belge bu koşullar altında 5 Ocak 1957 tarihinde kongrenin bilgisine sunulmuştur. Doktrinin içeriğinde dört madde yer almaktadır. Buna göre; Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu ülkelerinin ekonomik gelişimi için bu ülkelerle ortaklaşa iş birliği yapacaktır. Bölgedeki bir ya da birden fazla ülkenin isteği üzerine askeri yardım programları hazırlanacaktır. Bölgedeki bir ya da birden fazla ülkenin komünist ülkelerce uğranacak açık saldırıya karşı talepte bulunması üzerinde askeri güç yardımında bulunulacaktır. Doktrin, Ortadoğuda ilk olarak Lübnan tarafından 6 Ocakta kabul edilmiştir. Lübnan, doktrini kabul ederek o döneme kadar sürdürdüğü tarafsızlık politikasını terk etmiştir. Pakistan, Türkiye, Irak ve Yunanistan da Lübnan'ın ardından doktrini kabul eden ülkeler olmuştur. Bu ülkeleri ise Afganistan, Tunus, Fas, Libya ve son olarak İsrail takip etmiştir. Eisenhower Doktrini, temelde İngiltere'nin mecburen bırakmış olduğu boşluğu doldurmak ve Batılı ülkeler için büyük önem teşkil eden petrolün düşmanın eline geçmesini engellemek amacını taşımaktadır. Suriye, Mısır ve SSCB ise bu doktrini ortadoğu ülkelerinin iç işlerine yapılan bir müdahale ve Siyonizm'in beslediği emperyalist bir manevra olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında devam eden bipartizan tutumunun da sonlanması anlamını taşımaktadır. Muhalefet lideri İsmet İnönü, 2 Ağustos 1958 tarihli basın toplantısında Menderes Hükûmetinin dış politikasını eleştirmiş ve Adnan Menderesi Ortadoğu'da macera politikası izlemekle suçlamıştır²³⁹.

2.3.4.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler, İsrail devletinin tanındığı 28 Mart 1949 tarihinden sonra diplomatik ilişkilerin elçilik düzeyinde kurulmasının ardından başlamıştır. Ekonomik ilişkilere yönelik müzakereler, hükümetin Dışişleri Bakanlığı Umumî Kâtip İktisadi İşler Muavini Fatin Rüştü Zorluya İsrail hükûmetiyle bir modus vivendi, bir ticaret ve ödeme anlaşması için müzakerede bulunma yetkisi

²³⁸ Arı, Geçmişten Günümüze, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.381.

²³⁹ Özcan, Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.30-33.

vermesiyle birlikte 10 Mart 1950’de başlamıştır. İsrail’in ilk Ankara diplomatik temsilcisi olan İsrail Heyeti Başkanı Eliyahu Sasson ile Türkiye tarafından görevlendirilen Fatin Rüştü Zorlu’nun gerçekleştirdiği müzakerelerin ardından Türkiye ile İsrail arasında bir ticaret ve ödeme anlaşmasının yanı sıra bir de modus vivendi 4 Temmuz 1950’de imzalanmıştır²⁴⁰.

Ticaret anlaşması uyarınca ticari faaliyetler her iki ülkenin mevcut genel ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak gerçekleştirilecek, taraflar birbirlerine ithalat ve ihracat konusunda her türlü kolaylığı sağlayacağını garanti edecek, iki ülke de karşı tarafın talebi doğrultusunda “*menşe şahadetnamei*” talep edebilecek, anlaşma 4 Mayıs 1951 tarihine kadar geçerli olacak ve karşılıklı olarak feshedilmediği müddetçe kendisini senelik olarak yenileyecektir. Ödeme anlaşması ise ticari faaliyetlerdeki para işlemlerinin hangi biçimde ve nereye gerçekleştirileceğiyle ilgilidir. Anlaşma uyarınca ödemeler her iki ülkede de ülkenin milli para birimiyle gerçekleştirilecektir. Türk lirası ile Amerikan doları arasındaki transferlerde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın resmi kurunun, İsrail lirası ile Amerikan doları arasındaki transferlerde ise Anglo-Palestine Bank Ltd.’nin resmi kurunun esas alınmasına karar verilmiştir. Ticaret ve Ödeme Anlaşması, 4 Temmuz 1950’den başlayarak daha sonra eklenen protokollerle birlikte 18 Mart 1960’a kadar yürürlükte kalmıştır. Anlaşma 1953 yılında yenilenirken İsrailin kredi marjının da 5 Kasım 1953 kararıyla birlikte 1,5 milyon dolara yükseltilmesinde karar kılınmıştır. İsrail devleti kuruluşundan sonra yoğun miktarda göç almaya başlamış ve bunun sonucunda ciddi bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte ülkenin gıda ihtiyacını karşılama konusunda ağırlıklı olarak Amerik Birleşik Devletleri, zaman zaman da Türkiye ön plana çıkmıştır. 13 Mayıs 1953 tarihinde İsrail’le yapılan görüşmeler sonucunda ülkeye otuz bin ton buğday satılması kararlaştırılmıştı. Türkiye ile İsrail, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı dönemlerde birbirine destek olmuştur. 19 Kasım 1960’ta Türkiye Cumhuriyeti Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü ile İsrail Devleti Posta Bakanlığı arasında Koli Özel Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma uyarınca iki ülke arasındaki koli gönderimi, Dünya Posta

²⁴⁰ Oya Akgönenç, **Türkiye’nin AB Stratejisi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.39-40.

Kongresi'nin imzalamış olduğu, posta kolilerine yönelik esaslara uygun olarak gerekleřtirilmiřtir²⁴¹.

Türkiye, 1969 yılında da İsraille canlı hayvan ithalatına başlamış ve Türkiye'deki koyunlardaki düşük et ve süt veriminin melezleme yoluyla arttırılması amacıyla 28 Temmuz 1969'daki yetkilendirmeye İsrail'den damızlık koyun satın alınmasının önünü açmıştır. Çevresel pakt sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri olumlu etkilenmiřtir²⁴².

2.3.5. 1960-1970'li Yıllarda Türkiye-İsrail İlişkileri

2.3.5.1. Politik İlişkiler

Demokrat Parti, 1946 yılında kurulduktan sonra 1950 yılında gerçekleştirilen seçimleri kazanarak iktidar olmuş ancak 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbenin sonucunda iktidardan düşürölmüş ve parti yöneticileri askeri mahkemece yargılanmıştır. Askeri darbenin de içinde bulunduğu 1960-1970 yılları aralığı, Türkiye açısından pek çok önemli olayın gerçekleştiği oldukça kritik bir zaman dilimidir. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbenin öncelikli amacı Demokrat Parti'ye ve iktidarda kaldığı süre içerisinde gerçekleştirdiği eylemlere karşı bir hamle yapmak olmuştur. Bu darbenin hemen ardından yönetimi ele alan askerler hızlı bir açıklamayla ülkenin CENTO ve NATO'ya olan bağlılığını sürdürerek bu paktlara taraf olmanın gerekliliklerini yerine getireceğini bildirmiş ve Batı ile ilişkilerin zarar görmeyeceğini ifade etmiştir. Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, 30 Mayıs'ta ise Amerika Birleşik Devletleri yeni yönetimi tanıdığını duyurmuştur. İsmet İnönü'nün 20 Kasım 1961'de Hükümeti kurmasının ardından ise Türkiye'nin Ortadoğu politikası netleşmiştir. Türkiye, bu dönemde Batıdan kopulmayacağının garantisini darbenin hemen sonrasında vermiş; İnönü Hükümeti de bu anlayışı sürdürmüştür. Türkiye, darbeyi takip eden dönemde genel olarak İsrail'le ilişkilerin bozulmasını istememiş ancak iyi ilişkilere sahip olmaktan memnun olmasına karşın bu ilişkileri açıkça belli etme konusunda çekimser kalmıştır. İsrail, darbenin yanı sıra Çevresel Paktın geleceğine ilişkin endişeler taşımıştır. 27 Mayıs darbesiyle birlikte iktidara gelen Orgeneral Cemal Gürsel ise

²⁴¹ Mitat elikpala, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", **Uluslararası İlişkiler**, Sayı 40, 2014, s.80, s.74-98.

²⁴² Özcan, Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.33.

anlaşmaya bağlı kalmakla yetinmeyip ilişkilerin de pek çok açıdan geliştirilmesini sağlamıştır²⁴³.

Gürsel, 15 Ağustos 1960'ta İsrail Büyükelçisi Morris Fischerla bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede İsrail ve Türkiye ilişkilerini bölgedeki istikrar, barış ve ilerlemenin önemli bir kalesi olarak gördüğünü beyan etmiştir²⁴⁴. İsrail ise Türkiye'deki yönetimin bu çabalarını karşılıksız bırakmamış ve darbe hükümetini tanıyan üçüncü ülke olarak İsrail-Türkiye ilişkilerindeki olumlu havanın devam ettiğini göstermiştir. Üçüncü Arap-İsrail Savaşı, 5 Haziran 1967 tarihinde sabah saat 07:45'te İsrail uçaklarının Mısır havaalanlarına gerçekleştirdiği sürpriz saldırılarla başlamış ve bölgedeki Türkiye-İsrail ilişkileri açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İsrail, altı gün süren savaşla birlikte Ürdün, Suriye ve Mısırın hava kuvvetlerinin büyük bir bölümüne zarar vererek henüz savaşın ilk günlerinde Arap ülkeleri karşısında ciddi bir avantaj sağlamıştır. Savaşın başlamasından yalnızca üç gün sonra, 8 Haziranda Sina yarımadasının tümü İsrail tarafından işgal edilmiş, Mısır'a ait malzemelerin ise yüzde 80'i tahrip edilmiştir. İsrail bu süreçte Süveyş Kanalı'nın doğu sahiline ulaşmayı da başarmıştır. Bu gelişmelerin ardından ateşkes antlaşması uygulanmış ve savaş sonucunda İsrail, Sina ve Kudüs'ü işgal ederken Golanı da kendi sınırları içerisine almıştı. Türkiye ve İsrail ilişkileri, 1964 Johnson Mektubu'yla birlikte eski olumlu havasından uzaklaşmıştır. Bunun üzerine İsrail'in yeniden Arap devletlerine saldırarak işgalde bulunması ilişkilerin yeniden kötüleşebileceğine yönelik önemli bir gösterge olarak algılanmıştır. Buna ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin açık biçimde İsrail'i desteklemesi de Türkiye'yi İsrailin karşısında yer almaya itmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e olan desteğini gizlememiş; askeri girişimleri açık biçimde destekleyerek savaş gemilerini de İsrail açıklarına göndermiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin bu tutumu denge politikasından vazgeçerek tümüyle İsrail yanlısı bir politika uygulamaya başladığının göstergesidir. 1967 Arap-İsrail savaşı, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde önemli bir olay olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye, Kıbrıs'ta yalnız kalmasının da etkisiyle savaş süresince ve sonrasında Arap

²⁴³ Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, 1948-1988, s.488.

²⁴⁴ Gencer Özcan, Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.39-45.

lkelerinin tarafını tutmuştur. İsrailin işgalci ve yayılmacı politikası da bu seçimde etkili olan önemli unsurlardan biridir²⁴⁵.

Amerika Birleşik Devletleri ile İsrailin çok yakın temasta bulunduğu savaş süresince Türkiye, ABD'nin İncirlikteki hava üssünün İsraille yardım amacıyla kullanılmasına izin vermemiştir. Bunun yanı sıra, dönemin başbakanı Süleyman Demirel savaşın sonucunun büyük oranda belirlenmiş olduğu 7 Haziran gününün ilk saatlerinde Mısır Devlet Başkanı Nasır'a bir destek mesajı göndermiş ve bu mesajdaki bu mukadderat saatinde;

“Türk milletinin kardeş Arap lkeleri halklarına karşı olan dostluk ve kardeşlik hislerini belirtmek isterim. Temennimiz en kısa zamanda Arap lkelerinin meşru haklarını koruyacak, haklı ve adil bir sulhun tesisidir. Hükûmetin, bu gayenin sağlanması için elinden gelen her gayreti sarf edeceği hususunu zatı devletlerine temin etmek isterim.”

ifadeleriyle İsrail politikasındaki değişiklikleri açık biçimde göstermiştir. Türkiye, üçüncü Arap ve İsrail Savaşı boyunca, 1956'da gerçekleşen Arap ve İsrail Savaşına kıyasla çok daha farklı bir tavır sergilemiştir. Türkiyede bulunan üslerin Araplara karşı bir oldubitti ile kullanılmasının söz konusu olmayacağını belirtmiş ve İsrailin tutumunu eleştirmiş; İsrailin savaşta net bir üstünlük elde etmesinin ardından ise kuvvet yoluyla toprak kazancı sağlanmasına karşı olduğunu bildirmiştir.

Türkiye, İsrail karşıtı demeçlerle yetinmeyerek başta Suriye olmak üzere savaşta ağır kayıplar yaşayan Arap ülkelerine giyecek ve yiyecek yardımında bulunmuştur. Savaşın ardından ise Türkiye, İsraille karşı tepkilerini başta Birleşmiş Milletler olmak üzere çeşitli diplomatik forumlarda da dile getirmiştir. Türkiye, 1967 Arap-İsrail Savaşının ardından alınan Birleşmiş Milletler Kararında;

“Bütün bölgesel devletlerin güvenilir sınırlar içinde yaşama hakkına dokunulmaksızın, İsrail'in işgal ettiği topraklardan iki yüz kırk iki sayılı BM Kararına göre çekilmesi” talebinde bulunmuştur.

Türkiyenin savaşta tarafsız politika izlediğini belirterek Arap devletlerinin yanında bulunması, Türkiye topraklarındaki üslerin Amerikanlar tarafından İsraille lojistik destek sağlamak amacıyla kullanılmasına izin vermemesi, savaş sonrasında Birleşmiş

²⁴⁵ Özcan, Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi ,s,40-46.

Milletlerin Arap devletleri lehine vermiş olduğu kararların yanında olarak İsrailin iki yüz kırk iki numaralı Birleşmiş Milletler Kararına riayet etmesini istemesi gibi gelişmeler Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin 1958'deki altın dönem ilişkilerine kıyasla çok daha farklı olduğunu açıkça göstermektedir²⁴⁶.

Türkiye, bu dönemde kendi problemlerini Arap devletlerinden alacağı destekle çözebileceği inancı nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri ve İsrailin karşısında yer almak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin Arap dünyasına ilişkin politikasını şekillendiren dört temel unsur söz konusudur. Bunlar sırasıyla şu şekildedir. Türkiye yerel çatışmalarda taraf olmayacaktır. Bununla birlikte, davet edilmesi durumunda taraflar arasında arabuluculuk yapabilecektir. Türk dış politikası, Arap güvenlik çıkarları konusunda hassastır. Türkiye'nin Batı ile yapacağı antlaşmalarda Arap güvenlik çıkarlarının zarar görmemesi gözetilecektir. Türkiye, Arap devletlerinin iç işlerine karışmamayı ilke edinmiştir. Türkiye, Arap devletleriyle ilişkilerin ikili ilişkiler düzeyinde kalmasının yararlı olacağı görüşündedir. Türkiye Ortak Pazar, Balkanlar, Yunanistan ve Kıbrıs gibi konularda fazlasıyla yalnızlaştığı ve bunaldığı için Arap dünyasını da karşısına almak istememiş ve bu nedenle Ortadoğu ülkelerine karşı yarı tarafsız bir politika izlemeyi tercih etmiştir. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs, Arap ülkelerinin ise Filistin ekseninde yaşadığı gelişmeler sonucunda bölge politikaları blok eksenli küresel politikalardan ayrılmıştır. 1964 Kıbrıs bunalımı sırasında ABD Başkanı Johnsonın gönderdiği mektup Türkiye'nin Batı yönlü bir politika yapılmasına gitmesinin önünü açarken 1967 Savaşındaki yenilgiyle birlikte Cemal Abdülnasırın öncülük ettiği Arap milliyetçiliği anlayışının zayıflaması da Mısır ve diğer radikal Arap ülkelerinin tutumlarını yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Türkiye, Kıbrıs Bunalımından sonraki dönemde petrol krizi sebebiyle Arap dünyasıyla yakınlaşmıştır. Bu dönemde özellikle de Filistin konusu Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkileri geliştiren önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. Türkiye, Batı'nın hassas noktası olarak değerlendirilen İsraile karşı 1967 Savaşının ardından Filistin konusunu gündeme taşımıştır. Bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kıbrıs tutumu sebebiyle Türkiye Arap ülkeleriyle olan ilişkisini düzeltme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu adımlar, Türkiye için İsrail'den uzaklaşma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Üçüncü Arap ve

²⁴⁶ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması,s,30.

İsrail Savaşının ardından bölgedeki önemli gelişmelerin başında İslam Konferansı örgütünün kurulma çalışmaları gelmektedir. 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail işgali altında bulunan Kudüs'ün doğusunda yer alan Mescid-i Aksa'nın yakılması nedeniyle tüm Müslüman ülkeler harekete geçmiştir. Yangın haberinin yayılmasının ardından pek çok Müslüman ülkede İsrail karşıtı protestolar düzenlenmiştir. Bunun üzerine Arap ülkeleri, Ürdün Kralı Hüseyinin isteği üzerine 25 Ağustos 1969 yılında toplanarak bir İslam Zirvesi kararı almıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplamda yirmi beş ülkenin katıldığı bu zirve 25 Eylül tarihleri arasında Fasın başkenti Rabatta gerçekleştirilmiştir²⁴⁷.

Zirvede Türkiye'yi Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil temsil etmiştir. Türkiye'nin bu zirvede yer alması sembolik açıdan oldukça önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler kararları kapsamında Türkiye'nin Filistin sorununu desteklediğini belirtmiş ancak aynı zamanda Filistin sorununun ulusal haklar bağlamında değerlendirilmeyip insan hakları çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade ederek Amerika Birleşik Devletleri'nin görüşünü de savunmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin durumdan bağımsız olarak Batı'yı ve Batı'nın Ortadoğu'daki uzantısı olan İsraili rahatsız edebilecek tutumlardan kaçındığı görülmektedir. Türkiye, Ortadoğuda Amerika Birleşik Devletlerine karşı tutumunun en soğuk olduğu dönemlerde dahi Amerika Birleşik Devletlerini kızdırmaktan kaçınmış fakat Kudüsteki dini mekânların İsrail kontrolünde bulunmasından da rahatsızlık duymuştur. Küresel iki güç arasında 1960-1970 yılları arasında yaşanan yumuşama dönemi Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri de etkileyen yeni bir döneme geçilmesini sağlamıştır. Bu süreçte yaşanan yumuşama sayesinde Türkiye kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izleyebilme konusunda avantaj yakalamıştır. Bu dönemdeki asıl etkiyi yaratan unsur Kıbrıs Krizi'nde Türkiye'nin yalnız kalmasıdır. Soğuk Savaş'ın yumuşamasıyla birlikte kapitalist veya komünist tarafta yer almak istemeyen “Bağlantısızlar” grubu ortaya çıkmıştır. Bu grup, temelde bağımsızlıklarını yeni kazanmış Asya ve Afrika ülkelerinin iki süper güç olarak Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB'ye karşı korunmasını ve desteklenmesini amaçlamıştır. Türkiye, Kıbrıs konusunu da göz önünde bulundurarak 1960'lı yıllarda Arap-İsrail sürtüşmesinde dengeli bir politika izlemeyi

²⁴⁷ Çağla Gül Yesevi, **İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri, Aman, Mossad, Şabak, Kripto** Yayınları, Ankara, 2015, s. 174-178.

tercih etmiştir. Türkiye, bu politika değişikliği kapsamında Filistin Kurtuluş Örgütünü uluslararası forumlarda açıkça desteklemiş ve Filistin davasını savunmuştur²⁴⁸.

1967 yılındaki Arap ve İsrail savaşında ise Türkiye açık bir biçimde İsrail karşıtı tutum sergilemiştir. Türkiye bu savaşta askeri güç yoluyla toprak kazanımına karşı olduğunu belirterek İsraili kınamış, ülkedeki NATO üslerinin İsraille destek amacıyla kullanılmasına müsaade etmemiş ve Birleşmiş Milletler'de Arap ülkelerinin yanında yer alarak İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönünde oy kullanmıştır. Detente döneminin, özünde 1962 Küba Krizi ile başladığı kabul edilmektedir ancak dönem bundan beş yıl öncesine, SSCB'nin kıtalararası balistik füze yapma kapasitesine eriştiği 1957 yılında başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, dikkatsizce bir hamlenin büyük felaketlere yol açabileceğini öngörerek savaş stratejisini yeniden gözden geçirmiş ve SSCB ile ikili ilişkiler üzerinde önemle durmuştur. Buna ek olarak, Fransada bağımsızlıktan yana olan De Gaulle'un 1958'de iktidara gelmesiyle birlikte bu ülkede İngiltere ve ABD aleyhinde politikalar izlenmiş, bu durum Batıda SSCB'ye karşı önemli bir zaaf yaratmıştır. Buna karşılık SSCB, Batı'nın içerisinde bulunduğu bu görece zayıf durumu iyi değerlendirememiştir. Bunun başlıca nedeni SSCB'nin Çin Halk Cumhuriyeti'nin izlemiş olduğu bağımsız politikalar nedeniyle Batı'ya karşı rahatça manevra yapabilme kabiliyetini yitirmiş olmasıdır. Soğuk Savaş döneminde pek çok sıcak çatışma da yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB öncelikle 1948 yılında Berlinde, daha sonra 1950 ile 1953 yılları arasında Kore'de ve son olarak 1962 yılında Kübada ciddi bir savaşın eşiğine gelmiştir ancak bu çatışmalarda iki süper güç arasında doğrudan bir çatışma yaşanmamıştır. 1962 yılıyla birlikte nükleer kapasitenin artması iki ülkeyi de birbirine karşı daha temkinli olmaya itmiştir. 1960'lı yılların ortaları, ABD'nin stratejilerinde Türkiye de ilgilendiren çeşitli değişikliklere şahitlik etmiştir²⁴⁹. Teknolojik gelişmeler sonucunda temkinlilik politikası daha da hassaslaşmıştır.

Amerika Birleşik Devletlerinin her biri Polaris füzesi taşıma kapasitesine sahip olan stratejik denizaltılarını devreye sokmasıyla birlikte Türkiye'nin Sovyetler Birliğine

²⁴⁸ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.34.

²⁴⁹ Erhan Canikoğlu, "İsrail, ABD'de ki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı", Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail** Platin Yayınları, Ankara, s.199.

karşı nükleer strateji kapsamında taşıdığı önem azalmıştır. 1957 yılı öncesinde iki süper gücün de yalnızca orta menzilli füzelere sahip olması nedeniyle Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri açısından Sovyetler Birliğinin vurulabilmesi için oldukça önemli bir ülke olmuştur. Öte yandan 1957 ile 1960 yılları arasında her iki ülkenin de uzak menzilli füzeler geliştirmesiyle birlikte Türkiyenin üs olarak sahip olduğu önem ve anlam azalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, SSCB tehdidine karşılık özellikle de Avrupadaki müttefiklerini korumak ve SSCB'yi tehdit altında bırakmak amacıyla 1958 yılında Jüpiter füzelerini Türkiye'ye yerleştirmiş ancak 1962 Küba Krizinde bu füzeleri pazarlık konusu yaparak 1963 yılında sökmüştür. Amerika Birleşik Devletleri, Polaris füzelerini taşıyan stratejik denizaltıları sayesinde Jüpiter füzelerinden görece kolay bir biçimde vazgeçebilmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin yeni stratejik hamleleri sonucunda üslerin ve dolayısıyla Türkiyenin stratejik önemi azalmıştır. Küba Krizinde pazarlığa konu olan Türkiye, 1947 Truman Doktrini'nin ardından Sovyet tehdidi karşısında ilk kez yalnız kaldığını düşünmüştür. Türkiye ile Batı arasındaki yol ayrımının ilk olarak 1963'teki Kıbrıs Kriziyle gerçekleştiği düşünülmektedir ancak 1962'deki Küba Krizi de bir anlamda bu ayrılığın işaretçisi olması yönünden büyük önem taşımaktadır. Teknolojik gelişmelerin Polaris füzeleriyle sınırlı kalmadığı dönemde Sovyetler Birliği de önemli bir atılım gerçekleştirmiş ve 1957 yılında Sputnik uydusunu uzaya göndermeyi başarmıştır²⁵⁰. SSCB, bu hareketiyle uluslararası güç dengesini kendi lehine çevirerek Amerika Birleşik Devletlerinin kıtalararası füzelerle vurulabilmesi imkânını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Doğu Akdenizde yaşanabilecek herhangi bir Türkiye-Kıbrıs-Yunanistan krizi, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Sovyetler müdahalesiyle alevlenebilecek bir çatışma olarak değerlendirilmiştir²⁵¹.

2.3.5.2. Ekonomik İlişkiler

18 Mart 1960'ta yapılan anlaşmaya 30 Aralık 1960'ta ek protokol uygulanarak dönem dönem ithalatı veya ihracatı gerçekleştirilecek malzemeler için kontenjan artırımına gidilmesi yönünde bir talep getirilmiştir. Bu bağlamda, sözgelimi İsrail'in mevcut kontenjanına ek olarak yüz bin ton krom ihracının ve İsrail'den 1961'de ithal

²⁵⁰ Yılmaz, 2010, s. 27.

²⁵¹ Ali Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", **Bilgesam**, Sayı 5, 2011, s.180-182.

edilecek malların yaklaşık üç milyon dolar arttırılmasının sağlanması amacıyla 21 Ağustos 1961 tarihinde karar alınmıştır²⁵².

Türkiye, bu anlaşmalar kapsamında 1961 yılı içerisinde karşılıklı ihraç ve ithal edilecek mallar için geçerli olan ve geçerliliğini yıl sonuna kadar koruyacak protokollerle ilişkili listelerin yerine 1962 yılında geçerli olmak üzere yenilerinin oluşturulmasına yönelik girişimde karar kılmıştır. İsrailin Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması'na Katılma Protokolü, Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir kararla Türkiye tarafından 11 Ekim 1962'de onaylanmıştır. 1962 yılı içerisinde değişen ek protokollerin 1963 ithalat ve ihracat düzenlemelerini de kapsaması amacıyla Bakanlar Kurulu 24 Ocak 1963'te yeniden karara varmıştır. İki devlet temsilcileri, iki ülke arasında yürürlükte olan 18 Mart 1960 tarihli ticaret anlaşmasını değerlendirmek, ithalat-ihracat kontenjan ve fiyatlarında düzenlemeler yapmak amacıyla 11 Mart ve 2 Nisan 1963 tarihleri arasında karara varmıştır. Türkiye ile İsrail arasında 1965'ten sonraki dönemde 18 Mart 1960 tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının yanı sıra 1967-1968 mübadelelerinin düzenlenmesi amacıyla 31 Mart 1967'de Ankara'da bir anlaşma imzalanmıştır. 1968 ve 1969 yıllarında ise bu dönemi düzenlemek üzere 8 Mart 1968'de Kudüs'te imzalanmış olan ek protokol ve ekler onaylanmış, 1960 yılında yapılan anlaşma sürdürülmüştür. Kudüste imzalanan protokol 1969 yılını da kapsamış olmasına karşın İsrail ile Türkiye arasındaki siyasi gerilim dolayısıyla ekleriyle birlikte feshedilmiş ve 31 Mayıs 1969'da yürürlükten tamamen kalkmıştır. Bu fesihle birlikte modus vivendi'nin yürürlükten kalkmayacağı da belirtilmiş ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin 1950 tarihli anlaşma çerçevesinde gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. İsrail ile 1950 ile 1970 yılları arasında imzalanan 1950 ve 1960 anlaşmalarının başını çektiği ekonomik ilişkiler bazı gelişmelere de neden olmuştur²⁵³.

İsrail vatandaşlarının bir bölümünün çeşitli yollarla Türkiye'de çalışmak istemesidir. İsrailliler, Türkiye'de ağırlıklı olarak mühendislik, kültür ya da teknik alanlarında çalışmıştır. İsrail vatandaşlarının alacakları ücretler ve çalışma süreleri iç ve uluslararası yazışmalarda belirtilmiştir. İsrailli doktor mühendis Levi Koifman'ın Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Genel Müdürlüğü'nde 4.355,42 lira aylık ücretle 23 Eylül 1953 tarihinden itibaren üç ay süreyle çalışmasına izin verilmiştir. Başka bir

²⁵² Gencer Özcan, Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.50-52

²⁵³ İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları" s.211-214.

İsrail vatandaşı Boris Robinovitch ise 30 Mart 1955 tarihinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nde 80 lira yevmiyeyle müşavir mühendis olarak çalışmaya başlamıştır. 23 Mart 1955'te de İsrailli Egen Kohner Kerten, İstanbul Konservatuvarı Şehir Orkestrası'nda iki yıllığına çalışma izni almıştır. Askeri darbe sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri pozitif bir havada devam etmiştir. 1961 yılında İsrailin GSYİH'ı 3,139 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Aynı yıl Türkiye'nin GSYİH'ı yaklaşık 8 milyar \$ seviyesindedir. Bir önceki yıla kıyasla önemli bir düşüş görülmesinin nedeni şüphesiz ki askeri darbenin ticari faaliyetleri olumsuz etkilemesidir. Dolayısı ile İsrail ekonomik olarak gelişim göstermesine rağmen iki ülke arasındaki ticaret hacmi daralmıştır. İsrail'in kişi başı GSYİH'ı 1468 \$, Türkiye'nin kişi başı GSYİH'ı 473\$ olarak kaydedilmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi konusunda yeterli sayısal bilgi bulunmasa da Türkiye'nin Araplardan yana taraf göstermesi nedeniyle ticaret hacminin özellikle 1958 yılına kıyasla daraldığı ifade edilebilir. 1969 yılında Türkiye GSYİH olarak 19,467 milyar \$'a, İsrail ise 5,329 milyar \$'a ulaşmıştır. Türkiye'nin aynı yıl kişi başı GSYİH'ı 558\$, İsrail'in 1852\$ olarak kaydedilmiştir. Her iki ülkede de olumlu iktisadi gelişmeler ticaret hacmini genişletmiştir²⁵⁴.

2.3.6. 1980-2000 Arası Türkiye-İsrail İlişkileri

2.3.6.1. Politik İlişkiler

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde 1970'li yıllarda görülen soğukluk, 1980'li yıllarda da büyük oranda sürmüştür. Bu yıllarda Türkiye'nin Arap ülkeleriyle daha kolay yakınlaşmasını sağlayabilecek çeşitli olaylar gerçekleşmiştir. Bunların başında, Amerika Birleşik Devletlerinin Carter Doktrini kapsamında Körfez bölgesindeki Arap ülkelerini de kapsayan yeni bir güvenlik ağı oluşturma çabaları gelmektedir. Türkiye açısından Körfez ülkeleriyle yakın ilişki içerisinde bulunma ihtiyacını doğurmuştur. 12 Eylül darbesinin ardından Milli Güvenlik Konseyi de uluslararası meşruiyet problemini ortadan kaldırmak için Arap ülkeleriyle yakınlık kurmak durumunda kalmıştır²⁵⁵. Milli Güvenlik Kurulu, darbeden sonraki üç yılda Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleriyle yaşadığı problemleri bertaraf edebilmek adına

²⁵⁴ Erdem Kaya, “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem”, **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s.93-94.

²⁵⁵ Gencer Özcan, Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.53.

Ortadoğu ülkeleriyle ve SSCB ile iyi ilişkiler kurma gayretinde olmuştur. 24 Ocak 1980 kararları sayesinde Türkiye'nin ihracatı özendirme programlarının 1980'li yıllarda Ortadoğu pazarlarında anlam kazanması da Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin ısınması açısından önemli bir gelişmedir. Bu gelişmelerin İsrailin tek taraflı karar ve uygulamalarıyla perçinlenmesi de Türkiye ile İsrail arasındaki olumsuz havanın güçlenmesine yol açmıştır. İsrailin 1980 yılının Temmuz ayında Kudüsü başkent ilan etmesi, 7 Haziran 1981'de Irak'ta bulunan Osirak nükleer reaktörünü bombalaması, 18 Ocak 1981'de Golanı ilhak etmesi, 6 Haziran 1982'de Lübnanı işgal etmesi, 16-18 Eylül 1982'de Sabra ve Şatila kamplarında kıyımlar gerçekleştirmesi, Batı Şeria'da Yahudi yerleşim yerlerinin kurulması ve 1 Ekim 1985'te Tunus'taki Filistin Kurtuluş Örgütü karargâhının bombalanması gibi olaylar iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Bu sert tutum İsrail ve ABD tarafından eleştirilmiş ve bunun sonucunda Amerikan senatör, Türkiye'nin Washington Büyükelçisine Türkiye'nin İsrail politikalarının Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde de olumsuz etkilere yol açabileceğini ifade ettikleri bir mektup göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Oktay İşçen, *“İsrail'in taraf olduğu Ortadoğu anlaşmazlığında izlemekte olduğu uzlaşmaz politikadan ve Kudüsün yasal statüsü konusunda yaratmak istediği emrivakiden geri dönmek niyetinde olmadığına görülmesi nedeniyle bu kararın alındığını”* ifade etmiştir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerdeki daimi üyesi Büyükelçi Coşkun Kırca da İsrailin işgal ettiği Arap topraklarında yeni yerleşim merkezleri kurarak mevcut olanları genişletmesinin Türkiye'nin kararında belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Türkiye, tutumunu eleştirilere karşı değiştirmemiş ve Birleşmiş Milletler kararlarında da göstermekten geri durmamıştır. Birleşmiş Milletlerin İsraille karşı aldığı kararların yanında durmuş ve aynı zamanda Kasım 1988'de kurulan Bağımsız Filistin Devleti'ni de tanımıştır. Buna karşılık, Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilmesi Türkiye-İsrail ilişkilerinde geçici bir yumuşama sağlamıştır. İsrail, Ankara ile yaptığı gizli bir anlaşma sonucunda Türkiyeyle iş birliğine gitmiş ve Türkiye'ye karşı eylemlerde bulunan Ermenistanın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları örgütlerinin Lübnan'daki temel eğitim merkezlerini ve karargâhlarını ortadan kaldırmıştır. Bu operasyon kapsamında JCGA lideri Agop Ahcıyan'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda militan öldürülmüştür. 1990'lı yıllarda Türk dış politikasında yaşanan en önemli değişimlerden birisi, Türkiye ile İsrail arasında daha

önce benzeri gerçekleşmemiş ölçüde önemli yakınlaşmaların yaşanmıştır²⁵⁶. Bu yakınlaşmalarda Türkiye'deki askeri ve siyasi odakların iç ve dış güvenlik kaygılarının artması gibi sebeplerin yanı sıra Soğuk Savaşın ardından ortaya çıkan yenedünya düzeni ve Filistin ve İsrail konusundaki çözüme dayalı gelişmeler önemli pay sahibi olmuştur²⁵⁷.

Ortadoğudaki stratejik parametreler, Körfez Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmeler sonucunda değişmiştir. Irakın Körfez Savaşında askeri gücünü büyük oranda yitirmesi, İsrailin kendisine yönelik gördüğü tehditlerden birisinin azalmasını sağlamıştır. İsrail ve Filistin konusu ise Saddamın Kuveyt'ten geri çekilmek için İsrailin de Filistin'den çekilmesi şartını öne sürmesiyle birlikte tekrar gündeme gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğuda istikrarın sağlanabilmesi için Filistin sorununun çözülmesi gerektiği düşüncesinden hareketle çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 30 Ekim ile 3 Kasım 1991 tarihleri arasında Madridde gerçekleştirilen konferansta Filistin sorununa ilişkin önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bush yönetimi, İsrailin Filistinlileri sınır dışı etme ve yeni yerleşim yerleri kurma politikasından vazgeçmesini talep etmenin yanı sıra 1992 yılının ocak ayında BM Güvenlik Konseyinde İsrailin bir grup Filistinliyi sınır dışı etmesini kınayan karara olumlu oy vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Batı Şeria ve Gazze'de yeni yerleşim yerleri açan İsrail'in bu tavrının barış sürecini zorlaştırdığını düşünerek ülkeyi daha uzlaşmacı bir politika izlemeye davet etmiş; vermeyi planladığı krediyi geciktirme yoluyla da yaptırım uygulamıştır. Bu tutum yumuşama sinyallerini başlatırken aynı zamanda İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin de gelişmesine yardımcı olmuştur. Madrid sürecinin de etkili olduğu bu dönemde Türkiye hem Filistin hem de İsrail'le diplomatik ilişkilerini 19 Aralık 1991 tarihinde eş zamanlı olarak büyükelçilik seviyesine yükseltmiş ve maslahatgüzar Ekrem Güvendiren, güven mektubunu sunarak Ocak 1992'de İsrail'e atanan ilk büyükelçi olarak görevini sürdürmüştür²⁵⁸.

İsrail ile Filistin arasındaki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla Madrid Konferansı'yla birlikte başlayan süreç, 13 Eylül 1993 tarihli Oslo Antlaşması ile sürmüştür. Türkiye, bu kapsamda Oslo'daki görüşmeleri desteklerken hem İsrail hem

²⁵⁶ Türel Yılmaz, "Ortadoğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye" Der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.121-120.

²⁵⁷ Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.642.

²⁵⁸ Özcan, Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.51-53.

de Filistin’le ilişkilerini sürdürmüştür. Bu süreçte Filistin’e iki milyon dolarlık yardım yapılmış ve aynı zamanda elli milyar dolarlık kredi teminatı da verilmiştir. Türkiye’nin süreçte aktif olarak yer alması hem Filistin hem de İsrail tarafından talep edilmiştir. O kadar ki, Filistin temsilcisi Fuad Yaseen, Türkiye’yi görüşmelerde yeterince aktif olmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir²⁵⁹.

Filistin ile İsrail arasındaki ilişkilerin yumuşama eğilimine girmesi, 1990’lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinin de havasının değişmesini sağlamıştır. Bu dönemde İsrail Devlet Başkanı Haim Herzog, İspanya’dan Yahudi göçünün beşyüzüncü yıldönümü nedeniyle Türkiye’yi ziyaret etmiş ve daha sonra 14 Kasım 1993’te Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş ile Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin İsrail’e resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerin ardından 1994 yılının başında İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, aynı yılın nisan ayında ise Dışişleri Bakanı Şimon Perez ve Ekonomi ve Planlama Bakanı Şimon Shitrit de Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Türkiye’nin bu ziyaretlere karşılık vermesi de askeri, ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmuştur. 1994 yılının kasım ayında Tansu Çiller’in gerçekleştirdiği ziyaretler savunma sanayi alanında önemli adımlar atılmasına yardımcı olurken, Süleyman Demirel de 1996 yılının mart ayında Kudüs’ü ziyarette bulunan ilk Türk Cumhurbaşkanı olarak önemli ticaret anlaşmaları yapmıştır.

2.3.6.2. Ekonomik İlişkiler

İsrail ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler yalnızca ticaret, ödeme anlaşmaları ve İsrail vatandaşlarının Türkiye’de çalışmasıyla sınırlı olmamıştır. Bunlara ek olarak, Türkiye ve İsrail vatandaşları arasında ortak girişimlerde de bulunulmuştur. İsrail’deki Tel Aviv’de bulunan “*Taal Manufacturers Of Plywood Kwuzath Mishmaroth Limited Şirketi*”, hepsi ihraç edilmek üzere ambalaj kutusu üretimi için gereken tahta plaka ve tahta başlık çitası üretmek amacıyla yerli ortaklarıyla birlikte Türkiyede dört milyon beş bin liralık bir anonim şirketi kurmuştur. Benzer bir ortaklık girişimi de Vehbi Koç tarafından gerçekleştirilmiş; Koç’un 1 milyon Türk lirası sermayeyle Bursa yakınlarında kurmak istediği sebze ve meyve suyu fabrikası

²⁵⁹ Oya Akgönenç, “Türkiye-İsrail İlişkileri: Gergin İttifak”, **Jeopolitik**, Aralık 2009, Yıl:8, Sayı:71, 33-43, S.35-37.

için Tel Aviv'deki Assi Limited Şirketi kurucuları olan Beirano Kardeşler ile ortaklığa gidilmiştir²⁶⁰.

2.3.7. 2000 Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkile

2.3.7.1. Politik İlişkiler

İlk olarak Kasım 2002 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Parti, takip eden üç genel seçimi de en yüksek oy oranıyla tamamlayarak tek başına hükûmet kurma başarısı göstermiştir. Bu süreçte Adalet ve Kalkınma Parti Hükümetleri özellikle de Türk dış politikasında kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlamış ve Ortadoğu'ya yönelik ciddi hamleler gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm çabasının etkileri İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler üzerinde de görülmüştür. Millî Görüş geleneğinin anti-semitist söylemlerle ön plana çıkması ve dünyadaki problemlerden İsrail, Yahudilik ve Siyonizmi sorumlu tutması partinin İsrail konusundaki tutumu konusunda en başından beri büyük merak uyandırmıştır. Adalet ve Kalkınma Partinin büyük bölümü Millî Görüş geleneğine sahip politikacılardan oluştuğundan, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin geleceği sorgulanmaya başlamıştır. Buna karşılık, Adalet ve Kalkınma Partili yetkililer bu süreçte Millî Görüş geleneğinden farklı bir biçimde İsrail'e karşı olumsuz bir tavır içerisinde olmadıklarını ve ilişkileri geliştirmek istediklerini ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Adalet ve Kalkınma Partinin İsrail'e karşı ideolojik bir tavır alma niyetinde olmadığı anlaşılmıştır. Bu üslup değişikliği Adalet ve Kalkınma Partinin Milli Görüş çizgisinden uzaklaştığını göstermesi yönüyle önemlidir. Aadalet ve Kalkınma Partinin baş sözcülerinden ve kurucu üyelerinden Murat Mercan, 2002'deki seçimlerin kazanılmasının ardından Adalet ve Kalkınma Partinin İsrail ile Türkiye arasındaki yakın ilişkileri koruması gerekliliğine ilişkin olarak şunları söylemiştir: Türk dış politikası siyasi partilere bağımlı değildir, Türk ulusal çıkarlarına bağlıdır. İki ülke arasındaki ilişkiler karşılıklı olarak yararlı oldukça ilişkilerin seyrini değiştirmek için hiçbir sebep yoktur Bu yolla anti-semitist karşıtı açıklamalar da yapılmış ve partinin İslamcı geleneğine yönelik olarak gelişen kaygıların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Adalet ve Kalkınma Parti iktidarındaki ilk aylarda İsrail'e bakanlık düzeyinde çok sayıda ziyaret

²⁶⁰ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.129.

gerçekleştirilirken Türkiye'ye de İsrail Devlet Başkanı Moşe Katsav ve Dışışleri Bakanı Silvan Şalom başta olmak üzere pek çok siyasetçi ziyarette bulunmuştur²⁶¹. Türkiye ve İsrail Parlamentolar Arası Dostluk Grubu 2003 yılının temmuz ayında oluşturulmuş, yüz seksen üçü Adalet ve Kalkınma Partili olmak üzere 289 parlamenterin üye olduğu grubun başkanı olarak Adalet ve Kalkınma Partili milletvekili Suat Kılıç seçilmiştir. İsrail ve Türkiye ilişkilerini Adalet ve Kalkınma Parti iktidarında etkileyen en önemli olaylardan birisi, 16 Kasım 2003 tarihinde Beth İsrail ve Neve Şalom sinagoglarına düzenlenen terör saldırısıdır. Saldırı sonrasında Türkiye'ye gelen İsrail Dışışleri Bakanı Silvan Şalomla ortak bir açıklama yapan Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, saldırının Ramazan ayı içerisinde iki mabede yönelik olarak gerçekleştirildiğini hatırlatmış ve bu saldırının tüm Türkiye'ye karşı yapılmış olduğunu ifade etmiştir. Amerikan Musevi Kongresi, Başbakan Erdoğan Amerika Birleşik Devletlerine gerçekleştirmiş olduğu sekiz günlük gezinin ilk gününde cesaret ödülü ile ödüllendirmiştir. Başbakan, Musevi lobisinde Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin kötüleşeceğine yönelik kaygıları gidermek amacıyla iki ülke arasında daima var olan karşılıklı anlayış, güven ve dostluk temelindeki ilişkilerin ivme kazandığını ifade ederek İsraille ilişkilerin daha da geliştirilmesini istediğini belirtmiştir. Erdoğan'ın bu ziyarette yahudi soykırımının insanlık suçu, antisemitizmin ise bir hastalık olduğunu ifade etmesi Yahudi lobisinde memnuniyet uyandırmıştır. Türkiye ve İsrail ilişkileri, 2005 yılındaki üst düzey ziyaretlerle birlikte yeniden yoluna girmesine karşın 2006 yılındaki olaylar sonucunda yeniden bozulmuştur²⁶².

Hamasın siyasi büro şefi Halid Meşalin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret İsrail tarafından hoş karşılanmazken, İsrail'in Lübnan saldırısı da Türkiye'deki olumlu tutumun değişmesine yol açmıştır. 2006 yılının ocak ayında yapılan Filistin seçimlerinden Hamasın galibiyetle ayrılması ve Türkiye'nin Hamas'ın zaferine saygı duyulması gerektiğini açıklaması ve Halid Meşal'in liderliğindeki bir heyetin Türkiye'ye gelmesi ise Türkiye ve İsrail ilişkilerinde yeni bir krize yol açmıştır. Türkiye, Halid Meşal'e resmi bir davette bulunmamış olsa da bu ziyaret iki ülke arasındaki bağların gerilmesine yol açmıştır. Türkiye, Hamas'la doğrudan görüşerek

²⁶¹ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.129.

²⁶² Çağrı Erhan, "Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 2, 2001, s.172-174.

telkin yoluyla barış sürecine destek olmayı istemiş ancak bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen görüşmeler İsrail tarafında tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye’de ise bu açıklamalar Dışışleri Bakanlığı tarafından talihsiz beyanlar olarak nitelendirilmiş ve açıklamada yapılan benzetmelerin yanlış ve yersiz olduğu ifade edilmiştir. Buna ek olarak konuyla ilgili olarak duyulan memnuniyetsizliğin İsrail yetkililerine de iletildiği açıklanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, bu süreçte Türkiye’nin Hamas ile temas kurmasını özellikle de İran etkisinden kurtulabileceği düşüncesiyle olumlu bulmuş ve Hamasa verilen mesajlar üzerinde durulması gerektiğini kaydetmiştir. Hamas açısından da İran etkisinden kurtulma ve diplomatik meşruiyet kazanma yönünden bu gelişmeler önemli fayda sağlamıştır. 12 Temmuz 2006’da Hizbullah’ın iki İsrail askerini kaçırmasının ardından İsrail kaçırılan askerleri kurtarıken aynı zamanda bölgedeki Hizbullah faaliyetlerine de son vermek amacıyla toplamda otuz dört gün sürecek geniş ölçekli bir askerî harekât başlatmıştır. Bu harekât, uluslararası kamuoyunun büyük bölümü tarafından Lübnan halkına karşı toplu bir cezalandırma niteliği taşıdığı ve orantısız güçle gerçekleştirildiği gerekçesiyle tepki görmüştür. Gazze ve Lübnana yönelik olarak İsrail’in gerçekleştirdiği saldırılar, Türk yönetiminin tepkileriyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açmıştır. Erdoğan, 2006 yılının ağustos ayında düzenlenen İslam Konferansı Örgütü Yürütme Kurulu toplantısında İsrailin orantısız güç kullanarak kadınları ve çocukları öldürmekten çekinmediğini belirterek İsrail’e eleştirilerde bulunmuştur. Aynı doğrultuda, Dışışleri Bakanlığı da Gazze Şeridindeki olayların Lübnan’ın istikrarını tehdit ettiğini belirtmiş ve kaçırılan İsrail askerlerinin serbest bırakılıp İsrailin operasyonunun sonlandırılması çağrısı yapmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, 2006 yılında yaşanan siyasi krize rağmen tamamen sona ermemiştir. Aynı yılın mayıs ayında İsrail Dışışleri Bakanı Tzipi Livni Türkiye’ye ziyarette bulunurken haziran ayında ise Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve temmuz ayında da Dışışleri Bakanı Abdullah Gül İsrail’i ziyaret etmiştir²⁶³.

Türkiye, Ortadoğu politikasının bir parçası olarak Arap-İsrail çatışmalarında arabulucu görevi üstlenmeyi amaçlamıştır. Buna karşılık, bu çatışmada İsrail’in eylemlerine karşı verilen sert tepkiler ilişkilerin gidişatını etkileyen yeni bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Parti hükümeti ile birlikte ikili ilişkiler

²⁶³ Çağrı Erhan, “Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor?”, s.172-175.

bölgedeki ilişkilere daha fazla bağımlı hale gelmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında Filistin ile İsrail arasındaki gerginliklerin azalmasıyla birlikte Türkiye-İsrail ilişkilerinde de yumuşama gerçekleşmiştir²⁶⁴.

İsrail Başbakanı Ehud Olmert, Şubat 2007’de Ankara’ya gelmiş ve Türkiye’nin arabuluculuk rolünü kabul etmiştir. Olmert, aynı zamanda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Hamas yönetimindeki yeni Filistin hükûmetini Ankara’ya davet edeceğini söylemesine ilişkin olarak şiddeti bırakmaları ve İsrailin varlığını tanımları yönündeki koşulları kabul ettirebilerseniz, Hamas’la ilk görüşmeyi Türkiye’de yapmaya hazırım demiş ve Türkiye’nin ev sahipliğinde Hamasla görüşebileceklerini ifade etmiştir. İlişkilerin yumuşadığını gösteren bir diğer gelişme ise Haaremüşşerifte, Mescidi Aksa çevresinde başlayan ve İslam dünyasının şüpheyile yaklaştığı inşaatların incelenmesi amacıyla bölgeye gitmek isteyen bir Türk heyetinin 20 Martta İsrailden onay alması olmuştur. 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Annapolis kentinde gerçekleştirilmesi planlanan görüşme öncesinde Filistin Ulusal Yönetimi başkanı Mahmud Abbas v e İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres, Ankara Forumunun yedinci toplantısı kapsamında Ankara’da bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Abbas ve Peres, forumun barış süreci üzerindeki olumlu etkisine değinmiştir. Peres, ilk kez bir Müslüman ülkede gerçekleştirdiği parlamento konuşmasında²⁶⁵:

“Türkiye, Gazzenin füzelerden kurtulmasına, İsrailli askerlerin evlerine geri dönmesine ve Filistinlilerin huzur içinde yaşamasına katkıda bulunabilir” sözlerine yer vermiştir.

Abbas, Türkiye’nin bağımsız Filistin devleti konusunda kendilerine devamlı destek olduğunu belirtirken hem İsrail ve Filistin sorunları hem de İsrail-Arap sorunlarının çözülmesine yönelik olarak önemli adımlar atılacağına inandıklarını ifade etmiştir. İki liderin tavrından da anlaşılabilceği üzere, toplantıda Türkiye’nin barış sürecindeki rolünün önemine dikkat çekilmiştir. 2007 yılının eylül ayında ise Suriye topraklarının İsrail jetleri tarafından Türkiye üzerinden bombalanması üzerine geçici bir kriz yaşanmıştır. Dışişleri Bakanı Ali Babacan, bu eylemi kabul edilemez olarak nitelendirirken ekim ayında iki ülkeye de ziyarette bulunarak İsrail tarafından bir

²⁶⁴ Tayyar Arı, Geçişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi,s,687-688.

²⁶⁵ Tayyar Arı, “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 19-22.

açıklama beklediklerini kaydetmiştir. Bunun üzerine İsrail'in Türkiye'den ülkenin görmüş olabileceği herhangi bir zarar için özür dilemesiyle kriz sonlanmıştır²⁶⁶.

2008 yılında Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk görevini üstlenmesiyle ilişkiler yeni bir boyuta taşınmıştır. Birbirleriyle doğrudan görüşmeyi reddeden İsrail ve Suriye hükûmetleri arasında arabuluculuk görevini üstlenen Türkiye, 2005 yılında başlayan süreci 2008'de başarıyla tamamlamış ve iki ülke temsilcileri Türkiye'ye gelerek hükûmet aracılığıyla görüşmelerde bulunmuştur. İki ülke, görüşmelere başladığını eş zamanlı bir açıklamayla duyurmuştur. Bu açıklamada Suriye ve İsrail Türkiye'nin nezaretinde aracılı barış görüşmelerine başlamıştır. Her iki taraf, bu görüşmeyi iyi niyetle sürdüreceklerini beyan etmişlerdir. İki taraf, aralarındaki diyalogu Madrid Konferansı ilkeleri çerçevesinde, kapsamlı bir barışa ulaşılması hedefi doğrultusunda kararlı ve sürekli bir şekilde yürütmeyi kararlaştırmıştır denerek Türkiye'ye ev sahipliği ve süreçteki rolü nedeniyle teşekkür edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara gelmesinden sonra pek çok çevrede ilişkilerin hız kestiğine ve devamlı olarak kriz normalleşme kriz döngüsüyle sürdüğüne yönelik düşünceler gelişmiştir. İsrailli kanaat önderleri, Türkiye'nin 1990'larda başaramadığı arabuluculuk rolünün, AK Partinin Ortadoğu'da artan nüfuzu sayesinde Adalet ve Kalkınma Parti Hükûmeti tarafından daha iyi bir biçimde yerine getirilebileceğini düşünmüştür. İsrail için önemli bir fırsat olarak görülen bu durum, Türkiye ilişkilerinin İsrail açısından da daha değerli hâle gelmesini sağlamıştır. İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarı süresince krizlerin yumuşamaları, yumuşamaların da yeni krizleri takip ettiği bir döngüde gerçekleşmiştir. Türkiye ve Suriye yakınlaşmasıyla birlikte Türkiye'nin İsrail ile Suriye arasında arabuluculuk görevi üstlenmesi nedeniyle olumlu bir seyir izleyen ilişkiler, İsrail'in Gazze operasyonuyla birlikte yeniden kötüleşmiş ve krizlerin yeni krizler yarattığı bir döngüde devam etmeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler gerilirken kriz de derinleşmiştir. Bu dönemde gerginlik İsrailin Dökme Kurşun Harekâtı ile başlamış ve Davos Ekonomi Forumu'nda Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında yaşanan Davos Krizi ile devam etmiştir. Buna ek olarak Anadolu Kartalı tatbikatının uluslararası boyutu Türkiye tarafından iptal edilmiş, TRT'de gösterime giren ve

²⁶⁶ Türel Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**. İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.s.50.

Filistinlilerin yaşadığı dramı konu alan Ayrılık dizisi İsrail’de tepki çekmiştir. İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalonun Türkiye İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkolu alçak koltukta ağırlayarak yol açtığı Alçak Koltuk Krizi ve son olarak Gazze’ye insani yardım götüren Mavi Marmara gemisine İsrail kuvvetlerinin operasyon düzenlemesi ilişkilerdeki gerilimi zirveye çıkararak Türkiye ve İsrail ilişkilerinde oldukça zorlu bir dönem başlatmıştır.²⁶⁷ 1990’lı yıllardan 2000’li yıllara gelene değin İsrail, Türkiye ile iyi giden siyasi ve ekonomik ilişkilerinde Türkiye’nin tepkisini çekmemek adına, Yunanistan, İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin içinde bulunduğu, Orta ve Doğu Akdenizde Adriyatik’ten başlayıp İsrail sahillerine kadar olan Münhasır Ekonomik Bölge kurulmasına yönelik anlaşmayı sonuca ulaştırmamayı tercih etmiştir²⁶⁸.

2.3.7.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler 2000’li yıllara girerken her ne kadar 1990’lı yılların devamı şeklinde başlasa da Türkiye ve İsrailin siyasi iç dinamiklerinde yaşanan önemli değişiklikler karşılıklı ilişkileri de farklı boyutlara taşımıştır. Global anlamda gerginliklerin yoğun olduğu bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarının Komşularla sıfır sorun politikası ile İsrail ile olan ekonomik ilişkiler hız kazanmıştır. 2000’li yılların ilerleyen dönemlerinde, çalışmanın diğer bölümlerinde anlatıldığı üzere, İsrailin aldığı siyasi kararlar zaman zaman krizlere ve gerginliklere neden olmuştur. Bu dönemde iki ülke arasında ithalat ve ihracata dahil olan ürünler 1990’lı yıllara nazaran değişiklik ve çeşitlilik göstermiştir. 2017 Ticaret Bakanlığı verilerine göre; Türkiye’nin İsrail’e ihraç ettiği başlıca ürünler mineral yakıtlar, yağlar, plastik, plastikten eşyalar, fındık, kuru incir, kuru kayısı, makarna, maya, sigaradır. Bu ürünlerde Türkiye, İsrailin ithalat yaptığı ilk beş ülke arasında ilk sıralardadır. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı verilerine göre; 2009 yılında Türkiye’nin İsrail’e olan ihracatı bir milyar beş yüz yirmi bin Amerikan Doları iken bu rakam her geçen yıl artış göstererek 2017 yılına geldiğimizde üç milyar dört yüz

²⁶⁷ Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.698.

²⁶⁸ Güliden Ayman, “Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği”, **Akademik Orta Doğu**, Sayı 2, 2009, s. 42-45.

yedi bin Amerikan Doları olmuştur. Bu rakamlardan hareketle siyasi krizlerin iki ülke arasındaki ticarete olumsuz etki etmediği söylenebilir²⁶⁹.

2.3.8. Soğuk Savaş Sonrası İlişkilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme

Soğuk Savaşın bitişi, beraberinde Türk dış politikasında da değişikliklere yol açmıştır. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler de bu gelişmelerden etkilenirken özellikle de bölgesel güvenlik endişesi nedeniyle iki ülke arasında bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. İsrailin kuruluş süreci ve Soğuk Savaş dönemi boyunca soğuk seyreden ilişkiler, Soğuk Savaş'ın ardından stratejik ortaklık olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu süreçte iki ülkenin paylaştığı güvenlik kaygıları, Madriddeki görüşmelerle başlayan Ortadoğu Barış Süreci, Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda Arap devletlerinden beklediği desteği görememesi, Amerika Birleşik Devletlerinin bölgede kurmayı arzuladığı yeni sistem için iki müttefikinin yakınlaşması yönünde çaba sarf etmesi, Türkiye'nin Avrupa ve ABD'den silah temin etme konusunda sorun yaşamasına karşılık aynı modernlikte ve kalitedeki silahları İsrailden alabilmesi, Türkiye'nin ABD'deki etkin Yahudi lobisinin desteğine ihtiyaç duyması gibi unsurlar iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Madriddeki görüşmelerle başlayan süreçte İsrail'in Arap devletleriyle görüşmesi ve bu görüşmelerde Filistin'in de bir heyet tarafından temsil edilmesi Ortadoğudaki gergin havayı yumuşatırken Türkiye-İsrail açısından da faydalı olmuştur²⁷⁰. Barış görüşmelerinin Türkiye'nin İsrail'e yönelik girişimlerini meşrulaştırma açısından olumlu olduğunu ifade etmiştir. Bu sayede, İsrail ve Filistin barış sürecinde İsrail-Türkiye ilişkileri de iyileşmiştir. Soğuk savaşın ardından kendi politikasını belirleyerek bölgesel ilişkilerini geliştirmek mecburiyetinde kalan Türkiye, Ortadoğuda güvenip hiç değilse çıkar ortaklığı oluşturabileceği yeni bir partner arayışı içerisinde olmuştur. Bu arayışta Türkiye'nin karşısına çıkan en ciddi ortak İsraildir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Türkiye'nin önemi azalmış gibi görünen jeopolitik konumu, Körfez Savaşı'yla yeniden ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Batı'nın desteğini arkasına alan Türkiye, Arap Ortadoğusu'na kıyasla daha bağımsız bir hâle gelmiş ve İsrail'le ilişkilerinde de daha geniş manevra alanı bulabilmiştir.

²⁶⁹ Arı, Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.699-701.

²⁷⁰ Arı, Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.698.

Bölge politikasını belirlemesinde güvenlik kaygıları da önemli rol oynamıştır. Türkiye özellikle de Kürt milliyetçiliğinin bölgedeki Arap devletlerince desteklendiğini görmüş ve politikalarını buna göre şekillendirmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte Ortadoğu, Türkiye açısından birinci dış güvenlik meselesi hâline gelmiştir. Bu durum, benzer kaygıları taşıyan İsraili Türkiye'ye yaklaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin askeri teçhizatını modernize etme ihtiyacına karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalının özellikle de Yunanistan'la yaşanan sorunlar nedeniyle yardım sağlama konusunda çekimser davranması da Türkiye'yi aynı kalitedeki teçhizatı satın alabileceği İsrail'le yakınlaşmaya itmiştir²⁷¹.

Türkiyede Refah Partisinin yükselmesiyle birlikte Ortadoğu'daki Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler geliştirilmesi gerektiğine dair bir görüş oluşmuştur. Kuruluşundan itibaren Batıyla yakın ilişkilere sahip olmayı gözeten Türkiye açısından benzer değerleri paylaşan İsrail'le yakınlaşmak önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte İsrail, Türkiye'ye uluslararası sorunlarda Arap devletlerinin göstermediği yakınlığı da göstermiştir. ABD, Soğuk Savaş'ın ardından bölgede güvenilebileceği müttefik arayışına girmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşmada ABD'de hayli etkin olan Yahudi lobisi de önemli rol oynamıştır. Türkiye, Rum ve Ermeni lobilerine karşılık Yahudi lobisinin desteğine ihtiyaç duymuştur. Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması yönüyle İsrail açısından daima önemli olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan yeni Türkî cumhuriyetlerle de yakın ilişkiler kurmak isteyen İsrail, bu amaçla Türkiye'nin etki alanından faydalanmayı amaçlamıştır. 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye'deki siyasi partiler İsrail ve Filistin konusunda daha tarafsız politikalar izlemeye başlamıştır²⁷².

Ülkenin yüksek oy oranına sahip iki sosyal demokrat partisi zaman içerisinde İsrail karşıtı politikalardan sıyrılırken Milliyetçi Hareket Partisinin lideri Alparslan Türkeş de 1993 yılında partisinin "*İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesini desteklediğini*" ifade etmiştir. Tüm bu koşullar, Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşmaları kaçınılmaz

²⁷¹ Işıl Anıl, "*Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Arap-İsrail Barış Süreci*", Der: Meliha Benli Altunışık, **Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik**, , Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.135-137.

²⁷² "*Yemende Arap Baharından Husi Darbesine Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devletemi?*" Erişim Adresi: [http://www.tayyarari.com/download/Yemen'de%20Husi%20Darbesi\(1\).pdf](http://www.tayyarari.com/download/Yemen'de%20Husi%20Darbesi(1).pdf) Erişim Tarihi: 23.05.2022.

kılmıştır. İkili ziyaretlerin de başlamasıyla birlikte iki ülke arasındaki diyalog hızlanmıştır. Başlangıçta bu iletişimin etkilerinin en yoğun olarak görüldüğü alan ticaret olmuş ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1992 ile 1994 yılları arasında yüzde 62 oranında artmıştır. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yasal bir çerçeve hazırlanması amacıyla iki ülke yatırım teşvikleri, serbest ticaret anlaşması ve çifte vergilendirme gibi konularda müzakereler yürütmüştür²⁷³.

İsrail Devlet Başkanı Chaim Herzog, 1992 yılının haziran ayında İspanya'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün beş yüzüncü Yıldönümü törenlerine katılmak için gerçekleştirdiği İstanbul ziyaretinde üst düzey temaslarda bulunulmuş; aynı ay içerisinde Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş, İsrailde Turizm İş Birliği Anlaşması'nı imzalamıştır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin' in 1993 haziranında gerçekleştirmesi planlanan ancak ertelemeler nedeniyle aynı yılın kasım ayında gerçekleştirilen ziyaretinde de ikili ilişkilerin ilkelerinin ortaya koyulduğu bir çerçeve anlaşmasına ek olarak Kültür Antlaşması da imzalanmıştır. 1994 yılının haziran ayında İsrail Ekonomi ve Planlama Bakanı Shimon Shitrit önderliğinde Türkiye'ye gelen yetmiş kişilik bir iş adamı delegasyonu, Orta Asya'da iş birliği ve ortak yatırım olanakları oluşturmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirmiştir. Başbakan Tansu Çillerin 1994 kasımında gerçekleştirdiği İsrail ziyareti ise bir Türk başbakanın İsrail'e gerçekleştirdiği ilk ziyaret niteliği taşımanın yanı sıra iki ülke arasında terörizmin önlenmesi konusunda bir iş birliği anlaşması imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Başbakan Çiller, bu ziyarette iki ülke arasındaki ilişkiyi stratejik ortaklık olarak değerlendirmiştir. 1996 yılının mart ayında Cumhurbaşkanı Demirel İsrail'e giderken aynı yılın haziran ayında da İsrail Devlet Başkanı Weizman Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 1996 yılında Türkiye'deki en önemli iç gelişme Refah Partisi'nin iktidara gelmesi olmuştur. Necmettin Erbakanın bu dönemde İsraili eleştirmesi nedeniyle Refah-Yol koalisyonuyla birlikte İsraille ilişkilerin kötüleşeceği kanısı oluşmuştur. Refah Partisi yöneticileri, 1996 yılında iki ülke arasında imzalanan askeri iş birliği anlaşmasını iktidara geldiklerinde yırtacaklarını iddia etmiştir. Dönemin İsrail Başbakanı Netanyahu, Türk bir gazeteciyle gerçekleştirdiği röportajda Erbakan'ın başbakanlığına ilişkin endişelerin yersiz olduğunu memnuniyetle gördüklerini ve bu dönemde İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da geliştiğini ifade etmiştir.

²⁷³ Anıl, “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Arap-İsrail Barış Süreci”, s.138.

Refah Partisi döneminde İsrail’le ilişkilerde en önemli canlanma ekonomik ve askeri iş birliği alanlarında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, 23 Şubat 1996 tarihinde iki ülke arasında yetmiş sekiz Askeri Alanda Eğitim ve Teknik İş Birliği Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır²⁷⁴. Bu anlaşmayı, 14 Mart 1996’da imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması takip etmiştir. Askeri eğitim anlaşması kapsamında Türk uçaklarının İsrail hava sahasını ve hava limanlarını kullanabilmesi Türk Hava Kuvvetleri’nin bölgede hareket deneyimi kazanmasına yardımcı olurken istihbarat alanındaki bilgi paylaşımı da PKK ile mücadele konusunda fayda sağlamıştır. Türkiye ile İsrail arasında 1996 ile 2000 yılları arasında on bir ayrı askeri anlaşma imzalanmıştır. 1996 yılının aralık ayında hükûmet tarafından onaylanan ve altı yüz otuz milyon dolarlık sözleşme değerine sahip olan anlaşmadır. Anlaşma uyarınca Türkiyenin fantomluk filosunun yenilenmesi öngörülmüştür. Taraflar, askeri iş birliğini birlikte gerçekleştirdikleri tatbikatlarla da göstermiştir. 1996 yılının nisan ve ağustos aylarında İsrail ve Türkiye savaş uçakları havada ortak ikmal tatbikatlarında yer almıştır. 1998 yılının başında da güvenilir denizkızı adı verilen bir arama kurtarma tatbikatı, Amerika Birleşik Devletlerinin de katılımıyla Akdeniz’in uluslararası sularında gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikat, ikili ilişkiler açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. İsrail ve Türk deniz kuvvetlerinin birlikte gerçekleştirdikleri küçük tatbikatlar 1999 yılı boyunca Marmara ve Ege’de sürdürülmüştür²⁷⁵.

Bu tatbikatlar 17 Ağustos 1999 depremi nedeniyle terk edilse de 2001 yılına yönelik yeni tatbikat planları yapılmıştır. İran ve Arap ülkeleri ise bu tatbikatlara tepki göstererek bu tatbikatların kışkırtıcı olduğunu ifade etmiştir²⁷⁶. Güvenlik alanındaki ilişkiler vurgulanmasına karşılık Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler 1990’lı yıllarda özellikle de ekonomi başta olmak üzere çeşitli alanlarda önemli ölçüde gelişmiştir İki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1990 ile 1998 yılları arasında yüzde 60 kadar artmıştır. 1990’lı yılların başıyla birlikte Türkiye ziyaret eden İsrailli turistlerin sayısında da ciddi artış yaşanmıştır. Ticaret hacmi, 1987 yılında toplam elli dört milyon Amerikan dolarıyla sınırlıyken bu rakam 1991’de 100 milyon, 1999’da ise 891 milyon doları bulmuştur. 2000 yılında ise ticaret hacmi bir milyar dolara ulaşmıştır. Ekonomik ilişkilerde ticaretin de ötesine geçilerek iki ülke firmaları tarafından birbirlerinin

²⁷⁴ Bengio, Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine, 117-119.

²⁷⁵ Erkmen, " 1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği", s,164.

²⁷⁶ İhsan Şerif Kaymaz, ‘‘ Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye’’, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, cilt 1, sayı 1, 2005, s.22-26.

topraklarına yönelik yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler genellikle olumlu seyreterse de zaman zaman soğukluklar görülmüştür. Netanyahu Hükümeti'nin 1997'de Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yerleri kurmaya yönelik girişimleri sonucunda Ortadoğu'daki barış süreci kesintiye uğramıştır²⁷⁷. Buna ek olarak, Türkiye'nin Öcalan yüzünden Suriyeyle yaşadığı krizde İsrail bu ülkenin sınırındaki birliklerini azaltmış ve sonrasında da Türkiye'yle ortaklaşa gerçekleştirilmesi planlanan “*Güvenilir Denizkızı*” tatbikatını iptal etmiştir. Bu durumlar nedeniyle yaşanan soğukluk, İsrailin 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında iki yüz yetmiş kişilik insani yardım ekibi göndermesi ve ciddi miktarda insani yardımda bulunmasıyla birlikte büyük ölçüde atlatılmıştır. Deprem sonrasında İsrail'in Adapazarı yakınlarında depremzedeler için yaptığı 312 konutluk prefabrik köyün açılışını İsrail Başbakanı Ehud Barak gerçekleştirmiştir. Başbakan Ecevit, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı zirvesi için 1999 yılında İstanbul'a gelen İsrail Başbakanı Ehud Baraka, “*Olağanüstü bir insanlık dersi veriyorsunuz. Türk halkı bu yaptıklarınızı hiçbir zaman unutmayacak.*” sözleriyle teşekkürünü bildirmiştir. 1990'lu yıllarla birlikte Türkiye'nin öncelikli kaygısının bölge güvenliği olması, Türkiye'yi güvenlik temelli politikalara yöneltmiş Filistin desteklemekten vazgeçirmemiştir. Buna karşılık, İsrail'le geliştirilen ilişkiler sonucunda Türkiye'nin Filistin konusunda daha dengeli olması ve İsrail'e geçmişe kıyasla daha fazla değer vermesi gerekmiştir. Bu dönemde barış çabaları Türkiye tarafından desteklenirken, yine güvenlik endişeleri de İsrail'le yakınlaşmaya yol açmıştır. Bu yakınlaşma bölgedeki Arap ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu ülkelerin de yakınlaşmasına neden olmuştur²⁷⁸. Açıkça dile getirilmemekle birlikte, 2000'li yıllarda ilişkiler duraklama dönemine girmiştir. ElAksa İntifadası, Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzelmesi ve sanayi ihalelerinin Amerika Birleşik Devletlerine verilmesi bu duraklamanın başlıca nedenleridir. Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkartılması ve Suriye'yle Adana Antlaşmasının yapılmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamış ve Türkiye yeniden denge politikasını takip etmeye başlamıştır. İsrail, bu durumdan hoşnut olmamıştır. Durgunluğun bir diğer nedeni olarak Türkiye'nin 2000 yılındaki saldırı helikopteri ihalesini İsrail-Rus

²⁷⁷ Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, s.88-91.

²⁷⁸ Mesut Taştekin, “*AKP Hükümeti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri*”, der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, Platin Yayınları, Ankara, s.79-81.

konsorsiyumuna vermeyip ABD'yi tercih etmesini göstermiştir²⁷⁹. El-Aksa İntifadası olarak da bilinen ikinci intifada hareketinin başlangıcı da ilişkileri etkileyen önemli unsurlardandır. Camp David Zirvesinde başarısız olunmasıyla birlikte Ariel Şaron, Müslümanların kutsal kabul ettiği Mescid-i Aksa'ya 28 Eylül 2000'de 1000 askerle birlikte kışkırtıcı bir ziyaret yapmıştır. Bu ziyaret üzerine başlayan olaylar işgal altındaki tüm topraklara yayılarak 800 Filistinlinin İsrail askerlerince öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olayların Türkiye ve İsrail ilişkilerini diplomatik açıdan etkilediğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer, İstanbul'da gerçekleştirilen İslam Konferansı Ekonomik İş Birliği Daimi Konseyi toplantısındaki konuşmasında İsraili sert bir dille eleştirmiş ve bu gelişme iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden germiştir. Şaronun 2001'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti sırasında da Başbakan Ecevit, eğer barış ümidi kaybedilirse ilişkilerimiz kötü etkilenebilir” sözleriyle tepkisini ortaya koymuştur. İsrailin 2002 yılının nisan ayında işgal altındaki topraklara düzenlediği operasyonlar, Türkiye'de pek çok şehirde İsrail karşıtı gösterilerin yapılmasına yol açmıştır. Bu konuda en büyük tepkiyi Başbakan Bülent Ecevit vermiştir. Ecevit'in grup toplantısındaki Filistin halkına karşı dünyanın gözü önünde soykırım uygulanmaktadır ifadesi ilişkilerdeki gerilimin seviyesini arttırmıştır. ABD ve İsrail'de ki Yahudi kuruluşlarının tepkileri nedeniyle geri adım atarak soykırım sözüyle yol açtığı yanlış anlaşılmadan dolayı üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Tüm bu gerginliklere rağmen askeri ve ekonomik alanlardaki iş birliği hemen hemen hiç hız kaybetmeksizin sürmüştür. 2001 yılının sonunda iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1,3 milyar Amerikan dolarını bulmuştur. Bu dönemde İsrail'in Ankara Büyükelçisi de ekonomik ve askeri ilişkilerin bozulmamasıyla ilgili olarak Siyaset siyasettir, ekonomi ise ekonomi demiştir²⁸⁰. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde 1990'lı yıllarda yaşanan yoğunluğun azaldığını, ilişkilerin normale döndüğünü ve yakın stratejik iş birliği modelinin terk edilerek dengeli ilişkilere geçildiğini ortaya koymuştur.

²⁷⁹ Özcan, Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, s.90-95.

²⁸⁰ Nasuh Uslu, “ Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, **Bilig Dergisi**, sayı 52, 2010, s.144-148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL SİYASİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ VE İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail Siyasi ve İktisadi İlişkileri

Ak Parti dönemi'nde Türkiye ve İsrail ikili ilişkiler konusunda bakıldığında, 3 Kasım 2008 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Parti, oyların çoğunluğunu alarak sandıktan tek başına iktidar oldu. Adalet ve Kalkınma Partisi iç politikada potansiyelini koruyor olsa da dış politika da İsrail ile ikili ilişkileri gerginlik ortamı olmaktan çıkarmıştı. 1990'lar da “*Ortadoğu Barışı*” çerçevesinde FKÖ de dahil olmak üzere neredeyse tüm Arap rejimlerinin İsrailin elini sıkma yarışına girdiği bir sırada Erbakan'ın İsrail karşısındaki soğuk duruşu, Refah Partisini dış destekten mahrum bırakmıştı. Fakat Adalet ve Kalkınma Partinin iktidar olduğu sırada Ortadoğu Barışı ölmüş, İsrail dünyadan yalıtılmıştır. Dolayısıyla, Adalet ve Kalkınma Partinin İsrail ile ilişkiler konusunda mesafeli, soğuk, hatta kınayıcı bir dil kullanması Refah Partisine yönelik tepkiselliğin bir benzerinin Adalet ve Kalkınma Partiyeye yönelmesine engel oluyordu. Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidarı İsrail'in Filistinlilere yönelik soykırım yaptığını söyleyen Ecevit'ten devralmıştır. Dolayısıyla İsrail Dışişleri Bakanı David Levy'ye randevu vermek istemeyen Erbakan'ın başına açılan bela, 2004 Ekim'inde Şaron'a randevu vermeyen Erdoğan'ın başına açılmamıştır. Aynı şekilde İsrail için soykırım sözcüğünü kullanmasından dolayı Ecevit'e yöneltilen eleştirilere kıyasla, İsraili devlet terörü uygulamakla suçlayan Erdoğan'a yöneltilen eleştiriler çok daha cılızdı. Erdoğan'ın İsraile yönelik sert mesajları ve Şaron'u kabul etmemesi, gerek halk nezdinde gerekse Arap dünyasında memnuniyet yaratmıştır. Adalet ve Kalkınma Parti yönetimindeki Türkiye, bir mart tezkeresinin reddiyle ve İsraile karşı soğuk tutumuyla, dünya genelinde saygınlığını arttırmıştır. Adalet ve Kalkınma Partinin tezkere krizinden dolayı Amerika Birleşik Devletleri ile ve Erdoğan'ın devlet terörü sözünden dolayı da İsrail ile zıt noktalarda kalması, sahip olduğu güçlü ve etkin politikalardan değil, tamamen kendi dışındaki konjonktürden kaynaklanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail ile ilişkilerde zaman zaman yaşanan pürüzler, bu ülkelerle ilişkilerin özüne zarar

verecek cinsten değildir. İsrailin soykırım yapmakla suçlandığı Ecevit döneminde Türkiye, İsraille altı yüz elli milyon dolarlık tank modernizasyonu projesini ihalesiz olarak vermişti. Ayrıca, 2002 yılının Ağustos ayında İsraille doksan milyon dolar ödenerek yüz sekiz adet Harpy adlı insansız savaş uçağı almıştı. Askeri sanayine ilişkin bu dev ticari ilişkinin yanında İsraille ortaklaşa yapılan deniz tatbikatlarına Anadolu Kartalı adlı bir hava tatbikatı eklenmiş ve stratejik ilişkiler gelişerek sürdürülmüştür²⁸¹.

3.1.1. ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Yansıması

Tevrat'ta geçen ve Hz. Musaya ithafen söylenen Nil nehri ile Fırat ırmağı arasında bulunan bu bölgeyi senin zürriyetine verdim ifadesi, kutsal Yahudi yurdunun sınırlarını göstermektedir. Bu anlamda genelde Orta Doğu özelde Kuzey Irak bölgesi İsrail için büyük önem arz etmektedir. 1963 yılında Suriye ve Irak'ta Baas Partisinin iktidarı ele geçirmesi ile iki ülkenin birleşme yönünde adımlar atması İsraili tedirgin etmiştir. Zira bölgede ortaya çıkacak olan güçlü bir Irak, İsrailin çıkarlarını zedeleyecekti. Bu nedenle İsrailin bölgede ayaklanan Kürtlerle temasa geçtiği ve hatta Molla Mustafa Barzaniye Iraka karşıtı istan yürütmesi için düzenli para yardımı yapıldığı leri sürülmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinin 2003 yılının Mart ayında Iraka yönelik başlattığı operasyon ise İsrailin tarihi ve mistik değerlerine tam anlamıyla uygun düşmüştür. İsrail 1948'den itibaren Orta Doğu'daki komşularına yönelik yıkım ve iktidarsızlık politikası izlemektedir. Çünkü bölünmüş bir Arap dünyası İsrail için en ideal düzeni oluşturmaktadır. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletlerinin Irak müdahalesinin İsrailin çıkarları açısından uygun düştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim müdahalenin en başından beri İsrail istihbarat servis ve ajanları Kuzey Irakta yoğun faaliyet göstermiş, Iraklı Kürtlerle yakın temaslarda bulunmuşlardır. Bu da Türkiyede güvenlik kaygılarını artırmıştır. Türkiye parçalanmış Irak yerine toprak bütünlüğünü sağlamış bir Irakı desteklemekte, dolayısıyla İsrail ile politikaları bu noktada farklılık göstermektedir. Türkiyenin Amerika Birleşik Devletlerine ait askerlerinin topraklarından geçmesine izin veren 1

²⁸¹ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.149; Muhammet Hüseyin Mercan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İsrail-Filistin Politikası, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 2010, s.47.

Mart Tezkeresini Türkiye Büyük Millet Meclisinde reddetmesi, Irakın kuzeyindeki Kürtleri Amerika Birleşik Devletlerine çok yakınlaştırmıştır. İsrail ise Türkiye'nin bıraktığı boşluktan yararlanmış, bölgede aktif şekilde rol oynamıştır. Irak Savaşı'nın gerek planlanma gerekse savaş kararının alınmasında ve finansmanında İsrail lobisinin önemli faaliyetler yürüttüğünü söylemek mümkündür²⁸².

İsrail eski Dışişleri Müsteşarı Alon Liel bu süreçte yapılan toplantıların hemen ardından Irak'ın geleceği ve Kürt devleti ihtimali konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'nin tepkisini toplayan Lielin açıklamaları genel olarak şu şekildedir²⁸³:

“İsrail demokratik, birleşik bir Irak görmek istiyor, bunun en iyi çözüm olduğuna inanıyor. Ancak bu olamıyorsa -ki yakın zamanda bu anlaşılır, çünkü Amerikalılar 30 Haziran'da gideceklerini söylüyor- o zaman en azından Irak'ın hiç değilse bir kısmının demokratik olması iyidir. Bu da kuzeydeki Kürt bölgesidir. Demokratik bir Kürt idaresi, bölgede diğer bütün ülkelerden çok Türkiye'ye yakın olacaktır, ona benzemeye çalışacaktır. Irak'ın parçalanması durumunda, kuzeyde bir Kürt devleti kurulması ihtimali de İsrail'in çıkarlarına aykırı değil. Ama Türkiye böyle bir şey istemiyor. Türkiye'ye rağmen Kürt devletine destek vermek, teşvik etmek İsrail açısından çılgınlık olur. Bu yüzden umuyorum ki İsrailde Türkiye'den habersiz bu işe kalkışan kimse yoktur.”

Irak Savaşından Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri İngiltere ve İspanya dâhil hiçbir ülke karlı çıkmazken, şaşırtıcı bir şekilde savaşın İsrailin çıkarları ile birebir örtüştüğünü ileri sürmekte ve İsrail'in bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını istemesinin nedenlerini beş başlık altında sıralamaktadır²⁸⁴:

- *“Arap olmayan bir Müslüman ülkenin dostluğu sayesinde Müslüman coğrafyanın blok halinde muhalefeti kırılacak ve sorun salt Arap-İsrail sorunu halini alacaktır.”*

²⁸² Amerika, NATO ve Türkiye. İstanbul: İleri Yayınları. İsrail Basınında“MaviMarmaraKrizi.ErişimAdresi:http://www.tasam.org/tr/TR/Icerik/1271/israil_basininda_mavi_marmara_kri Erişim Tarihi: 23.05.2022.

²⁸³ Oya Akgönenc, “Türk Dış Politikasını Etkileyen Yeni Global Akımlar ve Stratejik Değişiklikler”, Kamu'da Sosyal Politika Dergisi, Yıl.5, Sayı.18, 2011/3, s.50-52.

²⁸⁴ İnat, “ Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları”, s,210-213.

- “Türkiye, Irak, Suriye ve İran arasında kullanıma hazır bir Kürt devleti, zaten içlerinde hatırı sayılır bir Kürt nüfus barındıran adı geçen ülkelerin tamamının kontrol edilmesinde kilit bir rol üstlenecektir.”
- “Araplara İsrail karşısında liderlik yapabilecek bir ülke, yani Irak her açıdan zayıflatılmış olacaktır.”
- “Bağımsız bir Kürdistan, İsrail’e gerçek anlamda bir bölgesel müttefik de sağlayacaktır. Suriye veya başka bir Arap ülkesi ile silahlı çatışmaya giren İsrail, Kürtlerin aynı anda Irak veya İran ile gireceği bir çatışma sayesinde tüm bölge ülkelerini karşısında bulmaktan kurtulacaktır.”
- Kuzey Irak’taki petrol sahaları, bu petrolün İsrail’e pompalanması, Kürtler sayesinde sağlanan istihbarat, Ortadoğu ve Kafkasya’da siyasi nüfuz artışı da ayrı bir Kürt devletinin İsrail için ilave kazançlarıdır.

İsrail çeşitli nedenlerle Irak’ın toprak bütünlüğünü istememekte ve bağımsız bir Kürt devletinden yana tutum sergilemektedir. Fakat bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye’nin tepkisini çekmemek için bunu çeşitli yollarla ima etmekte ya da el altından Iraklı Kürtleri desteklemektedir. 2003 Irak Savaşı sonrasında İsrailin Kuzey Irak’ta yoğunlaşan faaliyetleri Türkiye’yi rahatsız etmiştir. İsrailin Kürt gruplara verdiği eğitime PKK’lı grupların da katılma ihtimaline karşı tepki göstermiş ve Irakın toprak bütünlüğü dışında herhangi bir alternatifi kabul etmediklerini sorumlulara bildirmiştir. Hem İsrail hem de bölgesel Kürt yönetimi ve şirketler böyle bir eğitimin söz konusu olmadığını dile getirseler de bireysel girişimlerle mevcut duruma ulaşamayacağı gerekçesi ile tarafların açıklamaları Türkiye’ye inandırıcı gelmemiştir²⁸⁵.

3.1.2. Gazze Saldırıları Karşısında Türkiye’nin Tutumu

İsrailin Kuzey Irakta faaliyet gösterdiğine yönelik yapılan haberlerle sarsılan Türkiye ve İsrail ilişkileri, bu kez de Hamas örgütünün kurucusu ve ruhani lideri Şeyh Ahmed Yasinin 22 Mart 2003 tarihinde İsrailin hava saldırılarıyla öldürülmesi neticesinde gerginleşmiştir. Saldırının ardından Filistin yönetimi Yasinin ılımlı ve Haması kontrol eden bir lider olduğunu, İsrailin saldırısının ise tehlikeli ve korkakça olduğunu belirterek İsraili kınamıştır. Türkiye açısından bölgenin içinde bulunduğu

²⁸⁵İnat, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları” s.212-214.

zor süreç daha da derinleşeceği ve barışın gündemden düşeceği adım atılmaması taraftarı olduğu görülmüştür. Şeyh Ahmed Yasin'in öldürülmesinin üzerinden henüz yirmi altı gün geçmişken, yerine geçen Abdülaziz Rantisi de Gazzede arabasına düzenlenen roket saldırısıyla oğluyla birlikte öldürülmüştür. Filistinliler, Rantisi'nin öldürülmesi üzerine intikam yeminleri ederek bu kan boşuna akmayacak sözleriyle İsrail'e gözdağı verirken; İsrail, Hamas liderine yönelik suikastle ilgili terörizmin başının öldürüldüğünü belirten açıklama yapmıştır. Rantisiye yönelik saldırıyı Türk Dışişleri de yaptığı açıklamayla kınamış, İsrail'in yaptığı saldırıların barış çabalarına büyük bir darbe vurduğunu yinelemiştir²⁸⁶.

Başbakan Erdoğan Hamasın liderleri Yasin ve Rantisinin öldürülmesi üzerine İsrail'e yönelik sert açıklamalar yapmanın ötesinde, İsrailli iş adamlarına karşı da tavır almıştır. Füze atarak, kan akıtarak barışın sağlanmayacağını savunan Erdoğan, kendisinden randevu talep eden iş adamlarına programının yoğun olduğunu gerekçe göstererek randevu taleplerini reddetmiştir Daha sonra edinilen bilgilerle ise asıl sebebin İsrail'in yaptıklarına karşı bir tepki olduğu ortaya çıkmıştır. İsrail'in düzenlediği suikastlerle Hamasın iki önemli liderini peş peşe öldürmesi üzerine Türkiye ve İsrail ilişkileri bozulmuş, Başbakan Erdoğan İsrailli terörist devlet olarak nitelendirmiş ve İsrail'e yapacağı planlı ziyaretlerini ertelemiştir. Tel Aviv yönetimi ise Türkiye'nin tavrıyla alakalı ilişkilerin geleceğinden kaygı duydukları mesajını iletmiş ve iki ülke arasında yeniden yumuşama sinyalleri ortaya çıkmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 6 Mayıs'ta Dublin'de görüştüğü İsrail Dışişleri Bakanı Silavn Şalom'a İsrail'i ziyaret sözü vermiş, sonraki iki ay içinde de İsrailli bakanların Türkiye ziyareti planlanmıştır. Hatta Arap basınında çıkan Türkiye'nin İsrail ile yaptığı ortak savunma projelerini iptal edeceği yönündeki haberler de Dışişlerince yalanlanmış, Türkiye ve İsrail ilişkileri hem iki ülkenin çıkarlarına hizmet edecek, hem de bölge barışının yararına olacak şekilde seyrini sürdürmektedir²⁸⁷. İki ülke ilişkilerinin yapısında ve içeriğinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. İsrail ile değişik alanlarda sürdürülen projeler yürürlüktedir. Hükümetimizin, birçok ülkenin ilgi gösterdiği ve katılma niyetinde olduğu ihalelerle ilgili devam eden değerlendirmeleri yürürlükte olan bu projelerle karıştırılmamalıdır açıklamasıyla da

²⁸⁶ Hüseyin Bağcı, Bayram Sinkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi", **Akademik Ortadoğu**, Sayı 1, 2006, s. 21-26.

²⁸⁷ Mercan, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İsrail-Filistin Politikası", s.47

“İsrail ile ilişkilerin yolunda gittiği” mesajı verilmiştir. İkili ilişkilerdeki yumuşama sinyalleri, İsrailin Refah Mülteci Kampındaki göstericiler üzerine 19 Mayıs 2004’te tank ve helikopterlerle ateş açması sonucu onlarca sivilin ölümüne neden olmasıyla yerini yeniden gerginliğe bırakmıştır. Başbakan Erdoğan, saldırıları feci ve insanlık dışı olarak nitelendirmiş, saldırıyı yapanların tarihe karşı çok büyük sorumlulukları olduğunu belirtmiştir²⁸⁸.

Başbakan Erdoğan İsrail hükümetine yönelik sert eleştirilerini İsrail Enerji ve Altyapı Bakanı Joseph Paritzkyyi kabulünde de dile getirmiş, Türkiye’nin barış için çabaladığını İsrail Başbakanı Ariel Şaron tarafından baltalandığını söyleyerek Şaron’u suçlamıştır. Suriyeyi bile ikna etmişken her şeyi çıkmaza soktu. Olanlardan İsrail halkı değil ama hükümet olarak İsrail hükümeti sorumludur²⁸⁹.

Adalet ve Kalkınma Partisi grup toplantısında Filistinde yaşananlardan Şaron yönetiminin suçlu olduğunu ve İsrail halkının sorumlu tutulmaması gerektiğini belirten Erdoğan, Kudüs’te konsoloslğun bulunduğu Filistine büyükelçilik açmayı planladıklarını belirtmiştir. Ayrıca eski bakan Vehbi Dinçerlerin Filistin Özel Temsilcisi olarak atandığı kararnameyi imzaladığını da açıklayarak Filistin devletinin yanında olduklarına yönelik bir adım attığını göstermiştir. Hükümet ile yakın durumda olan basın organları bu hareketi İsrail’e yönelik bir tepki olarak aktarırken Dışişleri Bakanlığına yakın çevreler ise rutin bir çalışma için geldiklerini belirtmişlerdir. Siyasal ilişkilerdeki gerilimi azaltmak amacıyla Temmuz 2004’te Türkiye’ye gelen İsrail Başbakan yardımcısı Ehud Olmert Dışişleri Bakanı ile Abdullah Gül görüşmüştür, Başbakan Erdoğan ile görüşmemiştir. İkili ilişkilerde kriz olduğu görüntüsü vermemek adına Başbakan Erdoğan programlarının uymadığını benden, çarşamba sabahı için randevu istediler. Olmert ise daha sonra yaptığı açıklamada iki ülke arasındaki ilişkileri aile içi yanlış anlamalara benzetmiş, Erdoğan ile görüşmemesini ise cezalandırma olarak algılamadığını bir gün önce gelsem görüşürdük sözleriyle sorun olmadığı mesajını vererek belirtmiştir²⁹⁰.

²⁸⁸ Hikmez Erdoğan, **Büyük İsrail Stratejisi**. IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.s.80.

²⁸⁹ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**. Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992.s.50.

²⁹⁰ Kemal İnat, Türkiye’nin Ortadoğu Politikası- 2006, **Ortadoğu Yıllığı**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 22-24.

Olmert'in Türkiye ziyaretinde Bakanlığın kaynaklarına dayanılarak edinilen bilgilerde ilişkilerde oluşan sıkıntının aşılabilmesi, Türkiye'den İsrail'e ziyaret gerçekleştirilmesi için Ankara'nın konuk için beklentiler şu şekilde olmuştur.

- *“Türkiye için de İsrail ile ilişkiler önemli. Bölgenin demokratik iki ülkesi arasındaki işbirliği istikrar ve barış ortamına katkı sağlar.*
- *İlişkilerde yaşanan sıkıntıların aşılması, İsrail yönetiminin bölgesel politikalarını gözden geçirmesine bağlıdır. Terörizmle mücadele adı altında uygulanan yöntemler, her gün onlarca masum sivilin yaşamına neden oluyor. Aşırı şiddetten vazgeçin.*
- *Duvar uygulaması on binlerce Filistinlinin günlük yaşamına olumsuz etki ediyor. Uluslararası hukuk kuruluşlarının aldığı kararları uygulamanız gerekir.*
- *Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'a uygulanan abluka, bölgesel sorunun çözümü için katkı getirmez”.*

Türkiye'den İsrail' gerçekleştirecek olan ziyaret için gerekli koşullar arasında yer alan bilgiler haricinde, Türkiye ile İsrail arasında gerginliğe neden olan bir diğer önemli mesele ise İsrail'in işgal ettiği topraklara taşacak şekilde inşa ettiği güvenlik duvarıdır. Filistinli suikast bombacılarının Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerine ve Doğu Kudüse sızmalarını önlemek amacıyla Haziran 2002'de yapımına başlanan duvara Türkiye de tepki göstermiş, 8 Aralık 2003'te BM'nin inşaatın durdurulmasına yönelik yapılan oylamasında Türkiye'nin Arap devletleriyle birlikte olumlu oy vermesi İsraili kızdırmıştır²⁹¹. Ancak Türkiye Uluslararası Adalet Divanı'nda yapılacak oturumda Filistin lehine tanıklık yapmaktan vazgeçince Filistinliler hayal kırıklığı yaşamıştır.

3.1.3. İlişkilerde Canlanma

Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Hamas'ın iki liderinin İsrailin saldırıları sonucunda öldürülmesiyle İsrail'i bölgede devlet terörü uygulamakla suçlaması, İsrail'in Refah mülteci kampına operasyonunun Türkiye tarafından sert bir dille eleştirilmesi, İsrail Başbakan Yardımcısı Ehud Olmert'in Türkiye ziyaretinde Erdoğan'ın program uymadığı gerekçesiyle Olmert ile görüşmemesi ve daha birçok olay İsrail ile Türkiye

²⁹¹ İnät, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası- 2006, s,26-31.

ilişkilerinde gerilim yaratmıştır. İlişkilerdeki gergin dönem ise Türkiye-İsrail ilişkilerinde deyim yerindeyse bir klasik haline gelen kriz-çatışma yumuşama sarmalına uygun olarak yumuşamayla neticelenmiştir. Özellikle PKK'nın Kuzey Irak'ta yeniden faaliyette bulunması, 1 Mart tezkeresi nedeniyle ABD ile bozulan ilişkileri düzeltme isteği, Ermeni soykırım yasa tasarısı karşısında büyük bir destepe ihtiyaç duyması ve Kıbrıs'ta ki Annan Planında geline kritik süreçte gerginlik yaşanabileceği düşüncesi gibi sebepler İsrail ile olan ilişkilerde yumuşama ihtiyacı hissettirmiştir. 2004 yılında ilişkilerin düzeltilmesi için çalışmalar başlamıştır. Öncelikle 2004 Haziran'da Amerika Birleşik Devletleri ikili arasındaki gerginliği yumuşatmak için devreye girmiş ve Amerika Birleşik Devletleri yetkililer gerginliğin uzaması durumunda Yahudi lobisinin Türkiye'ye verdiği desteği çekeceğini iletmışlerdir²⁹².

NATO zirvesi'nde ABD Başkanı Bush, Erdoğan'a İsrail Türkiye ilişkilerin iyileştirilmesi için çaba harcamasını istemiş ve ikili arasında düzelen ilişkilerin Amerika Birleşik Devletlerinin de çıkarına olduğunu anımsatmıştır. İkili ilişkilerde var olan tikanıklığı çözmek için atılan ilk adım Ağustos 2004'te Erdoğan'ın çalışma arkadaşları olan Ömer Çelik, Egemen Bağış, Şaban Dişli ve Mevlüt Çavuşoğlu'nda oluşan bir heyetin İsraile gitmesi olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisine yapılan resmi bir davet üzerine gerçekleşen seyahatte heyet İsrail Başbakanı Ariel Şaron'a Erdoğan'ın iyi niyet mesajlarını iletmış ve ilk olarak Kudüsü ziyaret etmiştir. Gezinin her iki taraf için de olumlu geçtiğine işaret eden Ömer Çelik gezi ile ilgili şunları aktarmıştır:

“Muhataplarımızın barış süreci, bölge barışı gibi konulardaki değerlendirmelerini dinledik. Bizim yaklaşımımızın bölgedeki barış sürecinin desteklenmesine dönük olduğunu, bölgede hangi adım atılırsa atılsın bunun Filistin tarafı ile diyalog ve işbirliği içinde olması gerektiğini, aksi takdirde güvenliği artıran uygulamaların uzun vadede olumsuz etkide bulunacağını söyledik”

²⁹² İnat, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları” s,219-221.

İsraile yapılan ziyaretten sonra Erdoğan'ın söylemlerinde de yumuşama havası görülmüş, tek taraflı olarak sadece Filistin için değil, İsrail için de üzüldüklerini dile getirmiştir²⁹³.

3.1.4. Hamas'ın Ankara Ziyareti

Türkiye ve İsrail ilişkilerindeki yumuşama havasına, 2006 yılı Ocak ayında Filistin'de yapılan seçimleri kazanan Hamas'ın lideri Halid Meşal ile beraberindeki beş kişilik ekibin şubat ayında Türkiye'ye gelmesi ile gölge düşmüştür. Hamasa Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından herhangi bir davet yapılmadığı, heyetin başka kanallar vesilesiyle Türkiye geldiği açıklanırken; *"Filistinli diplomatik kaynaklar ziyaretin çok ani geliştiğini ve kendilerinin bile heyetin gelişinden haberdar olmadığını bildirmişlerdir"* Ocak ayındaki Filistin seçimlerde Hamas'ın sandıktan başarıyla çıkması, İsrail yönetimini rahatsız etmiştir. İsrail Dışişleri Bakan Vekili Tzipi Livni Filistin seçimini Hamas'ın kazanmasının, İsrailin Gazzedan çekilmesiyle açılan kapıyı kapattığını söyleyerek durumdan rahatsız olduklarını ve barış sürecinin ötelendiği mesajını vermiştir. Hamas'ın artık bir örgüt değil parti olduğunu ve dolayısıyla demokrasiye ve insan haklarına saygı duyarak silahı bırakması gerektiğini hatırlatan Erdoğan, İsrail yönetimine ise seçimleri tanımıyorum anlayışından vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Biraz da Erdoğan'ın bu söylemlerinden cesaret alan Hamas lideri seçim zaferinden sonra ilk ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır. Her ne kadar Türkiye Halid Meşale resmi bir davet göndermemiş ve resmi olarak ağırlamamışsa da beklenildiği üzere Hamas'ın Türkiye ziyareti İsrail'i rahatsız etmiştir. Meşalın Türkiye ziyareti dünya basınında da büyük yankı uyandırmıştır. İsrailin önde gelen gazetelerinden Haaretz, Türk Dışişleri Bakanı'nın Hamasa uluslararası toplumun beklentilerini yerine getirmesi için baskı yaptığını yazarken, Jerusalem Post İsrail Dışişleri Bakanı Livni'nin Hamas'ın Türkiye ziyaretini kınadığını ve Dışişleri Bakanı Gül ile görüşmesindeki memnuniyetsizliğini aktarmıştır. İngiliz gazetesi The Times ise *"Türkiye'nin Hamas ile ilgili bir çözümde bulunmasının uluslararası prestijini artıracak"* söylerken, Washington Post, *"Türkiye'nin heyete Hamas İsrail'in taleplerini karşılamazsa Filistine yapılan mali yardımın durdurulmasını destekleyeceğini"* söylediğini yazmıştır. Hamas yetkililerinin Türkiye ziyareti İsrail

²⁹³ Erdem Kaya, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s.93-95.

karşısı gibi görünse de Türkiye'nin daha sonraki süreçte takındığı tavır işin renginin öyle olmadığını kanıtlamıştır. Türkiye seçimlerin ardından Filistin için yapmak istediği bir milyon dolarlık yardımı “Hamasa değil de El Fetih'e” yapacağını açıklayarak İsrail yanlısı bir politika izlediğini göstermiştir. Ayrıca devam eden süreçte devlet liderlerinin birbirlerine yaptıkları karşılıklı ziyaretler de problemin olmadığını ortaya koymuştur. Onuncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 7 Haziran 2006 tarihlerinde İsrail'e ziyarette bulunmuş, İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres ise 13 Kasım 2007 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye Büyük Millet Meclisine hitap eden ilk İsrail Devlet Başkanı olmuştur²⁹⁴.

3.1.5. İsrail-Hizbullah Çatışması ve Annapolis Süreci

Hizbullah ordularının İsrail sınırına yakın bulunan köyler ile askeri bölgeleri füzeler ile vurması ve iki İsrail askerini kaırması neticesinde, İsrail'in topyekûn bir savaşla karşılık vermesi, 14 Ağustos 2006 tarihinde Lübnan Savaşının yaşanmasına neden olmuştur²⁹⁵. Savaş her iki tarafın da birbirlerini algılama biçimlerine göre yorumlamaktadır. İsrail açısından Hizbullah'ın mücadeleyi tırmandırması, Orta Doğu bölgesi için daha büyük bir savaşın küçük bir parçası şeklinde düşünülmüştür. Bu bakış açısıyla Hizbullah, İran ve Suriyenin maşası konumundadır²⁹⁶. Dolayısıyla İsrail'in saldırılara yanıt vermesinin altında özelde Hizbullah'a, genelde ise arkasındaki güçlere mesaj verme güdüsü yatmaktadır. Hizbullah, ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ile tüm bölgeyi ve büyük çoğunlukla İslam coğrafyasını kuşatacağını düşünmektedir. Suriyenin Lübnandan çıkarılmak zorunda bırakılmış olması da Amerika Birleşik Devletlerinin ve onu destekleyen güçlerin yeni politikaları olarak algılanmıştır. Savaşın sonuçlarına bakıldığında ise her iki tarafın da kazanç ve kayıplarının olduğu görülmektedir. İsrail açısından bir değerlendirme yapıldığında, askeri hedeflerinin bir kısmına ulaştığı ancak en önemli hedeflerine ulaşamadığı görülmektedir. Büyük bir askeri güce sahip olan İsrailin Hizbullahı açık bir yenilgiye uğratamaması, Hizbullah'ın birçok kez İsraili vurma kapasitesine sahip olduğunu göstermesi ve kaçırılan askerlerini kurtaramaması gibi örnekler İsrail'e başarısızlık tablosu çizmiştir. Hizbullah ise savaşta güçlü İsrail ordusuna karşı

²⁹⁴ İnât, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları”, s.221.

²⁹⁵ Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2010, s.34-38.

²⁹⁶ Kemal İnât, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları” s.213-216.

direnerek, yenilmeyerek ve yok olmayarak büyük bir başarı örneği sergilemiş; kendini savaşın galibi addetmiştir. Savaşın sonlandırılması için ilk adım, 4 Ağustos 2006 tarihinde Amerika Birleşik Devletler ve Fransa'nın ateşkes önerisi hazırlayarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine sunmaları ile atılmıştır²⁹⁷.

Öneride çatışmanın durdurulması savunulmuş ve fakat Lübnan topraklarından İsrail askerlerinin çekilmesi ile ilgili bir madde yer almadığı için Lübnan Hükümeti bu öneriyi reddetmiştir. Bunun üzerine de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 11 Ağustos 2006 tarihinde verdiği bin yetmiş bir sayılı karar ile taraflar şiddet eylemlerini durdurmaya çağırılmış ve 14 Ağustosta ateşkes yürürlüğe girmiştir. Ateşkes kararından sonra İsrail saldırıları durdurmuş ancak uluslararası bir güç bölgede konuşlandırılmadan askerlerini çekmeyeceğini bildirmiştir. Türkiye'nin Lübnan Savaşında üstlendiği role bakıldığında ise her iki tarafı da saldırıları son vermeye çağırdığı ve fakat İsraili bölgede orantısız güç kullanmakla eleştirdiği görülmektedir²⁹⁸.

Türkiye'nin Lübnana barış gücü göndermesiyle ilgili kaygıları gidermek için Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin UNIFIL'de muharip güç olmayacağı, ABD ve İsrail'in planlarında yer almayacağı ve Hizbullah'la karşı karşıya gelmeyeceği şartlarını öne sürmüştür. Hizbullah'ın her geçen gün güçlenmesi ve füze saldırılarını artırması İsrailin güvenlik kaygılarının artmasına sebep olmuş ve bu kaygılar İsraile Lübnana topyekün bir savaş başlatmasıyla neticelenmiştir. Ancak Lübnan'ın büyük bir kısmı ateş altında olmasına rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir. Öte yandan İsrail, 2005 yılından itibaren Gazze'den tek taraflı çekilme planını yürürlüğe koymuş fakat terör örgütü olarak tanımladığı Hamas'ın seçimlerden galip ayrılması kendisini Hamasla aynı masaya oturma mecburiyetinde bırakmıştır. Lübnan Savaşı'ndan da istediği sonucu alamayan İsrail, dış politikada büyük bir çıkmaz içine düşünce Ehud Olmert içine düşülen kaos ortamından kurtulabilmek için iki ayaklı bir politika izlemeye başlamıştır. Öncelikle Filistin sorununun çözümü için ElFetih'i muhatap alarak Hamas'ı sürecin dışına atma gayesini taşıyan Annapolis süreci başlatılmıştır. Annapolis öncesi, Annapolis sonrası ayrılırken Olmert de yapılan duygusal açılış konuşda, 1967'de meydana çıkan gerçeklerin değişmek üzere

²⁹⁷ İnät, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2012", s.14-18.

²⁹⁸ Ertan Efegil, "Ak Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri", **Gazi Akademik Bakış**, Sayı 18, 2016, s.50-54.

olduğunu hissediyorum demiştir. 27 Kasım 2007 tarihinde yaklaşık elli kadar devlet, finans kuruluşu ve uluslararası kuruluşun katıldığı toplantıya Türkiye de çeşitli yollarla destek vermiştir. İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ve Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas'ın Türkiye ziyaretleri ve ortak ekonomik projelere atılan imzalar, Türkiye'nin süreçte aktif rol almak istediğini göstermektedir. Ancak süreç sadece Türkiye'nin desteğiyle ilerlememiş, Haması en baştan devre dışı bırakarak ölü doğmuştur²⁹⁹.

Sürdürülebilir bir İsrail ve Filistin barışı için iki devletli bir çözümü benimsemiş siyasi vizyon, Filistin yönetimi ve kurumlarının kapasitelerinin artırılması ve bölgedeki gerçeklerin ekonomik olarak güçlendirilmesi şartlarını gerektirmektedir. Süreçte bu şartların yerine getirilmemesinin yanında, İsrail ve Filistin barışı için gerekli olan parametrelere de değinilmemiştir. Kudüs'ün statüsü, mülteciler sorunu gibi temel konular konferansta konuşulmadığı gibi, süreçte aktif rolü bulunan ABD'nin, iki tarafın başarı ya da başarısızlıklarını ölçmek için kullanacağı bir metodunun bulunmaması ya da eksik olması da süreci başarısızlığa itmiştir³⁰⁰.

3.2. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail Ekonomik İlişkiler

Ak Partinin iktidara geldiği 2002 yılından beri, İsrail ile siyasi ilişkilerde sürekli bir iniş çıkış yaşanmasına rağmen ekonomik ilişkileri artarak devam etmiştir. 2002 ve 2003 yılı rakamlarına bakıldığında İsrail'in, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında dokuzuncu sırada olduğu görülmektedir. 2002'de sekiz yüz atmış bir milyon Amerika Birleşik Devletleri doları tutarındaki ihracat 2003'te yüzde yirmi beşin üzerinde bir artışla bir milyon milyon Amerika Birleşik Devletleri doları düzeyine yükselmiştir. İsrail'e yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ise söz konusu yıllarda sırasıyla yüzde iki ve yüzde üç olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye'nin İsrail'den 2002'de dört yüz doksan iki milyon Amerika Birleşik Devletleri doları tutarındaki ithalatı, 2003'te 459.2 milyon Amerika Birleşik Devletleri doları seviyesine düşmüştür. Bu düşüşe rağmen, Türkiye'nin İsrail'e ihracatındaki artışın sonucu olarak iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2003'te 1,5 milyar Amerika Birleşik Devletleri doları seviyesine yükselmiştir. 2007 yılına gelindiğinde ise iki ülke

²⁹⁹ Gencer Özcan, "Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru", **Ortadoğu Analiz**, sayı 21, 2010, s.31-32.

³⁰⁰ Yılmaz, Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.59.

arasında ticaret hacminin 2,7 milyar dolar olduğu gör÷lmektedir. Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler kalkınma projeleri ile de devam etmektedir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi, İsrail’de tarımsal kalkınma projeleri yürüten ve bir hükümet kuruluşu olan Mashav ile tarımsal teknolojilerin bölgede yaygın hale getirilmesi için işbirliği içinde çalışmalar yürütmüştür³⁰¹.

Bu projeler arasında Mardin Ceylanpınarı Sulama Projesi, atmış yedi bin hektarlık bir alanı sulama kapasitesine sahip olma özelliğı ile en önemli proje konumundadır. 2002 yılında Tel Aviv Büyükelçiliğı tarafından hazırlanan rapor da Türk ve İsrail firmalarını GAP bölgesinde yatırım yapmaya ve uzun vadeli işbirliğine yönlendirmektedir. Türk tarım ürünlerinin İsrail piyasasına girmesini sağlayacak en önemli araç Türk-İsrail Firmaları arasındaki ortak yatırımların desteklenmesidir³⁰².

Özellikle İsrailli firmaların GAP Projesine olan yoğun ilgileri, İsrailin tarım teknolojilerindeki üstünlüğü, İsrailde tarım sektöründe su kullanımının çok pahalı olması ve giderek tarıma daha az su ayrılması gibi nedenler dikkate alındığında Türk ve İsrail firmalarının özellikle GAP Bölgesinde yatırımlara yönelmeleri ve uzun vadeli işbirlikleri geliştirmeleri daha doğru olacaktır. İkilinin ekonomik ilişkilerinde önemli yer tutan bir diğer gelişme ise İsrailin yirmi yıl boyunca Türkiye’den yılda elli milyon metreküp su almasını öngören Manavgat Suyu Projesi ile ilgili anlaşmanın 4 Mart 2004 tarihinde imzalanmış olmasıdır. “*Barış Suyu Projesi*” olarak gündeme gelen Orta Doğuya su ihraç etme fikri ilk kez 1987 yılında Turgut Özal döneminde ortaya atılmıştır. Proje, yıllardır Akdeniz’e akarak değerlendirilmeyen Manavgat Çayının suyunu hem Türkiye’ye yılda 300 milyon dolar gelir sağlamak hem de susuzluk çeken Akdeniz ülkelerine hayat vermek amacıyla 1992’de başlatılmıştır. 2008 ve 2004 yılında anlaşmaya varılarak imzalar atılmıştır. Ancak petrol fiyatlarının artışına bağlı olarak suyun özel olarak taşınmasını sağlayacak tankerlerin yapım maliyetlerinin yüksek olması gerekçe gösterilerek Nisan 2006’da anlaşmanın karşılıklı olarak feshine karar verilmiştir. İlk toplantısını 28 Nisan 2005 tarihlerinde Ankarada yapan ve Filistin, İsrail ve Türkiye arasında oluşturulan ilk diyalog merkezi olan ve hem bölgeyi ekonomik olarak kalkındırmayı amaçlayan hem de bölge barışı için önemli bir basamak olan “*Filistin, Türkiye ve İsrail Ekonomik İşbirliği*” için Ankara Forumuda ikilinin ilişkilerinde atılan bir diğer somut adımdır.

³⁰¹ Bengio, Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine, s.120.

³⁰² William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**. Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.s.7

Ankara Forumunun amacı İsrail ve Filistin barış sürecine işadamlarının sanayi yatırımları, turizm, altyapı, malların serbest dolaşımı ve eğitimden oluşan beş başlık çerçevesinde oluşturdukları projelerle destek olmak olarak belirlenmiştir. Forum kapsamında bir araya gelen İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres ile Filistin Yönetim Başkanı Mahmud Abbas Kasım 2007’de Türkiye’de buluşmuşlardır. Batı Şeria’da yüz elli bin kişiye iş, barış süreci için on beş bin silahtan çok daha etkili olacaktır. Silahla vurur, iş ile yaşarsınız. Bunu en kısa şekilde böyle ifade edebilirim sözleriyle Forumdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ankara Forumu kapsamında hayata geçirilmesi planlanan en önemli proje ise kısa adı BİS olan ve Gazzedeki Erez Sanayi bölgesini canlandırmayı tasarlayan Barış İçin Sanayi projesidir. TOBB tarafından desteklenen ve hayata geçirildiği zaman altı bin kişiye istihdam sağlayabilecek olan proje ilk olarak 2007 yılında gündeme gelmiştir. Filistin ile İsrail arasındaki çatışmalarda altyapısı önemli derecede tahrip olmuş bölgenin yeniden canlanması için gerekli olan yirmi iki milyon doların on milyon dolarının ödenmesine ilişkin mutabakat zaptı ise 2013 yılında imzalanmıştır³⁰³.

3.3. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail Askeri İlişkiler

Türkiye ile İsrail arasında yaşanan siyasi çalkantılara rağmen ikilinin ilişkileri geliştirme konusunda başarılı oldukları alanlardan biri de askeri ve savunma sanayii alanında yaptıkları işbirliğidir. Zaman zaman farklı konularda diplomatik krizler yaşansa da bu krizlerin askeri alana yansması çok nadir olmuştur. Adalet ve Kalkınma Parti’nin iktidara geldiği Kasım 2002’den beri de askeri alandaki yakınlaşma kendisini hissettirmiş, ilk üç yılda İsrail ile savunma sanayi alanında yapılan ticaret yaklaşık üç milyar dolar olmuştur. Aralık 2002’de İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe Yaalonun, Temmuz 2003’te ise Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkökün karşılıklı ziyaretleri bu anlamda önemli olmuştur. Mayıs 2003’te THK Komutanı Cumhur Asparuk’un daveti üzerine İHK Komutanı Dani Haloutz Ankara’ya gelmiş, Ekim 2003’te ise, THK Komutanı İbrahim Fırtına kendi kullandığı ve İsrail tarafından modernize edilen bir F-4 uçağı ile İsrail’e gitmiştir. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ ise Ocak 2004’te 45 kişilik bir heyetle İsrail ziyaretinde bulunmuştur. Aralık 2003’te İsrail Güvenlik Bakanı Tzachi Hanegbinin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksunun resmi davetlisi olarak Türkiye ziyareti sırasında,

³⁰³ Balcı, “Türkiye’nin Dış Politikası ve İsrail: 1990’lar ve 2000’lere İlişkin bir Karşılaştırma”, s.126.

Türkiye ile İsrail arasında istihbarat paylaşımı ve polis eğitimi için yeni bir güvenlik anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmada Türkiye ile İsrailin terör tehditleriyle ilgili uyarıları karşılıklı paylaşmaları ve ayrıca İsrail ile Türk polislerinin her iki ülkede de ortak tatbikat yapmaları kararlaştırılmıştır. Türkiye ziyareti çok olumlu geçtiğini ve önemli bir mutabakat zaptı imzaladıklarını söyleyen Hanegbi, Terörle, İsrail ve Türkiye ilişkilerini bozmaya, Türkiye’yi karanlık günlere sürüklemeye çalıştılar ancak başaramadılar. Kara günler bitti ifadelerini kullanmıştır. 217 Ocak 2005’te Türkiye, İsrail ve ABD’nin kara ve deniz kuvvetlerinin katıldığı ortak arama tatbikatlarından güvenilir denizkızı tatbikatının altı tanesi doğu akdenizin uluslararası sularında gerçekleştirilmiştir³⁰⁴.

Şubat 2005’te Ankara’ya gelen İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe ve Erdoğan’ın ziyareti öncesinde ise İsrail ile insansız hava araçları satın almak için yüz seksen beş milyon dolarlık anlaşma imzalanmıştır. İsrail ile yaşanan gerginliklerden sonra anlaşmanın iptal edildiğine dair haberler basına yansımış ancak 2008 yılında Savunma Bakanı Vecdi Gönül İsrail ziyareti sırasında bu haberleri yalanlamıştır. Türkiye Havacılık ve Uzay Sanayi Genel Müdürlüğü ise 2009 yılında yaptığı açıklamayla İsrail’den alınacak on adet Heron tipi insansız hava aracı ile ilgili anlaşmanın yapıldığını belirtmiştir. Erdoğanın İsrail ziyaretinden kısa bir süre sonra da MGK Genel Sekreteri Büyükelçi Yiğit Alpogan da bölgesel gelişmelere ilişkin konuları görüşmek üzere İsrail Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Giora Eilandın resmi davetlisi olarak İsrail’e gitmiştir. Yapılan açıklamada MGK Genel Sekreteri tarafından yapılacak ilk ziyaretin, iki ülkenin ulusal güvenlik kuruluşları arasında danışma mekanizması kurulmasını sağlayacak bir başlangıç oluşturacağı belirtilmiştir. Aralık 2005’te ise İsrail Genelkurmay Başkanı Dan Halutz Ankaraya gelerek Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer görüşmüştür³⁰⁵.

3.3.1. Türkiye’nin Suriye-İsrail Arasındaki Arabuluculuk Rolü

Kökleri 1948’de İsrail devletinin kurulmasına kadar uzayan Suriye ve İsrail çatışması Arap- İsrail çatışmalarının alt başlıklarından birisini oluşturmaktadır. 1967 yılında

³⁰⁴ Ali Balcı, Tuncay Kardaş, “Türkiye’nin İsrail ile İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Bir Güvenlikleştirme Analizi”, çev. Ramazan Erdağ, **Ortadoğu Yılığ**, 2012, s.417-420.

³⁰⁵ Balcı, “Türkiye’nin Dış Politikası ve İsrail: 1990’lar ve 2000’lere İlişkin bir Karşılaştırma”, s.125-127.

yapılan Altı Gün Savaşı'nda İsrailin Suriye sınırlarındaki Golan Tepelerini işgal etmesiyle ideolojik bir mesele olmaktan çıkarak egemenlik meselesine dönüşen sorun henüz çözülebilmiş değildir³⁰⁶. Türkiye'nin iki devlet arasındaki arabuluculuk çalışmaları, Suriye ile İsraili 2008'de doğrudan görüştürmeyi ve nihayetinde bir barış anlaşması yapılmasını ve İsrailin 1967'den beri elinde bulundurduğu Golan Tepelerini Suriye'ye geri vermesini amaçlayan beş türlü görüşmelerden oluşmaktadır³⁰⁷. Bunlar; yalnız İsraillilere yönelik yapılan terör saldırıları teröristleri değil, Türkiye'de saldırılara katılanlar da İstanbul bombalamaları sonrası bunun örnekleri görüldü. Suriyenin terör gruplarına destek vermekten vazgeçmesi, Filistin de müzakerelerin yeniden başlatılmasına yönelik teşvik edici bir gelişme olacaktır. Bu durum aslında Türkiye'nin bölge barışına yapabileceği önemli bir katkı olur sözlerinden cesaret alınmasıyla Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esadın 8 Ocak 2004'te Türkiye'ye gelmesi sırasında gündeme gelmiştir. Arabuluculuk ile ilgili soruları yanıtlayan Erdoğan, gerek İsrail-Filistin gerek de Suriye- İsrail arasında bu görevi yapmaya hazır olduklarını dile getirmiştir. Türkiye Suriye'ye konuyu aktardıktan sonra Esad'ın İsrail Başbakanı ile görüşme talebi İsrail'e bildirilmiş ancak İsrail'in Hizbullah tarafından kaçırılan üç İsrail askerinin cesedinin ve bir İsrail vatandaşının iadesini, ayrıca 1965 yılında Suriyede idam edilen İsrail casusu Eli Cohenin kemiklerinin İsraile verilmesini talep etmesi Türkiye'nin arabuluculuk rolünü sekteye uğratmış ve İsrail Suriye'nin görüşme talebini dolaylı yoldan reddetmiştir. Aradan geçen üç yıldan sonra 2007 yılında Türkiye tekrardan arabuluculuk rolünü üstlenmiş ve dolaylı görüşmelere başlamıştır. Konuyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı yaptığı açıklamayla arabuluculuk rolünü teyit etmiştir. Suriye, İsrail, Türkiye'nin gözetiminde barış görüşmelerine başlamışlardır. Suriye ve İsrail gayet iyi niyetli, net fikirler ile görüşmelerini sürdüreceklerini beyan etmiştir ve aralarındaki görüşmeyi Madrid Konferansı çerçevesinde barışa dayalı yürütmek hususunda karara bağlamışlardır. Her iki ülke Türkiye'ye ev sahipliği için teşekkür etmiştir. Türkiye'nin gündeminde geniş yer tutan ve aktif olarak çalışılan konu maalesef aynı şekilde İsrail kamuoyunu meşgul etmemiş ve ikinci plana atılmıştır. Bunun sebebi ise, o dönemde İsrail için en önemli konunun İran olması ve İran

³⁰⁶ Yavuz Gökcalp Yıldız, **Oyun İçinde Oyun Büyük Ortadoğu**. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul, 2004.s.20.

³⁰⁷ *Arap Baharı Başarılı Oldu Mu?* Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-basarili-oldu-mui>. Erişim Tarihi: 23.05.2022; Yıldız, **Oyun İçinde Oyun Büyük Ortadoğu**, s.20-25.

dışındaki hiçbir devlet ya da meselenin önemli görülmemesidir. Türkiye'nin aktif siyasetine rağmen İsrail'in ilgisizliği eşliğinde ilerleyen arabuluculuk çalışmaları, İsrail'in Gazze'ye uygulamış olduğu dökme kurşun operasyonu ile sona erdirilmiştir. Operasyonun 27 Aralık 2008'de başlamasına en sert tepki dönemin Başbakanı Erdoğan'dan gelmiştir. Erdoğan bu operasyonu “*Türkiye’ye yapılmış bir saygısızlık*” olduğunu belirtmiştir ve iki ülke arasında samimiyet azalmasının olduğunu vurgulamıştır³⁰⁸. Zira arabuluculuk çalışmalarının beşinci turunu gerçekleştirmek için 22 Aralık 2008'de Türkiye'ye gelen İsrail Başbakanı Ehud Olmert, Gazze'ye yapılan operasyonun planını ve detaylarını bilmesine rağmen Türkiye'ye bahsetmemiştir. Operasyonu sert bir dille eleştiren Erdoğan, İsrail'i “*saldırgan bir ülke*” olarak nitelemiştir. Gazze müdahalesi hem Suriye ile İsrail arasındaki barış görüşmelerini sekteye uğratmış hem de Türkiye ile İsrail ilişkilerine büyük bir zarar vermiştir³⁰⁹.

3.3.2. Dökme Kurşun Operasyonu

Dökme Kurşun Operasyonu, 27 Aralık 2008'de başlamıştır 19 Ocak 2009'da ateşkes ile son bulmuştur. Recep Tayyip Erdoğan İsrail ülkesini “*saldırgan ülke*” olarak tanımlayarak Gazze'yi de açık hava hapishanesine benzetmiştir. Şu sözleri ile durumun ne derece kötü olduğunu vurgulamaktadır: “*operasyonun barışa indirilmiş bir darbe olduğunu vurgulamıştır. Partisinin bazı belediye başkan adaylarını açıkladığı toplantıda ise savaşın da bir hukuku vardır. Bizim bildiğimiz bizim öğrendiğimiz her semavi din insan hayatını kutsal sayar. İnsan hayatına kastetmeyi en büyük günah kabul eder. Tevratta da, İncil’de de ve Kur’anı Kerimde de bu böyledir*” İsrail'in Gazze saldırıları dünya basınında da yer almış ve tepkiyle karşılanmıştır. Guardian'ın yaptığı haberde İsrailli askerlerin içinde sivillerin bulunduğu evlere buldozerlerle girdiği, beyaz bayraklarla kaçan sivilleri öldürdüğü ve beyaz fosfor kullandıkları iddia edilmiştir. İsrail'in Gazze şeridinde düzenlediği operasyonlar nedeniyle toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de Gazze'de yükselen tansiyondan endişe duyduğunu dile getirmiş ve taraflara, şiddete son vermeleri çağrısında bulunmuştur. Erdoğan'ın Gazze saldırıları karşısında İsrailli sert

³⁰⁸ Kemal İnat, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası- 2006, **Ortadoğu Yıllığı**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 23.

³⁰⁹ Zerrin Ayşe Bakan, ‘*Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları*’, **21. Yüzyıl Dergisi**, 2007, s.47-48.

bir dille eleştirmesi ve saldırılardan sonra çıktığı Orta Doğu turunda İsraili ziyaret etmemesi Arap toplumlarında takdirle karşılanmış ve Türkiye'nin popülaritesini artırmıştır. Türkiye'nin, İran ile yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler kurarak Barı kampından çıktığına dair ağır iddialar da ortaya atılmıştır. Ancak ithamlar ve eleştirilerden daha ziyade bir gerçek var ki o da İsrailin Gazzeye yönelik başlatmış olduğu saldırıların Türkiye ve İsrail ilişkilerine bir darbe indirmiş olduğudur³¹⁰.

3.3.3. Davos'ta One Minute Çıkışı

İsrail'in Gazzeye karşı başlattığı “Dökme Kurşun Operasyonu” Türkiye ve İsrail ilişkilerini kötü yönde etkilemiştir. 28 Ocak- 1 Şubat tarihleri arasında Davosta düzenlenen Gazze, Orta Doğu'da Barış Modeli konulu panelde Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan ve one minute olarak akıllarda kalan tartışma iki ülke arasındaki gerginliği daha da artırmıştır³¹¹. Başbakan Erdoğan'ın panelde yanında oturan Peresi Gazzede ölçsüz güç kullandıkları yönündeki eleştirisine karşılık Peres, ülkesinin politikasının güvenlik nedenlerinden kaynaklandığını ileri sürerek “Siz roketler altında kalsanız tepkiniz ne olur? Burada bir tanımlama sorunu vardır. Hamas çirkin bir diktatörlüktür. Şu anda Hamasın neden olduğu sorunlarla uğraşıyoruz. Gazzeye yardımı biz değil Hamas engelliyor.” sözleriyle sert bir şekilde cevap verince, Erdoğan oturum yöneticisi Ignatiustan söz istemiş ancak panel yöneticisi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Erdoğan Perese dönerek³¹²:

“Sesin çok yüksek çıkıyor. Benden yaşlısın biliyorum ki sesinin benden çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde başbakanlık yapmış iki kişinin bana çok önemli lafları vardır. Filistine, tankların üstünde girdiği zaman, kendimi bir başka mutlu addediyorum' diyen başbakanlarınız var. Tankların üzerine çıkıp da Filistine girince mutlu oluyorum diyen başbakanlarınız var.” Erdoğanın Davostaki çıkışı

³¹⁰ Tayyar Arı, **Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika**, Marmara Kitap Merkezi, İstanbul, 2009.s.50.

³¹¹ Mithat Atabay, **Son Yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu**. Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.s.20.

³¹² Bülent Aras, **Ortadoğu ve Türkiye**, Q-Matris Yayınları, İstanbul, 2003.s.20.

Arap dünyasında ve özellikle Filistin nezdinde takdirle karşılanmıştır. Davosta yaşanan gerginlik dünya basınında da geniş yankı uyandırmıştır. BBC “*Erdoğan kahraman gibi karşılandı.*” manşetiyle olaya yer verirken Başbakan’ın “*Ben sadece ülkem in onurunu korumaya çalıştığımı biliyorum. Ben bir kabilenin başı değil, Türkiye başbakanıyım. Yapmam gerekeni yaptım.*” sözlerini nakletmiştir³¹³. İki lider ve dolayısıyla iki ülke arasında yaşanan tartışma İsrail basınında da geniş yer bulmuştur³¹⁴.

Haaretz gazetesi Erdoğan’ın çıkışının “*Türkiyenin Avrupa Birliği yolundaki üyelik sürecine engel teşkil edebileceğine*” vurgu yapmış ve üyelik sürecinin Erdoğan’ın bu davranışıyla zora sokulduğunu ileri sürmüştür³¹⁵. İki lider arasında yaşanan söz düellosuna İsrail ordusu da katılmış, Tuğgeneral Avi Mizrahi, Erdoğan’ın Siz öldürmeyi iyi bilirsiniz sözlerine karşılık Erdoğan aynaya baksın ifadeleriyle karşılık vermiştir. Davosta yaşanan tartışma iki ülke arasında var olan gerginliğin boyutunu artırmış olsa da Erdoğan daha sonra yaptığı basın toplantısında tepkisinin toplantı yöneticisine yönelik olduğunu açıklamış, İsrail tarafı da ilişkilerin zarar görmeyeceği yönünde demeçler vermiştir³¹⁶.

3.3.4. “Mavi Marmara Olayı” Türkiye-İsrail İlişkileri

Mavi Marmara Olayında yaklaşık otuz yedi farklı ülkeden gönüllülerin oluşturduğu, İsrailin Gazzeye yönelik olarak 2007’den beri uygulamakta olduğu ablukayı kaldırmayı ve Gazze Şeridindeki atılmış üç sivillere insani yardım götürmeyi amaçlayan Gazzeye Özgürlük konvoyu, 31 Mayıs 2010’da uluslararası sularda İsrail Silahlı Kuvvetlerinin saldırısına uğramıştır³¹⁷. Bu saldırı sonucunda, Gazzedeki 1,5 milyon Filistin halkı “*İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı*” koordinatörlüğünde doğrudan yardımlar ulaştırmayı amaçlayan uluslararası yardım filosunda yer alan altı geminin en büyüğü olan Mavi Marmara’da biri Türk kökenli

³¹³ Kemal İnât, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, s.221.

³¹⁴ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**. Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul, 2016, s.50.

³¹⁵ Yusuf Basalel, **Yahudi Tarihi**. Universal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık. İstanbul, 2000, s.62.

³¹⁶ Yılmaz, 2010, s. 96.

³¹⁷ Süleyman Özmen, **Tarihsel Süreçte İsrail Filistin Gerçeği**. Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.50.

Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olmak üzere dokuz Türk yaşamını yitirmiştir³¹⁸.

Sebebi ne kadar ciddi olursa olsun, yalnızca barış faaliyetleri yapan sivillere karşı bu tarz eylemlerin gerçekleştirilmesi kabul edilecek bir durum değildir. İsrail'in uluslararası hukuka ayırı yapmış olduğu bu davranış karşısındaki sonucuna katlanması gerekmektedir. Ahmet Davutoğlu İslam Konferansı Örgütü Yürütme Kurulu'nda gerçekleştirdiği konuşmada *“İsraili bir terör devleti olarak nitelemiş ve bu saldırının Bizim 11 Eylülümüz”* olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir³¹⁹. *“İsrailin gemilere saldırısında Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşları tarihinde ilk kez başka bir ülkenin askerleri tarafından öldürüldü. İsrailin eylemi eşkıyalık, korsanlık, taammüden cinayet ve adam kaçırma gibi suçların hepsini içermektedir. Bu devlet terördür. Bu tek olay bölgenin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu bizim 11 Eylülümüz olmuştur ki bu bizim bölgesel ve küresel bakışımıza derin tesiri olacaktır ve hiçbir şey eskisi gibi olmayacak anlamına gelmektedir”*³²⁰.

İki ülkeyi ilk kez bu kadar ciddi bir ölçüde karşı karşıya getiren saldırı karşısında uluslararası kamuoyuda tepkisini ortaya koymuştur. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Başkanlar Konseyi ve NATO acil bir şekilde toplantıya çağırılarak İsrailin bu organizasyonlar tarafından yapılacak açıklamalarla kınanması sağlanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun talebine karşılık olağanüstü toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Davutoğlu, *“İsrailin saldırısının haydutlukla eşdeğer olduğunu ifade ederek şunları dile getirmiştir. Bu durum en basit ifadelerle, haydutlukla ve korsanlıkla eşdeğerdir. Bir devlet tarafından işlenen cinayettir. Bunun hiçbir mazereti veya haklı gerekçesi yoktur. Böyle bir yola yönelmiş bir ulus devlet uluslararası camianın saygın üyesi olarak meşruiyetini kaybetmiştir”*. Buna ek olarak İsraille birlikte gerçekleştirilmesi planlanan üç askeri tatbikatın iptal edildiği açıklanırken Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol da görüşmelerde bulunmak üzere Ankaraya çağırılmıştır. İsrail ise bu tutum karşısında Heron insansız hava aracı konusunda eğitim vermek amacıyla Türkiyede bulunan görevli subayların ve diplomatların ailelerinin geri çağrıldığını duyurmuştur.

³¹⁸ İdris Demir, **Türkiyenin Dış Politikası**. Dora Yayınları, Bursa, 2007, s.60.

³¹⁹ Yılmaz, 2010, s. 52.

³²⁰ Illan Pappé, **Modern Filistin Tarihi**. Çeviren: Nuri Plümer, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, s.60.

Türkiye, saldırılar sonucunda ilişkilerin eski düzeye gelebilmesi veya en azından normalleşebilmesi için İsrailden dört talepte bulunmuştur. İsrailin Mavi Marmara’da yaşananlar sebebiyle Türkiye’den resmî olarak özür dilemesidir. Saldırıda yaşamını yitirenlerin ailelerine ve yaralılara tazminat ödenmesidir. İsrail’in olayda yaşananların araştırılması için kurulacak araştırma ekibinin vesayetini kabul etmesidir. İsrailin gerçekleştirmiş olduğu saldırı Türk kamuoyunda sert bir dille eleştirilmiş, İsrail tarafı ise kendini savunmuştur. İsrail’in milliyetçi yönü ağır basan gazetesi Yediot Ahronot saldırının gerçek sorumlusunun gemideki yolcular ve yolcuların provokasyonları olduğu, İsrail’in egemenliğine karşı yapılan saldırılara yanıt verdiği ve dolayısıyla meşru müdafaa hakkını kullandığı iddiasında bulunmuştur. Mazel, yardım için giden gönüllüleri yazının başlığında da belirttiği üzere “*barış militanı*” olarak nitelemiş ve İsrail askerlerine belirli bir plan doğrultusunda sopa ve bıçaklarla saldırdıklarını iddia etmiştir³²¹.

Mavi Marmara saldırısına ilişkin ilk rapor, araştırmaların ardından “*Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Vaka İnceleme Heyet*”i tarafından hazırlanarak 27 Eylül 2010 tarihinde yayınlanmıştır. Heyet, filonun yola çıkma amacını meşru bulmuş ve filoya uluslararası sularda gerçekleştirilen saldırının hukuksuz olduğu kanaatine varmıştır. Raporda geminin ele geçirilmesini takip eden olaylarda yaralıların kafalarının, çenelerinin ve sırtlarının tekmelendiğine, sözlü tacize uğradıklarına ve yaralı olmayan tutsakların İsrail Silahlı Kuvvetleri tarafından insanlık dışı muamelelere maruz bırakıldıklarına dikkat çekilmiştir³²². Türkiye’nin talebi üzerine, saldırıyı araştırmak için Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösterecek yeni bir komisyon Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri BankiMoon tarafından 2 Ağustos 2010’da kurulmuştur. İsrail temsilcisi İsrail Savunma Bakanlığı hukuk eski danışmanı Joseph Ciechanover, Türkiye temsilcisi de emekli büyükelçi Özdem Sanberk olmuştur. Görüşme gizli olarak tasarlanmasına karşın hemen ertesi gün İsrail basınına sızdırıldığı için herhangi bir sonuç alınamamış, İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman ise görüşme konusunda bilgilendirilmediğini ifade ederek sert tepki göstermiştir³²³.

³²¹ Kemal Öke, **Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu**. Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982, s.80.

³²² Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Çizgi Kitabevi, 2002, s.20-45.

³²³ Zachary Lockman, **Hangi Ortadoğu**, Çeviren: Burcu Birinci, Küre Yayınları. İstanbul, 2010, s.50.

İsrailin Hayfa kenti yakınlarındaki yangın için yardım gönderen ilk ülkenin Türkiye olması üzerine iki ülke arasında yine diyalog sağlanmıştır. İsrail Başbakanı Netanyahu, Başbakan Erdoğanı arayarak kendisine teşekkür etmiştir³²⁴. İkili ilişkilerin yumuşayacağı umudu, Mavi Marmara olayının araştırılması amacıyla hazırlanan Palmer Raporu sonucunda kaybolmuştur. Bu rapor sonrasında ilişkiler daha da kötüye gitmiştir. Türkiye'nin ilişkilerin normleştirilmesi için sunduğu koşulların bir kısmı sonradan yerine getirilmiş olsa da yaşanan saldırı iki ülke arasındaki ilişkilerin ciddi yara almasına yol açmıştır³²⁵.

3.3.5. Palmer Raporu

Mavi Marmarada yaşananların araştırılması amacıyla 2 Ağustos 2010'da Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bünyesinde faaliyet göstermesi için yeni bir komisyon kurulmuştur. Komisyon başkanının ismiyle anılan rapor, diplomatik gerekçelerle farklı zamanlarda üç kez ertelenmiş ve çalışmalarını ancak 2011 yılının temmuz ayında tamamlayabilmiştir. Raporun ertelenmesinin en önemli sebeplerinden biri, Türkiye'nin Mavi Marmara'da yaşananlar nedeniyle İsrailden özür ve tazminat talebidir. Bu taleplerin karşılıksız kalması nedeniyle, İsrailin raporun açıklanmasının altı ay daha geciktirilmesi talebini Türkiye reddetmiştir. Birleşmiş Milletler yetkilileri tarafından açıklanmadan önce New York Times gazetesine sızdırılmış ve Türkiye ve İsrail ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası gerçekleşmiştir ve raporda; *“Abluka altında tutulan bölgenin çok uzağında, nihai uyarı yapılmadan İsrail askeri güçleri tarafından Mavi Marmara gemisine düzenlenen askeri operasyon ölçüsüz ve mantık dışıdır.”*³²⁶. Buna karşılık, Gazze ablukasının meşruiyetine yönelik göndermeler de yapılmış ve Türkiye'nin Gazze ablukasının kaldırılması konusundaki şartı *“Deniz ablukasını Gazze'ye deniz yoluyla silah taşınmasını önlenmek amacıyla yapılan, uluslararası hukuka uygun meşru bir güvenlik önlemi olup, uygulanması uluslararası hukukun gereksinimlerine uygundur.”* ifadesiyle yok sayılmıştır. Öte yandan raporda dokuz kişinin ölümünde İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin orantısız güç kullandığı ve yakın mesafeden yapılan atışlara ilişkin kanıtların İsrail Hükûmetince açık bir biçimde açıklanamadığı da kabul edilmiştir. Türkiye'nin haklılığının satır

³²⁴ Hasan Yurtsever, **İsrail ve Büyük Ortadoğu Projesi**. Düşünce Yayınları, 2004, s.35.

³²⁵ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**. Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.45.

³²⁶“Mavi Marmara Olayı: Uluslararası Hukuku Ne Kadar Biliyoruz?” Erişim Adresi: <https://www.hukuki.net/archive/index.php?t-85183.html>, Erişim Tarihi: 24.05.2022.

aralarında dile getirildiği raporda bazı çelişkiler de mevcuttur. Türkiye, “*Vatandaşlarını veya bayrağını taşıyan gemilerin bir deniz ablukasını kırmaya niyetlendiğinin farkına varan devletler demokratik haklarla ve özgürlüklerle uyumlu olarak, gemileri bu eylemlerin riskleri konusunda uyarmalı ve vazgeçirme konusunda önleyici adımlar atmalıdır.*” ifadesinde eleştirilmiştir³²⁷. Gazze ablukasının meşru görülmesi, Gazze ablukasını kaldırmak ve bölgeye yardım götürmek için yola çıkmış olan filonun amacının hukuka aykırı olarak görülmesi anlamını taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye bu anlayış sebebiyle en baştan haksız bir pozisyona itilmiştir. Bu açıdan, Türkiye’nin haklılığı ve ablukanın hukuka uygunluğu kendi içerisinde çelişkiler barındırmaktadır. Gazze ablukasının meşru sayılması durumunda, “*İsrail Doğu Akdeniz’in uluslararası sularda Gazze’ye karşısında güvenlik önlemleri adı altında müdahale etme hakkına sahip olabilcek midir ve bu durumun sınırı nedir*” soruları gündeme gelecektir. Bu noktada, 1994 tarihli Denizdeki Silahlı Çatışmalara Uygulanabilir Uluslararası Hukuka İlişkin San Remo El Kitabı devreye girmektedir. SRM’nin yüz üçüncü paragrafında yer alan Ablukanın “*sivil halkın hayatlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları gıda maddeleri ile diğer malzemeleri tedarik etmelerini engellemesi hâlinde, abluka uygulayan taraf sivil halka insanî yardım ulaştırmaya yönelik çabalara izin vermekle yükümlü tutulmuştur.*” ifadesi, Gazze’ye yardım amacı taşıyan konvoyun uluslararası haklılığının kanıtlayıcısıdır. Buna ek olarak raporda “*Türkiye’nin İsrail’den taleplerine ilişkin olarak yalnızca tazminat konusunda haklı olduğu, İsrail’den özür yerine üzüntülerini belirtmesinin talep edilmesinin daha uygun olacağı*” belirtilmiştir³²⁸.

Türkiye, rapora sert bir tepki göstermiş ve daha önceki taleplerine ek olarak yaptırım yoluna gitmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından açıklanan yaptırımlar beş madde olarak şu şekildedir; “*Türk-İsrail diplomatik ilişkileri ikinci kâtip düzeyine indirilecektir. Türkiye ile İsrail arasındaki askeri anlaşmalar askıya alınmıştır. Doğu Akdeniz’de en uzun kıyısı bulunan sahildevletleri olarak, Türkiye Doğu Akdeniz’de seyrüsefer serbestisi için gerekli gördüğü her türlü önlemi*

³²⁷ Hüseyin Bağcı, Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti’nin Perspektifi”, **Akademik Ortadoğu**, Sayı 1, 2006, s. 22-25.

³²⁸ Ahmet Hamdi Topal, “*İsrail’in Gazze Ablukasını ve Mavi Marmara Saldırısı (ISRAELI BLOCKADE OF GAZA AND THE ATTACK ON MAVİ MARMARA)*”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 2012, Sayı.1, s.102-106; Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.134-137.

alacaktır. Türkiye, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukayı tanımamaktadır. İsrail'in 31 Mayıs 2010 tarihi itibarıyla Gazze'ye yönelik olarak uyguladığı ablukanın Uluslararası Adalet Divanı'nda incelenmesini sağlayacaktır.” İsrail'in saldırısı karşısında Türk ve Türk olmayan tüm mağdurlar tarafından adalet yolunda haklarını araması karşısında her türlü destek verileceği belirtilmiştir. İsrail, bu yaptırım paketine karşılık yaşanan ölümler nedeniyle üzgün olduğunu belirtmesine karşılık resmî bir özrün imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Haaretz gazetesinin haberinde de BM'nin yaşananlar nedeniyle İsrail'in Türkiye'ye özür borcu olmadığını ifade edildiği vurgulanmış, İsraillilerin rapordan duydukları memnuniyet paylaşılmıştır. Financial Times da İsrail'in tutumunu eleştirerek özür dilememenin ve tazminat ödememenin bir hata olduğunu, Türkiye ile ilişkilerin İsrail açısından önem taşıdığını yazmıştır. Raporu resmî olarak yayınlanmasından önce sızdıran New York Timesta ise *“Birleşmiş Milletler raporunun, İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkileri iyi yönde değiştirmesi gerekirken tam tersine iki ülkenin de kendi kuyusunu kazdığı”* yorumu yapılmıştır. Palmer Raporu'yla birlikte daha da sorunlu bir biçimde bozulan Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail'in sonradan tazminat ve özür konusundaki değişen tutumu nedeniyle yumuşamış olsa da ablukanın henüz kaldırılmamış olması nedeniyle tam anlamıyla bir normalleşme görmemiştir³²⁹.

3.3.6. Bulut Sütunu Operasyonu

İsrail 14 Kasım 2012 tarihinde Hamasın askeri kanadı İzzeddin elKassam Tugayları komutanı Ahmet elCaberiyi düzenlediği suikastle Gazzeye yönelik *“Bulut Sütunu”* adını verdiği saldırıları başlatmıştır. Operasyonun ismi Tevrat'ta Tanrı'nın İsrailoğullarına yardımı anlamına gelmesi nedeniyle dikkat çekmektedir. Bulut Sütunu tabiri Tevrat, İncil ve Zebur'u içeren Kitab-ı Mukaddesin son bölümünde geçmektedir. Yahudiler Tanrı'nın kendilerini bir bulut sütunu ile koruduğuna inanmaktadır. Kitapta şu ifadeler geçmektedir, *“Gece gündüz ilerlemeleri için Rab, gündüz bir bulut sütunu içinde yol göstererek, geceleyin bir ateş sütunu içinde ışık vererek onlara öncülük etmektedir. Gündüz bulut sütunu, gece ateş sütunu halkın önünden eksik olmadı.”* Hamas ise İsrail'in başlattığı bu operasyona misilleme olarak

³²⁹ İnat, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları”, s.220-222; Stratejik Düşünce Enstitüsü Koordinatörlüğü, Uluslararası İlişkiler, ‘Türkiye-İsrail İlişkileri’, **SDE Analiz**, Sayı 16, 2011, s.5-7.; Güner Öztekin, **“Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”**, İstanbul, Bilgesam Yayınları, Sayı 1, 2008, s.272-273.

“Sicil Taşı” adını verdiği saldırılarla karşılık vermiştir. Sicil Taşı ise Kuran’ın yüz beşinci suresinde Allahın Kâbeyi ve Müslümanları korumak için gönderdiği silahı temsil etmektedir. İsrail’in başlattığı bu operasyon karşısında sessiz kalmayan Filistinliler fırlatmış oldukları füzelerle büyük bir direniş göstermiş ve 21 Kasım’da ateşkes ilan edilmiştir. Saldırılarda yaklaşık 190 kişi hayatını kaybetmiş, beş yüz kişi de yaralanmıştır. İsrail ordusunun yayınladığı raporda ise beş İsraillinin hayatını kaybettiği, iki yüz kırk kişinin ise yaralandığı açıklanmıştır. İsrail’in Gazze’ye karşı yaptığı saldırılara Türkiye sert tepki göstermiş ve Birleşmiş Milletlere girişimde bulunması çağrısında bulunmuştur. Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada “İsrailin başlatmış olduğu Gazze Operasyonu, bu ülkenin saldırgan politikalarının son örneğini teşkil etmektedir. Bu itibarla, İsrailin saldırısına karşı uluslararası toplumun gereken ilgiyi göstermesinin elzem olduğunu düşünüyoruz. Türkiye olarak mazlum Gazze halkıyla dayanışmamız bundan sonra da devam edecektir.” ifadelerini kullanarak İsraili sert bir dille eleştirmiştir³³⁰.

3.3.7. İsrailin Türkiye’den Özür Dilemesi

31 Mayıs 2010 tarihinde Gazze’ye yönelik İsrail ablukasını geçerek Filistinlilere insani yardım götürmeyi amaçlayan gemilere İsrail komandoları tarafından açılan ateş esnasında biri Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olmak üzere dokuz Türk hayatını kaybetmiştir. Türkiye olaya sert tepki göstermiş ve İsrail ile olan ilişkilerin normale dönebilmesi için üç koşul öne atılmıştır. İsrail’in yapmış oldukları karşısında özür dilemesi, ölen masumlar için tazminat ve Gazze’ye yönelik ablukanın acil olarak kaldırılmasıdır³³¹.

İsrail Başbakanı yaşananlardan üzüntü duyduğunu ifade etmiş ancak resmi olarak özür dilememiştir. Olaydan sonra yayınlanan Palmer Raporu ile de ilişkiler iyice gerilmiş ve İsrail özür dilemeye sıcak bakmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama’nın 2013 yılının 22 Mart’ında İsrail’i ziyareti sırasında İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan’ı telefonla

³³⁰ Deniz Tasni, **Türkiye ve İsrail Üçgeni**. Kanes Yayınları, İstanbul, 2011, s.50.

³³¹İsrail’in Bugün Başlatmış Olduğu Gazze Operasyonu
ErişimAdresi:http://www.mfa.gov.tr/http://www.mfa.gov.tr/no_261israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazzeoperasyonu-hk_tr.mfaErişimTarihi:23.05.2022, Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, s.610-643.

ararak özür dilemiştir. Özür hem dünya hem Türk kamuoyunda geniş yankı uyandırırken, Başbakanlığın resmi sitesinde şöyle yer almıştır:

“Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan bugün İsrail Başbakanı Sayın Binyamin Netanyahu ile telefonda konuşmuştur. Sayın Başbakanımız, Sayın Netanyahu’ya, Türk ve Yahudi halkları arasındaki ortak tarihe dayanan ve yüzyıllardır süregelen güçlü dostluk bağlarına ve işbirliğine değer verdiğini söylemiştir”.

Dünya basınında da olumlu karşılanan özür meselesinde ABD’nin rolü hiç kuşkusuz en büyüktür. Örneğin Washington Post’un konuyla ilgili yaptığı haberde 2010 yılından beri Obamanın ısrar ettiği özür büyük bir başarı olarak gösterilmiştir. İsrail kamuoyunda kimileri tarafından takdirle karşılanan olay kimileri tarafından ise eleştirilmiştir. Özellikle eski dışişleri bakanı Lieberman yapılan özrü İsrail tarafından gurur kırıcı olarak yorumlamıştır. İsrailli önemli bir akademisyen olan Barry Rubin ise özrün gerilimi azaltmak için atılmış bir adım olduğunu fakat Türk tarafını tatmin edici nitelikte olmadığını vurgulamıştır. Rubin, İsrailin Türk hükümetinden resmi olarak özür dilemediğini sadece Türk halkının duygularını incitmekten kaynaklanan bir özür olduğunu dile getirmiştir³³². Türk kamuoyunda da çeşitli gazeteler tarafından farklı tepkilere neden olan özür başta şekil olmak üzere farklı yollarla eleştirilse de genel olarak İsrail tarafından atılan bu adım ilişkilerde en azından bir yumuşama havası yaratmıştır. İsrailin üç yıl sonra tavır değişikliğine gitmesinin en önemli sebebi Amerika Birleşik Devletleri baskısı olarak görülse de aslında Orta Doğuda her geçen gün artan çatışma ortamında kendisine sağlam bir müttefik arayışı da önemli bir sebep olarak gösterilebilir. Arap Baharı neticesinde güvenlik kaygılarının hat safhaya ulaştığı Orta Doğuda yeni politika arayışlarına girmesi İsrail açısından bir zorunluluk olarak görülebilir. Türkiye açısından bakıldığında ise hem Suriye’de yaşanan olaylar ve güvenlik zafiyetinin Türkiye’yi derinden etkileme potansiyeli açısından hem de PKK sorununda rahatlatıcı etkisi bakımından İsrail ile olan ilişkilerde yumuşama her anlamda katkı sağlayacaktır. Tazminat ise Türk tarafının üzerinde durduğu bir diğer önemli konuydu. İsrail tazminat ödemeyi kabul etmiş

³³² Tasni, Türkiye ve İsrail Üçgeni, s.50-55; İnata, Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları, s.220; Öztekin, Türkiye’nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Ortadoğu İlişkileri, s.200.

fakat miktarı ve ne şekilde ödeneceği konusunda uzlaşmaya varılamamıştır³³³. Son dönemde İsviçre’de bir araya gelen İsrail ile Türk yetkililerin bir anlaşma yaptıkları konuşulsa da henüz net bir bilginin olduğu söylenememektedir.

3.3.8. İsrail’in Gazze Operasyonu ve Türkiye’nin Tutumu

İsrail, 2005’ten beri çekildiği Gazze’ye 7 Temmuz 2014 tarihinde yeniden kara harekâtı düzenlemiştir. Hava ve denizden de devam eden ve İsrailin koruyucu hat adını verdiği operasyonlar elli gün sürmüş ve 26 Ağustosta ateşkes ilan edilmiştir. Ağır kayıpların yaşandığı saldırılara dünya kamuoyundan da yoğun eleştiriler gelmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon, “İsrail’in sivil ölümlerinin durması için daha çok çaba göstermeye çağırıyorum. Askeri operasyon bu çatışmaya çözüm getirmez.” diyerek tepkisini ortaya koymuştur. “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu”nun Gazze’ye yönelik yapılan saldırıları araştırmak için hazırladığı raporda her iki tarafın da savaş suçu işlemiş olabileceği bildirilmiştir. İsraili ağır bir şekilde eleştiren ve insan haklarının ciddi bir şekilde ihlal edildiğini iddia eden rapora, İsrail Başbakanı taraflı olduğu iddiasıyla karşı çıkarken, Hamas çok daha memnun karşılamıştır. İsrail’in Gazze’ye yapmış olduğu operasyon Türkiye ile olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiş, dönemin Başbakanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu saldırıları kınamış ve saldırılar sona ermeden ilişkilerin normalleşmeyeceği vurgusunu yapmışlardır. Saldırıları sürerken Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbasi misafir eden Türkiye, İsrail’e karşı Filistin halkının arkasınday olduğunun garantisini vermiştir³³⁴. “Bu saldırganlık durmalı. İsrail, tüm dünyaya nefret tohumları saçıyor.” İfadesini kullanan dönemin Cumhurbaşkanı Gül, “İsrailin saldırılarının tehlikeli bir aşamaya ulaştığını tüm dünyaya Türkiye, saldırılara ve haksızlıklara karşı sesini yükseltmekten vazgeçmeyecektir. Tüm insanlığın yapması gereken de budur.” mesajını vermiştir. İsrailin saldırıları Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da eleştirilmiş, siyasi

³³³ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Yaptığı Konuşma. Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr:http://www.mfa.gov.tr/bakandavutoglu_nunbirlesmis-milletler-guvenlik-konseyi_nde-yaptigi-konusma-31-mayis2010_tr.mfa Erişim Tarihi: 23.05.2022, Türel Yılmaz, “Ortadoğu’da Güvenlik Sorunu ve Türkiye”, Der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.122.

³³⁴ Gazze’ye İnsani Yardım Filosuna İsrail Savunma Kuvvetleri Tarafından Güç Kullanılması. Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr:http://www.mfa.gov.tr/no_-115-31-117mayis-2010_-gazze_ye-insani-yarim-filosuna-israil-savunma_kuvvetleritarafindan-guc-kullanilmasi-hk_tr.mfa Erişim Tarihi: 23.05.2022.

partiler “İsrai’lin yaptıklarını insanlık dışı olarak” nitelendirirken, saldırıların bir an önce durdurulması için de ortak bildiri yayınlamışlardır. Türkiye’de yoğun protesto gösterilerine de neden olan saldırılar İsrail ile olan ilişkileri çok daha çıkmaza sokmuştur³³⁵.

İsrail hükümeti zaten maslahatgüzar seviyesinde olan diplomatik ilişkilerini çok daha geriletme kararı almış, büyükelçilerinin ve ailelerinin Ankaradan ayrılmalarını istemiştir. Mavi Marmara olayından sonra Türkiye ile olan ilişkilerinin kopma noktasına geldiği İsrail, Gazzeye yapmış olduğu bu saldırılar ile Türkiye’nin üç şartından biri olan Gazze ablukasını kaldırmayı reddetmiş olduğunu göstermiştir³³⁶. Zaman zaman birtakım olumlu adımlar atılsa da Gazze saldırıları ilişkilerin normalleşme seyrini olumsuz yönde etkilemiş ve iki devlet arasında süren soğuk savaş’ı daha da perçinlemiştir.

3.3.9. Zürih ve Cenevre Görüşmeleri

Mavi Marmara krizinin ardından bozulan ilişkilerin iyileştirilmesi için başta İsrail’in Türkiye’den özür dilemesi olmak üzere birkaç önemli adım atılmış olsa da İsrail-Türkiye ilişkilerinin genel seyrinin olumsuz ilerlediği söylenebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ilişkilerin yeniden düzelmesi için öne sürdükleri üç şartın tamamının yerine getirilmesi gerektiğini her defasında vurgulamıştır. Son dönemde taraflar ilişkileri normalleştirmek adına somut bir adım atarak 17 Aralık 2015’te İsviçrenin Zürih kentinde gizli bir görüşme gerçekleştirmişlerdir³³⁷.

Görüşmede İsrailli Başbakan Netanyahu’nun temsilcisi Joseph Ciechanover ve Mossad Başkanı Yossi Kohen temsil ederken, Türkiye’den Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu gitmiştir. İsrailli yetkililer yapılan bu gizli görüşmede beş konu başlığından oluşan bir ön anlaşma taslağının hazırlandığı belirtmişlerdir. Anlaşmaya göre; “İsrail, Mavi Marmara saldırısında ölen asker ve sivililer ile yaralananlar için oluşturulacak fona yirmi milyon dolarlık tazminat ödeyecektir.

³³⁵ Türkiye ve İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü. Erişim Adresi: <http://orsam.org.tr/http://orsam.org.tr/tr/turkiye-israil-iliskilerizoraki-ittifak-coktu/> Erişim Tarihi: 23.05.2022.

³³⁶ İnät, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, s.221.

³³⁷ Türkiye-İsrail İlişkileri Dibe Vurdu. Erişim Adresi: <http://www.bilgesam.org/http://www.bilgesam.org/incele/1152/-turkiye-israil-iliskileri-dibe-vurdu/#.XCTGqFwzY2w> Erişim Tarihi: 23.05.2022.

Türkiye ve İsrail, karşılıklı olarak büyükelçilerini atayarak diplomatik ilişkileri olması gerektiği düzeye çıkaracaktır.”³³⁸.

Türkiye, Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçireceği yeni bir yasa ile “Mavi Marmara saldırısına katılan İsrail askerlerine karşı açılan tüm davaların düşmesini sağlayacak ve yeni davaların önünü kesecektir”³³⁹. Hamasın Türkiye’deki aktiviteleri durdurulacaktır. Bu anlaşma taraflar arasında imzalandığında, Türkiye ve İsrail doğalgaz kaynakları alanında işbirliği yapacak. Türkiye, İsrailin doğalgazını satın alacak. Türkiye üzerinden boru hattı aracılığıyla İsrail gazı Avrupa’ya ulaşacaktır. Operasyonun sertliğine göre göstereceğimiz tavır da sertleşir” yanıtını vermiştir³⁴⁰.

Zürih’teki görüşmeden sonra tarafların anlaşmaya son şeklini verebilmek için tekrar bir görüşme yapabilecekleri konuşulurken, o görüşme 9 Şubat 2016 tarihinde Cenevre’de gerçekleştirilmiştir. Görüşmede Türkiye adına Müsteşar Feridun Sinirlioğlu başkanlık ederken, İsrail heyetinde ise, İsrail Başbakanı Netanyahu’nun danışmanı Joseph Cichanover ile İsrail Ulusal Güvenlik Danışmanı Jacop Nagel bulunmuştur. Görüşme Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Amerikalı Musevilerin çatı kuruluşları buluşmasının hemen ardından gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Ocak ayında Suudi Arabistan dönüşünde uçakta gazetecilere röportaj veren Tayyip Erdoğan; “İsrail, bölgede Türkiye gibi bir ülkeye muhtaçtır. Bizim de İsrail’e ihtiyacımızın olduğunu kabul etmemiz lazım.” açıklamasını yapmıştır. İsrail ise hem ablukayı kaldırmaya razı olmadığından hem de Mısırın Türkiye’yi Gazze’de müdahil olarak görmek istememesinden dolayı Türkiye’nin talebine karşı çıkmakta ve uzlaşa tıkanmaktadır³⁴¹. İsrail ayrıca Hamasın İstanbul’da bir merkezinin olduğuna ve örgüt için para topladığına inanmakta dolayısıyla Hamas’ın Türkiye’deki faaliyetlerinin engellenmesini istemektedir. Türkiye ve İsrail anlaşma konusunda tam olarak uzlaşa sağlayamamaları da Orta Doğu’da birbirlerine ihtiyaçları olduğunu farkındalar ve her iki tarafın da ikili ilişkilerin yeniden canlanması için çaba sarf etmeleri önümüzdeki günlerde çok daha olumlu gelişmelerin yaşanacağı beklentisini yaratmaktadır³⁴².

3.4. Adalet ve Kalkınma Parti Dönemi Türkiye ve İsrail İktisadi İlişkileri

³³⁸ UN Report: Gaza Blockade Legal, Israel Doesn't Owe Turkey Apology for Marmara. Erişim Adresi: <https://www.haaretz.com:https://www.haaretz.com/1.5025447> Erişim Tarihi: 23.05.2022.

³³⁹ İnät, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2012”, s. 14-16.

³⁴⁰ Mercan, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin İsrail-Filistin Politikası, s.47.

³⁴¹ İnät, Türkiye’nin Ortadoğu Politikası, s.26-29.

³⁴² Topal, “İsrail’in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı, s.102.

Türkiye yakın tarihlerde İsrail ile ikili ilişkilerde seviyeyi korur bir döneme girmiştir. 2003 yılında Temmuz'un 9 unda İsrail Cumhurbaşkanı resmi görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye misafir olmuştur. Temmuz'un 8 inde Ahmet Necdet Sezer ile görüşmüştür. Ardından heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilerek basın toplantısı da düzenlenmiştir. Görüşmelerden sonra yapılan açıklamalarda " *tarafların kara kuvvetleri arasındaki ilişkinin evveliyatı*" söze getirilirken, askeri, savunma, bilim ve teknoloji alanlarında yapılan ikili ilişkilerin de devam edildiğidile getirilmiştir İlerleyen süreçlerde İçişleri bakanı Abdülkadir Aksun İsrail'e resmi davetli olarak katılmıştır. 2004 yılı 24 Mayıs'da Türkiye adına Zorlu Enerji ile İsrail adına Dorad Enerji arasında doğalgaz çevrim santrali projesi için anlaşmaya varılmıştır³⁴³. Yapılan törende konuşma yapan Bakan Hilmi Gğler, ikili ilişkilerde Tğrkiye ve İsrail birbirini tamamlayabilecek onumda olduğunu belirtmiştir. Bu tarz yatırımların olması ile bölgede ki istikrar ve düzen de olumlu yönde etkileneceği hususunda düşüncelerini de belirtmiştir. İsrail tarafında Filistin halkına yapılan saldırılar karşısındaki tepkimize karşı sorulan sorulara ise ikili ilişkiler çerçevesinde karşılıklı diyaloglar ile çözülebileceği belirtilmiştir. Başbakan Tayyip Erdoğan partisinin kapalı grup toplantısında Ortadoğu ile Türkiye ilişkilerini değerlendirmiştir. Başbakan Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisinin grup toplantısının basına kapalı bölümünde Orta Doğu ile ilişkileri değerlendirmiştir. Filistin Türk Temsilciliği'ni Büyükelçi statüsüne çıkartacağını, "*Filistin'e yönelik yapılan eylemlerin İsrail vatandaşlarının sorumlu olduğunu*" belirterek, her iki ülke ile de ikili ilişkilere devam edeceğini belirtmiştir. İsrail ile Türkiye arasında yapılan icaretler Rusya, Hindistan ile yapılan ticaretlerden daha aktif olduğu gözlemlenmiştir. Şalom'un yapmış olduğu açıklamalarda İsrail'in Türkiye ve Filistin meselesinden "*bağımsız, stratejik boyutları olan bir ilişki geliştirerek Ortadoğu'da yalnızlığını gidermek*" istediği de izlemlenmiştir. Erdoğan'ın Ortadoğu ziyaretinde İsrail ile M60 Tank modernizasyonu projesi için Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile İsrail'in IMI firması ile karşılıklı anlaşma imzaları atılmıştı. 2005 yılı 1 Mayıs'da Tayyip Erdoğan Ortadoğu gezisi için tekrardan İsrail Başbakan'ının misafiri olmuştur. GAP bölgesinin bütçenin dışında kalan altı su projesi hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu gezisinde Türk ve Yahudi asıllıların kurduğu derneği de ziyaret etmiştir. Erdoğan'ın Ortadoğu gezinde İsrail ile görüşmeler sağlaması iki

³⁴³ Kaya, " Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", s.94.

devlet arasındaki ilişkinin en önemli ayağıdır. 2007 yılı 13 Kasım'da gerçekleştirilen 7. Ankara Forumu'nda tekrar İsrail'li isimler ile bir araya gelinmiştir. Batı Şeria'da organize sanayi projesinin başlaması için imzalar atılmıştır. Proje kapsamında Filistin'de istihdam yarıtılacaktır ve Filistin'e yatırımlar çekilebilecektir. Bu durumlar iki ülkenin birbirine olan güvenini arttıracaktır ve Türkiye'nin de bu bölgeye ne denli değer verdiği de görölmüştür³⁴⁴.

Akeri açıdan bakıldığı zaman İsrail'e M60 tankından 170 adet verilmiştir. F4 savaş uçağından 54 adet, F5 savaş uçağından ise 48 adet verilmiştir. İsrail ile ortak olarak deniz tatbikatı yapılmaktadır ayrıca her sene Türkiye, ABD, İsrail kuvvetlerinin katılımı ile Anadolu Kartalı tatbikatı gerçekleştirilmektedir³⁴⁵. Tayyip Erdoğan'ın İsrail ziyareti asker ortaklığına dayalı gerçekleşmektedir. İlişkilerde ortak savunma projeleri üzerinde de durulmuştur. Sonuç olarak Türkiye ile İsrail arasında ikili ilişkilerde normalleşme görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. İki Devlet ilişkisinde en başta ekonomik ilişki gelmektedir. İki devlet arasında yapılan ekonomik, siyasi, iktisadi ilişkiler İsrail devleti'nin kurulduğu günden bu güne devam etmektedir. Türkiye ve İsrail arasında giderek güçlenen karşılıklı görüşmeler sonucunda yaşanan gerginlikler ortadan kalkmıştır ve normalleşme süreci başlamıştır³⁴⁶.

³⁴⁴ İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", s.221, ; Duran, "Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi", s.36.

³⁴⁵ Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri (Açıklamalı), s.153.

³⁴⁶ İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", s.216.

SONUÇ

Savaş ve iç karışıklıkların eksik olmadığı, istikrarsız ya da otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü ve geçmişten gelen sorunlara çözüm bulunamadığı gibi her an yeni bir sorunu da bünyesinde taşıma potansiyeline sahip olan Orta Doğu, bölgeyle yakından uzaktan ilgili olan her devleti etkilemektedir. Böyle bir coğrafyada bulunmaları sebebiyle hemen hemen aynı endişeleri taşıyan Türkiye ve İsrail ise bazen tamamen farklı gerekçelerle bazen de ortak bir paydada buluşarak hem bölgenin dezavantajlarını avantaja dönüştürmek hem de birbirlerinin görece üstün oldukları yönlerinden faydalanmak için geçmişten günümüze ilişkilerini hiçbir zaman tamamen sonlandırmadan devam ettirmektedirler. Tarihi ve dini motivasyonlarla hareket eden İsrail 1948 yılında Batı'nın desteğini alarak kurulduğunda, Türkiye ilk etapta bekle-gör politikası izleme yolunu seçmiştir.

Suriye'de yaşanan krizde Türkiye İsrail Devleti ile ortak hareket edebilirdi. İsrailin SSCB ile bağlantısının olduğu düşüncesi hem de Arap devletlerinin muhtemel tepkileri etkili olmuştur. İsrailin yoğun Arap muhalefetini önlemek için Müslüman ve bölgede güçlü konumda olan Türkiye'nin desteğine olan ihtiyacı ilişkiler için yoğun çabalar harcamasına sebep olmuştur. Kurulduğu andan itibaren Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye ise, hem Amerika Birleşik Devletlerinin desteğini sağlamak hem de Batının bir parçası olan İsraille ters düşmemek adına kurulan Yahudi devletini kurulduktan bir yıl sonra 1949 yılında tanımıştır.

Soğuk Savaş yıllarında Bağdat paktı ile Süveyş krizi ve özellikle Arap - İsrail savaşı nedeniyle sorunlar yaşayan Türkiye ile İsrail, dönem boyunca genel olarak soğuk seyreden bir ilişki içerisinde olmuşlardır. 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen genel olarak Arapların yanında olan Türkiye, özellikle 1973 yılında Arapların petrol ambargosu uygulama riskini göz önünde bulundurarak İsraili yoğun bir şekilde eleştirmiştir.

Türkiye ve İsrail ilişkilerinde 1970'li yıllar boyunca gözlenen soğukluk, hem Türkiye de iç politika da meydana gelen bir takım değişiklikler uluslararası arenada 1980'li yıllarda da etkisini göstermiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile SSCB'nin dağılması, dünyada yeni bir düzen yaratırken Türkiye ve İsrail ilişkilerinde de yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Körfez Savaşından sonra Irak'ın askeri gücünü büyük ölçüde

kaybetmesi Orta Doğu'daki stratejik parametrelerin değişmesine yol açmıştır. İsrail, Iraktan eskisi kadar tehdit hissetmediği için çok daha barışçıl adımlar atmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin Filistin meselesinin çözümünün Orta Doğudaki istikrarın anahtarı olduğuna olan inancının artması ve İsrailli bu konuda yapıcı olmaya zorlaması Madrid sürecini başlatmış ve bu süreç hem genelde hem de özelde Türkiye- İsrail ilişkilerine yumuşama getirmiştir.

Diplomasi seviyelerini büyükelçilik düzeyine çıkaran Türkiye ile İsrail, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğun işbirliği içerisine girmişlerdir. Karşılıklı olarak yapılan üst düzey ziyaretler ve ekonomi, siyasi ve askeri alanlardaki işbirliği anlaşmaları Türkiye ile İsrail ilişkilerine önemli bir ivme kazandırmıştır. İsrail ile Filistin arasında başlatılan diyalog sürecinin yanında bazı diğer faktörler de Türkiye ve İsrail ilişkilerinin yumuşamasını sağlamıştır. Komşularıyla yaşamış olduğu problemler ve özellikle PKK'nın eylemlerinin Suriye, Irak ve İran tarafından desteklenmesi Türkiyeyi bölgede yeni müttefik arayışlarına yönlendirmiştir. Yahudilerle Türkler arasındaki tarihsel yakınlığa Amerika Birleşik Devletlerinin kurmuş olduğu yenedünya düzeninde kendisine sağlam müttefikler arama isteğinin eklenmesi de İsrail ile Türkiyeyi yakınlaştıran önemli bir etmen olmuştur. Türkiye ve İsrail de oluşturulan yeni düzende saf dışı kalmamak ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini devam ettirebilmek adına yakınlaşma eğilimi içinde olmuşlardır. 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde Türkiye ile İsrail arasındaki yumuşama havasına gölge düştüğü görülmektedir.

Türkiyenin dış politikasında değişikliğe gitme kararı almasının yanında İsrail yönetimindeki dönüşümler de ikilinin ilişkilerine yansımıştır. Abdullah Öcalanın Suriyeden Türkiye'ye getirilmesi ve iki ülke arasında kurulan diyalog ortamı, Türkiyenin eskiden bölgede izlemiş olduğu denge politikasına yeniden dönmek istediğinin bir işareti olarak yorumlanmıştır. İsrailin Türkiye ile Suriye arasında bir kriz çıkması durumunda Türkiyeyi desteklemeyeceği açıklamasını yapması ise Ankara'nın İsrail politikasını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. İsrailde yönetime gelen Ariel Şaron'un Filistin meselesindeki sert tutumu ve Başbakan Bülent Ecevit ile yaşamış olduğu diyalogun İsrail basınında çarpıtılması ise soğuk giden ilişkileri daha fazla kötüleştirmiştir. 2000'li yıllara girilirken 1990'lı yılların sonlarında başlayan soğuk havanın devam ettiği ve Türkiyenin İsrail yanlısı politika

yerine çok daha kontrollü ve çok boyutlu bir siyaset izlediği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin izlemiş olduğu bu politikada geçmişte de olduğu gibi İsrail tamamen dışlanmamış ve gerilimin tırmanmasına izin verilmemiştir.

Türkiyenin İsrailin Gazze saldırıları karşısında sert tepki göstermesine ve İsrail'i devlet terörü uygulamakla suçlamasına rağmen sonrasında yaşanan olumlu gelişmeler ikili arasındaki buzların erimesini kolaylaştırmıştır. Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğanın İsrail ziyaretlerinin her iki ülke için de olumlu getirileri olmuştur. İki ülke arasında çekilen kırmızı hattın yanı sıra bir dizi ekonomik ve askeri projenin de hayata geçirilmesinin kararlaştırıldığı bu ziyaretler, siyasi gerginliklerin etkilerinin uzun sürmeyeceğinin göstergesi sayılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara geldiği Kasım 2002'den beri iki devlet arasındaki ilişkileri perçinleyen en önemli etken ise ekonomik bağlarının artarak devam ettirilmesi olmuştur. Siyasi olarak inişli çıkışlı seyir izleyen ilişkiler, ekonomik ve askeri bağları önemli derecelerde etkilememiş, aksine önemli anlaşmalarla taçlandırılmıştır. İsrail ile Suriye arasındaki arabuluculuk görüşmelerinde etkin rol oynayan Türkiye, görüşmelerin son raundunda İsrail'in Türkiye'ye haber vermeksizin Gazze'ye yönelik başlatmış olduğu dökme kurşun operasyonuna sert tepki göstermiştir.

İsrail'in başlatmış olduğu operasyonun barış görüşmelerine gölge düşürdüğünü ve kabul edilemez olduğunu vurgulayan Türkiye, İsrail ile kurmuş olduğu güven ilişkisini yeniden sorgulamak zorunda kalmıştır. Dökme kurşun operasyonu ile bozulmaya başlayan ilişkiler, Başbakan Erdoğan'ın Davostaki one minute çıkışıyla daha da gerginleşmiştir. Erdoğanın Perese yönelik siz öldürmeyi iyi bilirsiniz eleştirisi dünya kamuoyunda geniş yer bulmuş ve iki ülke arasındaki ilişkileri zedelemiştir. Ancak Erdoğan'ın krizden sonra düzenlemiş olduğu basın toplantısında tepkisinin oturum yöneticisine olduğu açıklamasını yapması ve İsrail tarafının da iki ülke arasındaki ilişkilerin zarar görmeyeceğini belirtmesi, kriz sonrasında yaşanan yumuşamanın güzel bir örneğini oluşturmuştur. İsrail ile Türkiye'yi ilk defa ciddi anlamda karşı karşıya getiren ve diplomatik ilişkilerin en alt seviyelere inmesine neden olan Mavi Marmarada yaşananlar, ilişkileri geçmişte olmadığı kadar gerginleştirmiştir.

Türkiyenin Gazze'ye giden yardım gemisi Mavi Marmara'nın İsrail tarafından uluslararası sularda saldırı görmesi neticesinde Türk vatandaşları hayatını kaybetmiştir ve bu durum Türkiye tarafından çok sert bir tepkiyle karşılanmıştır. İsrailin saldırısının haydutlukla eş değer olduğunu savunan Türkiye, ilişkilerin normalleştirilebilmesi için İsrailin Türkiyeden özür dilemesini, saldırıda hayatını kaybedenler için tazminat ödemesini ve Gazzeye yönelik uyguladığı ablukayı kaldırmasını istemiştir. İsrail uzun bir süre özür dilemek konusunda dirense de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Obamanın araya girmesiyle 2013 yılında özür dilemiş ve tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Gazzeye yönelik uygulamış olduğu abluka konusunda henüz somut bir adım attığı söylenememektedir. Hazırlanan tez çalışmasıyla da anlatılmaya çalışıldığı gibi, Mavi Marmara gibi iki ülkeyi ciddi anlamda karşı karşıya getiren bir olay neticesinde dahi iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen kopmamış, birtakım yaptırımlarla ilişkiler devam ettirilmiştir. Bu derece ciddi bir siyasi krizin ardından iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin tamamen durması ya da en azından seviyesinin düşmesi beklenirken tam tersi ticaret hacminin arttığı görülmektedir. Bu da Türkiye ile İsrail arasında oturmuş bir ekonomik ortaklığın olduğunu göstermektedir. İsrail ile Türkiyenin gerginliği azaltmak istenmesinin altında yatan önemli neden ise İsrail'in kara sularında bulunan doğal gaz kaynaklarıyla Kıbrıs'ın çevresinde bulunan doğal gaz kaynaklarının dünya piyasalarına Türkiye'den geçecek bir doğal gaz boru hattıyla ulaşabilecek olmasıdır. Genel olarak Türkiye İsrail ikili ilişkileri alternatif pazara göre de değişkenlik göstermektedir. İkili ilişkilerde dönem dönem gerginlikler yaşanmış olsa da ilişkiler bir şekilde devam ettirilmiştir. Siyasi krizlerin çok yoğun şekilde yaşandığı dönemlerde bile ilişkilerin koparılmaması, her iki ülkenin de birbirlerine olan ihtiyacını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, E.; Anlı İ. A (2013), “İsrail: Türkiyesiz Güvenlik”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt 5, Sayı 1,s.154-156.
- Akgönenç O,(2009), “Türkiye-İsrail İlişkileri: Gergin İttifak”, Jeopolitik, Aralık 2009, Yıl:8, Sayı:71, 33-43, s.35-37.
- Akgönenç O,(2011), “Türk Dış Politikasını Etkileyen Yeni Global Akımlar ve Stratejik Değişiklikler”, Kamu’da Sosyal Politika Dergisi, Yıl.5, Sayı.18, 2011/3, s.50-52.
- Akgönenç O. (1996), “ Türkiye’nin Güvenlik ve Dış Politika Algılamaları Çerçevesinde Doğu ve Güney Komşuları ile İlişkileri”, Bilig, Sayı 2, 1996, s.22-25.
- Akgönenç, O, (2010), Türkiye’nin AB Stratejisi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Akgün, M. (2011), Perçinoğlu Gökçe, Gündoğar, Senyücel Sabiha: Orta Doğu’da Türkiye Algısı, Dış Politika Analiz Serisi, Tesev Yayınları, İstanbul.
- Akpınar, P, (2012), Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye- İsrail Meselesi, Barışı Korumak, Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi. ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Alkan, N, (2013), Gençlik ve Radikalizm Terör Örgütlerinde Kimlik İnşa Süreçleri, Kara Kutu Yayınları, İstanbul.
- Altunışık, M. B. (1999), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri”, Türkiye Ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik, der: Meliha Benli Altunışık, İstanbul.
- Altunışık, M. B.(2010), Arap Dünyasında Türkiye Algısı, Tesev Yayınları, İstanbul.
- Altunışık,M, B, (2002), Türkiye’nin İsrail Politikası in Alan Makovsky,Türkiye’nin Yeni Dünyası, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Anıl, Işıl (1999), “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Arap-İsrail Barış Süreci”, Türkiye ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik, der: Meliha Benli Altunışık, İstanbul, Boyut Kitapları, s.135-137.
- Aras, B. (1997), Filistin İsrail Barış Süreci ve Türkiye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- Arı, T. (1999), 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Arı, T. (2009), Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler Ve Dış Politika, MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2004), Geçişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2004, İstanbul.
- Arı, T. (2009), "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s.19-22.
- Arı, T. (2009), Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler Ve Dış Politika, 4. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa.
- Armaoğlu, F. (1972), "Barış İçinde Birarada Yaşama'nın Sovyet Yorumu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:27, Sayı:03, s.294-296.
- Armaoğlu, F. (1991) Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları, (1948-1988), 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1991), Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri (Açıklamalı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ataov, T. (1970) "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 25, Sayı 3, s.28-30.
- Ayman, G. (2000), "Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", Akademik Orta Doğu, Sayı 2, s. 42-45.
- Ayman, S.G. (2009), "Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", Akademik Orta Doğu, Sayı 2, s.42-45.
- Bağbaşıoğlu, A. (2018), NATO'nun Dönüşümünün Balkanlar Yansımaları, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara.
- Bağcı, H. Sinkaya, B. (2006), "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi", Akademik Ortadoğu, Sayı 1, s. 22-25.
- Bağcı, H. ; Sinkaya B. (2006), "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi", Akademik Orta Doğu, Sayı 1, s.21-26.

- Bakan, A. Z. (2007), "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları", 21. Yüzyıl Dergisi, Sayı 48, s.48.
- Balcı, A, (2011), "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin bir Karşılaştırma", Orta Doğu Etütleri, Sayı 4, s.120-121.
- Balcı, A, (2013), Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, İstanbul.
- Balcı, A. Tuncay K. (2012), "Türkiye'nin İsrail ile İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Bir Güvenlikleştirme Analizi, çev. Ramazan Erdağ, Orta Doğu Yıllığı, s.418-419.
- Balcı, M, (1998), Milli Güvenlik Kurulu ve Demokrasi, - İstanbul.
- Basalel, Y, (2000), Yahudi Tarihi. Universal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık. İstanbul..
- Baytal, Y. (2007), "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları 1950 1957", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 40, s.561-562.
- Bengio, O. (2009), : Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine, çev. Filiz Kaynak Dışkaya, Ankara, Erguvan Yayınevi, s.115-119.
- Birand, M. A; Dündar, C; Çaplı, B, (2016) Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu, Can Sanat Yayınları, İstanbul, s. 40-46
- Bozkurt, C, (2008), Türk Kamuoyunda Filistin Problemi, İlk Arap-Yahudi Çatışmaları (1920-1939), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Bölükbaşı, S, (2001), Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik. Liberte Yayınları, Ankara.
- Canikoğlu, E, (2010), "İsrail, ABD'de ki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı", Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Ortadoğu Siyasetinde İsrail Platin Yayınları, Ankara.
- Canikoğlu, E.(2001), "İsrail, ABD'deki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı ", Orta Doğu Siyasetinde İsrail, ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara.
- Çebi, H.Y. (2013), İsrail'in şifresi, Pegasus Yayınları, Ankara.

- Çelikpala, M. (2014), ‘‘Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı’’, Uluslararası İlişkiler, sayı 40, 2014, s.74-98.
- Çınar, M. (2007), ‘‘Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye.’’, Aydınlanma 1923, Sayı 6, s.44.
- Dağ, A, E, (2016), Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü. Vadi Yayınları, İstanbul.
- Davutoğlu, A.(2011), Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul.
- Demir, İ, (2007), Türkiye’nin Dış Politikası. Dora Yayınları, Bursa.
- Demir, Ş. (2011), ‘‘Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Orta Doğu Politikası’’, Turkish Studies (İnternational Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic), , Sayı 3, s.700-702.
- Denk, E, (2011), ‘‘Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar’’, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:66, Sayı:03, s.93-96.
- Dilek, K. (2011), ‘‘İran’ın Orta Asya Politikaları’’, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Raporu, İnceleme-Araştırma Dizisi, sayı 7, s.33.
- Duman, S, (2005), ‘‘Ortadoğu Krizleri ve Türkiye’’, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, ,Sayı 35-36, s.316-317.
- Duran, B, (2010), ‘‘Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi’’, Türk Dış Politikası Yıllığı, s.34-38.
- Dursunoğlu, A. (2002), Stratejik ittifak: Türkiye-İsrail ilişkilerinin Öyküsü, Anka Yayınları, İstanbul.
- Efegil, Ertan. (2016), ‘‘Ak Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri’’, Gazi Akademik Bakış, Sayı 18, s.51-53.
- Eralp, A; Özlem T, (1999), ‘‘İran’la Devrim Sonrası İlişkiler’’, Türkiye ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik, der: Meliha Benli Altunışık, Boyut Kitapları, İstanbul.

- Erhan Ç. (2009), "ABD ve NATO ile İlişkiler ", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, ed. Baskın Oran15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Ç, (2001), "Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor?", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 2, s.172-174.
- Erhan, Ç, Kürkçüoğlu, Ö, (2009), "Filistin Sorunu ve İsrail'le İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İletişim Yayınları, İstanbul, s.644-647.
- Erhan, Ç.(2001), "Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor? ", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 2, 2001, s.173.
- Erhan, Ç; Kürkçüoğlu Ö, (2009), "İsrail'le İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, ed. Baskın Oran, Cilt 1(1919- 1980) , İstanbul, s
- Erkmen, S. (2005), "1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği", Uluslararası İlişkiler, Sayı 7, ,s.156-158.
- Fırat, M, (2009), " Yunanistan ile İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M; Kürkçüoğlu, Ö.(2009) "Arap Devletleriyle İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İletişim Yayınları, 2009, s.629-632.
- Fromkin, D, (2016), Barışa Son Veren Barış. Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul.
- Gözen, R, (2010), Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı?. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. Derleyenler
- Gül, M, (2015), "Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, s.255
- Hüseyin, F, (2014), Zerkavi El-Kaide'nin İkinci Kuşağı, Defne Bayrak (çev.), Küresel Kitap Yayıncılık, İstanbul.

- İbası, S. (2000), ‘‘Arap-İsrail Sorunu’’, Orta Doğu Siyasetinde İsrail, der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara.
- İnat, K. (2008), "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası- 2006", Orta Doğu Yıllığı, ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- İnat, K. (2012), ‘‘Türkiye'nin Orta Doğu Politikası 2012’’, Orta Doğu Yıllığı, s.12-15.
- İnat, K. (2013), ‘‘Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları’’, içinde Orta Doğu'da Siyaset, ed. Davut Dursun ve Tayyar Arı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- İnbar, E. (2001), Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı, çev. Suna Ercan, Özgül Erdemli, Asam Yayınları, Ankara.
- Kartal, M, A, (2015), Darağacı Demokrasi Kahramanı Menderes, İskenderiye Kitap, İstanbul.
- Kaya, E. (2010), ‘‘Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem’’, Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s.93-94.
- Kaymaz, İ. Ş. (2005), ‘‘Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye’’, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.23-25.
- Keskin, A. (2009), ‘‘İran-Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış’’, 21. Yüzyıl, Sayı 54, s.46-48.
- Keskin, S, (2010), ‘‘NATO'nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi’’, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt:2, Sayı:2, s.975
- Kızıloğlu, S. (2012), "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler Ve Siyonizm'in Gelişimi" , Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 2, Sayı 1, s. 35-38.
- Komsuoğlu , A, (2008), Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel, Bengi Yayınları, İstanbul.
- Köni, H.(1994), ‘‘Mısır-Türkiye-İsrail Üçgeni ‘’, Avrasya Dosyası(İsrail Özel), Cilt 1, Sayı 3, s.45.

- Köse, T. (2008), İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları, Seta Yayınları, Ankara.
- Küçükvatan, M. (2011), “Soğuk Savaş’ın Türk Dış Politikasına Etkileri”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 23, s.77.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972), “Türkiye’nin Arap Orta Doğusuna karşı politikası (1945-1970)”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 2, s.249-251.
- Lefebvre, M. (2005), Amerikan Dış politikası, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (2005), Orta Doğu, İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi, çev. Selen Y. Kölay, Baskı 2, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Lockman,Z, (2010), Hangi Ortadoğu, Çeviren: Burcu Birinci, Küre Yayınları. İstanbul.
- Memiş,E, (2002), Kaynayan Kazan Ortadoğu, Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- Mercan, M, H, (2010), “*Adalet ve Kalkınma Partisi’nin İsrail-Filistin Politikası*”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, s.47
- Özcan, G, (2005), Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, Tesev Yayınları, İstanbul.
- Özcan, G.(2010), “Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru”, Orta Doğu Analiz, , Sayı 21, s.32.
- Özcan, H, S, (2012), Kürt Sorununun Anatomisi, Türkiye, Kürdistan, İsrail Üçgeni, BSR Yayın, İstanbul.
- Özcan, H. S.(2012), Kürt Sorununun Anatomisi, Türkiye, Kürdistan, İsrail Üçgeni, BSR Yayın, İstanbul.
- Özdemir, İ. (2015), Yahudiliğin Büyük Sırrı: Yahudilik, Sabetaycılık, Siyonizm ve Türkiye’de Siyonizm, Kripto Yayınları, Ankara.
- Özmen, S, (2005), Ortadoğu’da Etnik Ve Dini Çalışmalar ve İsrail, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özmen, S, (2014), Tarihsel Süreçte İsrail Filistin Gerçeği. Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Özmen, S. (2002), Orta Doğu'da Etnik, Dini Çatışmalar Ve İsrail, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Öztek, G. (2008), “Türkiye’nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”, İstanbul, Bilgesam Yayınları, Sayı 1, s.272-273.
- Öztek, G. (2008), “Türkiye’nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Orta Doğu İlişkileri”, Bilgesam Yayınları, Sayı 1, İstanbul.
- Öztürk, R. (2004), Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin Politikası, Odak Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Pappe, I. (2007), Modern Filistin Tarihi. Çeviren: Nuri Plümer, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Punsmann, B. G. (2011), “Türkiye-İsrail: Ekonomi ve Siyasetin Ayrışmasına Doğru”, TEPAV Ağustos Değerlendirme Notu, s.1.
- Ruben, E. F. (1999), Ebert Stiftung Ekonomi Forumu, “Toplantı Sonuç Raporu”, Friedrich Ebert Stiftung Yayınları, İstanbul.
- Sander, O. (2009), Siyasi Tarih: 1918-1994, İmge Kitapevi, Ankara.
- Sander, O. (1979), "Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 1, s.72.
- Selin, Ç. (2005), İsrail Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Semin, A. (2011), “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”, Bilgesam, Sayı 5, s.180-182.
- Sever, A. (2012), Türkiye’nin Orta Doğu İlişkileri; Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz, Derin Yayınları, İstanbul.
- Shahak, I. (2003), Açık Sırlar; İsrail’in Dış Politikası ve Nükleer Sırları, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, Med-Cezir Yayınları, Uluslararası İlişkiler Dizisi, s.98.
- Sinkaya, B. (2011), “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikası, Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, s.84.
- Sonyel, S. R. (1993), “Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Kurtuluş Savaşı ve Museviler”, der. Neşir Hayati, Osmanlı Araştırmaları, cilt 13, sayı 13, s. 6.

- Soysal, İ. (1991), Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları: 1945-1990, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Soysal, İ. (1989), Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara.
- Sönmez, M. (1992), 100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü Koordinatörlüğü, Uluslararası İlişkiler, "Türkiye-İsrail İlişkileri", SDE Analiz, Sayı 16, 2011, s.5-7
- Süer, B. (2006), Ayşe Ömür Atmaca: Arap-İsrail Uyuşmazlığı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Şentürk, D. (2003), Orta Doğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tasni, D. (2011), Türkiye ve İsrail Üçgeni. Kanes Yayınları, İstanbul.
- Taştekin, M. "AKP Hükümeti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri", der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Platin Yayınları, Ankara, s.79-81.
- Taştekin, M. (2005), "AKP Hükümeti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri", Orta Doğu Siyasetinde İsrail, Cilt 1, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara.
- Tavlaş, N. (1991), Türkiye-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri, *Avrasya Dosyası*, 1991, c.5.
- Tavlaş, N. (1994), "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", *Avrasya Dosyası* (İsrail Özel), Cilt 1, Sayı 3, s.5
- Taylor, A. R. (1992), İsrail'in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Topal, A. H. (2012), "İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı (Israel Blockade Of Gaza And The Attack On Mavi Marmara)", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Sayı 1, 103-105.

- Tür, Ö. (1999), “Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu”, Türkiye ve Orta Doğu Tarih, Kimlik, Güvenlik, der. Meliha Benli Altunışık,, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Tüysüzöğlu, G, (2014), “*Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkilerinde İş Birliğini Tetikleyen Unsurlar*”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı 3, s.594-595.
- Uslu, N, (2010), “Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, Bilig Dergisi, sayı 52, s.144-148
- Ülger, İ, K, (1994), Golan Tepeleri Sorunu, Avrasya Dosyası(İsrail Özel), Sayı 3, s.76-78.
- Vatandaş, A. (1999), Armagedon (Türkiye - İsrail Gizli Savaşı), Timaş Yayınevi, İstanbul.
- Yesevi, Ç, G, (2015), İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri, Aman, Mossad, Şabak, Kripto Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, M, E, (2010), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri” Akademik Ortadoğu, Sayı 2, s.53.
- Yılmaz, T, (2001), Türkiye-İsrail Yakınlaşması. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, T. (2005), Şahin, Mehmet; Taştekin, Mesut: Orta Doğu Siyasetinde İsrail, Platin Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, T.(2002), “Orta Doğu’da Güvenlik Sorunu ve Türkiye”, der. Refet Yınaç, Hakan Taşdemir, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yurtsever, H, (2004), İsrail ve Büyük Ortadoğu Projesi. Düşünce Yayınları, İstanbul.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü. (1992). Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Bilgin Unanın, ikili siyasi istişarelerde bulunmak üzere beraberindeki kişiyle birlikte Hükümetimizi temsilen 29

Eylül-1 Ekim 1992 tarihlerinde İsrail'e gönderilmesi (Yer Numarası. 7273651, Karar Sayısı. 923571). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, İstanbul.

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü. (1992). T.C. eski Tel Aviv Elçiliği Maslahatgüzarı Ekrem Güvendirenin, İsrail nezdinde Türkiye Büyükelçisi olarak atanması (Yer Numarası. 70327010, Karar Sayısı. 922650). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, İstanbul.

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi. (1968). İsrail Hükümeti ile imzalanmış olan Ticaret Anlaşmasına ek olarak Kudüste imzalanan protokol ve eklerinin onaylanması (Yer Numarası. 2246411, Karar Sayısı. 6). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, İstanbul.

Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü. (1949). İsrail Devletinin tanınması (Yer Numarası. 118108, Karar Sayısı. 3). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, İstanbul.

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.HUS. İrade Hususi, 68/90.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.HUS. İrade Hususi, 91/2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK. ML. Maliye Nezareti Maruzatı, 23/8.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, İ.HUS. İrade Hususi, 92/64.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.BŞK. Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı, 22/89.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.10, Yer no: 266.793.25, 27 Temmuz 1937.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.0.001.000, Yer no: 210.37.2, 28.11.1949.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.118.01.02, Yer no: 118.108.3, 25 Mart, 1949.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.01, Yer no: 133.864.2, 15 Kasım 1956.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.18.01.02, Yer no: 118.87.1, 3 Ocak, 1949.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.01.00.00, Yer no: 6.35.1, 1 Haziran 1957.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.01.00.00, Yer no:133.862.3.1, 7 Aralık 1956.

Basılı Arşiv Kaynakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.V, Ankara 1949.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tutanak Dergisi, Dönem X, C.XV, Ankara 1956

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tutanak Dergisi, Dönem: X, C.VIII, Ankara 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.XXI, Ankara 1949.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tutanak Dergisi, Dönem X, C.V, Ankara 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Dönem IV, C.V, Ankara, 1931.

Arşiv Belgeleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Devre: X, C.12, 06 Haziran 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C.10, 22 Mayıs 1944.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Devre: X, C.11, 02 Mayıs 1955.

Ansiklopediler ve Sözlükler

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.VIII, İletişim Yay., İst., 1983.

Türkiye Tarihi Ansiklopedisi, C.IV, Cem Yay., İst., 2007.

Türkler Ansiklopedisi, C.XVI, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

Gazeteler

Milletlerarası Andlaşma. (1992, 28 Mayıs). Resmi Gazete. Erişim Adresi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21241.pdf> Erişim Tarihi: 24.05.2022.

Modus Vivendi. (1951). Resmi Gazete. Erişim Adresi:
adresi:<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7722.pdf> Erişim Tarihi:
24.05.2022.

Akşam, Süha şakip Taner, Sovyet Rusya ve İsrail devleti, Erişim Tarihi: 24.05.2022.

Akşam, “Türkiye ve Irak arasında Filistin anlaşması”. Erişim Tarihi: 24.05.2022.

Akşam, Bağdat Paktı 2 Nisan 1955. Akşam, Amerika ve Ortadoğu”. Erişim Tarihi:
24.05.2022.

Akşam, “Türkiye-İsrail”. Erişim Tarihi: 24.05.2022.

Milletlerarası Andlaşma. (1992, 11 Eylül). Resmi Gazete. Erişim Adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21342.pdf> Erişim Tarihi: 24.05.2022.

EKLER

EK-1

EK-2

EK-3

EK-4

Hamas'ı ikna edin elinizi öperiz

Danny Ayalon

İsrail'in önde gelen iki siyasi ismi, Hamas lideri Halit Meşal'ın Türkiye ziyaretini değerlendirdi.

ALÇAK KOLTUKCU AYALON

■ İlk açıklama, 2010 Ocak ayında Türk büyükelçiyi makamına çağırıp alçak koltuğa oturarak İsrail ile Türkiye ilişkilerini geren Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'dan geldi. Ayalon, "Barışa ikna etsinler, her bir Türk'ün elini öperiz" dedi.

GILAT İÇİN ARACI OLUN

■ Başbakan Yardımcısı Dan Meridor ise, "Hamas, kaçırılan askerimiz Gilat Şalid'ı 5 yıldır kimseye göstermiyor. Ne ailesi, ne avukatı, ne de Kızılhaç görebildi. Eğer Türkiye, Gilat konusunda bir şey yapabilirse çok iyi olur" yorumunu yaptı. » 20. sayfada

Dan Meridor

İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Ayalon, İsrail Meclisi'nde muhabirimiz Yigit Can Kuyumcu'ya önemli açıklamalar yaptı.

ŞAKA YAPMIŞ

Tarih: 11 Ocak 2010. Yer: İsraili Meclisi. Danny Ayalon, Türk Büyükelçisi Oğuz Celikler'i alçak koltuğa oturuncaya krizi yol açmıştı.

■ 'Alçak koltuk' krizinin mimarı İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, "Büyükelçi Celikler'a şaka yapmıştım. Ancak televizyoncular şaka anlaşmasını bozdu. Türkiye'ye saygılıyız. Türkiye, Hamas'ın İsrail'i terumasını ve terörü bırakmasını sağlarsa her Türk'ün elini öperiz" dedi. 15'TE

Hamas ikna olsun, Türklerin elini öperim

İSRAIL ile gerilime yol açan 'alçak koltuk krizi'nin mimarı Dışişleri Bakan Yardımcısı Ayalon, 'O bir şakaydı ne yazık ki televizyonların önünde oldu' dedi. Hamas sorunu hakkında ise şu açıklamayı yaptı: Ankara çözerse her Türk'ün elini ayrı ayrı öperim. 11'DE ■ MAHMUT GÜRER

